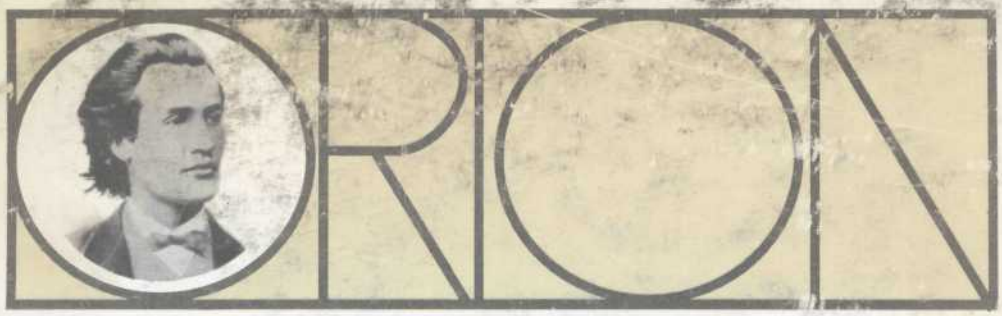

M. EMINESCU

OPERE
III

POEZII (3)

M. EMINESCU

OPERE

III

POEZII (3)

Această ediție apare cu sprijinul Ministerului Culturii

Coperta de DONE STAN

M. EMINESCU

OPERE

III

POEZII (3)

Ediție critică de D. MURĂRAȘU

Postfață de EUGEN SIMION

Editura „Grai și suflet - Cultura națională"
București, 1995

1880-1883

PREOT ŞI FILOSOF

Căci n-avem sfinţii voştri, voi ne mustraţi, preoţi,
Deşi de-a voastră tagmă suntem şi noi cu toţi…
Şi nouă vânătoarea de aur şi mărire
Ne-nsamnă-n astă lume a R^ăului domnire;
Si nouă-nghesuirea pe drumu1 spre plăcere
În suflet naşte scârbă şi inimei durere;
Şi noi simţim că suntem copii nimicniciei,
Nefericiri yvârlite în braydele veciei…
Şi sufletu-ne-n tremur, ca marea se aşterne
Tăiat fiind de nava durerilor eterne;
Ca unde trecătoare a mării cei albastre,
Dorinţa noastră — spuma nimicniciei noastre;
Şi noi avem o lege — deşi nu Dumneyeu —
Simţim că Universu-l purtăm şi prea ni-i greu:
Ştim a fi strănepoţii acelui vechi păcat
Ce seminţia Cain în lume-o a creat.
De n-o-mbrăcăm în pilde e semn c-am înţeles,
Că-n noi este credinţă, ce-n alţii e eres.
Căci eretic tiranul, ce Crucii se închină,
Când oardele-i barbare duc moarte şi ruină;
În van cu mâni uscate se roagă, ţiind strana,
Deasupra lui cu aripi întinse stă Satana;
Degeaba lângă patu-i alături stă sicriul,
Când gloatele-i pe lume au tot întins pustiul.
Ce Dumnezeu e-acela care-ar putea să-l ierte
Că ţări întregi schimbat-au în întinsori deşerte?
Şi eretic e-acela ce rasa v-o sărută,
Când ura-n a lui suflet, de veche, e stătută?
În van cercaţi a-i drege, căci răi rămân de-a valma
Şi trebuie ca soarta să-i spulbere cu palma,
Din visul să-i trezească, cu care-i înconjoară
Demonul lumii-acestei, com^dia-i bizară.

Nu ne mustraţi! Noi suntem de cei cu-auzul fin
Şi pricepurăm şoapta misterului divin;

Urmați în calea voastră mulțimii de absurzi
Și compuneți simfonii și imnuri pentru surzi,
Ascuteți adevărul în idoli, pietre, lemn,
Căci doar astfel pricepe tot neamul cel nedemn
Al oamenilor zilei sublimul adevăr —
Ce voi spuneți în pilde, iar noi l-avem din cer.

[1880]

O, MAMĂ...

O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi,
Pefreamătul defrunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmii de toamnă și de vânt,
Se bat încet din ramuri, îngână glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Când voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi;
Din teiul sfânt ți dulce o ramură săfrângi,
La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi,
Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi;
Simți-o-voi o dată umbrind mormântul meu...
Mereu va crește umbra-i, eu voi dormi mereu.

Iar dacă împreună va fi ca să murim,
Să nu ne ducă-n triste zidiri de fintirim.
Mormântul să ni-l sape la margine de râu,
Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu;
De-a pururea aproape vei fi de sânul meu...
Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu.

1880

S-ASTINSVIATA...

S-a stins viața falnicei Veneții,
N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri,
Pătrunde luna, înălbind păreții.

Okeanos se plânge pe canaluri...
El numa-n veci e-n floarea tinereții,
Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,
Izbește-n ziduri vechi, sunând din valuri.

Ca-n țintirim tăcere e-n cetate.
Preot rămas din a vechimii zile,
San Marc sinistru miezul nopții bate.

Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,
Rostește lin în clipe cadențate:
„Nu-nvie morții - e-n zadar, copile".

[1880]

DIN VALURILE VREMII...

Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai
Și fața străvezie ca fața albei ceri —
Slăbită e de umbra duioaselor dureri!
Cu zâmbetul tău dulce tu mângâi ochii mei,
Femeie între stele și stea între femei
Și întorcându-ți fața spre umărul tău stâng,
În ochii fericirii mă uit pierdut și plâng.

Cum oare din noianul de neguri să te rump,
Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump,
Și fața mea în lacrimi pe fața ta s-o plec,
Cu sărutări aprinse suflarea să ți-o nec
Și mâna friguroasă s-o încălzesc la sân,
Aproape, mai aproape pe inima-mi s-o țin.

Dar vai, un chip aievea nu ești, astfel de treci
Și umbra ta se pierde în negurile reci,
De mă găsesc iar singur cu brațele în jos
În trista amintire, a visului frumos...
Zadarnic după umbra ta dulce le întind:
Din valurile vremii nu pot să te cuprind.

[1880]

NU MĂ ÎNȚELEGI

În ochii mei acuma nimic nu are preț
Ca taina ce ascunde a tale frumuseți;
Căci pentru care altă minune decât tine
Mi-aș risipi o viață de cugetări senine
Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind,
Cu pieritorul sunet al lor să te cuprind,
În lanțuri de imagini duiosul vis să-l ferec,
Să-npiedec umbra-i dulce de-a merge-n întunerec.

Și azi când a mea minte, a farmecului roabă,
Din orișice durere îți face o podoabă,
Și când răsai nainte-mi ca marmura de clară,
Când ochiul tău cel mândru străluce în afară,
Întunecând privirea-mi, de nu pot să văd încă
Ce-adânc trecut de gânduri e-n noaptea lui adâncă,
Azi când a mea iubire e-atâta de curată
Ca farmecul de care tu ești împresurată,
Ca setea cea eternă ce-o au dupăolaltă
Lumina de-ntunerec și marmura de daltă,
Când darul meu e-atâta de-adânc și-atât de sfânt
Cum nu mai e nimica în cer și pe pământ,
Când e o-namorare de tot ce e al tău,
De-un zâmbet, de-un cutremur, de bine și de rău,
Când ești enigma însăși a vieții mele-ntregi..
Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi!

[1880]

CE SUFLET TRIST...

Ce suflet trist mi-au dăruit
Părinții din părinți,
De-au încăput numai în el
Atâtea suferinți?

Ce suflet trist și far' de rost
Și din ce lut inert,
Că dup-atâtea amăgiri
Mai speră în desert?

Cum nu se simte blestemat
De-a duce-n veci nevoi?
O, valuri ale sfintei mări,
Luați-mă cu voi!

[1880]

DINTRE SUTE DE CATARGE

Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?

Dintre pasări călătoare
Ce străbat pământurile,
Câte-o să le-nece oare
Valurile, vânturile?

De-i goni fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile.

Nenţeles rămâne gândul
Ce-ţi străbate cânturile,
Zboară vecinie, îngânându-l,
Valurile, vânturile.

[1880]

DIN CERURILE-ALBASTRE

Din cerurile-albastre
Luceferi se desfac,
Zâmbind iubirii noastre
Și undelor pe lac.
De glasul păsărelelor
Pe gânduri codru-i pus.
O, stelelor, stelelor,
Unde v-ați dus?

În turme călătoare
Trec nourii pe ceri,
Ce seamăn pieritoare
Duioaselor dureri.
De strălucirea florilor
E câmpul tot răpus.
O, norilor, norilor,
Unde v-ați dus?

Șoptiri aeriane
Pătrund din mal în mal
Ș-a stelelor icoane
Pre fiecare val.
De ochii tăi cei plini de-amor
Aminte mi-am adus.
O, stelelor, stelelor,
Unde v-ati dus?

Cum iedera se leagă
De ramuri de stejar,
Mi-a fost odată dragă
Și dragă-mi este iar.
De brațul tău cuprins cu dor
Aminte mi-am adus
O, brațelor, brațelor,
Unde v-ați dus?

[1880]

RUGĂCIUNE

(Crăiasă alegându-te,
Îngenunchiem rugându-te,
Înalță-ne, ne mântuie
Din valul ce ne bântuie;
Fii scut de întărire
Și zid de mântuire,
Privirea-ți adorată
Asupră-ne coboară,
O, Maică prea curată
Și pururea fecioară,
Mărie!

Noi, ce din mila sfântului
Umbră facem pământului,
Rugămu-ne-ndurărilor
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre plângeri,
Regină peste îngeri,
Din neguri te arată
Lumină dulce, clară,
O, Maică prea curată
Și pururea fecioară,
Mărie!

[1 8 8 0]

TAT TWAM ASI

Fiică gingașă de rege, când în haina ta bogată
Treci în faeton de gală și te mlădii zâmbitoare,
Cum din frunzele-nfoiate râde proaspătă o floare,
Toată lumea ce te vede e de tine-nseninată.

Zbori cu sase cai ca vântul și răsai ca aurora.
Cu căciulele în mână și cu gurile căscate,
Oamenii salută-n cale pământeasca zeitate.
Tu te-nchini. Te simți născută spre norocul tuturora.

Dar deodată în mulțime tu fixezi ochiul tău mare.
De o umbră-nfiorată e gândirea ta cuprinsă...
O femeie de pe stradă și-a-nălțat privirea-i stinsă
înspre tine... fără ură, făr-amor, fără păsare.

Tu? Unde te-apropii codrul se preface în grădină,
Întristarea-n bucurie, bucuria-n fericire...
Secolii coroanei tale cu regală strălucire
Pot să scoată grâu din pietre și palate din ruină.

Ea? născută-ntr-o cămară în mizerie obscură,
N-auzi nici glas de mumă, nici a preoților psalme...
S-a trezit cu comedianții cum juca bătând din palme,
Pe-a pierzării căi părinții o-ndreptară ș-o vândură.

Ea? De-o intra în templu, sub negre boltituri
Al morții spirit doară îl simte în tăcere,
Căci nu-nțelege blândul cuvânt de mângâiere
Din paginile unse a sfintelor scripturi.

Ce-nseamn-acele candeli ce ard în orice colț
Sub chipuri mohorâte cu-adânci și slabe fete?
Ce-nseamn-acea cântare pătrunsă de blândețe,
Ce împle tânguioasă puternicile bolți?

Rugămu-ne-ndurărilor,
Luceafărului mărilor!
Din valul ce ne bântuie
Înaltă-ne, ne mântuie!
Privirea adorată
Asupră-ne coboară,
O, maică prea curată
Și pururea fecioară,
Mărie!

Răpită de duiosul organelor avânt,
Pe cartea cea de rugă alunec-a ta dreaptă,
Iar ochii tăi cei umezi la ceruri se îndreaptă.
Ea?... cade în mulțime cu fața la pământ.

De-ai muri copil de rege de-ale florilor miroasă,
Ca de marmură un înger sub holtirile înalte,
Pe un catafalc depusă - un popor ar plânge-ncalte,
După sufletul tău dulce, după sfânta cea frumoasă.

Ea? dacă va cădea moartă într-o noapte de beție
Prin ciocnire de pahare și prin danturi desfrânate...
Vre un cioclu de pe uliți va-ncărca-o-atunci în spate,
Dară nici în moarte însăși liniște nu va să-i fie.

Nu. Nici maiestatea morții nu sfințește pe sărac...
Căci scheletu-acela care a purtat ast-avuție
De amar și de durere, preparat de-anatomie,
Va face-un pedant dintr-însul... Iar în urmă, într-un sac,

Va fi aruncat în groapa cea comună. O scânteie
Ce-a pierit fără de urmă. Și cu toate astea-i semeni
Ca și lacrima cu rouă. Parc-ați fi surori de gemeni:
Două vieți în două inimi, dar o singură femeie.

[1880]

CU PÂNZELE-ATARNATE

Cu pânzele-atârnate
În liniște de vânt,
Corabia străbate
Departe de pământ.
Iar stolul rândunelelor
Trece-ntre cer și mare...
O, stelelor, stelelor,
Nenumărătoare
De ce și voi nu vă luați
Pe-ale lor urme oare?

De ce mă întristează
Că valurile mor,
Când altele urmează
Rotind în urma lor?
De ce căderea florilor
Ș-a frunzelor ne doare?
O, norilor, norilor,
Știți-veți voi, oare,
De ce rămân atâtea-n veci
Și numai omul moare?

În cerc întotdeauna
Urmăm al nostru mers,
Ca soarele și luna
Rotind în univers.
Un crez adânc pătrunde-va
De-a pururi omenirea
Că undeva, undeva
E fericirea;
Și toți aleargă după ea:
N-o află nicăirea.

[1880]

RASAI ASUPRA MEA...

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, maică sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Din inima-mi - adânc noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din ceriul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Mărie!

]1880]

GELOZIE

Când te-am văzut, femeie, știi ce mi-am zis în sine-mi?
N-ai să pătrunzi vreodată înlăuntrul astei inemi.
Voi pune ușei mele zăvoare grele, lacăt.
Să nu pătrundă-n casă-mi zâmbirea ta din treacăt.

Și cum? dar înțelegi tu cum? Cu-acea gelozie,
Ce gândurile-ți arde și inima-ți sfâșie,
Căci mă-ntrebam, se poate c-atât de-mpodobită
Cu inima și mintea, să nu fie iubită?
Căci prea, prea e frumoasă... Dorința-i guralivă
Ademenirea-i blândă, putut-a sta-mpotrivă
Atâtor vorbe calde șoptite cu durere,
Ce aerul îl împle c-un val de mângâiere?
Putut-a împotriva atâtora să steie,
Când e așa de dulce și nu-i decât femeie?
Știind că o săgeată din arcul cel cu gene
E chiar durerea însăși a vieții pământene,
Venin știind că este sărutul zânei Vineri,
Venin mi-era suflarea și ochii tăi cei tineri
Și nu voiam ca dânșii cu dulce vicleșug
S-aprinză al meu suflet pe-al patimilor rug.
Și zborul cugetării-mi, mândria din cântare-mi,
Eu nu voiam c-un zâmbet al tău să mi le sfaremi...
Priveai la mine straniu și te mirai că tac...
Tu nici visai că-n gându-mi eu fălcile-ți dezbrac
De cărnurile albe și gingașe și sterpe.
Că idolului mândru scot ochii blânzi de șerpe,
Tu nici visai că-n gându-mi eu fața ta o tai,
Că ce rămase-atuncea naintea minții-mi, vai!
Era doar începutul frumos al unui leș...

Ba mai treceai cu mâna prin perii tăi cei deși,
Și nici visai că gându-mi te face de ocară
Pentru că porți pe oase un obrăzar de ceară
Și că priviri grozave, ca mâni fără de trup,
Se întindeau asupră-ți, cu ele să te rup,
Și pe cât de frumoasă și gingașă la port
Eu te priveam atuncea'c-un rece ochi de mort.

Dar m-ai învins... Pătruns-ai a inimei cămări
Ș-acum lucești ca steaua fatală peste mări
Pe gândurile mele... și treci așa frumoasă
Ca marmura de albă, cu gene lăcrămoase,
Și cum plutești n-atinge piciorul de pământ...
Atârni precum atârnă nădejdile... de vânt.

Mă mișc ca oceanul cu suferinti adânci,
Ce brațele-i de valuri le-atârnă trist de stânci.
Se nalță și recade și murmură într-una
Când lunecă pe negre păduri de paltin luna:
Pătruns el e de jalea luminei celei reci...
în veci de el departe și el iubind-o-n veci.
De s-ar lăsa pe sânu-i, din cer vrodinioară,
El ar simți că-nluntru-i cu ceru-ntreg coboară
Și-ar cadența durerea-i pe-al veacurilor mers
C-un univers deasupră-i și-n el c-un univers.

Astfel domnești pe visu-mi și pe singurătate-mi
Și miști în al meu suflet un ocean de paterni.
Iar brațele-mi s-aruncă ca valurile mării
- Ah, în deșert, nici nu pot ca să te dau uitării -
S-aruncă înspre cerul cel luminos, recad
Și mistuit de chinuri ca Tantalus în iad.
Dar în zadar! căci astfel a fost voința sortii
Ca tu să-mi dai [durerea] și voluptatea morții
Și să-mi răsai din marea de suferinti, înaltă,
Ca marmura eternă ieșită de sub daltă.

1880]

MUȘAT ȘI URSITORILE

Sub vântul rece-al amorțitei ierne
Își pleacă codrul crengile-ncărcate;
Sub alba-i haină câmpul se așterne.

Cu stele dulci e bolta presărată;
Din fundul lumii, ce se pierde-n zare,
Prin rumeni aburi luna se arată

Iar din bordei ce sta lângă cărare,
Prin ochiul prins unei ferești rotunde
Se-aude plâns, se vede luminare

Și în căldura locuinței scunde
O mamă mișc-un leagăn cu piciorul
Și la scânciri c-un cântec ea răspunde.

Ș-au adormit încet, încet feciorul,
- Sub a lui leagăn a împins o piatră -
Gândirea ei spre viitor ia zborul.

Mai licuresc cărbuni colo, pe vatră,
Ea cade-ncet pe-a scaunului spate,
Din codri lupii urlă, câinii latră.

Ea doarme-adânc cu brațe-n jos lăsate,
Dară prin somn stă-[țintă] să privească:
Un mândru vis în sufletu-i străbate.

Da, când a fost copilul să se nască,
Opri Orion ale sale păsuri
Ca soarta-n lume el să i-o croiască.

Jur-împrejur se auziră glasuri
Și s-au oprit Neptun din drumu-i sferic,
Mutit-au limba de l-a vremii ceasuri.

Șoptind ușor treceau cu pas feeric
Pe lângă leagăn dând mereu ocoale:
Trei umbre albe ies din întuneric,

La cer ridică brațele lor goale,
Ușoare - parc-ar fi de vânt plutite,
Descânt copilu-n somn să nu se scoale.

Sunt ursitori cari din cer sosite
Revars-asupra-i zarea aurorii,
Cu câte daruri lui i-au fost menite.

I-aduc comori, viață lungă, glorii,
Deasupra lui revarsă raze slabe,
Din ochii lor, adânc-adormitorii.

Prin părul lor - mărgăritare-n boabe -
Bălai și moale ca și auru-n spice,
Scânteie-n umbră ale lor podoabe.

Copilul doarme, ele fac să pice
Deasupra-i flori, se pleacă să-l menească,
Înconjor leagănul și-ntâia zice:

- Să fii frumos și fata ta lucească,
Precum în cer e numai unul soare,
Un soare fii în lumea pământească.

- Puternic fii - i-a zis cea următoare;
Și biruind vei merge înainte.
Să-ți fie viața-n veci strălucitoare.

A treia zise tainic - Fii cuminte,
Pătrunzător ca și lumina mare,
Tu să-nțelegi cele lumești și sfinte.

Iar muma lui cu spaimă-n somn tresare,
Împreunându-și mâinile-amândouă,
Ea în genunchi se roagă-n gura mare:

- O, ursitori, a căror daruri plouă
Asupra lumii-ntregi, mai stați o clipă
Și ascultați rugarea spusă vouă.

Nu bunătăți cari se trec în pripă
Să îi menească sfânta voastră gură,
Nu bunătăți supuse la risipă.

Puternici, mari, frumoși atâția fură,
Înțelepciuni, comori le-ați dat multora
Și toate, vai, cu vremea se pierdură.

Lui dăruiți ce nu ați dat altora,
Un dar nespus de scump ce n-are nume
Ca să răsar-asupra tuturora...

Atunci la ruga nențeleptei mume,
Zâna privi adânc și trist ca s-o priceapă:
- Știi tu ce dar îi cei și știi tu cum e?

Tot ce e om se naște și se-ngroapă,
Fie-n colibă, fie-n vechi castele,
Pe culmi de munte ori la mal de apă.

Dar e-mpărat, dar cetitor de stele,
Același vis îi sună în ureche.
A lor vieți sunt pururi tot acele.

Pe când sunt tineri se adun pereche,
La joc, la viață și la danț s-adună,
Bătrâni fiind, vorbesc de vremea veche.

Și lui ursit-am tot o viață bună
Și măsurată pe un pic de vreme,
Să aibă ziua soare, noaptea lună!

Căci de ar fi încoronat de steme
Sau pe pământul gol de și-ar așterne,
Tot viață și tot moarte-o să se cheme.

Tu chemi blestemul nenduratei ierne
Pe capul lui cel tânăr, nențeleapto!
Tu-i ceri durerea unei vieți eterne.

Da, sus la cer privirea ta îndreapt-o!
Plinită e dorința ta nebună.
Și ziua neagră peste el așteapt-o.

Căci i s-a dat să simtă-ntotdeauna
Un dor adânc și îndărătnic foarte
De-o frumusețe cum nu e nici una

Și s-o ajungă chiar e dat de soarte,
Căci tinerețăă neîmbătrânită
Îi dăruim și viata far' de moarte.

Dar nentrupat e chipu-acei iubite
Ca și lumina ce în cer se suie
A unei stele de demult pierite:

El n-a fost când era, el e când nu e. .

[1880-1881]

CE S-AU ALES...

Ce s-au ales din două vieți?
Cuvinte, vai, cuvinte,
Ce le privește cu dispreț
Tăcut-aducere aminte.

Ce s-au făcut fagăduinți
Și fericite șoapte
Ș-atâtea lacrime fierbinți
Ce curseră ziuă și noapte?

De câte ori am fost să mor
De dragul dragei mele -
Ce s-au ales de-atât amor?
O stele, eternelor stele!

Și toată viata m-am închis
Gonind la idealuri...
Ce s-au ales de-atâta vis?
O valuri, eternelor valuri?

[1880-1881]

O, VIN PE MAREA...

O, vin pe marea ce-o cuprinde
Un cer înalt de stele plin,
Și vântul serii va întinde
A luntrei pânză în senin.

Cu-a tale reci și albe brațe
Tu la grumazu-mi să rămâi
Și luna-ți bată drept în față,
Îți cază părul la călcâi.

Mă voi pleca încet spre tine
Să-ți beau tot sufletul iubit
C-o lungă, lungă sărutare,
Uimită, fără de sfârșit!

[1880-1881]

ALEI MICĂ, ALEI DRAGĂ...

Alei mică, alei dragă,
Cine vrea să ne-nțeleagă,
Vază frunza cea pribeagă,
Ce-i ca viața noastră-ntreagă.

Alei, dragă Veronică,
Despărțirea toate strică,
De ne-alegem cu nimica
Viața trece, frunza pică.

Alei dragă, alei mică,
Viata trece, frunza pică
Și din ura ce ne strică
Nu ne-alegem cu nimica.

Măcar cine ce grăiește
Altul alta îndrăgește.
Inima-mi pe cât trăiește
Tot la tine se gândește.

Alei mică, alei dragă,
Ia vezi frunza cea pribeagă
Așa trece viața-ntreagă
Și nimic n-o să s-aleagă.

[1880-188

DIN CÂND ÎN CÂND...

Eu te-am iubit îmi pare-un veac, tu nici măcar din când în când,
Și nici ai vrut să alinezi al meu amar din când în când.
Erai frumoasă cum nu e nimic în cer și pe pământ;
Azi nu mai ești precum ai fost, frumoasă doar din când în când
Si ochii tăi ce străluceau mistuitor și înfocat
Sunt osteniți și se aprind cu mult mai rar din când în când.
O, spune-mi, suflet, dulce, tu, pe care-atâta l-am iubit,
Dac-ai aflat în calea ta vrun solitar din când în când,
Care de-adâncul meu amor atâta de nemărginit
Măcar ca-n vis să-ți fi adus aminte iar din când în când.
Nu! Ai trecut din mâni în mâni prin toți acei oameni de rând,
Tu, trupul tău cel dulce plin le-ai dat în dar din când în când,
Cu al tău suflet așa cald ș-adormitor nu i-ai atins,
O, și nici unul n-a-nțeles atâta har din când în când.
Cu câtă inspirare eu, cu cât înalt ceresc avânt
Apropiam de gura mea acest pahar din când în când!
O, iubeam umbra ta și tot ce e în tine, tot ce ești
Și astăzi dacă mă gândesc, nebunesc iar din când în când.
Dar vai! pierdută astăzi ești, orice dorință a pierit;
Tot încă visu-l urmăresc și, în zădar din când în când,
Tot te mai văz naintea mea plutind ca-n vis, pierdută da,
Cu buze supte, c-un obraz ca și de var, din când în când.
Paserea Phoenix, numai ea, răsare din cenușa ei.
Dar oameni ce se mistuiesc nu mai răsar din când în când.
Că a mea viață-ai chinuit, iertai de mult, ci-mi pare rău.
L-al tău trecut eu mă gândesc cu-atât amar din când în când.

[1880-1881]

1]

STELELE-N CER

Stelele-n cer
Deasupra mărilor
Ard depărtărilor
Până ce pier

După un semn
Clătind catargele,
Tremură largele
Vase de lemn:

Niște cetăți
Plutind pe marile
Și mișcătoarele
Pustietăți.

Stol de cocori
Apucă-ntinsele
Și necuprinsele
Drumuri de nori.

Zboară ce pot
Și-a lor întrecere,
Vecinică trecere -
Asta e tot...

Floare de crâng,
Astfel viețile
Și tinerețile
Trec și se stâng.

Orice noroc
Și-ntinde-aripele,
Gonit de clipele
Stării pe loc.

Până nu mor,
Pleacă-te, îngere,
La trista-mi plângere
Plină de-amor.

Nu e păcat
Ca să se lepede
Clipa cea repede
Ce ni s-a dat?

[1880-1881]

CA O FĂCLIE...

Prin tomuri prăfuite ce mesele-i încarcă,
Edgar trece cu gândul prin veacuri ca-ntr-o barcă.
Nimica nu oprește a gândurilor grabă,
Din când în când în cale-i pe sine se întreabă:
La ce folos că timpul și spațiul străbate
Și ce folos că vecinie râvnind singurătate
El de nimic în lume viața-i n-o s-o lege,
Că-nțelegând deșertu-i, problema-i n-o-nțelege...

Ce caută talentul în șirele-i s-arate?
Cum luna se iveşte sau vântu-n codru bate?
Dar de-o va spune-aceasta sau dacă n-o va spune,
Pădurile și luna vor face-o de minune.
Ba ele vor întrece de-a pururi pe-autori
Ce-au spus aceste lucruri de zeci de mii de ori.
O, capete pripite, în colbul trist al scolii,
Cetiți în foliante ce roase sunt de molii
Și viata, frumusețea, al patimei nesaț
Nu din viața însăși - din cărți le învățați,
în capetele voastre, de semne multe sume,
Din mii de mii de vorbe consist-a voastră lume.

Ca o făclie stinsă de ce mereu să fumegi,
De ce mereu aceleași gândiri să le tot rumegi
Si sarcina de gânduri s-o porți ca pe un gheb,
Astfel ades în taina durerii mă întreb...
Nu aflu unde capul în lume să mi-l pun:
Căci n-am avut tăria de-a fi nici rău, nici bun,
Căci n-am avut metalul demonilor în vine,
Nici pacinica răbdare a omului de bine,
Căci n-am iubit nimica cu patimă și jind, -
Am fost un creier bolnav s-o inimă de rând.

De mult de vorbe goale nici voi să mai ascult.
Nimic e pentru mine ce pentru lume-i mult.
Ce este viitorul? Trecutul cel întors
E şirul cel de patimi cel pururea retors.
Am azvârlit în laturi greoaie, veche cărți,
Cari privesc viata din mii de mii de părți
Și scrise în credința că lumea tot se schimbă
Cu dezlegări ciudate și cu frânturi de limbă.
Nu-i foliant în lume din care să înveți
Ca viața preț să aibă și moartea s-aibă preț...
Și de pe-o zi pe alta o târâi uniform
Și nici să pot de somnul pământului s-adorm.

Pustie, sură, rece şi fără înțeles...
Nu apăr adevărul, nu apăr un eres,
Nu sunt la înălțime și nu sunt dedesupt,
Cu mine nu am luptă, cu lumea nu mă lupt
Să-nving eu adevărul sau să-ntăresc minciuna:
În cumpenele vremii sunt amândouă una,
Să țin numai la ceva oricât ar fi de mic...
Dar nu țin la nimica, căci nu mai cred nimic.
în manta nepăsării mă-nfășor dar și tac
Și zilele vieți-mi în șiruri le desfac,
Iar visurilor mele le poruncesc să treacă,
Iar ele ochii-albaștri asupra mea și-i pleacă,
Cuprinse de amurgul cel fin al aurorii:
Văpaia-n ochi unită-i cu farmecul palorii.
Trec, pier în adâncimea iubirii ș-a genunii,
Icoanele frumoase și dulci a slăbiciunii
Ca flori cu veștejite și triste frumusețI,
Uitarea le usucă sărmanele vieți...
Ș-apoi? Ce-mi pasă? Fost-am în lume poate unic
Ce fără să știu unde pe-a lumii valuri lunec?
Mulțimea nu se naște decât spre a muri...
Rușine-i al ei număr cu unul a spori?
Ferice de aceia ce n-au mai fost să fie,
Din leagănul cărora nu s-a durat sicrie,
Nici în nisip vro urmă lăsar-a lor picioare
Neatinși de păsul lumii trecute, viitoare,
De-a pururi pe atâția câți fură cu putință:
Numele lor e nimeni, nimic a lor ființă.
Ei dorm cum doarme-un chaos pătruns de sine însuși,
Ca cel ce-n visu-i plânge, dar nu-și aude plânsu-și
S-a doua zi nu știe nimic de acel vis.

Vai de acel ce ochii în lume i-a deschis!
Blestem mișcării prime, al vieții primul colț.
Deasupră-i se-ndoiră a cerurilor bolti,
Iar de atunci prin chaos o muzică de sfere,
A cărei haină-i farmec, cuprinsul e durere.

O, genii, ce cu umbra pământul îl sfințiți
Trecând atât de singuri prin secolii robiți,
Sunteți ca acei medici [miloși] și blânzi în viată
Ce parcă n-au alt bolnav decât pe cel de față.
Oricui sunteți prieteni, dar și oricui îi pare
Că numai pentru dânsul ați fost în lumea mare.
În orice veac trăirăți neîncetățeniți,
Și totuși nici într-unul străini nu o să fiți,
Căci lamura vieții ați strâns-o cu-ngrijire
Și dându-i acea haină de neîmbătrânire,
Oricât se schimbă lumea, de cade ori de crește,
În dreapta-vă oglindă de-a pururi se găsește:
Căci lumea *pare* numai a curge trecătoare.
Toate sunt coji durerii celei neperitoare,
Pe când tot ce aleargă și-n șiruri se așterne
Repaosă în raza gândirii cei eterne.
Iar adevărul, ca și păcatul mumii Eve,
De față-i pretutindeni și pururea aieve.

[1880-1881]

SCRISOAREAI

Când cu gene *ostenite sară suflu-n lumânare,*
Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare,
Căci perdelele-ntr-o parte când le dai, și în odaie
Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,
Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate
De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate.

Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci
Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci;
Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta, fecioară,
Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!
Câte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!
Și în câte mii de case lin pătruns-ai prin ferești.
Câte frunți pline de gânduri, gânditoare le privești!
Vezi pe-un rege ce-mpânzește globu-n planuri pe un veac,
Când la ziua cea de mâne abia cuget-un sărac...
Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții,
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții;
La același șir de patimi deopotrivă fiind robi,
Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!
Unul caută-n oglindă de-și bucleză al său păr,
Altul caută în lume și în vreme adevăr,
De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj;
Iară altu-mparte lumea de pe scândura tărăbii,
Socotind cât aur marea poartă-n negrele-i corăbii.
Iar colo bătrânul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate
Și defrig la piept și-ncheie tremurând halatul vechi,
Își înfundă gâtu-n guler și bumbacul în urechi;
Uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic,

Căci subfrunte-i viitorul și trecutul se încheagă,
Noaptea-adânc-a veciniciei el în șiruri o dezleagă;
Precum Atlas în vechime sprijinea ceriul pe umăr
Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.

Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri,
Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri,
La-nceput, pe când ființa nu era, nci neființă,
Pe când totul era lipsă de viată și voință,
Când nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns...
Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcata stăpânea eterna pace!...
Dar deodat-un punct se mișcă... cel întâi și singur. lată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii...
De-atunci negura eternă se desface înfâșii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute
Și în roiuri luminoase izvorând din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.
Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușuroaie defurnici;
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Musti de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul
Cum că lumea asta-ntreagâ e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată.
Precum pulberea sejoacă în imperiul unei raze,
Mii de fire viorie ce cu raza încetează,
Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă,
Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă...
Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric,
Căci e vis al neființei universul cel himeric...

În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte,
Ci-ntr-o clipă gându-l duce mii de veacuri înainte;
Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș
Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși,

Cum planeții toți înghețată și s-azvârl rebeli în spați
Ei, dinfrânele luminii și a soarelui scăpați;
Iar catapteasma lumii în adânc s-au înnegrit,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;
Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie,
Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie,
Și în noaptea neființii totul cade, totul tace,
Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace...

...

Începând la talpa însăși a mulțimii omenești
Și suind în susul scării pân' lafrunțile crăiești,
De a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți,
Fâr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți...
Unul *e în toți, tot astfelprecum* una *e în toate,*
De asupra tuturora se ridică cine poate,
Pe când alții stând în umbră și cu inima smerită
Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită -
Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gândesc?...
Ca și vântu-n valuri trece peste traiul omenesc.

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l...
Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrânul dascăl?
Nemurire, se va zice. Este drept că viața-ntreagă,
Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.
„De-oi muri - își zice-n sine - al meu nume o să-lpoarte
Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe,
De a pururi, pretutindeni; în ungherul unor crieri
Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!"
O, sărmane! ții tu minte câte-n lume-ai auzit,
Ce-ți trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit?
Prea puțin. De ici, de colo de imagine-ofâșie,
Vre o umbră de gândire, ori un petec de hârtie;
Și cândpropria ta viață singur n-o știi pe de rost,
O să-și bată alții capul s-o pătrunzâ cum afost?
Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,
Pintre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-lpună la cântări,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari
Și te-o strânge-n două șiruri, așezându-te la coadă,
În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.

Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfărâmi... orice-ai spune,
Peste toate o lopată de țărână se depune.
Mâna care-au dorit sceptrul universului și gânduri
Ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scânduri...

Or să vie pe-a ta urmă în convoi de-nmormântare
Splendid - ca o ironie, cu priviri nepăsătoare...
Iar deasupra tuturora va vorbi vrun mititel,
Nu slăvindu-te pe tine... lustruindu-se pe el
Sub a numelui tău umbră. Iată tot ce te așteaptă.
Ba să vezi... posteritatea este încă și. mai dreaptă.
Neputând să te ajungă, crezi c-ar vrea să te admire?
Ei vor aplauda desigur biografia subțire
Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare,
O *C-ai fost om cum sunt și dânșii... Măgulit e fiecare*
Că n-ai fost mai mult ca dânsul. Si prostatecele nări
Și le umflă orișicine în savante adunări
Când de tine se vorbește. S-a-nțeles de mai nainte
C-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte.
Astfel încăput pe mâna a oricărui, te va drege,
Răle-or zice că sunt toate câte nu vor înțelege...
Dar afară de acestea, vor căta vieții tale
Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale —
Astea toate te apropie de dânșii... Nu lumina
Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina,
Oboseala, slăbiciunea, toate rălele ce sunt
Într-un modfatal legate de o mână de pământ;
Toate micele mizerii unui suflet chinuit
Mult mai mult îi vor atrage decât tot ce ai gândit.

Între ziduri, pintre arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!
Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate;
Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate,
Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării
Și ridică mii de umbre după stinsul lumânării....
Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta, fecioară,
Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate,
Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!

1881

SCRISOAREA II

De ce pana mea rămâne în cerneală, mă întrebi?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?
De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?
Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vede că am cuvinte pana chiar să o fi rupt,
Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?
Acea tainică simțire, care doarme-n a ta arfă,
În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă,
Când cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă,
Să le scrii, cum cere lumea, vro istorie pe apă?
Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume
Prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume,
Să-mi atrag luare-aminte a bărbaților din tară,
Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară,
Și dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte. -
Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte;
Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi,
Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi,
Închinând ale lor versuri la puternici, la cucoane,
Sunt cântați în cafenele și fac zgomot în saloane;
Iar cărările vieții fiind grele și înguste,
Ei încearcă să le treacă prin protecție defuste,
Dedicând broșuri la dame a căror bărbați ei speră
C-ajungând cândva miniștri le-a deschide carieră. —

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?
Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?
Azi, când patimilor proprii muritorii toți sunt robi,
Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi
Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic
Ce-o bășică e de spumă într-un secul de nimic.

Încorda-voi a mea liră să cânt dragostea? Un lanț
Ce se-mparte cufrăție între doi și trei amanți.
Ce? sâ-ngâni pe coardă dulce, că de voie te-ai adaos
La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?
Azi adeseorifemeia, ca și lumea, e o scoală,
Unde-nveti numai durere, înjosire și spoială;
La aceste academii de științi a zânei Vineri
Tot mai des se părândează și din tineri în mai tineri,
Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas,
Până când din școala toată o ruină a rămas.

Vai! tot mai gândești la anii când visam în academii,
Ascultând pe vechii dascăli cârpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stând s-adune
Și-n a lucrurilor peteci căutând înțelepciune?
Cu murmurele lor blânde, un izvor de horum-harum
Câștigând cu clipoceală nervum rerum gerendarum;
Cu evlavie adâncă ne-nvârteau al mintii scripet,
Legănând când o planetă, când pe-un rege din Egipet.

Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,
Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din chaos
Și cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață
Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.
Atunci lumea-n căpățână se-nvârtea ca o morișcă,
De simțeam, ca Galilei, că comedia se mișcă. -

Amețiți de limbe moarte, de planeți, de colbul scolii,
Confundam pe bietul dascăl cu un crai mâncat de molii
Și privind păinjinișul din tavan, de pe pilsatri,
Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri
Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă
Către vreo trandafirie și sălbatică Clotildă.
Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic
Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.
Scârțâirea de condeie dădeafarmec astei liniști,
Vedeam valuri verzi de grâne, undoiarea unei iniști,
Capul greu cădea pe bancă, pereau toate-n infinit;
Când suna, știam că Ramses trebuia să fi murit.

Atunci lumea cea gândită pentru noi avea ființă,
Și, din contra, cea aievea ne părea cu neputință.
Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este
Cea ce poate să convie unei inime oneste;
Iar în lumea cea comună a visa e un pericul,
Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.

Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi
De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,
De de dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile...
De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Oamenii din ziua de-astăzi să mă-ncep-a lăuda.
Dacă port cu ușurință și cu zâmbet a lor ură,
Laudele lor desigur m-ar mâhni peste măsură.

1881

SCRISOAREAIII

Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă,
Ce cu-a turmelor păşune, a ei patrie ş-o schimbă,
La pământ dormea tinându-şi căpătâi mâna cea dreaptă,
Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deşteaptă.
Vede cum din ceriuri luna lunecă şi se coboară
Şi s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară,
Înflorea cărarea ca de pasul blândei primăveri;
Ochii ei sunt plini de umbra tăinuitelor dureri;
Codrii se înfloreză de atâta frumuseţe,
Apele-ncreţesc în tremur străveziile lorfete,
Pulbere de diamante cade fină ca o bură,
Scânteind plutea prin aer şi pe toate din natură
Şi prin mândra fărmecare sun-o muzică de şoapte,
Iar pe ceriuri se înaltă curcubeiete de noapte...
Ea, şezând cu el alături, mâna fină i-o întinde,
Părul ei cel negru-n valuri de mătase se desprinde:
— Las' să leg a mea viata de a ta... În braţu-mi vino,
Şi durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o...
Scris în cartea vieţii este şi de veacuri şi de stele
Eu să fiu a ta stăpână, tu stăpân vieţii mele.

Şi cum o privea sultanul, ea se-ntunecă... dispare;
Iar din inima lui simte un copac cum că răsare,
Care creşte într-o clipă ca în veacuri, mereu creşte,
Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lăţeşte;
Umbra lui cea uriaşă orizonul îl cuprinde
Şi sub dânsul universul într-o umbră se întinde;
Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari,
Atlasul, Caucazul, Taurul şi Balcanii seculari;
Vede Eufratul şi Tigris, Nilul, Dunărea bătrână —
Umbra arboruluifalnic peste toate e stăpână.
Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri
Şi corăbiile negre legănându-se pe râuri,
Valurile verzi de grâie legănându-se pe lanuri,

Mările țărmuitoare și cetăți lângă limanuri,
Toate se întind nainte-i... ca pe-un uriaș covor,
Vede țară lângă țară și popor lângă popor -
Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac
În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac.

Vulturii porniți la ceruri pân' la ramuri nu ajung;
Dar un vânt de biruință se pornește îndelung
Și lovește rânduri, rânduri în frunzișul sunători,
Strigăte de-Allah! Allahu! se aud pe sus prin nori,
Zgomotul creștea ca marea turburată și înaltă,
Urlete de bătălie s-alungau dupăolaltă,
Iară frunzele-ascuțite se îndoaie după vânt
Și deasupra Romei nouă se înclină la pământ.

Se cutremură sultanul... se deșteaptă... și pe cer
Vede luna cum plutește peste plaiul Eschișer.
Și privește trist la casa șeihului Edebali;
După gratii de fereastră o copilă el zări
Ce-i zâmbește, mlădioasă ca o creangă de alun;
E a șeihului copilă, efrumoasa Malcatun.
Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet,
Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamet,
Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște,
Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște.
Visul său se-nfiripează și se-ntinde vulturește,
An cu an împărăția tot mai largă se sporește,
Iară flamura cea verde se înalță an cu an,
Neam cu neam urmându-i zborul și sultan după sultan.
Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid...
Pân-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

La un semn, un term de altul, legând vas de vas, se leagă
Și în sunet defanfare trece oastea lui întreagă;
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii
Vin de-ntunecă pământul la Rovine în câmpii;
Răspândindu-se în roiuri, întind corturile mari...
Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.

Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vârf de băț.
Baiazid, privind la dânsul, îl întreabă cu dispreț:
- Ce vrei tu?
— Noi? Bună pace! Și de n-ofi cu bănat,
Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.

La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort
Un bătrân atât de simplu, după vorbă, după port.
- Tu ești Mircea?
- Da-mpărate!
— Am venit să mi te-nchini,
De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.
- Orice gând ai, împărate, și oricum vei fi sosit,
Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!
Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți;
Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți,
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.

- Cum ? Când lumea mi-e deschisă, a privi gândești că pot
Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?
O, tu nici visezi, bătrâne, câți în cale mi s-a pus!
Toată floarea cea vestită a întregului Apus,
Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.
S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta,
Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta,
Fulgerele adunat-au contra fulgerului care
În turbarea-ifurtunoasă a cuprins pământ și mare.
N-au avut decât cu ochiul ori cu mâna semn aface,
Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace;
Pentru-a crucii biruință se mișcară râuri-râuri,
Ori din codri răscolite, ori stârnite din pustiuri;
Zguduind din pace-adâncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizonul cu-a lor zeci de mii de scuturi,
Se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii,
Tremura înspăimântată marea de-ale lor corăbii!...
La Nicopole văzut-ai câte tabere s-au strâns
Ca să steie înainte-mi ca și zidul neînvins.
Când văzui a lor mulțime, câtăfrunza, câtă iarbă,
Cu o ură nempăcată mi-am șoptit atunci în barbă,
Am jurat ca peste dânșii să trec falnic, fără păs,
Din pristolul de la Roma să dau calului ovâs...
Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag?
Și, purtat de biruință, să mă-mpiedec de-un moșneag?
-De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce privești
Nu e om de rând, el este domnul Țării Românești.
Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști,
Nici ca Dunărea să-nece spumegând a tale oști.

După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vreun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n tara noastră de-au cerut pământ și apă —
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt,
Cum veniră, sefăcură toți o apă ș-un pământ.
Tefălești că înainte-ți răsturnat-ai val-vărtej
Oștile leite-n zale de-mpărati și de viteji?
Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus?...
Ce-i mâna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus?
Laurii voiau să-i smulgă de pefruntea ta de fler,
A credintii biruința câta orice cavaler.
Și de-aceea tot ce miscă-n tara asta, râul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este;
Dușmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste;
N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a tafaimă, Baiazidl

Și abia plecă bătrânul... Ce maifreamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreții umplu câmpul și roiesc după un semn
Și m caii lor sălbatici, bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă fața negrului pământ,
Lănci scânteie lungi în soare, arcuri se întind în vânt,
Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecându-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...
Urlă câmpul și de tropot și de strigăt de bătaie,
În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare,
Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
În zadar flamura verde o-ridică înspre oaste,
Căci cuprinsă-i de pieire și în fată și în coaste,
Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie;
Cad asabii ca și pâlcuri risipite pe câmpie,
În genunchi cădeau pedestri, colo caii se răstoarnă,
Când săgețile în valuri, care șuieră, se toarnă
Și, lovind în față,-n spate, ca și crivățul și gerul,
Pe pământ lor li se pare că se năruie tot cerul...
Mircea însuși mână-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliti,
Printre cetele păgâne trec rupându-și large uliți;

Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri,
Și gonind biruitoare tot veneau a tării steaguri,
Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată. -
Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată.
Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mână,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.

Pe când oastea se așază, iată soarele apune,
Voind creștetele nalte ale țării să-ncunune
Cu un nimb de biruință; fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit,
Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una
Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna:
Doamna mărilor ș-a nopții varsă liniște și somn.
Lângă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn
Stă zâmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte,
S-o trimită dragei sale, de la Argeș mai departe:

„De din vale de Rovine
Grăim, Doamnă, către Tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe.
Te-am ruga, mări, ruga
Să-mi trimiți prin cineva
Ce-i mai mândru-n valea Ta:
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprâncenele;
Că și eu trimite-voi
Ce-i mai mândru pe la noi:
Oastea mea cu flamurile,
Codrul și cu ramurile,
Coiful nalt cu penele,
Ochii cu sprincenele.
Și să știi că-s sănătos,
Că, mulțămind lui Cristos,
Te sărut, Doamnă, frumos. "

De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii;
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii...
În izvoadele bătrâne pe eroi mai pot să caut;
Au cu lira visătoare ori cu sunete deflaut
Poți să-ntâmpini patrioții ce-au venit de-atunci încolo?
Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo!
O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,
Ați ajuns acum de modă ele vă scot din letopiseț,
Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,
Mestecând veacul de aur în noroiul greu al prozei.

Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălecători de tară, dătători de legi și datini,
Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
De la munte pân' la mare și la Dunărea albastră.

Au prezentul *nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?*
N-o să aflu între-ai noștri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lângă capiștea spoielii?
Nu secase glorii pe stradă și la ușa cafenelii,
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliti
În aplauzele grele a canaliei de uliți,
Panglicari în ale tării, cari joacă ca pefunii,
Măști cu toate de renume din comedia minciunii?
Au de patrie, virtute, *nu vorbește liberalul,*
De ai crede că viata-i e curată ca cristalul?
Nici visezi că înainte-ți stă un stâlp de cafenele,
Ce își râde de-aste vorbe îngânându-le pe ele.
Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget,
Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri;
Toți pe buze-având virtute, iar în ei monedă calpă,
Quintesență de mizerii de la creștet până-n talpă,
Și deasupra tuturora, oastea să și-o recunoască,
Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască...
Dintr-aceștia tara noastră își alege astăzi solii!
Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii,
În cămăși cu mâneci lunge și pe capete scufie,
Nefac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filosofie.
Patriotul Virtuoșii, ctitori de așezăminte,
Unde spumegă desfrâul în mișcări și în cuvinte,
Cu evlavie de vulpe, ca în strane, ședpe locuri
Și aplaudă frenetic schime, cântece și jocuri..
Și apoi în sfatul tării se adun să se admire
Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire;
Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!
Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-afi stăpână și pe tară și pe noi!
Tot ce-n țările vecine e smintit și stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții,
Toți se scurseră aicea și formează patrioții,
Încât fonfii și flecarii, găgăuții și gușații,
Bâlbâiți cu gura strâmbă sunt stăpânii astei nații!

Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni!
I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!
Și această ciumă-n lume și aceste creaturi
Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri
Gloria neamului nostru spre-a oface de ocară,
Îndrăznesc ca să rostească pân' și numele tău... tară!

La Paris, în lupanare de cinismu și de lene,
Cufemeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene,
Acolo v-ați pus averea, tinerelele la stos...
Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?
Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomădă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă,
Vestejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept știință-având în minte, vre un vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vreun papuc de curtizană...
O, te-admir, progenitură de origine romană!
Și acum priviți cu spaimăfata noastră sceptic-rece,
Vă mirați cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece?
Când vedem că toți aceia care vorbe mari aruncă
Numai banul îl vânează și câștigul fără muncă,
Azi, cândfraza lustruită nu ne poate înșela,
Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?
Prea v-ați arătat arama, sfâșiind această țară,
Preafăcurați neamul nostru de rușine și ocară,
Prea v-ati bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,
Ca să nu s-arate~odată ce sunteți — niște misei!
Da, câștigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.

Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici;
Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.
Cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca punând mâna pe ei,
Să-i împărți în două cete: în smintiți și în mișei,
Și în două temniți large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni!

1881

SCRISOAREA IV

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;
Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi,
Dând atâta întunerec rotitorului talaz.
Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur' numa
Lungi perdele încrețite, care scânteie ca bruma.
Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește,
Muchi de stâncă, vârf de arbor, ea pe ceriuri zugrăvește,
Iar stejarii par o strajă de giganți ce-o înconjoară,
Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.

Numai lebedele albe, când plutesc încet din trestii,
Domnitoare peste ape, oaspeți liniștei acestei,
Cu aripele întinse se mai scutură și-o taie,
Când în cercuri tremurânde, când în brazde de văpaie.
Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier,
Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un grier...
E atâta vară-n aer, e atât de dulce zvonul.

Singur numai cavalerul suspinând privea balconul
Ce-ncarcat era cu frunze, de îi spânzur prin ostrețe
Roze roșie de Siras și liane-n fel defețe.
Respirarea cea de ape îl îmbată, ca și sară;
Pestefarmecul naturii dulce-i picură ghitara:

„O, arată-mi-te iară-n haină lungă de mătasă,
Care pare încărcată de o pulbere-argintoasâ,
Te-aș privi o viață-ntreagă în cununa ta de rază,
Pe când mâna ta cea albă părul galben îl netează.
Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu... mi-aruncă
De la sânul tău cel dulce floarea veștedă de luncă,
Ca pe coardele ghitarei răsunând încet să cadă...

Ah! E-atât de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.
Ori în umbra parfumată a buduarului să vin,
Să mă-mbete acel miros de la pânzele de in;
Cupido, un paj șăgalnic, va ascunde cu-a lui mână,
Vioriul glob al lampei, mlădioasa mea stăpână!"

Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre,
Între rozele de Șiras și lianele albastre;
Dintreflori copila râde și se-nchină peste gratii—
Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei; —
Din balcon i-aruncă-o rază și cu manile la gură,
Pare că îl dojenește când șoptește cu căldură,
Apoi iar dispare-nluntru... auzi păsuri ce coboară...
Și ieșind pe ușă iute, ei s-au prins de subsuoară.
Braț de braț pășesc alături... le stă bine laolaltă,
Ea frumoasă și el tânăr, el înalt și ea înaltă.
Iar în umbra de la maluri se desface-acum la larg
Luntrea cu-ale ei vintrele spânzurate de catarg
Și încet înaintează în lovire de lopeți,
Legănând atâta farmec și atâtea frumuseți...

Luna... luna iesă-ntreagă, se înalț-așa bălaie
Și din țărm în țărm durează o cărare de văpaie,
Ce pe-o răpede-nmiire de mici unde o așterne
Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne;
Și cu cât lumina-i dulce tot mai mult se lămurește,
Cu-atât valurile apei, cu-atât țărmul parcă creste,
Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape
Dempreună cu al lunei disc, stâpânitor de ape.
Iară tei cu umbra lată și cu flori până-n pământ
Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vânt;
Peste capul blond al fetei zboară florile ș-o plouă...
Ea se prinde de grumazu-i cu mânuțele-amândouă
Și pe spate-și lasă capul: - Mă uimești dacă nu mântui...
Ah, ce fior os de dulce de pe buza ta cuvântu-i!
Cât de sus ridici acuma în gândirea ta pe-o roabă,
Când durerea ta din suflet este singura-mi podoabă.
Și cu focul blând din glasu-ți tu mă dori și mă cutremuri,
De îmi pare o poveste de amor din alte vremuri;
Visurile tale toate, ochiul tău atât de tristu-i,
Cu-a lui umed-adâncime toată mintea mea o mistui...
Dă-mi-i mie ochii negri... nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinie n-o să mă mai saturi.
Aș orbi privind într-înșii... O, ascultă numa-ncoace.
Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace!

Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre
Povestesc ele-nde ele numai dragostele noastre
Și luceferii ce tremur așa reci prin negre cetini,
Tot pământul, lacul, cerul... toate, toate ni-s prietini...
Ai putea să lepezi cârma și lopețile să lepezi,
După propria lor voie să ne ducă unde răpezi,
Căci oriunde numai ele ar dori ca să ne poarte,
Pretutindeni fericire... de-i viață, de e moarte.

Fantazie, fantazie, când suntem numai noi singuri,
Ce ades mă, porți pe lacuri și pe mare și prin crânguri!
Unde ai văzut vreodată aste tari necunoscute?
Când se petrecur-aceste? La o mie patru sute?
Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi,
Cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o desmierzi,
După gât să-i așezi brațul, gură-n gură, piept la piept,
S-o întrebi numai cu ochii: „Mă iubești tu? Spune drept!"

Aș! abia ți-ai întins mâna, sare ivărul la ușă,
E-un congres de rubedenii, vre un unchi, vre o mătușă...
Iute capul într-o parte și te uiți în jos smerit...
Oare nu-i în lumea asta vreun ungher pentru iubit?
Și ca mumii egiptene stau cu toții-n scaun țepeni,
Tu cu mâinile-ncleștate, mai cu degetele depeni,
Mai sucești vre o țigară, numeri fire de mustețI
Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț.

Sunt sătul de așa viață... nu sorbind a ei pahare,
Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.
Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atât de van
Ce le-abate și la păsări de vreo două ori pe an?
Nu trăiți voi, ci un altul vă inspiră - el trăiește,
El cu gura voastră râde, el se-ncântă, el șoptește,
Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg,
Vecinie este numai râul: râul este Demiurg.
Nu simțiți c-amorul vostru e-un amor străin? Nebuni!
Nu simțiți că-n proaste lucruri voi vedeți numai minuni?
Nu vedeți c-acea iubire serv-o cauză din natură?
Că e leagăn unor viețe ce semințe sunt de ură?
Nu vedeți că râsul vostru e în fiii voștri plâns,
Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stâns?
O, teatru de păpușe... zvon de vorbe omenești,
Povestesc ca papagalii mii de glume și povești
Fără ca să le priceapă... După ele un actor
Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori

Ce-a spus veacuri dupolaltă, ce va spune veacuri încă,
Pân' ce soarele s-o stinge în genunea cea adâncă.
Ce? Când luna se strecoară pintre nouri, prin pustii,
Tu cu luniea ta de gânduri după ea să te ații?
Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse,
Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse
Și s-o vezi încunjurată de un roi de pierde-vară,
Cum zâmbește tuturora cu gândirea ei ușoară?
S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii,
Pe când ei sucesc musteața, iară elefac cu ochii?
Când încheie cu-o privire amoroasele-nțelegeri,
Cu ridicula-ți simțire tu la poarta ei să degeri?
Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil
Când ea-i rece și cu toane ca și luna lui april?
Încleștând a tale brațe toată mintea să ți-o pierzi?
De la creștet la picioare s-o admiri și s-o desmierzi
Ca pe-o marmură de Păros sau o pânză de Correggio,
Când ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o...
Da... visam odinioară pe acea ce m-ar iubi,
Când aș sta pierdut pe gânduri, peste umăr mi-ar privi,
Aș simți-o că-i aproape și ar ști c-o înțeleg...
Din sărmana noastră viață, am dura roman întreg...
N-o mai caut... Ce să caut? E același cântec vechi
Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi;
Dar organele-s sfarmate și-n strigări iregulare
Vechiul cântec mai străbate cum în nopți izvorul sare.
P-ici, pe colo mai străbate câte-o rază mai curată
Dintr-un Carmen Saeculare *ce-l visai și eu odată.*
Altfel șuieră și strigă, scapără și rupt răsună,
Se împing tumultuoase și sălbatece pe strună,
Și în gându-mi trece vântul, capul ardepustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit...
Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?
Ah! organele-s sfarmate și maestrul e nebun!

1881

SCRISOAREA V

Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea,
Când dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea
De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii,
Ca dovadă de ce suflet stă în pieptii unei rochii...,.
Tinere, ce plin de visuri urmărești vre o femeie,
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mândru vis de vară,
Care-n tine *se petrece... Ia întreab-o bunăoară —*
O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode,
Pe când inima ta bate ritmul sfânt al unei ode...
Când cochetă de-al tău umăr ți se razimă copila,
Dac-ai inimă și minte, te gândește la Dalila.

Efrumoasă, se-nțelege... Ca copiii are haz,
Și când râde face încă și gropite în obraz
Și gropite face-n unghiul ucigașei sale guri
Și la degetele mânii și la orice-nchieturi.
Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită,
Încât ai ce strânge-n brațe - numai bună de iubită.
Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i sade bine
Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.
,. Dacă vorba-i e plăcută, și tăcerea-i încă place;
Vorba zice: fugi încolo, *râsul zice:* vino-ncoace!
Umblă parcă amintindu-și vre un cântec, alintată,
Parcă i-ar fi tot alene și s-ar cere sărutată.
Și se-naltă din călcâie să-ți ajungă pân' la gură,
Dăruind c-o sărutare acea tainică căldură,
Ce n-o are decât numai sufletul uneifemei...
Câtă fericire crezi tu c-ai găsi în brațul ei!
Te-ai însenina văzându-i rumenirea din obraji —
Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tânăr ca un paj —
Și adânc privind în ochii-i, ți-ar părea cum că înveți
Cum viața preț să aibă și cum moartea s-aibă preț.

Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,
Ai vedea în ea crăiasa lumii gândurilor tale,
Așa că, închipuindu-ți lăcrimoasele ei gene,
Ți-ar părea mai mândră decât Venus Anadyomene,
Și, în chaosul uitării, oricum orele alerge,
Ea, din ce în ce mai dragă, ți-ar cădea pe zi ce merge.

Ce iluzii? Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură,
Că deprindere, grimasă este zâmbetul pe gură,
Că întreaga-i frumusețe e în lume de prisos,
Și că sufletul și-l pierde fără de nici un folos?
În zadar boltita liră, ce din șapte coarde sună,
Tânguirea ta de moarte în cadențele-i adună; "
În zadar în ochi avé-vei umbre mândre din povesti,
Precum iarna se așează flori de gheață pe ferești,
Când în inimă e vară...; în zadar o rogi: „ Consăcră-mi
Creștetul cu-ale lui gânduri, să-l sfințesc cu-a mele lacrămi!"
Ea nici poate să-nțeleagă că nu ta o vrai... că-n tine
E un demon ce-nsetează după dulcele-i lumine,
C-acel demon plânge, râde, neputând s-audă plânsu-și,
Că o vrea... spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși,
Că se zbate ca un sculptor fără brațe care geme,
Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme,
Pân-a nu ajunge-n culmea dulcei muzice de sfere,
Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere.
Că el nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară
Precum în vechimea sfântă se junghiau odinioară
Virginele ce statură sculptorilor de modele,
Când tăiau în marmor chipul unei zâne după ele.

S-ar pricepe [pe el însuși] acel demon... s-ar renaște,
Mistuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaște
Și, pătruns de-ale lui patimi și de-amoru-i cu nesațiu,
El ar frânge-n vers adonic limba lui ca și Horatiu,
Ar atrage-n visu-i mândru a izvoarelor murmururi,
Umbra umedă din codri, stelele ce ard de-a pururi,
Și-n acel moment de taină, când s-ar crede că-i iferice,
Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cei antice
Și cu patimă adâncă ar privi-o s-o adore,
De la ochii ei cei tineri mântuirea s-o implore;
Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci,
Dezghețând cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.
Căci de piatră de-ar fi, încă s-o-ncălzi de-atât amor,
Când căzându-i în genunche, i-ar vorbi tânguitor,
Fericirea înecându-l, el ar sta să-nnebunească,
Ca-n furtuna lui de patimi și mai mult să o iubească.

Știe oare ea că poate ca să-ți dea o lume-ntreagâ,
C-aruncându-se în valuri și cercând să te-nțeleagă
Ar împlea-a ta adâncime cu luceferi luminoși?

Cu zâmbiri de curtizană și cu ochi bisericoși,
S-ar preface că pricepe. Măgulite toate sunt
De-afi umbra frumuseții cei eterne pe pământ.
Ofemeie între flori zi-i și o floare-ntrefemei —
Ș-o să-i placă. Dar o pune să aleagă între trei
Ce-o-nconjoară, toți zicând că o iubesc - cât de naivă,
Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.
Și când dama cochetează cu privirile-i galante,
împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrân și-un fante,
Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela,
Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala...
Căci cu dorul tău demonic va vorbi călugărește,
Pe când craiul cel de pică de s-arată, pieptu-i creste,
Ochiul înghețat i-l umplu gânduri negre de amor
Și deodată e vioaie, stă picior peste picior,
Ș-acel sec în judecata-i e cu duh și efrumos...

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr,
Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.

Așadar, când plin de visuri, urmărești vre o femeie,
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu fantasticele-i dungi:
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi,
Te îmbeti de feeria unui mândru vis de vară,
Care-n tine *se petrece...*
Ia întreab-o, bunăoară,
Și-o să-ți spuie de panglice, de volane și de mode,
Pe când inima ta bate-n ritmul sfânt al unei ode...
Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila —
De ai inimă și minte -feri în lături, e Dalila!

[1881]

ÎN ZADAR ÎN COLBUL ȘCOLII...

În zadar în colbul școlii,
Prin autori mâncați de molii,
Cauți urma frumuseții
Și îndemnurile vieții,
Și pe foile lor unse
Cauți taine nepătrunse
Și cu slovele lor strâmbe
Ai vrea lumea să se schimbe.
Nu e carte să înveți
Ca viața s-aibă preț -
Ci trăiește, chinuiește
Și de toate pătimește
Ș-ai s-auzi cum iarba crește.

[1881]

COLINDE, COLINDE!

Colide, colinde!
E vremea colindelor,
Căci gheața se-ntinde
Asemeni oglinzilor
Și tremură brazii
Mișcând rămurelele,
Căci noaptea de azi-i
Când scânteie stelele.

Se bucur' copiii,
Copiii și fetele,
De dragul Măriei
Își pieptănă pletele,
De dragul Măriei
Și-a Mântuitorului
Lucește pe ceruri
O stea călătorului.

[1881]

CE TE LEGENI...

- Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vânt,
Cu crengile la pământ?
-De ce nu m-aș legăna,
Dacă trece vremea mea!
Ziua scade, noaptea creste
Și frunzișul mi-l rărește.
Bate vântul frunza-n dungă
Cântăreții mi-i alungă;
Bate vântul dintr-o parte -
larna-i ici, vara-i departe.
Și de ce să nu mă plec,
Dacă păsările trec!
Peste vârf de rămurele
Trec în stoluri rândunele,
Ducând gândurile mele
Și norocul meu cu ele.
Și se duc pe rând pe rând,
Zarea lumii-ntunecând,
Și se duc ca clipele,
Scuturând aripele,
Și mă lasă pustiit,
Vestejit și amorțit
Și cu doru-mi singurel,
De mă-ngân numai cu el!

[1881]

LA MIJLOC DE CODRU DES

La mijloc de codru des
Toate păsările ies
Din huceag de aluniș
La voiosul luminiș,
Luminiș de lângă baltă,
Care~n trestia înaltă
Legănându-se din unde
În adâncu-i se pătrunde
Și de lună și de soare
Și de pasări călătoare,
Și de lună și de stele
Și de zbor de rândunele
Și de chipul dragei mele.

[1881]

DIANA

Ce cauți unde bate luna
Pe-un alb izvor tremurător
Și unde păsările-ntr-una
Se-ntrec cu glas ciripitor?
N-auzi cum frunzele-n poiană
Șoptesc cu zgomotul de guri
Ce se sărută, se hârjoană
În umbra-adâncă de păduri?

În cea oglindă mișcătoare
Vrei să privești un straniu joc,
O apă vecinie călătoare
Sub ochiul tău rămas pe loc?
S-a desprimăvărat pădurea,
E-o nouă viață-n orice zvon,
Și numai tu gândești aiurea,
Ca tânărul Endymion.

De ce dorești singurătate
Și glasul tainic de izvor?
S-auzi cum codrul frunza-și bate,
S-adormi pe verdele covor?
Iar prin lumina cea rărită,
Din valuri reci, din umbre moi,
S-apar-o zână liniștită
Cu ochii mari, cu umeri goi?

Ah! acum crengile le-ndoaie
Mânute albe de omăt,
Ofată dulce și bălaie,
Un trup înalt și mlădiet,
Un arc de aur pe-al ei umăr,
Ea trece mândră la vânat
Și peste frunze fără număr
Abia o urmă a lăsat.

[1881-1882]

DOÑA SOL

Te rog rămâi o clipă încă
Ca să te strâng duios la piept.
Din fericirea mea adâncă
As vrea să nu mă mai deştept.
Şi totuşi, luna iese-n zare,
Albeşte zidul nalt şi gol...
Dă-mi cea din urmă sărutare
Şi încă una, doña Sol!

Mă-ntrebi cu ochiul tău cuminte
Unde mă duc şi ce mă fac,
Când de pe ceruri stele sfinte
Pătrund în codru, bat în lac.

Au nu eşti tu la înălţime
Ca steaua veciniculuí pol?...
Pe mine nu mă ştie nime,
Nici chiar tu însăţi, doña Sol.

Ades când frunzele pe cracă
Şoptesc ca zgomotul de guri
Ce se sărută şi se-mpacă
În umbr-adâncă de păduri,
Eu stau unde pătrunde luna
Pe alb izvor, sunând domol;
De cântă păsările-ntr-una,
De tine-mi cântă, doña Sol.

Şi pe oglinda mişcătoare
Stau de privesc un straniu joc:
E apa pururi călătoare
Pe chipu-mi ce rămâne-n loc.

S-au desprimăvărat pădurea,
Suspină păsările-n stol...
Și numai eu, gândind aiurea,
Gândesc la tine, doña Sol.

De ce doresc singurătate
Și glasul tainic de izvor,
De ce când codrul frunza-și bate
Adorm pe verdele-i covor?
Ca prin lumina cea rărită.....
Prin umbra moale de [pistol]
Să mi s-arate liniștită
A ta ivire, doña Sol.

Să văz cum mâna ta îndoaie
În arc o ramură de fag
Și ca Diana cea bălaie
Îți faci în codru mândru prag;
Săgeți de aur pe-al tău umăr,
Gonești vânatul tău în stol,
Dar peste frunze făr' de număr
Nu-mi lași o urmă, doña Sol.

Chiar de luceafărul de seară
Te tem, căci dulce arde el,
Când treci frumoasă și ușoară,
În umbra negrului castel...
De as zăcea rănit de moarte,
Într-un genunchiu eu tot mă scol,
Tinzându-mi dreapta de departe,
Mă-nchin la tine, doña Sol,

Când luna trece în uimire
Spre-a face-al mărilor ocol,
Ea, luminând a mea iubire,
Te luminează, doña Sol.

[1881-1882]

CA ȘI STOA, CE PRETINDE...

Ca și Stoa, ce pretinde
Să fim mândri și integri,
Când plutesc deasupra noastră
Cu-a lor visuri ochii negri;

Ca și basmele păgâne
De iubire ce-ard chimeric
Cu nesațiul lor de visuri
Și cu-atâta întuneric;

Când atrași de a lor noapte
Nu suntem străini de lume,
Duși pe marginea uitării
De-un avânt fără de nume;

Când gândire nu mai este
Și când inima e tristă
Și afară de-acel farmec
Când nimic nu mai există:

Părăsesc și veac și țară
Pentru umeri de femeie
Și o rog astfel în jețu-i
Dulce locului să steie,

Să mă pierd privind-o vecinie
De la creștet la picioare,
Mândră ca o-mpărătească,
Caldă, cu senin de soare,

De pe ochii-i să ridice
Languroase lunge gene,
Să-ngenunchi naintea zânei
Venus Anadyomene,

Genele dând întuneric
Voluptos căutăturii,
Iar gropiţele cochete
Dulci râd la mijlocul gurii.

[188 1-1 882]

RENUNȚARE

As vrea să am pământul și marea-n jumătate,
De mine să asculte corăbii și armate,
De voi clipi cu ochiul, cu mâna semn de-oi face,
Să-și miște răsăritul popoarele încoace;
Sălbatecele oarde să curgă râuri-râuri,
Din codri răscolite, stârnite din pustiuri;
Ca undele de fluviu urmeze-ale lor scuturi,
Întunece-se în zare pierdutele-nceputuri,
Un râu de scânteiare lucească lănci și săbii,
Iar marea se-nspăimânte de negrele-mi corăbii.

Astfel război porni-voi. Voi arunca încalțe
O jumătate-a lumii asupra celeilalte.
Privească-m-atunci preoți: - un monstru ce se-nchină,
Când oardele-i barbare duc moarte și ruină.
Ruga-mă-voi cu mâna uscată ținând strana,
Deasupra mea cu-ntinse aripi va sta Satana;
Cu tronul meu voi pune alături sicriul,
Când gloatele-mi în lume ar tot mări pustiul,
Să simt că nu se poate un Dumnezeu să-mi ierte
Cetățile în flăcări și țările deșerte...
Astfel doar aș preface durerea-mi fără nume,
Dezbinul meu din suflet într-un dezbin de lume.

Și tot ce-ncântă ochii cu mii de frumuseți,
Tot ce pământul are și marea mai de preț,
Grămezi să steie toate la mine în comori!
Alăturea cu ele să trec nepăsători,
Simțindu-mă în mine stăpân al lumii-ntregi,
Un zeu în omenire, un soare între regi
Și raze să reverse din frunte-a mea coroană...
Să-ngenunchez nainte-ți așa ca la icoană
Și descriindu-ți toată puterea fără seamă
Să-ți zic: - la-le pe toate, dar și pe mine ia-mă!

Nu mă iubi! Ca robul să fiu pe lângă tine,
De-i trece,-n jos pleca-voi a ochilor lumine,
Dezmoștenit de toate, la viață abdicând,
Să nu-mi rămână-n minte decât un singur gând:
C-am aruncat un sceptru, cu dânsul lumea-ntreagă,
Păstrându-mi pentru mine durerea că-mi ești dragă;
Înamorați de tine, rămână ochii-mi triști
Și vecinie urmărească cum, marmură, te miști.
În veci dup-a ta umbră eu brațele să-ntind,
De-al genei tale tremur nădejdea să mi-o prind,
Să-mi razim a mea frunte de zidurile goale,
Atinse de-umbra dulce a frumuseții tale.

[1882]

SARMIS

Mijește orizontul cu raze depărtate,
Iar marea-n mii de valuri a ei singurătate
Spre zarea-i luminoasă pornește să-și unească
Eterna-i neodihnă cu liniștea cerească.

Natura doarme dusă, tăriile în pace.
Din limpedea nălțime pe-alocuri se disface
O stea, apoi iar una; pe ape diafane
își limpezesc în tremur pe rând a lor icoane.
Tot mai adânc domnește tăcerea înțeleaptă -
Se pare cum că noaptea minunea și-o așteaptă.

Deodată luna-ncepe din ape să răsaie
Și pân' la mal durează o cale de văpaie.
Pe-o repede-nmiire de unde o așterne
Ea, fiica cea de aur a negurei eterne.
Cu cât lumina-i dulce pe lume se mărește,
Cresc valurile mării și țărmul negru crește
Și aburi se ridică din fiind de văi spre dealuri.
O insulă departe s-a fost ivind din valuri,
Părea că s-apropie mai mare, tot mai mare,
Sub blândul disc al lunii, stăpânitor de mare.

Din umbra de la maluri s-a desfăcut la larg
O luntre cu-a ei pânze sumese de catarg.
Tăind în două apa, ea poartă o pereche:
Pe Sarmis, craiul tânăr din Getia cea veche,
Mireasa-i în picioare, frumoasă ca o zână,
Stetea și pe-a lui umăr își sprijină o mână.

Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,

Iar tei cu umbra lată și flori pân-în pământ
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt.
- De câte ori, iubito, mă uit în ochii tăi,
Mi-aduc aminte ceasul când te-am văzut întâi.
Ca marmura de albă, cu mâni subțiri și reci,
Strângeai o mantă neagră pe sânul tău... În veci
Nu voi uita cum tâmpla c-o mână netezind
Și fața ta spre umăr în laturi întorcând,
Știind că nimeni nu e în lume să te vadă,
Ai fost lăsat în valuri frumosul păr să cadă.
În orbitele-adânce frumoșii ochi ce-ncântă,
Pierduți în visuri mândre, priveau fără de țintă,
Și tu zâmbeai, c-un zâmbet cum e numai al tău,
Nu te-a mai văzut nimeni cum te văzusem eu...
Și plini îți erau ochii de lacrimi și de foc,
Pe-al genei tale tremur purtând atât noroc...
De ce zâmbeai tu oare? Vrun cântec blând de jale
Au deșteptat în taină glasul gândirii tale?...
Pluteai ca o ușoară crăiasă din povesti.
Dintr-o zâmbire-n treacăt simții ce dulce ești!
Și cum mergeai, armonic și lin îți era pasul,
Rămas în nemișcare m-a fost cuprins extasul,
Am stat pe loc, cu ochii doar te urmam mereu,
Tu, gingașă mireasă a sufletului meu...
D-atuncea cu pustiu-mi stătut-am să mă cert,
Urmând cu-a mele brațe o umbră în desert...
Pân' ce-n sfârșit ajuns-am să mângâi chipul sfânt
Al celei mai frumoase femei de pre pământ.
Ce zeu din cer te puse în calea mea să ieși,
O, fragedă ființă ca floarea de cireș!
Cum s-a putut ca-n lume așa minuni să steie,
Căci tu ești prea mult înger și prea puțin femeie!
Și fericirea-mi, scumpo, nici îndrăznesc s-o crez.
Tu ești? Tu ești aievea? Sau poate că visez...
Dacă visez, te-ndură, rămâi la al meu piept
Și fa ca pe vecie să nu mă mai deștept.

Se clatin visătorii copaci de chiparos.
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu umbra lată, cu flori pân-în pământ
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt.

Ea cade în genunche sub florile ce plouă.
Grumazul i-l cuprinde cu brațele-amândouă,
Lăsând pe spate capul... Copile! n-o să mântui?
Căci fioros de dulce, pe buza ta cuvântu-i...

Și cât de mult ridici tu, în gând, pe-o biată roabă!
Comoara ta din suflet e singura-mi podoabă,
Cu focul blând din glasu-ți iubite, mă cutremuri,
De-mi pare o poveste de-amor din alte vremuri.
Și ochiul tău adânc e și-n adâncime tristu-i,
Cu umeda-i privire tu sufletul îmi mistui!
O, dă-mi-i numai mie și nu-i întoarce-n laturi,
De noaptea lor cea dulce în veci nu mă mai saturi...
Las' să orbesc privindu-i, iar tu ascultă-ncoace
Cum stă la sfaturi marea cu stelele proroace
Și codri aiurează, - izvoarele-i albastre
Șoptesc ele-nde ele de dragostele noastre.
Luceferii, ce tremur sclipind prin negre cetini,
Pământul, marea, cerul cu toate ni-s prieteni,
Cât ai putea departe lopețile să lepezi,
Ca-n voie să ne ducă a mării unde repezi.
Oriunde ne vor duce în farmecul iubirii,
Chiar de murim, ajungem limanul fericirii.

Ea mânile-amândouă le pune pe-al lui creștet...
Frunziș purtat de vânturi pe valuri cade veșted.
Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu umbra lată, cu flori pân-în pământ.
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt.

Din codrii singurateci un corn părea că sună.
Sălbatecele turme la țărmuri se adună.
Din stuful de pe mlaștini, din valurile ierbii
Și din poteci de codru vin ciutele și cerbii.
Iar caii albi ai mării și zimbrii zânei Dochii
Întind spre apă gâtul, la cer înalță ochii.

[1879]

GEMENII

I

O candelă subțire sub bolta cea înaltă
Lumină peste regii cei dacici laolaltă,
Cari tăiați în marmur cu steme și hlamide
Se înșirau în sală.sub negrele firide,
Iar colo-n fruntea salei e-un tron acoperit
C-un negru văl de jale, căci Sarniis a murit.
Iar chipu-i - cel din urmă în lungul șir de regi -
Sub vălu-i ca pe-o umbră, abia îl înțelegi.
Deodată crâșcă flerul în dosu-unei firide.
A unei tainiți scunde intrare se deschide,
De sub [o] mantă lungă se-ntinde-o albă mână,
Ce ține o făclie aprinsă de rășină,
Care îi bate-n față și-i luminează chipul...
Pe-un stâlp tăiat, orlogiul își picură nisipul.
Brigbelu ce cu Sarmis e frate mic de-a gemeni -
Ca umbra cu ființa sunt amândoi asemeni -
Încetînaintează,făcliași-oridică
Ș-urechea ațiind-o el asculta: „Nimica!
Un ceas mai am, și iată că voi ajunge-n fine
Atât de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine ne spun cărțile vechi,
De mii de ani ne sună legenda în urechi...
Și am văzut virtutea găsind a ei răsplată,
Ce nu numai de oameni - de zei e-nvidiată,
Răsplată prea frumoasă: un giulgi și patru scânduri.
De când văzui aceasta, am stat mereu pe gânduri:
Să-mi stâmpăr lăcomia? Pe lângă dulci izvoară
Să trec murind de sete pentr-o așa comoară?
Pe când c-un om în lanțuri - de-i frate, chiar, ce-mi pasă
Dacă-l împing în lături? - O cale luminoasă
Nainte-mi se deschide? L-am dat deci la o parte, -
De-ale virtuții bunuri să aibă singur parte.
Ei! Lumea-i împărțită în proști și în șireți,
Iar patimelor rele viclenii le dau preț.
Sămânța roditoare se cade ca să sameni.
Ca să fii domn, se cade să-i iei adânc pe oameni.

Voiești ca să se-nchine cu toți l-a tale oasă,
Atunci învie-ntr-înșii pornirea dușmănoasă,
Invidia și ura botează-le virtuți,
Numește-erou pe-un gâde ca fierul să-i ascuți.
Pe cel viclean și neted numește-l înțelept,
Nebun zi-i celui nobil și simplu celui drept,
Din patimi a mulțimii fă scară la mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire.
Cu laude mângâie deșertăciunea lor,
Din roiuri risipite vei face un popor
Și sigur fii, la rele de-a pururea urma-va,
Cu sânge și cenușă pământul presura-va...
Ferește-te de una, să te păzească ceriul,
Să nu te-mping-un demon a spune adevărul.
A spune: că nu-s vrednici decât de-adânc dispreț,
Că pentru-o vorbă goală jertfești a lor vieți,
Că-n tine nici îți pasă măcar de-ale lor păsuri,
Că cu a lor micime de suflet tu îl măsuri,
Că lauda, cu care i-ncarci e o ocară,
Că tot ce e ca dânșii e vrednic ca să piară."
Deodată iar ascultă... se îmflă a lui nări,
Aude glasuri multe și pași urcând pe scări,
Iar ușa de la mijloc dă anpele-n laturi,
De intră voievozii de țări și de olaturi,
În fruntea lor c-un preot bătrân... Iară moșneagul,
Cu laurul vecinie verde în păru-i alb, toiagul
De aur și-l ridică: - Brigbelu, iată ora
Că-n numele mulțimii și-n fața tuturora,
Venii să chem de trei ori pe rege-n gura mare
Și dacă nici acuma din umbră-i nu răsare,
Să-ți oferim coroana, căci legea ne prescrie
Ca peste-un an nici tronul desert să nu rămâie,
Nici văduvă coroana de tâmpla cuvenită.

Pe un tripod s-aduce cățuia aurită.
Cu făclii stinse-n mână-n genunche cad oștenii,
Iar preotul aprinde un vraf de mirodenii.
De fumul lor albastru se împle bolta naltă,
S-acopere mulțimea, iar flăcările saltă,
Toți în genunchi cu groază ascultă în tăcere
Iar preotul începe cu glas plin de durere:
- În numele Celuia, al cărui vecinie nume
De a-l rosti nu-i vrednic *un* muritor pe lume,
Când limba-i neclintită la cumpenile vremii,
Toiagul meu s-atinge încet de vârful stemei
Regești, și pentru dânsa te chem - dacă trăiești,
O, Sarmis, Sarmis, Sarmis! răsai de unde ești.

Pe ochi ţiind o mână făcliile-şi întind,
La sfântul foc din mijloc cu toţii şi le-aprind.
Prin arcurile nalte trecu un jalnic vaier,
Iar braţele ridică făcliile în aer.
Iar preotul smuncește c-o mână pânza fină
Ce-acopere statua de marmură senină
-Şi ţesătura neagră de-un fin şi gingaş tort
Lăsând să cadă-n flăcări, şoptește-adânc: - E mort!
Brigbelu se repede-n fereastră şi privește.
O mare de lumină pe-o clipă îl orbește.
El vede mii de facle lucind şi mii de suliţi,
Mulţimea şi ostaşii se-mping vuind pe uliţi,
Iar negre tac deasupra a capiştelor bolţi
Ş-ale cetăţii ziduri c-un turn la orice colţ.

S-a strecurat mulţimea şi sala-i iar pustie.
Prin ea Brigbelu singur îmbla ca o stafie...
Adânc rugiră ochii în cap, pierit e chipul,
Orlogiul în uitare de mult şi-a scurs nisipul.
Când iată o femeie mai albă ca omătul,
Ieşind încet din umbră, o-ntoarce de-a-ndărătul,
Priveşte cum din discul de aur iese fum
Şi zice rar şi rece: - Eşti multămit acum?
Atuncea el tresare şi ochii învârteşte.
Cum sta-nainte-i naltă, privind o mistuieşte:
- O, vino mai aproape, aproape l-al meu piept,
Odor cu păr de aur şi ochiul înţelept.
Ca zece morţi deodată durerile iubirii-s -
Cu-acele morţi în suflet eu te iubesc, Tomiris.
- Dar lasă-mă - ea strigă. - Ca galben eşti la faţă,
Suflarea ta mă arde şi ochiul tău mă-ngheaţă.
Ce mă priveşti aţâţa? A ta căutătură
Mă doare, cum mă doare suflarea ta din gură.
Ce ochi urât de negru! Cum e de stins şi mort!
Închide-l, ah, închide-l - privirea ta n-o port...
- Dar mă iubeşti, Tomiris - tu mă iubeşti atât,
Precum pe al meu frate nicicând nu l-ai iubit.
- Da, simt că în puterea ta sunt, că tu mi-eşti domn
Şi te urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn.
Sunt că l-a ta privire voinţele-mi sunt sterpe,
M-atragi precum m-atrage un rece ochi de şerpe,
Fugi, fugi în lumea largă! Mă faci să-nnebunesc
Căci te urmez şi totuşi din suflet te urăsc.

El o cuprinde... Faţa ei albă-atuncea piere
Şi gura ei se strânge de-o stranie durere.

Ea ar țipa și glasul în gât i se îngaimă.
Ea îl sorbea cu ochii, deși murea de spaimă...
Și cum stau mână-n mână... tresar, tot mai aproape
Se strâng și peste ochii-i își lasă-a ei pleoape.
Din tainița adâncă părea c-aud un vaier.
Deasupra ei Brigbelu,- năltând făclia-n aer,
Îi zice: - O, iubito, din nou ți se năzare.
Iar ea mereu ascultă, ș-aude i se pare:
„Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu umbra lată cu flori pân-în pământ
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt!"

II

Brigbelu, rege tânăr din vremea cea căruntă,
Pe zeii vechii Dacii i-a fost chemat la nuntă.
Frumos au ars în flăcări prinosul de pe vatră,
Pe când intrară oaspii sub bolțile-i de piatră,
În capul mesei sade Zamolxe, zeul getic,
Ce lesne urcă lumea cu umăru-i atletic.
În dreapta lui sub vălul de ceață mândrul soare,
În stânga-i sade luna sfioasă, zâmbitoare...
Din sale depărtate pătrunde zvon de armă.
Prin el cimpoiul skytic pornește dulcea-i larmă,
Trezind greoiul ropot de danț, căci la un loc
Toți oaspeții mai tineri loveau baltage-n joc,
Iar tinerele fete cu ei jucând de-a valma
Se-nvârt și se mlădie ușor sunând cu palma.

La mijlocul de masă pe tronu-i șade el
Cu plete lungi și negre, întunecos, Brigbel.
Și răzimat pe spată al zeilor fiastru
Privea-n ochii miresei al cerului albastru.
Frumoși ca două basme, izvoarele uimirii-s,
În părul-i lung de aur se învălea Tomiris.
Încolo voievozii, boiarii după treaptă
Șoptesc cu admirare în barba înțeleaptă
Când spune cântărețul povești din alte vremuri,
De regi de-a căror fapte te miri și de cutremuri.
Spunea cum din deserturi, ce nu mai au hotăra,
Venit-au de la Nilul cu tainice izvoară,
Pe negrele corăbii cu mii de mii de gloate,
Stăpânul pe Egipet cu-averile lui toate.
Apoi veni acela ce-au frânt pe Minotaur,
Tezeu, să care lâna cu mițele de aur.

Apoi târziu în urmă veni străinul oaspe
Clădind pe Istru poduri - Dariu al lui Istaspe,
Un rege, ce în lume nu-şi găsea loc să-ncapă,
În Dacia venise, cerşind pământ şi apă.
Şi povestea bătrânul de neamuri curgând râuri,
Din codri răsărite, ieşite din pustiuri
Şi cum pieriră toate pe rând precum veniră
Şi cum căutând norocul mormântul şi-l găsiră.

Şi pe când toţi ascultă, chiar regii din firide,
Cu gura-n pumn ghiduşul se strâmbă şi tot râde.
Cu mutra lui de capră şi trup schilod de faun
Îşi târâie piciorul ţinându-se de scaun.
Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu umbra lată cu flori pân-în pământ
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt.

Deodată-n fundul salei, apare sub un arc,
Cu stânga răzimată de spada-i de monarc,
Nebunul Sarmis - care-i cu craiul frate geamăn
Ca umbra cu fiinţa-i ei amândoi s-asamăn.
Dar galben e la faţă şi ochii ard în friguri
Şi vânătă-i e gura. El vine cu paşi siguri
Şi pe pumnaru-şi scapă Brigbel mâna regală.
Din tron pe jumătate cu furie se scoală...
Nebunu-nalţă dreapta, se uită lung la el -
Cu mâna pe pumnaru-i încremeni Brigbel.
Şi ca să înţeleagă nainte-i ce se-ntâmplă
Nebunu-şi trece mâna la ochi, apoi la tâmplă,
Se uită turbur, pare că şi-ar aduce aminte
De-o veche povestire, cu jalnice cuvinte.
Cu glasul lui ce sună adânc, ca de aramă,
El noaptea cea eternă din evii-i o recheamă.
Arată cum din neguri cu umeri ca de munte
Zamolxe, zeul vecinie, ridică a sa frunte
Şi decât toată lumea de două ori mai mare,
Îşi pierde-n ceruri capul - în jos a lui picioare,
Cum sufletul lui trece vuind prin neagra ceaţă,
Cum din adânc ridică el universu-n braţă,
Cum cerul sus se-ndoaie şi stelele-şi aşterne,
O boltă răsărită din negure eterne,
Şi decât toată lumea de două ori mai mare
În propria lui umbră Zamolxe redispare.
„Priviţi-l cum stă mândru şi alb pe naltu-i jet!
El îmflă răsuflarea vulcanului măreţ,

Dacă deschide-n evii-i el buza cu mânie
Și stelele se spulber ca frunzele de vie;
El mână în uitare a veacurilor turmă
Și sorii îi negrește de pier fără de urmă.
Dacă se uită-n mare, ea tremură și seacă,
De-și pleacă a sa frunte, tot ceru-atunci se pleacă.
Ci-n evii tăi, Zamolxe, tu n-ai creat vreodată
Un chip mai blând, mai gingaș decât ăst chip de fată!
Gândirea ta, divine, abia putu s-adune
Din mii minuni din lume o singură minune,
Căci numai ție singur îți fuse cu putință
S-unești atâta farmec cu-atâta necredință...
Dar nu ți-o cer, tot darul ți-l zvârl iar la picioare.
De-a lumii tale bunuri privirea azi mă doare.
Nici vin să-mi cer coroana, nici tara mea. O dărui
Fășii s-o rup-oricine și cum îi place-oricărui.
La ce-aș mai cere-o țară, în care nu-i credință,
Unde un frate pe-altul s-ucidă-i cu putință!
Rebel! făcuși din sceptru unealtă de ocară
Ș-ai dat tu însuși pildă din om să fie fiară.
Eu lumii trebuit-am, dar ție-ți trebui ea,
Să fie rea, smintită, coruptă, cum o vrea,
Tu ești din a ei milă stăpân și s-o urmezi
Tu trebui, ca mai bine în scaun să te-așezi;
Ca nu de vro suflare pe dânsul să te clatini
Căta-vei să iei ochii prostești cu nouă datini.
Din Sybaris vei strânge bătrâni cu bărbi boite,
Ca neamului să-i deie năravuri mai spoite,
Ș-arate cum moșnegii, îmbălsămiți ca mumii
Întrec și tineretul în scandelele lumii!
Strămoși pierduți în veacuri, rânduitori de cete,
Coroana mea ș-a voastră e plină azi de pete.
O, voievozi ai țării, frângeți a voastre săbii
Și ciuma în limanuri să intre pe corăbii.
Puteți de-acum să rumpeți bucăți a mele flamuri,
Mânjit pe ele-i zimbrul adunător de neamuri,
De azi al vostru rege cu drag va să îngroape
Domnia-i peste plaiuri, puterea-i peste ape.
Ș-acum la tine, frate, cuvântul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți secе, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvântul gurii proprii, auzi-l tu pe dos
Și spaima morții intre-ți în fiecare os.
În orice om un dușman să știi că ți se naște,
S-ajungi pe tine însuți a nu te mai cunoaște,

De propria ta față, rebel, să-ți fie teamă
Și somnul - vameș vieții - să nu-ți mai ieie vamă.
Te miră de gândirea-ți, răsai la al tău glas,
Încremenește galben la propriul tău pas,
Și propria ta umbră urmând prin ziduri vechi,
Cu mânile-ți astupă sperioasele urechi,
Și strigă după dânsa plângând, mușcând din unghii
Și când vei vrea s-o-njunghii, pe tine să te-njunghii!.
Te-aș blestema pe tine, Zamolxe, dară vai!
De tronul tău se sfarmă blăstemul ce visai.
Durerile-mpreună a lumii uriașe
Te-ating ca și suspinul copilului din fașe.
Învață-mă dar vorba de care tu să tremuri,
Sămănător de stele și-ncepător de vremuri.
Tomiris! vis de aur în viața-mi, să te cert?
Durerea-mi, nebunia-mi, pustiu-mi ți le iert!
Ce să te blestem oare? Căci visul mângâios
A trebuit să piară... Prea, prea era frumos.
Cu-amor atât de fără de margini și de-nalt
Nu se cădea să ție un om la celălalt.
Prea nu aveam în lume nici sfânt, nici Dumnezeu,
Prea ne uitasem astfel de tot și tu și eu.
Cereasca fericire nu se putea să țină,
Nu se cădea s-o aibă o mână de țărână,
În lumea de mizerii și lacrimi nu e loc
Pentru atâta milă și pentru-atât noroc...
De-aceea-n codri negri mă-ntorc să rătăcesc,
În umbra lor eternă eu umbra-mi mistuiesc,
Privesc cum peste frunze uscate fără urme
Aleargă zimbrii negri și cerbii fug în turme,
Iar lângă vechi fântâne de lume date-uitării
Privesc în iarba-naltă sirepii albi ai mării.
Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu frunza lată, cu flori pân-în pământ,
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt."

III

Prin șalele pustie un om în neagră haină
Temându-se de pașii-i, se strecură în taină.
Sub mantia lui lungă ascunde un pumnar,
Tot îndărăt privește cu spaimă și amar.
El râde... Se repede spre umbra-i... umbra sare.
Din dreptul unor ziduri, încet ea iar apare...
Asupră-i se repede și iar se dă-napoi:

- O, Sarmis, luptă lungă, grozavă e-ntre noi!
Ce fugi? Ce fugi? Nu vezi tu la luptă că te chem?
Nu crede cum că tremur, nu crede că mă tem!
Ș-atuncea iar răsare și fața-i slabă piere,
Și ochiul fix se uită cu spaimă și durere:
„O, inima mea lasă, de ce-nlemnești în sân,
Sfârșește! Și pumnarul îmi scap-acum din mâni...
Dar îl voi strânge bine... Stai... stai, nebun mișel."

- Lovește crud o dată și cade mort - Brigbel.

[1882]

GLOSSA

Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate;
Nu spera și nu ai teamă,
Ce e val ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămâi la toate rece.

Multe trec pe dinainte,
În auz ne sună multe,
Cine tine toate minte
Și ar sta să le asculte?...
Tu așează-te deoparte,
Regăsindu-te pe tine,
Când cu zgomote deșarte
Vreme trece, vreme vine.

Nici încline a ei limbă
Recea cumpân-a gândirii
Înspre clipa ce se schimbă
Pentru mascafericirii,
Ce din moartea ei se naște
Și o clipă tine poate;
Pentru cine o cunoaște
Toate-s vechi și nouă toate.

Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui:
Joace unul și pe patru,
Totuși tu ghici-vei chipu-i,
Și de plânge, de se ceartă,

Tu în colț petreci în tine
Și-nțelegi din a lor artă
Ce e rău și ce e bine.

Viitorul și trecutul
Sunt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe;
Tot ce-a fost ori o să fie
În prezent le-avem pe toate,
Dar de-a lor zădărnicie
Te întreabă și socoate.

Căci aceloraș mijloace
Se supun câte există,
Și de mii de ani încoace
Lumea-i veselă și tristă;
Alte măști, aceeași piesă,
Alte guri, aceeași gamă,
Amăgit atât de-adese
Nu spera și nu ai teamă.

Nu spera când vezi mișeii
La izbândă făcând punte,
Te-or întrece nătărăii,
De ai fi cu stea înfrunte;
Teamă n-ai, căta-vor iarăș
Între dânșii să se plece,
Nu te prinde lor tovarăș:
Ce e val, ca valul trece.

Ca un cântec de sirenă,
Lumea-ntinde lucii mreje;
Ca să schimbe-actorii-n scenă,
Te momește în vârteje;
Tu pe-alături te strecoară,
Nu băga nici chiar de seamă,
Din cărarea ta afară
De te-ndeamnă, de te cheamă.

De te-ating, săferi în lături,
De hulesc, să taci din gură;
Ce mai vrei cu-a tale sfaturi,

Dacă știi a lor măsură?
Zică toți ce vor să zică,
Treacă-n lume cine-o trece;
Ca să nu-ndrăgești nimica;
Tu rămâi la toate rece.

Tu rămâi la toate rece,
De te-ndeamnă, de te cheamă;
Ce e val, ca valul trece,
Nu spera și nu ai teamă;
Te întreabă și socoate
Ce e rău și ce e bine;
Toate-s vechi și nouă toate:
Vreme trece, vreme vine.

[1882]

ODA

- în metru antic -

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată;
Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei nălțăm visători la steaua
Singurătății.

Când deodată tu răsărisi în cale-mi
Suferință tu, dureros de dulce...
Până-n fund băut voluptatea morții
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-î stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări.
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară-mi ochii turburători din cale,
Vino iar în sân, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!

[1882]

SOMNOROASE PĂSĂRELE...

Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurele -
Noapte bună!

Doar izvoarele suspină,
Pe când codrul negru tace;
Dorm și florile-n grădină —
Dormi în pace!

Trece lebăda pe apă
Între trestii să se culce -
Fie-ți îngerii aproape,
Somnul dulce!

Peste-a nopții feerie
Se ridică mândra lună,
Totu-i vis și armonie -
Noapte bună!

[1882]

DE-ORTRECEANII...

De-or trece anii cum trecură,
Ea tot mai mult îmi va place,
Pentru că-n toat-a ei făptură
E-un „nu știu cum "ș-un „nu știu ce".

M-aufermecat cu vreo scânteie
Din clipa-n care ne văzum?
Deși nu e decât femeie,
E totuși altfel, „ nu știu cum ".

De-aceea una-mi este mie
De ar vorbi, de ar tace;
Dac-al ei glas e armonie,
E și-n tăcere-i „ nu știu ce ".

Astfel robit de-aceeași jale
Petrec mereu același drum...
În tainafarmecelor sale
E-un „ nu știu ce "s-un „ nu știu cum ".

[1882]

MAI AM UN SINGUR DOR

Mai am un singur dor:
În liniștea sării
Să mă lăsați să mor
La marginea mării;
Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Pe-ntinsele ape
Să am un cer senin.
Nu-mi trebuie flamuri,
Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletiți un pat
Din tinere ramuri.

Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted.
Pe când cu zgomot cad
Izvoarele-ntr-una,
Alunece luna
Prin vârfuri lungi de brad.
Pătrunză talanga
Al sării rece vânt,
Deasupră-mi teiul sfânt
Să-și scuture creanga.

Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte,
M-or troieni cu drag
Aduceri aminte.
Luceferi, ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prietini,
O să-mi zâmbească iar.

Va geme de patemi
Al mării aspru cânt...
Căci eu voi fi pământ
În singurătate-mi.

[1881-1883]

DE-OIADORMI

(variantă)

De-oi adormi curând
În noaptea uitării,
Să mă duceți tăcând
La marginea mării.

Nu voi sicriu bogat,
Făclie și flamuri,
Ci-mi împletiți un pat
Din tinere ramuri.

Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Luceasc-un cer senin
Pe-adânceleape,

Care-n dureri adânci
Se naltă la maluri,
S-ar atârna de stânci
Cu brațe de valuri,

Se naltă, dar recad
Șimurmură-ntr-una,
Cândpe păduri de brad
Alunecă luna.

Și nime-n urma mea
Nu-miplângă la creștet,
Doar moartea glas să dea
Frunzișului veșted.

Să treacă lin prin vânt
Atotștiutoarea,
Deasupră-mi teiul sfânt
Să-și scutureflorarea.

Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte,
M-or troieni cu drag
Aduceri aminte,

Ce n-or ști că privesc
O lume de patemi,
Pe când liane cresc
Pe singurătate-mi.

[1881-1883]

NU VOI MORMÂNT BOGAT

(variantă)

Nu voi mormânt bogat,
Cântare și flamuri,
Ci-mi împletiți un pat
Din tinere ramuri.
Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Frunzișului veșted
Doar vântul glas să-i dea.
În liniștea sării
Să-mă-ngropați, pe când
Trec stoluri greu zburând
La marginea mării.

Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Lucească cer senin
Eternelor ape,
Care din văi adânci
Se-nalță la maluri,
Cu brațe de valuri
S-ar atârna de stânci —
Șimurmură-ntr-una
Când spumegând recad,
Iar pe păduri de brad
Alunece luna.

Reverse dulci scântei
Atotștiutoarea,
Deasupră-mi crengi de tei
Să-și scuture floarea.
Nemaifiind pribeag
De-atunci înainte,
Aduceri aminte

M-or coperi cu drag
Și stinsele patemi
Le-or troieni căzând,
Uitarea întinzând
Pe singurătate-mi.

[1881-1883]

IAR CÂND VOI FI PĂMÂNT

(variantă)

Iar când voi fi pământ,
În liniștea serii,
Săpati-mi un mormânt
La marginea mării.

Nu voi sicriu bogat,
Podoabe și flamuri,
Ci-mi împletiți un pat
Din veștede ramuri.

Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Să am un cer senin
Pe-adâncile ape.

S-aud cum blânde cad
Izvoarele-ntr-una,
Pe vârfuri lungi de brad
Alunece luna.

S-aud pe valuri vânt,
Din munte talanga,
Deasupra-mi teiul sfânt
Să-și scuture creanga.

Și cum n-oi suferi
De-atuncea-nainte,
Cu flori m-or troieni
Aduceri aminte.

Și cum va înceta
Al inimii zbucium
Ce dulce-mi va suna
Cântarea de bucium!

Vor arde-n preajma mea
Luminile-n dealuri,
Izbind s-orfrământa
Eternele valuri

Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Ci codrul vânt să dea
Frunzișului veșted.

Luceferii de foc
Privi-or din cetini
Mormânt făr' de noroc
Șifără prieteni.

[1881-1883]

DE CE NU-MI VII

Vezi, rândunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-așează bruma peste vii —
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?

O, vino iar în al meu braț,
Să te privesc cu mult nesaț,
Să razim dulce capul meu
De sânul tău, de sânul tău!

Ți-aduci aminte cum pe-atunci
Când ne primblam prin văi și lunci,
Te ridicam de subsuori
De-atâtea ori, de-atâtea ori?

În lumea asta sunt femei
Cu ochi ce izvorăsc scântei...
Dar, oricât ele sunt de sus,
Ca tine nu-s, ca tine nu-s!

Căci tu înseninezi mereu
Viata sufletului meu,
Mai mândră decât orice stea,
Iubita mea, iubita mea!

Târzie toamnă e acum,
Se scuturfrunzele pe drum,
Și lanurile sunt pustii...
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?

[1882-1883]

APARI SĂ DAI LUMINĂ

Apari să dai lumină arcatelor fereşti,
Să văz în templu-i zâna cu farmece cereşti.
Prin vremea trecătoare luceşte prea curat
Un chip tăiat de daltă, de-a pururi adorat.
Privi-te-voi cu ochii în lacrime fierbinţi...
O, marmură, aibi milă de-a mele rugăminţi!

Îndură-te şi lasă privirea-mi s-o consol
La alba strălucire a gâtului tău gol,
La dulcea rotunzire a sânilor ce cresc,
La noaptea cea adâncă din ochiul tău ceresc,
Să văd că de privirea-mi tăcând te înfiori...
O, marmură, aibi milă de ochii-mi rugători!

Aş vrea cu-a mele lacrimi picioarele să-ţi scald,
În dulcea-nfiorare a sufletului cald,
Să mor pătruns de jalea amorului meu sfânt,
Ca lebăda ce moare de propriul ei cânt,
Să mor de-ntâia rază din ochii tăi cei reci...
O, marmură, aibi milă de stingerea-mi pe veci!

Ca iarna cea eternă a Nordului polar
Se-ntinde amorţirea în sufletu-mi amar,
Nimic nu luminează astei pustietăţi,
Doar sloiurile par ca ruine de cetăţi,
Plutind de asprul vicol al morţii cei de veci.
Tu ramură-nflorită... pe visul meu te pleci!

Din lumea de mizerii şi fără de-nţeles
Cu ochii cei de gheaţă ai morţii m-am ales
Şi totu-mi pare veşted, căzut şi uniform.

Sunt însetat de somnul pământului s-adorm,
Încât numai de nume îmi pare că exist...
Tu doar răsai c-un zâmbet în visul meu cel trist!

Cu ochii tăi de înger mă mângâi și mă minți,
Căci ei cuprind o lume de dulci fagăduințI,
De-amor fără de margini, de scumpe fericiri,
Cum nu se află-n lumea aceasta nicăiri,
Căci este umbra blândă-a iubirii cei de veci,
Se trece cu întreaga-i putere, pe când treci!

Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri
N-or să pătrunză-n umbra trecutelor dureri,
N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereți,
Măcar să am de-acuma o sută de vieți,
Căci sufletu-mi de-atuncea e-atât de-ntunecat...
Doar ochii tăi de înger în visul meu străbat!

Ca toamna cea târzie e viata mea, și cad
Iluzii ca și frunza pe undele de vad,
Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg,
Nimic de care-n lume iubirea să mi-o leg,
Pustiul și urâtul de-a pururi mă cuprind...
Doar brațele-ți de marmur în visul meu se-ntind!

Precum corăbii negre se leagănă de vânt
Cu pânzele-atârnate departe pe pământ,
Cum între ceri și mare trec păsările stol,
Trec gândurile mele a sufletului gol,
Întind ale lor aripi spre negre depărtări...
Tu numai ești în visu-mi luceafărul pe mări.

Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci
Pe cele două brațe întinse-a sfintei cruci
Și buzele-nsetate cu fiere mi le uzi;
Când ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi,
Mă faci părtaș, în lume durerilor lui Crist...
O, marmură, aibi milă de sufletul meu trist!

Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas,
Mai mândră, tot mai mândră la fiecare pas...
Visez, ori e aievea? Tu ești în adevăr?
Tu treci cu mâna albă prin vitele de păr?
Dacă visez, mă ține în vis, privindu-mi drept...
O, marmură, aibi milă să nu mă mai deștept!

[1882-1883]

OCHIUL TĂU IUBIT

Ochiul tău iubit,
Plin de mângâieri,
Dulce mi-au lucit
Până ieri.

Oare te pierdui
Pe acest pământ,
Fără ca să-mi spui
Un cuvânt?

Luna în zădar
Bate în ferești,
Și mă-ntreabă iar
Unde ești.

Ar luci pe zid
Până ce te culci,
Până ți se-nchid
Ochii dulci.

Și ar tremura
Tainic în frunziș
Și te-ar săruta
Pe furiș.

Dar ea zi cu zi
E în orice loc
Și te va găsi
Cu noroc.

Cum nu sunt ca ea,
Ca să mă strecor,
Drept oglinda ta
Să cobor!

Să apar ca-n vis
Acelei vederi
Care mi-au surâs
Până ieri.

[1882-1883]

CÂND MÂNDRA MEA DOARME

Când mândra mea doarme în păru-i bălai,
Când stelele tremur și apele sună,
Răsai,
Lumină de lună!

Pătrunde-n ungherul duioasei odăi,
În luciul oglinzii, o, lună, coboară,
Văpăi
Vărsând pe covoare.

Privind-o smerită cum sade culcat,
Demonic zâmbi-vei, lumina vei trece
În pat
Pe-o marmură rece.

Privind-o o noapte întreagă, tu taci -
Privește cum sânii se bat și suspină,
S-o-mbraci
C-un giulgi de lumină.

Și ochiului celui în basme îi minți,
Să-i pară că iese din arc de pilaștri
Un prinț
Cu ochii albaștri.

[1882-1883]

ORICÂT DE MULT AM SUFERIT

Oricât de mult am suferit
În neagra-nstrăinare,
Pururi în visu-mi te-am zărit
Cu luna, pe valuri de mare.

Pe marea tristă te-am-căutat
Cu depărtate maluri
Și numai tu te-ai arătat
Pe mare, cu luna, din valuri.

Tu numai dulce îmi răsai
Și blândă-ntotdeauna,
Cu al tău dulce chip bălai
Din valuri de mare, cu luna.

[1882-1883]

LUCEAFĂRUL

A fost odată c-an povesti,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O prea frumoasă fată.

Și era una la părinți
Și mândră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinți
Și luna între stele.

Din umbra falnicelor bolți
Ea pasul și-l îndeaptă
Lângă fereastră, unde-n colț
Luceafărul așteaptă

Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce.

Îl vede azi, îl vede mâni,
Astfel dorința-i gata;
El iar, privind de săptămâni,
Îi cade dragă fata.

Cum ea pe coate-și răzima
Visând ale ei tâmple,
De dorul lui și inima
Și sufletu-i se împle

Și cât de viu s-aprinde el
În orișicare sară,
Spre umbra negrului castel
Când ea o să-i apară.

Și pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Tesând cu recile-i scântei
O mreajă de văpaie.

Și când în pat se-ntinde drept
Copila să se culce,
I-atinge mânile pe piept,
I-nchide geana dulce!

Și din oglindă luminiș
Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari, bătând închiși,
Pe fața ei întoarsă.

Ea îl privea cu un surâs,
El tremura-n oglindă,
Căci o urma adânc în vis
De suflet să se prindă.

Iar ea vorbind cu el în somn,
Oftând din greu suspină:
- O, dulce-al nopții mele domn,
De ce nu vii tu? Vină!

Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază.
Pătrunde-n casă și în gând
Și viața-mi luminează!

El asculta tremurător,
Se aprindea mai tare
Și s-arunea fulgerător,
Se cufunda în mare;

Și apa unde-au fost căzut
În cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr creste.

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestii
Și ține-n mână un toiag
Încununat cu trestii.

Părea un tânăr voievod
Cu păr de aur moale,
Un vânăt giulgi se-ncheie nod
Pe umerele goale.

Iar umbra fetei străvezii
E albă ca de ceară -
Un mort frumos cu ochii vii
Ce scânteie-n afară.

— Din sfera mea venii cu greu
Ca să-ți urmez chemarea,
Iar cerul este tatăl meu
Și mumă-mea e marea.

Ca în cămara ta să vin,
Să te privesc de-aproape,
Am coborât cu-al meu senin
Și m-am născut din ape.

O, vin ! odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă!
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

Colo-n palate de mărgean
Te-oi duce veacuri multe,
Și toată lumea-n ocean
De tine o s-asculte.

— O, eștifrumos, cum numa-n vis
Un înger se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată;

Străin la vorbă și la port,
Lucești făr' de viată,
Căci eu sunt vie, tu ești mort,
Și ochiul tău mă-ngheață.

Trecu o zi, trecură trei
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul deasupra ei
Cu razele-i senine.

Ea trebui de el în somn
Aminte să-și aducă
Și dor de-al valurilor domn
De inimă-o apucă:

- Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gând
Și viața-mi luminează!

Cum el din cer o auzi,
Se stinse cu durere,
Iar ceriu-ncepe a roti
În locul unde piere;

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă,
Și din a chaosului văi
Un mândru chip se-ncheagă;

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Din negru giulgi se desfășor
Marmoreele brață,
El vine trist și gânditor
Și palid e lafață;

Doar ochii mari și minunați
Lucesc adânc himeric,
Ca două patimifără saț
Și pline de-ntuneric.

- Din sfera mea venii cu greu
Ca să te-ascult ș-acuma,
Și soarele e tatăl meu,
Iar noaptea-mi este muma;

O, vin', odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mifii mireasă.

O, vin', în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceriuri să răsai
Mai mândră decât ele.

- O, eștifrumos cum numa-n vis
Un demon se arată
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată!

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde,
Și ochii mari și grei mă dor,
Privirea ta mă arde.

- Dar cum ai vrea să mă cobor?
Au nu-nțelegi tu oare,
Cum că eu sunt nemuritor,
Și tu ești muritoare?

- Nu caut vorbe pe ales,
Nici știu cum aș începe
Deși vorbești pe înțeles,
Eu nu te pot pricepe;

Dar dacă vrei cu crezământ
Să te-ndrăgesc pe tine,
Tu te coboară pe pământ,
Fii muritor ca mine.

— Tu-mi cei chiar nemurirea mea
În schimb pe-o sărutare,
Dar voi să știi asemenea
Cât te iubesc de tare;

Da, mă voi naște din păcat,
Primind o altă lege;
Cu vecinicia sunt legat,
Ci voi să mă dezlege.

Și se tot duce... S-a tot dus.
De dragu-unei copile,
S-a rupt din locul lui de sus,
Pierind mai multe zile.

În vremea asta Cătălin,
Viclean copil de casă,
Ce umple cupele cu vin
Mesenilor la masă,

Un paj ce poartă pas cu pas
A-mpărătesii rochii,
Băiat din flori și de pripas,
Dar îndrăzneț cu ochii,

Cu obrăjei ca doi bujori
De rumeni, bată-i vina,
Se furișează pânditor
Privind la Cătălina.

Dar cefrumoasă sefăcu
Și mândră, arz-ofocul;
Ei Cătălin, acu-i acu
Ca să-ți încerci norocul.

Și-n treacăt o cuprinse lin
Într-un ungher degrabă.
-Da' ce vrei, mări Cătălin?
Ia las' cată-ți de treabă.

- Ce voi? Aș vrea să nu mai stai
Pe gânduri totdeuna,
Să râzi mai bine și să-mi dai
O gură, numai una.

- Dar nici nu știu măcar ce-mi ceri,
Dă-mi pace, fugi departe -
O, de luceafărul din cer
M-a prins un dor de moarte.

— Dacă nu știi, ți-aș arăta
Din bob în bob amorul,
Ci numai nu te mânia,
Ci stai cu binisorul.

Cum vânătoru-ntinde-n crâng
La păsărele lațul,
Când ți-oi întinde brațul stâng
Să mă cuprinzi cu brațul;

Și ochii tăi nemișcători
Sub ochii mei rămâie...
De te înalț de subsuori
Te-nalță din călcâie;

Când fața mea se pleacă-n jos,
În sus rămâi cufața,
Să neprivim nesățios
Și dulce toată viața;

Și ca să-ți fie pe deplin
Iubirea cunoscută,
Cândsărutându-temă-nclin,
Tu iarăși mă sărută.

Ea-l asculta pe copilaș
Uimită și distrasă,
Și rușions și drăgălaș
Mai nu vrea, mai se lasă,

Și-i zise-ncet: - Încă de mic
Te cunoșteam pe tine,
Și guraliv și de nimic,
Te-ai potrivi cu mine...

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Și tainic genele le plec,
Căci mi le umple plânsul
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul;

Lucește c-un amor nespus,
Durerea să-mi alunge,
Dar se nalță tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge.

Pătrunde trist cu raze reci
Din lumea ce-l desparte...
În veci îl voi iubi și-n veci
Va rămânea departe...

De-aceea zilele îmi sunt
Pustii ca niște stepe,
Dar nopțile-s de-un farmec sfânt
Ce nu-l mai pot pricepe.

— Tu ești copilă, asta e...
Hai ș-om fugi în lume,
Doar ni s-or pierde urmele
Și nu ne-or ști de nume;

Căci amândoi vom fi cuminți,
Vom fi voioși și teferi,
Vei pierde dorul de părinți
Și visul de luceferi.

Porni luceafărul Creșteau
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
Și tot atâtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
Deasupra-i cer de stele
Părea un fulger nentrerupt
Rătăcitor prin ele.

Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea dintâi,
Cum izvorau lumine;

Cum izvorând îl înconjor
Ca niște mări, de-a-notul.
El zboară, gând purtat de dor,
Pân'piere totul, totul;

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

— De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă,
Și lăudat pe veci să fii
Pe-a lumii scară-ntreagă,

O, cere-mi, Doamne, orice preț,
Dar dă-mi o altă soarte,
Căci tu izvor ești de vieți
Si dătător de moarte;

Reia-mi al nemuririi nimb
Șifocul din privire,
Și pentru toate dă-mi în schimb
O oară de iubire...

Din chaos, Doamne,-am apărut
Și m-aș întoarce-n choas...
Și din repaos m-am născut,
Mi-e sete de repaos.

- Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume;

Tu vreai un om să te socoti,
Cu ei să te asameni?
Dar piară oamenii cu toți,
S-ar naște iarăși oameni.

Ei doar au stele cu noroc
Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,
Și nu cunoaștem moarte.

În *Almanahul soc. acad. social-lit. „România Junǎ",* după v. 304, urmează strofa:

Ei numai doar durează-n vânt
Deșerte idealuri -
Când valuri află un mormânt,
Răsar în urmă valuri;

Din sânul veciniculuiieri
Trăiește azi ce moare.
Un soare de s-ar stinge-n ceri
S-aprinde iarăși soare.

Părândpe veci a răsări,
Din urmă moartea-lpaște?
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

Iar tu, Hyperion rămâi
Oriunde ai apune...
Tu ești dinforma cea dintâi,
Ești vecinică minune.

Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel pământ rătăcitor
Și vezi ce te așteaptă.

În Almanahul soc. acad...., v. 319-320

Cere-mi cuvântul meu dentâi —
Să-ți dau înțelepciune?

În *Almanahul soc. acad.,* după v. 320 urmează:

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cântare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-lfaci împărăție.

Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

În locul lui menit din ceri -
Hyperion se-ntoarsă
Și, ca și-n ziua cea de ieri,
Lumina si-o revarsă.

Căci este sara-n asfințit
Și noaptea o să-nceapă:
Răsare luna liniștit
Și tremurând din apă

Și umple cu-ale ei scântei
Cărările din crânguri..,
Sub șirul lung de mândri tei
Ședeau doi tineri singuri.

— O, lasă-mi capul meu pe sân,
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Și negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci
Gândirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de patemi.

Și de asupra mea rămâi
Durerea mea de-o curmă,
Căci ești iubirea mea dintâi
Și visul meu din urmă.

Hyperion vedea de sus
Uimirea-n a lorfață;
Abia un braț pe gât i-a pus
Și ea l-a prins în brață.

Miroase florile-argintii
Și cad, o dulce ploaie,
Pe creștetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie.

Ea, îmbătată de amor,
Ridică ochii. Vede
Luceafărul. Și-ncetișor
Dorințele-i încrede:

— Cobori înjos, luceafăr blând,
Alunecândpe-o rază,
Pătrunde-n codru și în gând,
Norocu-mi luminează!

El tremură ca alte dați
În codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri;

Dar nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul:
- Ce-ți pasă ție, chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul?

Trăind în cercul vostru strâmt
Norcul vă petrece, —
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor si rece.

1883

S-A DUS AMORUL...

S-a dus amorul, un amic
Supus amândurora
Deci cânturilor mele zic
Adio tuturora.

Uitarea le închide-n scrin
Cu mâna ei cea rece,
Și nici pe buze nu-mi mai vin,
Și nici prin gând mi-or trece.

Atâta murmur de izvor,
Atât senin de stele,
Și un atât de trist amor
Am îngropat în ele!

Din ce noian îndepărtat
Au răsărit în mine!
Cu câte lacrimi le-am udat,
Iubito, pentru tine!

Cum străbăteau atât de greu
Din jalea mea adâncă,
Și cât de mult îmi pare râu
Că nu mai sufăr încă!

Că nu mai vrei să te arăți
Lumină de-ndeparte,
Cu ochii tăi întunecați
Renăscători din moarte!

Și cu acel smerit surâs,
Cu acea blândă față,
Să faci din viața mea un vis,
Din visul meu o viață.

Să mi se pară cum că crești
De cum răsare luna,
În umbra dulcilor povești
Din nopți o mie una.

Era un vis misterios
Și blând din cale-afară,
Și prea era de totfrumos
De-au trebuit să piară.

Prea mult un înger mi-ai părut
Și prea puțin femeie,
Ca fericirea ce-am avut
Să fi putut să steie.

Prea ne pierdurăm tu și eu
În al ei farmec poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu,
Precum uitarăm toate.

Și poate că nici este loc
Pe-o lume de mizerii
Pentr-un atât de sfânt noroc
Străbătător durerii!

1883

CÂND AMINTIRILE...

Când amintirile-n trecut
Încearcă să mă cheme,
Pe drumul lung și cunoscut
Mai trec din vreme-n vreme.

Deasupra casei tale ies
Și azi aceleași stele,
Ce-au luminat atât de des
Înduioșării mele.

Și peste arbori răsfirați
Răsare blânda lună,
Ce ne găsea îmbrățișați
Șoptindu-ne-mpreună.

A noastre inimi își jurau
Credință pe toți vecii,
Când pe cărări se scuturau
De floare liliecii.

Putut-au oare-atâta dor
În noapte să se stingă,
Când valurile de izvor
N-au încetat să plângă,

Când luna trece prin stejari
Urmând mereu în cale-și,
Când ochii tăi, tot încă mari,
Se uită dulci și galeși?

1883

ADIO

De-acuma nu te-oi mai vedea,
Rămâi, rămâi cu bine!
Mă voiferi în calea mea
De tine.

De astăzi dar tufă ce vrei,
De astăzi nu-mi mai pasă
Că cea mai dulce-ntrefemei
Mă lasă.

Căci nu mai am de obicei
Că-n zilele acele,
Să mă îmbăt și de scântei
Din stele,

Când degerând atâtea dăți,
Eu mă uitam prin ramuri
Și așteptam să te arăți
La geamuri.

O, cât eram defericit
Să mergem împreună,
Sub acelfarmec liniștit
De lună!

Și când în taină mă rugam
Ca noaptea-n loc să steie,
În veci alături să te am,
Femeie!

Din a lor treacăt să apuc
Acele dulci cuvinte,
De care azi abia mi-aduc
Aminte.

Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, de demult
Poveste.

Și dacă luna bate-n lunci
Și tremură pe lacuri,
Totuși îmi pare că de-atunci
Sunt veacuri.

Cu ochii serei cei dentâi
Eu n-o voi mai privi-o...
De-aceea-n urma mea rămâi
Adio!

1883

CE E AMORUL?

Ce e amorul? E un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere.

De-un semn în treacăt de la ea
El sufletul ți-l leagă,
Încât să n-o mai poți uita
Viața ta întreagă.

Dar încă de te-așteaptă-n prag
În umbră de unghere,
De se-ntâlnește drag cu drag
Cum inima ta cere:

Dispar și ceruri și pământ
Și pieptul tău se bate,
Și totu-atârnă de-un cuvânt
Șoptit pe jumătate.

Te urmărește săptămâni
Un pasfăcut alene,
O dulce strângere de mâni,
Un tremurat de gene.

Te urmăresc luminători
Ca soarele și luna,
Și peste zi de-atâtea ori
Și noaptea totdeuna.

Căci scris a fost ca viața ta
De doru-i să nu-ncapă,
Căci te-a cuprins asemenea
Lianelor din apă.

1883

PE LÂNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ...

Pe lângă plopii fără soț
Adesea am trecut;
Mă cunoșteau vecinii toți —
Tu nu m-ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atât de des;
O lume toată-nțelegea —
Tu nu m-ai înțeles.

De câte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-era de-ajuns;

O oară să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oară si să mor.

Dându-mi din ochiu tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-arfi aprins;

Ai fi trăit în veci de veci
Și rânduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmurai măreț -

Un chip de-a pururi adorat
Cum nu mai au perechi
Acele zâne ce străbat
Din timpurile vechi.

Căci te iubeam cu ochi păgâni
Și plini de suferinți,
Ce mi-i lăsară din bătrâni
Părinții din părinți.

Azi nici măcar îmi pare rău
Că trec cu mult mai rar,
Că cu tristeță capul tău
Se-ntoarce în zadar,

Căci azi le semeni tuturor
La umblet și la port,
Și te privesc nepăsător
C-un rece ochi de mort.

Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sfânt,
Și noaptea candelă s-aprinzi
Iubirii pe pământ.

1883

ȘI DACĂ...

Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii.

Și dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s-o-mpac
Înseninându-mi gândul

Și dacă norii deși se duc
De iese-n luciu luna,
Ea ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeuna.

[1883]

DIN NOAPTEA...

Din noaptea vecinicei uitări
În care toate curg,
A vieții noastre desmierdări
Și raze din amurg,

De unde nu mai străbătu
Nimic din ce-au apus,
Aș vrea, o dată-n viață, tu
Să te înalți în sus!

Și dacă ochii ce-am iubit
N-ar fi de raze plini,
Tu mă privește liniștit
Cu stinsele lumini.

Și dacă glasul adorat
N-o spune un cuvânt,
Tot înțeleg că m-ai chemat
Dincolo de mormânt.

LASĂ-ȚI LUMEA TA UITATĂ

Lasă-ți lumea ta uitată,
Mi te dă cu totul mie,
De ți-ai da viața toată,
Nime-n lume nu ne știe.

Vin' cu mine, rătăcește
Pe cărări cu cotituri,
Unde noaptea se trezește
Glasul vechilor păduri.

Printre crengi scânteie stele,
Farmec dând cărării strâmte,
Și afară doar de ele
Nime-n lume nu ne simte.

Părul tău ți se desprinde
Șifrumos ți se mai șede,
Nu zi ba de te-oi cuprinde, -
Nime-n lume nu ne vede.

Tânguiosul bucium sună,
L-ascultăm cu-atâta drag,
Pe când iese dulcea lună
Dintr-o rariște defag.

Îi răspunde codrul verde
Fermecat și dureros,
Iară sufletu-mi se pierde
După chipul tău frumos.

Te desfaci c-o dulce silă,
Mai nu vrei și mai te lași,
Ochii tăi sunt plini de milă,
Chip de înger drăgălaș.

Iată lacul. Luna plină,
Poleindu-l, îl străbate;
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate.

Tremurând cu unde-n spume,
Între trestie le farmă
Și visând o-ntreagă lume
Tot nu poate să adoarmă:

De-al tău chip el se pătrunde,
Ca oglinda îl alege —
Ce privești zâmbind în unde?
Ești frumoasă, se-nțelege.

Înălțimile albastre
Pleacă zarea lor pe dealuri,
Arătând privirii noastre
Stele-n ceruri, stele-n valuri.

E-un miros de tei în crânguri,
Dulce-i umbra de răchiți
Și suntem atât de singuri
Și atât de fericiți!

Numai luna printre ceață
Varsă apelor văpaie,
Și te află strânsă-n brațe,
Dulce dragoste bălaie.

[1883]

LA STEAUA...

La steaua care-a răsărit
E-o cale-atât de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminii să ne-ajungă.

Poate de mult s-au stins în drum
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre.

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem și nu e.

Tot astfel când al nostru dor
Pieri în noapte-adâncă,
Lumina stinsului amor
Ne urmărește încă.

[1883]

Traduceri si prelucrări

RESIGNAȚIUNE

Și eu născui în sânul Arcadiei și mie
Natura mi-a jurat
La leagănu-mi de aur să-mi deie bucurie;
Și eu născui în sânul Arcadiei, dar mie
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat.

O dată numai Maiul vieței înflorește -
La mine-a desflorit;
Și zeul lin al păcei - o, lume, mă jelește! -
Făclia mi-o apleacă, lumina-i asfințește
Și iasma-i a fugit.

Acuma stau pe podu-ți, vecie-nfricoșată -
Pe podul tău pustiu:
Primește-mputerirea-mi fortunei adresată,
Ți-o napoiez neatinsă și nedisigilată
De fericire-n lume nimica eu nu știu.

Și Tronului în preajmă ridic a mea-acuzare,
O, jude voalat!
Pe steaua-aceea merse senina zicătoare
Că cumpăna dreptății o porți răsplătitoare,
De secoli intronat.

Aci - se zice - așteaptă pe cei răi spăimântare,
Cei buni sunt fericiți.
A inimei adâncuri vei da la-nfățișare,
Enigmei Providenței vei da o dezlegare,
Vei ține socoteală de cei nenorociți.

Aici expatriatul o patrie găsește,
A suferinței cale spinoasă s-a finit.
Divina fiică, care-Adevărul se numește,
Care puțini o-adoară, mulțimea-o-ocolește,
A vieței mele repezi frâu iute a oprit.

- Îți răsplătesc, îmi zise, în viața viitoare,
O, dă-mi junețea ta!
Nu-ți dau nimic acuma far' d-astă îndreptare.
Luai avizu-acesta pe viața viitoare
Și îi jertfii plăcerea din tinerețea mea.

- Dă-mi mie-acea femeie scumpă inimei tale -
Dă-mi mie Laura ta!
De gropi dincolo-amaru-ți luce cu-ncămătare.
Și sângerând, rumpând-o din inima-arzătoare,
Plângeam cu hohot, însă am dat-o și pe ea.

- Această-obligațiune la morți e îndreptată
- Râzând lumea zicea -
Căci, nu vezi, mincinoasa de tirani cumpărată
Umbra ți-a dat în loc de ferice-adevărată,
La terminu-ăstui cambiu tu n-ei mai exista.

Isteț glumea o oaste de șerpi derâzătoare:
- Naintea unui caos de ani zeificat
Tu tremuri. Ce sunt oare zeitățile tale?
Slabului plan al lumei scorniri mântuitoare
Ce-ngeniul umanei nevoi a-mprumutat.

Ce e viitorimea de gropi învăluită?
Vecia ce-i cu care deșert ni te fălești?
Măreață pentru că e cu coji acoperită,
A spasmelor-ne proprii umbră-nurieșită,
Pe-oglinda cea pustie a conștiinței omenești.

Icoană mincinoasă de ființi viețuitoare
- Mumia timpului-
De balsamul speranței ținute în răcoarea
A groapei locuință; nu aceștia oare
Îi zici tu nemurire-n febrea delirului?

Și pe speranți, pe cari le dezminte putrezirea,
Bunuri sigure-ai dat.
De șase mii ani moartea nu-și ține ea tăcerea?
Văzut-a de atuncea vrun mort reînvierea
Să-ți spună că dincolo vei fi recompensat?

Văzui că zboară timpul spre țărmurile tale;
Natura înflorind,
Că rămânea în urmă-i cadavru demn de jale,
Că nici un mort nu iese din umbra groapei sale
Și totuși credeam tare divinul jurământ.

Orice plăcere-n lume ți-am junghiat-o ție -
Acum m-arunc la tronu-ți acel judecător,
Căci surd desprețuit-am a lumei flecărie,
Numa-n a tale bunuri credeam cu frenezie,
Acum cer recompensa-mi, divin răsplătitor!

- Eu îmi iubesc copiii cu egală iubire!
Din sfere nevăzute zise-un geniu divin.
Sunt două flori - el zise - ascultă, Omenire,
Sunt două flori expuse l-a omului găsire:
Speranța-i una, pe-alta Plăcerea o numim.

Și cine-ați frânt în lume numai una din ele,
Cealaltă n-o aveți.
Cine nu poate crede, să guste. E-o părere
Eternă ca și lumea. Renunțe cel ce speră.
A lumei istorie a lumei e județ.

Tu ai sperat - răsplata ți-a fost dar acordată -
Speranța-i bunul care norocu-ți destina.
Putuși să-ntrebi pe-ai voștri filosofi vre odată:
Ce se refuză unei minute-ntraripată
Nici însuși vecinicia nu [mai] poate reda.

1 867

ECTOR SI ANDROMACHE

ANDROMACHE

Vrea Ector în vecie să meargă de la mine
Unde Ahil cu-a sale neàpropiali mâne
Aduce lui Patroclu jertfiri pe orice zi?
Cine-o-nvăța copilu-ți în vremea viitoare
S-arunce lănci și zeii Olympului s-adoare,
Când Orcul de-ntuneric în sânu-i te-o-nghiți?

ECTOR

Femeie scumpă mie, tu lacrimele seacă!
După bătaia cruntă dorința mea - ea pleacă,
Aceste brațe apăr Pergamu-amenințat.
Și-n lupta pentru sânte a zeilor cămine,
Eu cad, mântuitorul al patriei - și-n fine
Cobor la râul stygic de glorie urmat.

ANDROMACHE

O, n-o să mai aud eu a armelor vuire
Și fieru-ți în portale va zace-n lenevire,
Marea lui Priam viță d-eroi s-o nimici.
Vei merge unde ziua etern nu mai lumină,
Cocytul unde-n lungul pustiilor suspină,
Colo unde amoru-ți în Lethe va muri.

ECTOR

Orice dorință-n mine, în mine-orice gândire,
Le-oi cufunda în Lethe, în rîul de-amuțire,
Dar nu și-al meu amor.
Auzi-l! cel sălbatec cum lângă muri turbează,
Încinge-mi a mea spadă și doliul îți lasă!
Căci nu moare în Lethe amorul lui Hector.

1868

MĂNUȘA

Lânga-a leilor grădină regele Francisc așteaptă,
Ca să vază cum s-o-ncinge între fiare lupta dreaptă,
Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună,
Pe balconul nalt se-nsiră dame-n veselă cunună.

Regele dă semn cu mâna, sare-o poartă din tătâne,
Și un leu iese înfață, cumpătat, cu păsuri line,
Mut se uită împrejuru-i, cască lung, și a lui coamă
Scuturând-o. își întinde mușchii și s-așează jos.

Regele un semn maiface, se deschide-o altă poartă
Și dintr-însa se răpede
C-un sălbatec salt un tigru, care, când pe leu îl vede,
Muge tare,
Coada roată o-nvârtește,
Scoate limba,
Spărios însă pe leu într-un cerc îl ocolește,
Sforăie înverșunat,
Apoi mormăind se-ntinde
Lângă el.

Regele maiface-un semn
Și pe două porți deschise
Se azvârl' doi leoparzi,
Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă
Peste tigru,
Dar acesta îi apucă în cumplitele lui gheare -
Leul muge,
Se ridică în picioare,
Fiarele se-nfiorează,
Și-mprejur, arzând de dorul de-a se afășia-ntre ele,
Se așează.

O frumoasă mână scapă de pe margine de-altan
O mănușă, drept la mijloc, între tigru și-ntre leu;
Însă dama Cunigunda zise-atunci, bătându-și joc,
Cavalerului Delorges:
- Dac-amorul ți-e fierbinte cum tejuri în orice oară,
Să te văd,
Mergi, mănușa de-mi ridică!

Cavaleru-aleargă iute, se coboară
În grozava prejmuire, calcă sigur, fără frică,
Din mijlocu-acelor monștri
Cu-a lui degete-ndrăznețe el mânușa i-o ridică.

Cu mirare și cu groază
Damele și cavalerii l-au privit,
Însă foarte liniștit
El mănușa o aduce înapoi
De-a lui laudă răsună orice gură,
Cunigunda îl privește cu o gingașă căldură,
Ce-i promite că norocu-i e aproape. -
Dar mănușa el în față i-o aruncă:
— Doamna mea, o mulțămire ca aceasta n-o mai voi.
Și-o lăsă numai decât.

1881

CÂNTEC DE NUNTA
(Hochzeitlied)

Povestim și cîntăm de-acel conte cu drag
Ce-odat' locuit-a castelul,
Azi când un nepot al fericelui moșneag
Face pe însurățelul.
Fusese acela în sfântul război,
C-onoare luptase prin multe nevoi;
De pe cal când se dete, întors înapoi,
Găsi cetățuia lui susă -
Dar slugile, averile dusă.

Acum, conțișorule, acasă că-mi ești...
Dar afli mai rău cele toate,
Căci vânturile trec neoprit prin ferești
Și vin prin odăile toate.
În noaptea de toamnă ce-ar fi de făcut?
Ah! multe de-aceste mai rău le-am trecut.
Vede-se-va mâne ce-ar mai fi de făcut.
Deci iute, în luna bălaie,
În vechiul crevat și în paie.

Și cum el de voie-i așa ațipea,
Sub pat se mișca ceva pare.
Guzganul foșnească oricât și va vrè...
De-ar ave vo farmioară, cum n-are!
Dar iute! - un pitic se arată deodat'.
C-a lampei lumină el e spițelat.
Cu mutra lui gravă de-orator încercat
La picioarele contelui vine,
Ce nu doarme, să doarmă voire-ar!

Permisu-ne-am noi sărbători aici sus
De când părăsiși aste sale.
- Și când te credeam îndeparte-ncă dus,.
Gândeam să petrecem încale,
Și dacă dai voie și nu te înfrici
Petrece-or în gură-îndemână, pitici,
'N-onoarea miresei bogate și mici.
Iar contele-n visu-i răspunde:
Serviți-vă numai orunde.

Și ies trei călări ce se mișcă ușor,
Ei stătuse sub pat pân-aice.
Le-urmează un cor cântător-sunător
De chipuri posace și mice.
Și car după car ce-s cu toate de rând
De-ți trece vederea ș-auzul văzând,
Cum este-n castelele regilor rând.
În căruța aurită în fine
Mireasa cu oaspeții vine.

Ș-aleargă cu toții acuma-n galop
Să-și aleagă în sală locșorul.
La-nvârtit și la valț și la veselul hop
Își alege oricare odorul.
Ș-acum țiuie, scripcăie, sun' zurăind,
Se rotesc și foșnesc, șușăiesc șfarlind,
Țistăiesc, poșpăiesc, șopotesc, zvârlind.
Conțișorul privește si sigur
El crede că zace în friguri.

Ș-acum clappai și dappai și rappai, așa
De laiți, scaune, mese.
La masa cea mare oricare ar vrè
Să stea lângă puicele-alese.
S-aduc cârnăciorii, jamboanele mici
Și păsări și pești și fripture pitici
Și vinul înconjură mesele mici,
Și vuiesc, gălăgesc pân' dispare
Întreag-arătare-n cântare.

Vreți ce s-a-ntâmplat mai departe să zic.
Să tacă-atunci zvon și cântare:
Ce-atât de gentil el văzuse în mic
I s-a dat ș-a gustat el în mare.

Si trâmbițe, sunet, cântări, tărăboi
Și căniți, călări, de mireasă convoi,
Ei vin și s-arăt si se pleacă la noi:
Oameni mulți și-n voia lor bună -
Așa fu și va fi totdeuna.

[1873]

FRAGMENTE

Spun popoară, sclavii, regii
Că din câte-n lume-avem
Numai personalitatea
Este binele suprem.

Nu faci efect; nesimțitori
Rămân cu toții? Fii pe pace:
Când piatra cade-n mlaștină,
Ea nici un cerc nu face.

*

Că-n ziua, care lumii te dete, în tării
Sta Soarele în crugu-i spre-a saluta planeții;
Crescuși dup-acea lege, de ea și azi te ții
Cum o urmași pe-atuncea, pășind în drumul vieții.
Nu scapi de tine însuți, cum ești trebui să fii:
Din vechi ne-o spun aceasta sibile și profeții
Și nici un timp cu nici o putere laolaltă
Nu frâng tiparul formei, ce vie se dezvoaltă.

[1877]

FOAIA VEȘTEDĂ

Vântu-o foaie vestejită
Mi-au adus mișcând fereasta -
Este moartea ce-mi trimite
Fără plic scrisoarea-aceasta.

Voi păstra-o, voi întinde-o
Între foile acele,
Ce le am din alte timpuri
De la mâna dragei mele.

Cum copacu-și uită foaia
Ce pe vânt mi-a fost trimisă,
Astfel ea uitat-au poate
Astefoi de dânsa scrise.

Vorbele iubirii moarte
Vinovate-mi stau defață,
Dovedite de minciună
Cer să sting a lor viață.

Dulcea lor zădărnicie
Nu mă-ndur s-o pun pefoc,
Deși-mi stau atât de triste
Că nu pot muri pe loc.

Voi păstra întreg amarul
Și norocul astorfoi,
În durerea vechii pierderi
Recitindu-mă-napoi;

Numai vestea blând-a morții,
Foaia tristă le-am adaos:
Moartea vindec-orice rană,
Dând la patime repaos.

1 879

STAI DEASUPRA-MI

Stai deasupră-mi, ochi de întuneric,
Cu putere mă pătrunde-acu -
Serioasă, blândă, visătoare,
Neadâncit de dulce, noapte, tu!

Cu-al întunecimii tale farmec
Risipește ceața lumii reci,
Să te simt plutind deasupra vieții-mi,
Singuratic, tu, în veci de veci.

[1 8 7 9]

FABULE

IMITATORII

Și prefăcut în lebădă la Leda Zeus pornește;
Ar vrea să fac-asemenea un tânăr, ce iubește.
Amicul nostru cel posac
Se duce - ca gânsac.

AUTOR ȘI EDITOR

E. De ce așa de trist, obscur?
A. Ah! un nemernic mi-a furat
Poemul meu neimprimat.
E. *Sărmanul fur!*

LEOAICA ȘI SCROAFA

Ca mine-n toată lumea nu-i
O mamă, care s-aib-atâți copii -
Scroafa se lăuda unei leoaice.
- Ai mulți - răspunse asta - *unul* eu,
Dar este leu.

FRAGMENT

Cele mai bune daruri sunt
Cu-admiratori puțini de tot.
Căci cei mai mulți de pre pământ
Ce-i rău, drept bine îl socot.

Aceasta orișicând se vede
Și ca o ciumă pare-a fi,
Dar eu mă îndoiesc a crede
De ea că ne vom mântui.

Un singur mijloc am în minte,
Dar greu și nu cred să se poată:
Nătângii toți să prinză minte,
Dar vai! n-or prinde niciodată!

Ei văd cu ochii, nu cu mintea,
Nu știu al lucrurilor preț:
Admiră vecinic cele proaste,
Nicicând nu știu ce este bun.

[1877]

UN OM DE STAT
(1697)

Un om de stat, ce multe îți promite,
Să nu-i arăți că tu nu-i dai credință
Ci-i mulțămește cu-nchinări smerite.

Ca să nu-și dea prea mult silință,
Te fă că crezi orice el o să-ți zică.
Ajută-l însuți, tu, ca să te mintă:

Destul folos, dacă măcar nu-ți strică.

[1879]

GERMANU-I FOARTE TACTICOS

Neamțul cercetează lucrul tacticos, pe dos, pe față.
La surtuc de are pată, el chemia o învață.
Ani întregi mereu citește spre a ști cum se cuvine,
Cu ce chip din cit și lână iese petele mai bine.
Dar când știe toate celea - cu ce scop le știe toate? -
Când surtucul cu pricina e o zdreanță fără coate!

[1878

ORIUNDE VOM PRIVI

Oriunde vom privi,
Durere și vină,
Tot timpul ce-o veni,
Desparte, dezbină.

Iar visul de noroc
Și de iubire
Mai are-atâta loc,
Ca să aspire.

[1870]

FRAGMENT

Din sfere ajunse
De-al stelelor mers,
Un cântec pătrunse
Întregu-univers.
„Din chaos ferice
Din somnul etern,
Venirăm și-aice
Cărări se aștern
Și nime nu-ntreabă
De ce-am apare,
Mișcându-ne-n grăbi
La ce? La ce?"

[1870]

SĂTUL DE LUCRU

Sătul de lucru caut noaptea patul,
Dar al meu suflet un drumeț se face
Și pe când trupul doarme-ntins în pace,
Pe-a tale urme l-au împins păcatul.

E noapte neagră-n ochi-mi, totul tace,
Dar mintea-mi vede - genele holbate -;
Ca și un orb mă simt în întuneric
Și totuși înainte-mi zi se face.

E chipul tău, lumină necrezută
De frumuseți, de taină, curăție,
Ce nopții reci lucire-i împrumută.

Din cauza ta, bălaia mea soție,
Cât ziulica trupu-odihnă n-are,
Iar noaptea sufletul în cale pleacă.

[1879]

VIAȚ

Când aud vreodată un rotund egumen,
Cu foalele-ncinse și obrazul rumen
Povestind că viața e calea durerii
Și că pocăința urmează plăcerii,
Mă întreb: „Acesta poate ca să știe
Cum este viața, cum cată să fie?"

Noaptea scânteiază cu-a ei mii de stele,
Varsă raze slabe păsurilor mele,
Ulicioara-i strâmtă și, din ziduri vechi,
Vorbe, râs și plânset sună în urechi;
Glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte
Și prin uși închise, prin zidiri deșarte.

Colo, lângă lampă, într-un mic ietac,
Vezi o fată care pune ață-n ac;
Fața ei e slabă de-o paloare crudă,
Ochii ei sunt turburi, pleoapele asudă,
Degetele repezi poartă acul fin;
Ea își coase ochii într-un tort de in;
Vânătă-i e buza, lipsită de sânge,
Ochiul ei cel turbur nu mai poate plânge.

La ce oare dânsa s-a născut pe lume,
O sărmană frunză pe oceanu-n spume,
O sărmană umbră, orfană și slabă,
De care-n mulțime nimenea nu-ntreabă?
Din zori până-n noaptea neagră și târzie

O vezi printr-o albă perdea străvezuie
Cum mereu lucrează... ş-abia pâne goală,
Frig şi insomnie, lacrime şi boală.
Tot ce-n astă lume mai poate pricepe
E ca de-ncetează lucrul, foamea-ncepe.

Negustoru-şi pune pânzele-nainte,
Lucrul scump şi harnic unor ceasuri sfinte,
El are briliante pe degete groase
Din nopţile celor care pânza-i coase;
Desface Ducesei, c-o galantă grabă,
În cusut în lacrimi de o mână slabă:
Pânze moi în care se ţesură, zile.
Vederea şi somnul sărmanei copile,
Albe ca zăpada ce cade în fulgi;
Dar, cum sunt cusute, sunt bune de giulgiu.

Când îţi trec prin minte acestea, copilă,
Te uiţi în oglindă şi îţi plângi de milă;
Vrei s-o vezi chiar bine, s-o ţii bine minte
Pe nefericita dulce şi cuminte,
Fără nici un reazem, care nu aşteaptă
Decât moartea care singură e dreaptă...

În această viaţă de mizerii plină,
Singura-i amică este o albină,
Rătăcită - ce ştii cum - în strada veche,
Glasul îi pătrunse la a ei ureche;
Deschizând fereastra, să intre o lasă
Între flori să doarmă şi să-i stea în casă.
Se iubiră cele două proletare:
O insectă-umană, una zburătoare.

Fata stând pe gânduri, vesela albină
Cu galanterie de buze-i s-anină,
Ca şi când i-ar zice: „Au nu ştii tu oare
Cum că a ta gură-i cea mai dulce floare?
Căci tu eşti frumoasă, chiar ca şi o sfântă,
Ochiul tău cel dulce şi umbrit mă-ncântă".

Într-o zi copila moare: se-nțelege
Moartea numai știe mânile să lege.
În sicriu au pus-o. Fața ei cea trasă
Era adâncită, însă tot frumoasă.
I-au pus flori pe frunte... Corpul ei cel fin
Ce nobil transpare din giulgiul de in!
Fereastra-i deschisă, primăvara plină
Pătrunde printr-însa; dar biata albină
În câmp nu mai fuge, ci-mprejur se poartă,
Încunjură capul și gurița moartă;
Ea zboară aproape și tot mai aproape,
Și vrea cu amica-i deodată s-o-ngroape...

Deci când se întâmplă s-aud vreun egumen
Cu foalele-ncinse și obrazul rumen,
Povestind că viața e calea durerii
Și că pocăința urmează plăcerii,
Mă întreb: „Acesta poate ca să știe
Cum este viața, cum cată să fie?"

[1879]

SERENADĂ

Când tu dormi lină, pură
Sub ochiul meu umbros,
Suflarea ta murmură
Cuvânt armonios,
Pe corp neacoperită
Lipsindu-ți vălul tău;
O, dormi, o, dormi iubită,
O, dormi, o, dormi mereu!

Când râzi, pe a ta gură
Amorul a descins,
Orice prepuitură
Deodată s-a și stins;
Zâmbirea ta-i ferită
De orice cuget rău;
O, râzi, o, râzi iubită,
O, râzi, o, râzi mereu.

Când tu cânți, alintată,
Pe brațele-mi, la sân,
Auzi cum câteodată
Gându-mi răspunde lin;
Cântul tău resuscită
O zi din traiul meu;
O, cânt-a mea iubită,
O, cântă dar mereu.

[1876]

MEDICUL SĂRACILOR

Prin murii ulicioare-ntunecate,
Calci pospăind cu picioruşul tău,
Cu fruntea-n cozi de aur adunate.
De jur în jur - cu grijă te-uiţi mereu
În toate părţile - a tale buze
Murmură lin ce tu socoţi a vrea
Şi-apoi dispari în porţile ursuze -
În vechea casă hrentuită - rea.

Să te urmăm pe scări mai putrezite
Pocnind sub paşii tăi atât de-uşori.
Tu le urci iute şi bătăi pripite
Îţi îmflă piepţii - stai adeseori -;
Acum deschisă-i uşa - tata-n jeţu-i
Ochii şi-ndreapt' sub verde cozoroc
Şi micu-ţi frate călăreşte băţu-i,
Iar mama ta cârpeşte la un roc.

Tu i-ai adus lui Ciulei o căciulă,
Tatei o gumă, mamei bumbăcel,
De-a ta privire casa nu-i sătulă,
Odor al clasei vechi, copil frumos.
Nu vezi cum ochii toţi ţintesc la tine?
Tu scoţi timidă cu mânuţa parale
Din sacul tău - pui bani mărunţi grămadă
Pe masă - preţul săptămânei tale.

Şi roşă eşti ca mărul, de mândrie.
Că mama-ţi netezeşte fruntea albă.
Eşti dragă tatei şi numiri o mie
Îţi dă Ciulei în cizme fără talpă.

Fii binecuvântată-n vecinicie,
Tu, înger blond în arătare albă.

Dar colo sus în colț de stradă,
Aduc doi oameni parc-o ladă.
O ladă nu-i - este o raclă.
N-urmează nime - nici o faclă
Și nici un preot - lângă templu.
Ei trec cu grabă făr' exemplu.

Cine-a murit? - nu știe nime.
E-un sinucid? - s-a stins în lume
Neplâns, necunoscut și far' să știi
Nici c-a trăit și nici cine-i.

A fost un medic de sărmani.
Sărman el singur, plin de ani.
În chilioara lui retras
Da sfatul lui cu dulce glas.
Trăia din scris și din tradus,
Nimicuri ce erau în uz. -
Când a murit, deși om n-a fost
Cărui amic să nu-i fi fost
Și totuși nime n-a-ntrebat
Cine la groapă fu cărat
Și nu se mir' cum de nu-l văd
Mergând pe ulițe încet.
Le-a dispărut din ochi o zi,
Din minte vecinic le pieri.
Dar în palat cu cariatide
Stă în fereastă naltă, râde
Un medic gras și pântecos
Cu o țigară-n botul gros.
Văzând sicriul de stejar,
Mustața și-o sucește iar,
Fluieră-ncet prin dinții săi:
Desigur nu-i bolnav de-ai mei.

Dar totuși de departe văzând acest sicriu,
L-urmează de departe un om cu ochiul viu,
La groapa lui ce-afară-i de cimitir și porți -
Căci ateist fu mortul. - E furul cel de morți.

Câmpia incoloră de sară-i apăsată
Curând l-acoperiră c-o mână de pământ.
Nici umbra-i nu-i în lume. Și sufletul lui vânt
Și ca și cum pe lume n-ar fi fost niciodată.

Ba chiar expus ca locul unde fu îngropat
Cu-acel al unui lotru să fie-nconjurat,
Afar' de cimitirul făcut pentru acei
Ce-au murit în credința, ce-o aveau popii lor.

Expus ca corpu acela să fie chiar furat,
Lipsit de orice pază, de zid neapărat...
Și-ntr-adevăr o umbră se desemnă pe zid:
Cel ce urmă sicriu-i e cerșetorul hâd.

E fur de morți... Ș-aruncă el cârja de o parte,
Ochii din fund și-ntoarce, el ce trecea de orb,
Privește la mormântul cel galben, mâna-i arde
Parcă trecu fiorul prin inima-i de corb.

Biet om care se ține cu mână bășicată
Și neagră, aspră, groasă, plină de bătături,
Care-n lumina lunei fantastic se arată
În trențele-i curgânde și răzimat de muri.

Ăst om urât ce are atâta bucurie,
Când ar vede că arde o casă, piere-un om,
Ce milă îl pătrunse, de stă-n nedumerire
Și clatină în vânturi complitul lui fantom.

Nu-i milă. De ce oare îi vine-aminte-acuma
Ce-a fost? A-nceput cariera fiind negustor de sclavi
Și sărăcind căzuse din treaptă-n treaptă - numa
Un om îi scăpă gâtul de nodul unui laț.

Galerian pe fugă și osândit la moarte,
Călcă-ntr-o noapte-orașul cel mare și căzu
Pe strade de-osteneală, de foame - și pe soarte
El blestemă. - De ziduri s-apropie, șezu.

Întinse mâna neagră la trecători, dar nime
Nu se uita la dânsul; cum lumea se trecu
Nepăsătoare... atuncea pierdut de-amărăciune,
A vrut să se denunțe, să strige cine fu.

Pe strada pustiită un om trecu atuncea,
Un om bătrân și dulce, cu straiul vechi și ros.
Văzu chipul de jale mai mort de oboseală,
Îl ridică în brațu-i, ducându-l așa rufos

Cum el era, la sine în casă fără grijă
Și far' să se rușine de un așa amic.
În mica-i zăhăstrie de toate-i purta grijă
Și în schimb el nu-i cere nici numele, nimic

Dar inimă își face, de groapă s-apropie,
Cu mânile rănește mereu galbenul hlei,
Puțin adâncă-i groapa, curând ajunge dânsul
Și scândura răsună sub pumnii lui cei grei -

Aha!... cu bucurie el trase la lumina
De lună tot sicriul... ridic-a lui capac
Și... și în loc s-atingă cu mâna lui impie
Cadavrul...fața-i cade pe pieptul lui...

El plânge... Hiena asta plânge
Și mânile sărută... plângea ca un copil.
Apoi pune capacul la loc, la loc l-mpinge
În groapa-i destinată, în pacinicu-i azil.

Și cine-a văzut asta, acela-nvidiază
Mormântul fără glorie-a sărmanului bătrân.
Nici un mormânt de rege acest efect nu are,
Acesta este sensul virtuții pe pământ.

Care mormânt de rege, ce mausoleu de piatră,
Ce laur, ce avere pot s-aibă așa onori?
Ăsta-i sensul virtuții în astă lume atră,
Asta-i lumina, gloria și mângâierea ei.

Și cu tot palatu-i, cel cu cariatide,
Cu toată avuția și tronul cel lemnos,
O lacrimă de-aceasta n-a stoarce-n veci în lume
Colegu-i pântecos.

[1873]

FRAGMENTE DIN *POEMUL NATURII*

Dulce-i când vântul muncește cumplit adâncimile mării,
Să privești de pe țărm cum altul se luptă cu valuri.

*

Vezi prin oraș frecându-se cela și iar la palatu-i
Vine degrab, deși de urât fugise de dânsul.
Mai îndemână de loc nu se simte aici ori aiurea.
Vezi-l mânând telegarii: la țară aleargă cu-o grabă,
Parcă gonește cu zor să stingă vro casă aprinsă,
Dar abia dă de pragul vilei de țară și caseă.
Greu se-ntinde pe somn, ori caută alte petreceri,
Ori dorit de oraș, se-ntoarce să-l treiere iarăși.

[1877]

CALUL TROIAN

Și ascultând așa fel de-al unora îndemn,
Băgară în cetate pe calul cel de lemn
Și-apoi pe veselie, pe chef se așternură
Pân' ce în miezul nopții pe toții somnu-i fură...
Din calul acel mare elinii se coboară,
Cu pază ei pin uliți în pândă se strecoară;
Cum văd că mic și mare căzuse-n somn ca morți,
Ei gâtuie străjerii, ce stau lungiți la porți
Ș-aprind făclii în noapte pe-a zidurilor creste.
Din Tenedos văzură luminile aceste
Și-mplătoșați cum fură, armați cu lănci și săbii,
S-apropie de țărmuri pe negrele corăbii.
Când peste lumea toată domnea a nopții slavă
Ei prea cu molcomișul și iară de gâlceava
Intrară în cetate... oricare repezi
Și începur-în toții a da și a snopi,
Tăiau bătrâni și tineri, din mic până la mare,
Ostași în floarea vârstei si tinere fecioare...
Și[-s] chiote, blesteme din inimă, rărunchi.
Prin porțile cetății curgeau pân-în genunchi
Șiroaiele de sânge... pe pruncii cei de țâță
Îi aruncau în flăcări, să nu rămâie viță
Și urmă de Troada... Și dând în visterie
Grămezile de aur răpeau cu lăcomie.
Trei zile pustiiră cetatea și olatul
Împlând cu jale țara lui Priam-împăratul.
Când oamenii grămadă-s uciși în orice loc,
Elinii atunci dederă cetății mândre foc
De răsărea din ziduri o mare de jeratec
Roșind bolta întreagă și câmpul singuratec.
De plânșete în vânturi - de vaietele mumii
Nu se vedeau de flăcări nici marginile lumii.

[1879]

FRAGMENT

Până vei fi fericit număra-vei amici o mulțime,
Cum se vor întuneca vremile - singur rămâi!

[1878-1879]

FRAGMENTE

(Din ODE III, 30)

Mi-am zidit monument decât acel de fier
Mult mai trainic și nalt ca piramizi cerești,
Ploaia nu-l va manca, nici Aquilonul slab,
Nici al anilor șir, vremile care fug.
Nu de tot voi muri, partea mai bună a mea
Va scăpa de mormânt.

(Din EPISTOLE, II, 2)

Pietre scumpe, marmură, fildeș, icoane și statui,
Bani, veșminte văpsite-n getulică purpură - mulți sunt
Ce nu le au. Iar unii nici grijă nu duc să le aibă.

[1877]

CĂTRE BULLATIUS

(EPISTOLE, I, II)

Cum ți se pare, Bullațiu, Chio, falnicul Lesbos,
Samosul cel elegant, Sardes, cetatea lui Croesus?
Smyrna ori Colophon? Mai mari, mai mici decât faima?
Ori sunt nimic alături cu câmpul lui Mart și cu Tibrul?
Au preferi vrun oraș din cele-nchinate lui Attal?
Ori de urâtul mării și-a drumului Lebedu-l lauzi?

„Lebedul? Știi tu ce e", -mi răspunzi? Mai pustiu decât Gabii,
Mai strâmt decât Fidenii; și totuși, aicea viața-mi
Voi s-o petrec, uitat de ai mei, uitându-i pre dânșii,
Dintr-un mal depărtat privind la Neptun turburatul.

Oare acel ce la Roma din Capua pleacă pe ploaie,
Plin de noroi, pentru-asta viața-i în han va petrece-o?
Oare cel degerat lăuda-va cuptorul și baia
Ca pe lucruri ce singure dau fericire vieții?

Pentru că austrul puternic te bântuie, vinde-vei oare
Vasul în care-ai plecat, dincolo de valul Egeic?
Pentru-un om așezat, Rhodos, Mitilene frumoasa
Par ca pănura grea în arșiță, par ca și haina
Cea de câmp în timp vicolos, ori ca baia în Tibru
Iarna, ori ca un foc pe vatră-n luna lui august.
Deci din Roma se cade, soarta fiind cu priință,
Să fericești depărtatele Samos, Chio și Rhodos.
Ia dar mulțumitor în mâni fericitele ore
Cari un zeu ți le dă: n-amâna cele bune pe alt an
Și te vei ști trăind fericit oriunde în lume.
Grijile noastre fug de cuvinte și-nțelepciune,
Nu de un loc ce răsare domnind peste apele mării.

Cerul deasupra schimbi, nu sufletul, marea trecând-o.
Oțiul fără de-astâmpăr ne zbuciumă. Duși de corăbii
Și de trăsuri, căutăm bun trai. Ce cauți aici e;
E-un Ulubrae chiar, de păstrezi în inimă cumpăt.

[1878-1879]

CĂTRE SCLAV

(ODE, I, 38)

Lux persan urli, băiete, și nu voiu
Cu fâșii de tei ca să legi cununa-mi,
Nu căta-n zădar să descoperi unde-i
Ultima roză!

Simplul mirt cu flori să nu-l mai adăogi...
Nu te-ar prinde rău pe tine, paharnic,
Și nici mie rău nu-mi sade când beau la
Umbra de viță.

[1879]

CĂTRE MERCUR

(ODE, III, 11)

O, Mercur, a cărui poveți deprinse-un
Amphion, urnind după cântu-i pietre,
Și tu liră, care-n cald avânt din șapte
Coarde suna-vei,

Templelor, ospețelor mari amică -
Nu c-altdată, fără de grai - o, spune-mi
Cântul, cărui nenduplecata Lyde-i
Plece urechea.

Ea ca mânza tretină-n câmp se joacă,
S-o atingi chiar nengăduind. Nu știe
Rostul nunții; crudă rămâne pentru-a
Soțului patemi.

Tigri după tine se iau și codri,
Râul care fuge spumând opri-l-ai,
Alintându-l, fere-ndărăt portarul
Orcului groaznic,

Cerber ce cu sute de șerpi în creștet
Ca ș-al furiilor, exalează ciumă
Pe când spume fac și venin tustrele
Limbile gurii.

Chiar Ixion, Tytios chiar în silă
Au zâmbit, deșartă rămas-au urna,
A lui Danau fiici auzind cântarea-ți
Fermecătoare.

Lyde-ascultă crimele-acelor fiice,
Căci pedeapsa lor e să umple vasul,
Ce de-a pururi fără de fund se scurge -
Soarta-ndelungă

Urmărește crimele mari în iad chiar;
Căci păcat mai nelegiuit putè-s-ar
Decât moarte soților lor cu aspru
Fier să le deie?

Una numai, demnă de-a nunții faclă,
Vicleni frumos pe cumplitu-i tată,
Strălucind vestită de-atunci prin secoli,
Nobila fiică!

-Scoli - ea zise, tânărul soț trezindu-și -
Scoli să nu-ți dea somnul de veci de unde
N-aștepți. Fugi de socru-tău, de surori ce
Fără de lege,

Ca leoaice cari surprind juncanii,
Mirii lor ucid... numai eu mai blândă
Nici în tine dau, nici voi a te ține-n
Negrele ziduri...

M-o-ncărca părintele meu cu lanțuri
Pentru că-ndurare avui de-un biet om
Sau pe-un vas trimite-mă-va departe-n
Câmpii numidici.

Fugi oriunde ochii te duc ori vântul
Până-i noapte, până veghează Venus,
Mergi cu bine. Ține-mă minte... sapă-un
Vers pe mormântu-mi.

[13 8 0]

DIN *ILIADA*

Cântă-ne, zână, a lui Anii Peleidul mânie,
Carea cumplită făcu aheilor jale nespusă,
Suflete mii viteze de fii de eroi în Ais
Au trimis, pe ei înșii de pradă la câni lăsându-i
Și la paseri. Astfel se-mplini a lui Zeus voință
Din acea zi când cearta făcu dezbinare amară
Între mult divinul Ahil si fiul lui Atreu,
Agamemnon, al neamului tot și al regilor rege.
Care din zei ațâță al dezbinului foc între dânșii?
Fiul Latonei și al lui Zeus; mânios pe rege,
El a trimis pierzătoare boli și moarte prin gloate,
Pentru că Atreidul mustrase pe preotul Chrise
Când acesta veni l-a Achaiei mândre corăbii
Ca să-și răscumpere fiic-aducând prețioasele daruri
Și cu laurul nemuritorului Phoibos Apolon
Înconjurase toiagul de aur. Tare rugă el
Și pre achei, dar mai cu seamă pe cei doi
Frații Atreizi, ce erau căpetenii ai limbilor toate.

[1877]

DIN *ODISSEIA*

Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat, ce
Lung rătăci după ce-au dărâmat Troada cea sfântă.
Multe cetăți de oameni văzu și datini deprinse,
Multe-n inima lui supărări pe mare avut-au,
Chibzuind pentru sufletul lui, alor săi întturnare.
Dar pe tovarășii el nu mântui cu toat-a lui grijă.
Singuri ei gătiră peirea prin fărădelege,
Căci, nebuni, ei boii-au tăiet luminosului fiu al
Lui Hyperion, încât le luă a-ntoarcerii ziuă -
De-aste vorbește-mi asemeni puțin a Cronidului fiică.
Toți ceilalți precât de peire-au scăpat, pre acasă
Ei erau, mântuiți de războaie și de apele mării.
Numai pre el, doritul de patrie și de soție
Nimfa măreață-l oprea, minunata zână Calipso-n
Peșterea cea boltită, râvnind de bărbat ca să-l aibă.
În rotitoarea plinire de vremuri trecut-au un an azi,
De când zeii-ntoarcerea-n țară îi rânduise
În Itaka si tot de nevoie el mântuit nu-i
La iubiții lui. Toți zeii-l plâng. Poseidon
Singur ține mânie într-una el lui Odisseus,
Celui de-o samă cu zeii, nainte de-a ajunge în țară-i.

[1877]

DE-A NĂSCOCI NOI IPOTEZE...

De-a născoci noi ipoteze, doi filosofi s-au dus
Ca să găsească ce căutau în aer gol - în sus.
Ast-o făcuse ei ades şi fără de balon,
Acuma însă depărtaţi de-a lumii mare zvon
Pământu-ntreg li se părea un plan pestriţ departe.
Şi fericit unul din ei exclamă: - Frate, frate,
Mă simt acuma desfăcut, *deasupra* noastră nime.
Celalt se uită supărat la goala adâncime:
- Eu, zău că nu - zise apoi -
Nu văd pe nime nici *sub* noi.

[1874]

EPIGRAMA

Pallas - în Lacedemon - văzu pe Venera armată:
- Aide acum să luptăm, judice Paride - acum.
Venera însă răspunse: - Armată mă-nfruntă temerară?
Eu, pe când te-am învins, știi cum că goală eram.

[1874]

EPIGRAMATICE

I

Dulce cu corp de omăt înecat în păru-i de aur,
Venera zace murind - cine o va moșteni?
Ah, în două părți d-opotrivă-mparți bogăția-i,
Ție: frumusețe ș-amor; mie: durere și dor.

II

Ce cumplit este amorul, deși dulce aparent.
Un tiran, care nu varsă decât sânge inocent.

III

- Cum poți s-omori un colibri, diamant frumos de aer?
  Nu e faimos și strălucit, n-ai milă de-a lui vaier?
- De ce mai flutură și el sclipind o aripă luxoasă?
  Natura mea, amicul meu, e ternă, serioasă.

[1874]

EPIGRAMATICE

I

În somn nici Cresus nu-i bogat, cu tot tronu-i regal,
Și jumătat' din viața lui cu Lazăr e egal.

II

Lungești prânzu-ți pân' în noapte, tot mănânci,
mănânci de-a rândul,
Cin' te vede poate zice că cu dinții-ți sapi mormântul.

III

Vrei să fii Pallas Athena!
O, fetiță, fii cuminte...
Tu ai pierde din frumsețe,
Dar n-ai câștiga la minte.

IV

E vinul de-azi - mai rău ca cel de ieri, amicii mei! -
Mai bun ca orice vin băut e cel pe care-l bei.

[1874]

LA UN NOU-NASCUT

Plângând tu ai venit pe-acest pământ;
Amici, ce te-așteptau, te-au salutat *zâmbind:*
Dar să trăiești astfel, încât când te vei stinge,
Să părăsești *zâmbind* amicii, ce te-or *plânge.*

[1874]

DIN *HALIMA*

Harun-al-Rașid prin Bagdad adese
Tiptil pe uliți cu vizirul iese,
Pe când prin frunza verde de platane
Seninul nopții luminos se țese.

Prin umbra neagră-n strâmte ulicioare
Ei pe ferești se uită, prin pridvoare,
Colo aud râzând cu veselie,
Dincolo suspinând vreun om ce moare.

Și-astfel sultanul singur cercetează
Orașul lui, pe când în somn visează.
Durerea toat', adâncu-ntreg al vieții
Va s-o pătrunz-a minții sale rază.

Giafer vizirul l-asfințitul serii
I-arată ale vieții vii mizerii.
Nu de războaie, chin și crudă moarte
De-adâncul gol al inimei te sperii.

Deci într-o seară-ajung mergând departe,
Pe uliți strâmte și prin pieți deșarte,
Sub zidul unei case vechi și negre,
Cu trepte scunde și cu ușe sparte.

Aud din întru țipăt și suspine,
Aud cum unul bate pe-oarecine,
Iar cel bătut țipa strigând mai tare:
- Te rog, bătrâne, dă, mai dă în mine...

Ei stau uimiți, Giafer pe scări se suie,
Încet cu mâna ușa o descuie,
Se uită-nluntru și-o minune vede,
Cum ca să vadă n-a fost dat altuie.

Privi-ntr-o sală-ngustă însă naltă
Și cărți în rafturi, una peste altă,
Mașini și sticle, topitori, metaluri,
Ici pergamente, colo o unealtă.

Iar un bătrân cu o frânghie udă
Lovea-ntr-un tânăr, ce-n durere crudă
Se zvârcolea: - Mai dă, te rog, în mine,
Ca Domnul a ta rugă s-o audă.

Bătrânul însuși îi plângea de milă.
Vedeai că spre a-l bate-și face silă,
Ștergându-și ochii săi cei plini de lacrimi
Dădea mereu în el [ca într-o grilă...]

Uimit Giafer se-ntoarce și îi spune
Sultanului văzută-acea minune;
Și-au hotărât la curte a-i aduce,
Pe amândoi la cercetare a-i pune.

A doua zi Harun în tron de fală,
Înconjurat de suita lui regală,
Ordonă ca pe-acel bătrân de-aseară
Și pe-acel tânăr să-i aducă-n sală.

Și-atunci apar l-a tronului său treaptă
Bătrânul alb cu fața înțeleaptă
Ținând de mână pe un mândru tânăr
Ce ochii lui sfioși în sus i-ndreaptă.

Ei după chip păreau de viță-arabă,
Dar fața celui tânăr este slabă
Și palidă de multe suferințe -
Deci cu mânie împăratu-ntreabă:

— Ce ți-a făcut, moșneag fără de milă,
Acest băiat de-l chinuiești în silă,
Când el te roagă chiar să dai într-însul
Și pare-atât de blând ca o copilă?

Bătrânul zise vorbele aceste:
- Stăpâne, lucrul nu îl știi cum este -
Ciudată e istoria ăstui tânăr,
Deci voie dă-mi să-ți spun a lui poveste

Tu vei fi auzit de un anume
Ali-ben-Maimun, unu-a fost în lume,
Un învățat și cititor de zodii,
Un vraci prea înțelept cu mare nume.

Cutreierat-au dânsul lumea toată,
Orașe, țări din sfera depărtată,
Pustiile Saharei, râul Gange,
Și la izvorul Nilului o dată.

Acesta dar trecând odinioară
Pe-a lui cămilă arida Sahară,
Sub arșița cumplită de amiazăzi
Ce sacă râuri, lacuri și izvoare,

Vuind aude împrejuru-i vântul
Samum, ce-n gură-ntunecă cuvântul,
Și volburi de nisip rotind în aer
Cu ceru-ntunecat uneau pământul.

Prin volburi repezi si prin vânt fierbinte
Zbura pe-un cal arab mereu nainte,
Ca o fantasmă albă a pustiei:
Era femeie ce-și ieșea din minte.

Căci volburi de nisip o-mpresurară
Și calul ei în loc l-împedicară,
Iar ea țipa cu un copil în brațe
Chemând pe-Ali în ajutor să-i sară.

Cum volbura-mprejuru-i se rotește,
Cum arde vântul viața-i si cum crește,
Prin aer ea îi aruncă copilul
Strigând: „O, mântuie-l, Ali, grăbește!"

[1878-1879]

POVESTE INDICĂ

A fost odat-un cântăreț
Frumos și simțitor
Cântat-a-ntr-un castel măreț
La masa regelui.

Frumoasă fată el avea,
Cum nu s-a pomenit,
Cu ochi albaștri râzători,
Cu părul aurit.

Și cântărețul o iubi
Și sară prin grădini
Când luna tainic străluci
I-o spuse tremurând.

Ea-i ascultă și-i zise atunci
Cu glasul apăsat:
- În veci nu pot să fiu a ta,
De n-ăi fi împărat.

Și el s-a dus și-a răscolit
Popoare, țări întregi,
Sfărmat-a antice cetăți,
Zdrobit-au mândri regi

Și i-au supus și i-au silit
Să-l aibă împărat.
Unii d-iubire-l ascultau,
Alții de frică iar.

Atunci s-a dus colo, colo,
La cel castel măreț,
Unde ca luna-i străluci
Amoru-adânc și drag.

Dar vai! când intră-n șalele
Mărețe, nalte, reci,
Pe-un sarcofag întins văzu
Copila ce-a iubit.

Ca ceara palidă era
Și, moale, părul blond
Sta resfirat, amestecat
Cu aurul vergin.

Și preoți tainici murmurau
Adânce rugăciuni
Și clopote se auzeau
Vuind încet și lin.

„Atât de mult am suferit
Dureri, mărirea gre
Si astfel toate s-a sfârșit
Și-ntreb: de ce? de ce?"

Ea auzise cum că el
Murise-n bătălii
Și de durere ea s-a stins
Ca floarea-n vijelii.

[1874]

PENTRU PAZIREA AUZULUI

Dacă auzi în aer cântare dulce, veche,
O taie chiar cu sila de la a ta ureche -
Căci cântecele-acestea te-nchină desmierdării
Și-ți leagănă simțirea pe undele uitării;
Se varsă înlăuntru-ți a aerului miere
Slăbănogindu-ți mintea și mândra ei putere
Și acea socoteală măreață-mbărbătată
A sufletului mândru o-ntunecă îndată.
Prea dulce adormire în aer curge miere
Și inima-ți bărbată devine de muiere,
Iar mintea ta cu partea ei cea nălucitoare
Nu încetează-n forme a plămădi, ușoare,
Acele chipuri mândre în cântec înțelese:
Cu chipuri pătimașe se umple ea adese.
Când cântăreții nu-i vezi ș-a fi muieri se-ntâmplă,
Atunci se bate-n tremur sângele tău sub tâmplă
Și-n primitorii creieri îndată el încheagă
Poftite chipuri albe - femei cu firea dragă.
Nu fluierați de-aceea urechii-n versul iambic:
Picioru-ușor se mișcă, în saltul ditirambic,
Fără de rânduială, și dulce și molatec,
Ca ceara ea îți face sufletul muieratec.
De vrei să scapi de ele, de-urmarea lor amară,
Astup-a ta ureche tu singur chiar - cu ceară.
Nu spune-un basmu numai poetul cel vorbăreț
De eroul Odissev cel mult meșteșugâreț;
Și-au astupat cu ceară urechea, să se culce,
La glasul de sirenă adormitor de dulce,
Ș-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pe lângă a lor ostrov aducător de moarte;
Dori pază și sie, urechi, înțeleptul,
Cu gândul să-și ferească și inima și pieptul.
Căci far' de rânduială e al femeiei vers,
Ca de pe-o tablă gândul din minte ți l-a șters:
Te farmecă, urechi neavând învălitoare,
Sirena desmierdării de moarte purtătoare.

Cu drept cuvânt de-aceea se prihănesc de carte
Asirienii antici din Asia departe,
Ce nu se-mbată însă [nicicând] cu dulce vin
Ci [cu] cântări molateci, cu-al glasului suspin.
Ei schilozesc băieții ca glasul să-l subție,
Ca gura lor ca gura muierilor să fie.
Păreau c-a lor ființe sunt cu muierea gemeni,
Cântau cu glasul dulce și rugător asemeni.
La cânturi desfrânate ei ascultau cu haz,
Se îmbătau de patimi, se îmbrăcau cu-atlaz
Și numai în odihnă și-n desfătări de rând,
Culcați pe sub umbrare, trăiau ei putrezind
În dulce lenevire și nu erau destoinici:
S-asculte glasul aspru al trâmbiței războinici:
Hrănindu-și nălucirea cu gânduri moi, băieții,
Să pară cântărețe - că li sunt cântăreții.

Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri,
Cu zicători s-asamăn' și glasul cel de pasări.
Ba-mpătimit se poate să fie omul oare
Pentru jivine-adesea și necuvântătoare.
Onorie-mpăratul mai mult iubea acușa.
Decât cetatea Roma - pe Roma cățelușa.
Mai mult decât pe oameni, inimi împătimite
Iubesc flori, iubesc păsări cu penele-mpistrite.
Sunt oameni care vecinie cu oameni nu se-mpac.
Și Xerxes se-ndrăgește mai iute de-un copac:
Platanu-mpodobește el ca pre o mireasă
Și spânzură în crenge gherdamuri mult frumoasă;
De ramuri el atârnă cercei și cu inele
Și rădăcina vezi-o înfrumusețând brațele
Și vârfu-ncununează surguei împărătești...
(Să semene cu-o mândră crăiasă din povești).
Și-astfel împodobindu-l, el rădăcina-adapă
Cu o mult prețioasă, mirositoare apă.
Spre a-și păzi mireasa de orice ochi obraznic,
Străjeri el pune-n poartă, aproape pune paznic,
Iar despre-un alt se spune, că mult au îndrăgit
P-un chip pe care singur cu mâna I-a cioplit:
Sărută-mbrățișează el propria făptură
Și singur se jertfește cu sufletul pe gură.

[1876]

Comentarii eminesciene

1880-1883

PREOT SI FILOSOF

În *ms. 2260,* f. 241-242, 195. Publicată în ed. *Opere complete,* Iași, 1914; în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 218; note în vol. V, p. 187.

v. *4* Gândirea pesimistă exprimată adesea de Eminescu își găsește o puternică expresie în *Mureșanu* (1876).

v, *7-8* Idee statornică la Eminescu. Vezi *Fata-n grădina de aur,* v. 449-456, *Scrisoarea I*, v. 61 și urm., *Luceafărul,* v. 317 și urm.

v. *32* Pentru ideea lumea-teatru, vezi *Glossa,* v, 25 și urm.

Poezia a fost încercată mai întâi cu ani în urmă, pe vremea studiilor la Berlin. În această formă o avem în ms. *2262,* f. 43v.-44:

Neavând pe sfinții voștri voi ne huliți, preoți-
Și totuși tagm-aceeași noi o avem cu toți.
Și nouă vânătoarea dup-aur și mărire
Ni-nsamnă-n astă lume a răului domnire,
Și nouă adorarea viețelului, plăcerea
În suflet naște scârbă și inimei durerea,
Și noi simțim că suntem copii nimicniciei,
Nefericiri zvârlite în brazdele veciei
Și tristul [nostru] suflet ca ocean s-așterne,
Tăiat e de corabia gândirilor eterne...
Ca unde trecătoare a mării cei albastre,
Dorința noastră spuma nimicniciei noastre.
Și noi avem o lege, deși nu Dumnezeu,
Simțim că Universul ni-i greu și prea ni-i greu.
Știm a fi strănepoții străvechiului păcat
Ce semința Cain în lumea-a aruncat.
De n-o-mbrăcăm-n-icoqne semn e c-o am înțeles
Că în noi e credință ce-n alții e-un eres,
Căci eretic tiranul ce crucei se închină
Când p-inima-i bolnavă Satana o domină;
Căci eretic zgârcitul ce mielul lumii-adoră,
Când mâna sa sudoarea altora o coloră;
Căci eretic e răul ce rasa v-o sărută
Când ura-și are cuibul în inima-i astută
Și-n van cercați a-i drege, căci răi rămân de-a valma
Și trebuie ca cerul să-i însemne cu palma,
Din visul să-i trezească, cu care i-nconjoară
Demonul lumii-aceștia, comedia-i bizară.
Nu ne huliți r- noi eș'tia avem auzul fin,
Auzim șoptirea trist-a misterului divin;

Urmați în calea voastră mulțimea, pe absurzi,
Și compuneți simfonii și muzici pentru surzi,
Și-ascuțiți adevărul în pietre, idoli, lemn,
Căci doar astfel pricepe tot neamul cel nedemn
Al oamenilor zilei sublimul adevăr,
Ce voi puneți în predici și noi l-avem din cer.

O, MAMA...

A apărut în *Convorbiri literare,* 1 aprilie 1880. Întâia versiune a poeziei, care ni s-a păstrat, poartă data de 1 ian. 1880 în ms. *2276* I, f. 46.

Și pentru *O, mamă...,* ca și pentru alte poezii ale lui Eminescu, se pot face legături cu restul operei poetice. În *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* dragostea pentru iubită readuce în amintire dragostea pentru mamă. Poemul face o emoționantă comparație (vezi versurile 66-78). Versurile apar și-n încercarea dramatică *Bogdan Dragoș,* în exprimarea dragostei fiului de domn pentru Anna (1877).

Ca sentiment și ca expresie, este desigur legătură între *O, mamă...,* strofa II, și *Mai am un singur dor* (vezi Aug. Z.N. Pop, *Contribuții eminesciene,* II: *O, mamă...* în *Convorbiri literare,* 1940, nr. 7-12 și extras).

În *O, mamă...* sunt fără îndoială aspecte de natură din Ipotești, rămase întipărite în sufletul poetului. Elemente descriptive de cimitir și de morminte familiale se află și în încercarea de nuvelă, din tinerețe, *Visul unei nopți de iarnă.* (Vezi fragmentele ce s-au păstrat, în notele la *Codru și salon,* vol. II, al acestei ediții.) Apropierea între aceste scrieri o face și Augustin Z.N. Pop, *op. cit.* I. Scurtu publică în *Sămănătorul,* II (1903), 14 sept, după ms. *2285,* f. 117v-128, o însemnare pe care-o pune în legătură cu sentimentul dragostei de mamă la Eminescu. O reproducem, introducând corectările conform cu ms.: „A se lăsa iubit ca un copil, va să zică a iubi ca un copil. E tânăr și frumos lucru a avea o femeie care te idolatrizează, te giugiulește ca o mamă pe copilul ei; să simți mânuțele-i dulci, înconjurându-ți fruntea sau ținându-ți ochii cu palmele, glumind cu tine cu acea duioșie de mamă, ca și când n-ai fi avut niciodată vârsta de 30 de ani, ca și cînd n-ai fost nici bărbat, nici bătrân, și tu singur să simți acea bucurie senină și inocentă, pe care o simțeai la laudele și la dezmierdările mamei. Să te simți virgin în inima ta, ba chiar vinovăția amorului să ți se pară ca și când ai dormi la sânul tinerei tale maici - o idee care trebuie luată à-peu-prés, sau la pieptul fratelui tău mai mare. În gândurile tale să te simți privegheat, în neștiința ta să te știi știut, singur să nu știi ce gândești și ce voiești, și ea să te știe ca mamă la copiii dezmierdați. Și cât de bine o știe aceasta mama!... Să te simți încă o dată de 7 ani, să asculți cu aceeași naivă curiozitate poveștile pe care ți le spunea ea, să simți cu aceeași pietate mâna ei, să te simți protejat de o mână albă, frumoasă și fină - și să știi, să știi totdeauna că acel amor al ei e flacăra arzătoare, de care ea însăși te păzește, pentru a nu te nenoroci. Și numai când ți-e frig, foarte frig, ea te apropie de sine, îți hrănește, mintea cu povești, sufletul cu sărutări, până când, căzut în niște friguri dulci și fără durere, adormit lângă ea surâzând, știind că ea până și în somnul ei, lăsându-și capul pe pieptul tău, îți numără cu urechea deșteaptă încă bătăile inimii, și te iubește - și mult te iubește."

În această pagină deși dragostea de mamă se împletește cu dragostea pentru iubită, se pot disocia cele două afecte, se pot stabili diferențele de expresie între ele, dacă pagina, bineânțeles, nu cade sub cercetarea vreunui „sot savant" care a răsfoit pe Freud.

Și că în asemenea manifestare de sentimente, este posibil să nu fie nimic refulat și nimic incestuos, avem o dovadă și-n ceea ce scrie Wagner către mama sa: „Elogné de toi maintenant, je suis submergé par le sentiment de la reconnaissance pour l'admirable amour que tu donnes à ton

enfant; à ce point que je voudrais te parler et t'écrire sur le ton le plus tendre, celui d'un amant pour sa bien-aimée..." (citat de Guy de Pourtalès, *Wagner-histoire d'un artiste, e*d. XXXII, Paris, p. 58).

S-a discutat problema unității de fond a poeziei, de către N.N. Răutu (în *Note pentru „O, mamă", Făt-Frumos,* 1929, p. 110 și 162). Lipsa de unitate însă este numai aparentă. Deși în strofa I poetul se adresează mamei, iar în celelalte două este vorba de dragostea pentru iubită, refrenul, care se înfățișează sub trei forme asemănătoare, exprimă concepția și stabilește legătura de fond între părțile poeziei.

Victor Morariu (*Iarăși „O, mamă..."* în *Făt-Frumos,* 1929, p. 141) respinge ideea lipsei de unitate susținută de N.N. Răutu. După Morariu, poetul se imaginează împreună cu iubita sa la mormântul de la Ipotești. Acolo gândul putea trece în mod firesc de la moartea mamei la propria sa moarte și la eventualitatea morții în același timp și a iubitei și a poetului. Morariu arată și asemănarea unor elemente de cadru natural între *O, mamă...* și *Mai am un singur dor.*

Istoria și critica literară au căutat să afle și eventualele influențe suferite de poet. Tudor Vianu stabilește raporturile între *O, mamă...* și *Der Seelenkranke* de Lenanu, însă originalitatea de expresie a lui Eminescu nu poate fi pusă la îndoială: „Dar cu cât mai aspru este accentul deznădejdei la Leanu, cu atât mai dulce este el la Eminescu, topit în acel ritm legănător al naturii, care alcătuiește armonia întregii bucăți" *(Poezia lui Eminescu,* p. 103-104).

Problema influenței lui Leanu o pune și N. Tcaciuc Albu *(De la Lenau la Eminescu,* în *Convorbiri literare,* nr. 6-9 din 1939), dar poeziile citate sunt mult prea îndepărtate de cea a lui Eminescu. Este de reținut doar că-n *An** poetul ar vrea să fie pus în același sicriu cu iubita moartă (vezi și Augustin Z.N. Pop, *op. cit.).*

Properțiu în elegia 16/III exprimă tema dorinței de a fi înmormântat departe de lume și de a i se sădi răposatului un arbore la căpătâi. Eminescu ar fi cunoscut această elegie (vezi N. Sulică, *Eminescu și clasicismul latin,* Tg. Mureș, 1931 și Augustin Z.N. Pop, *Note eminescinene,* II, *O, mamă..., loc. cit.).*

Dar asemănări între Eminescu și marii lirici ai lumii se pot încă afla. Am putea însă afirma cu siguranță că Eminescu n-a putut avea, și el, aceleași sentimente și că acestea nu puteau ajunge în mod natural la expresii care s-ar înfățișa ca un mod general poetic de îmbrăcare a unui fond? Vom da un exemplu de asemănare și cu o poezie a lui Byron *To an oak at Newstead* (Către un stejar din Newstead). Poetul se gândește că atunci când va fi de mult mort, stejarul va înfrunta încă iernile și timpul, și secole de-a rândul își va legăna ramurile deasupra mormântului:

Oh! yet ifmaturity 's years may be thine,
Though I shall lie low in the cavern of Death,
On thy leaves yet the day-beam ofages may shine,
Uninjured by time, or the rude winter's breath.

For centuries still may thy boughs lightly wave
O 'er the corse of the lord in thy canopy laid;
While the branches thus gratefully sheller his grave.
The chiefwho survives may recline in thy shade...

Eminescu a fost un poet de mare cultură literară și este firesc să credem că și prin aceasta și-a îmbogățit sensibilitatea și mijloacele de expresie. Apropieri de marii scriitori s-au propus și se vor mai propune, dar că poetul român rămâne totuși original nimeni nu va putea să nege! Nu este o exagerare, privind astfel lucrurile, când Perpessicius scrie: *„O mamă...* nu datorează nimănui nimic" *(loc. cit.,* vol. II, p. 169).

Comparația între *O, mamă...* și *Pasărea* de Crețeanu, făcută de Radu Paul, *Izvoarele de inspirație a câtorva poezii ale lui Eminescu,* p. 12-13, nu este convingătoare. Să reținem doar că și Eminescu scrie în vers iambic de 13 silabe. Dar nu numai Crețeanu a scris în astfel de vers.

Problema sunetelor din *O, mamă...* pentru obținerea unei armonii „sobre și aspre" a fost atinsă de I. Slavici (vezi D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu* p. 24-25).

Problema a fost reluată mai pe larg de G. Ibrăileanu în *Eminescu - Note asupra versului (Studii literare,* p. 179) în legătură cu *Mai am un singur dor si cu O, mamă...* „Nouă din șaptesprezece rime (în *Mai am un singur dor)* așadar 50% au *n* și *m* (iar *n* și *m* formează numai 10% din consoanele limbii). Aceste rime sonore dau poeziei un adevărat acompaniament muzical. Așa și *O, mamă...* Patru rime din nouă conțin aceste sunete. Iar restul de cinci nici ele nu sunt oricare. Ele conțin, toate pe *u* sau *o,* vocalele care contribuie la impresia de gravitate și tristețe. Așadar, în *O, mamă...,* toate rimele, într-un fel sau altul, ajută la impresia profundă produsă de această poezie. Dar în *O, mamă...,* la impresia muzicală a rimelor contribuie și sonoritatea cuvintelor din corpul versurilor, căci aceste cuvinte sunt excepțional de bogate în sunete metalice *n,* ***m*** și combinațiile lor".

Caietul legat în piele roșie, pomenit de Mite Kremnitz, în *Amintirifugare despre Eminescu,* există în adevăr și a putut fi adus în țară. Se confirmă așadar că Eminescu a dedicat unele poezii lui Mite, cât și că aceasta și-a transcris alte poezii, pentru a le încredința eventual *Convorbirilor literare,* cum reiese dintr-o scrisoare către Iacob Negruzzi, din 28 iunie 1879. Între poeziile transcrise se află și *O, mamă, dulce mamă...* cu o singură deosebire față de textul apărut în revista „Junimea". în versul 4: „Salcâmii își scutură floarea de toamnă și de vânt".

În legătură cu acest caiet, Flora Șuteu a ținut, la Institutul de lingvistică din București, o comunicare amănunțită, la 2 oct. 1970.

S-A STINS VIAȚA...

Apărută mai întâi în ed. I - Maiorescu din dec. 1883. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 202; note în vol. III, p. 146 și urm.

În scrisoarea din București 6/18 dec. 1883 către sora sa Emilia, Maiorescu amintește și ediția de *Poezii* ale lui Eminescu, pentru care făcuse și corectura ultimei coli: „Poeziile, așa cum sunt orânduite, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește și unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite, mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneția* și o *Glossă"* (vezi I.E. Torouțiu, *Studii si documente literare,* V, p. 18).

Din scrisoarea lui Maiorescu nu se poate afla despre poezie decât că era inedită. Despre originalitatea ei, Maiorescu nu scrie nimic, ceea ce însemnează că, pentru dânsul, nici nu există vreo îndoială în această privință. Problema nu s-a pus nici pentru redacția *Convorbiri literare,* care publică poezia în numărul din ian. 1884.

Despre influențele străine asupra poeziei, primul care a amintit este Al. Grama în 1891, în cunoscutul lui studiu-pamflet despre Eminescu. Aici se afirmă că izvorul poeziei ar fi scriitorul Platen. La indicarea acestui izvor a rămas Anghel Demetriescu în studiul despre Eminescu, publicat după un ms. de Ovidiu Papadima, în vol. *Opere,* 1957, p. 223 și urm.

N.I. Apostolescu, după cunoașterea ediției I. Scurtu din 1908 și indicațiilor acestuia, la izvorul Platen adaogă și izvorul Cerri, susținând însă că Eminescu a cunoscut traducerea poeziei lui Platen de către N. Martin în *Contele Platen și Italia,* lucru prin nimic probat.

Despre o influență a poeziei *Venise* de Musset scrie I. Șiadbei în *Influențe franceze în poezia lui Eminescu* din *Viața românească,* 1925, p. 424 și urm., dar poezia lui Musset, în altă versificație și mai ales cu altă concepție, poate fi amintită numai fiindcă, și ea, cuprinde elemente descriptive generale în legătură cu Veneția: dogele, orologiul, palatul, impresia de liniște și părăsire.

Veneția a inspirat și pe doi poeți înaintași ai lui Eminescu. Alecsandri, în *Veneția,* evocă orașul cernit, umbrele dogilor, palatele triste și canalurile, dar acestea sunt pentru poet un îndemn mai mult la iubire și la gustarea plăcerilor pe care ți le oferă viața în plină tinerețe.

Dragoste și romantism străbat poezia lui G. Crețeanu, *O noapte la Veneția.* Elementele de cadru nu pot fi decât cele cunoscute: cetate tristă și mută, gondole, plutire legănată pe valuri.

Lăsăm la o parte ce este romanțios și fără nici o atingere cu poezia lui Eminescu și amintim ceea ce reprezintă sentimentul trecutului:

Nu mai cântă barcarolul
A lui Tasso armonii;
Nu mai vede Bucentaurul
Ale mării cununii.

A Veneției frumoase
În balconuri nu mai ies;
Nici perechile-amoroase
În gondole nu merg des.

Sântu Marcu nu mai face,
Nu mai face la minuni;
Aripatul leu e-n pace,
Dinții săi nu mai sunt buni.

Adriatica nu vede
Spărgând valuri flote mii;
Suvenirul chiar se pierde
De trecute vitejii!

Și aici avem sugerarea tăiniciei miezului de noapte:

Din turnuri în turnuri orologiul ce bate
(Ce tulbură pacea cu-a sale loviri),
Anunță că noaptea trecu jumătate
Și-n suflet deșteaptă pioase gândiri.

Dar în lucrarea lui Crețeanu se împletesc multe reminiscențe ce vin din Volney, Byron, Musset. Mai ales amprenta byroniană este puternică și ni-l arată pe Crețeanu cunoscător al dramelor inspirate poetului englez de istoria Veneției, și al peregrinărilor lui Childe Harold.

Eminescu a cunoscut desigur poezia lui Crețeanu din *Melodii intime,* 1855, fără însă să fi reținut ceva pentru sonetul care avea să fie odată scris. Și cum a cunoscut și alte poezii ale lui Byron, își va fi îndreptat atenția și spre o scriere celebră ca *Childe Harold's pilgrimage.* Fără să susținem că ar fi vreo influență, numai pentru o apropiere de teme, amintim din această scriere strofa 11 din cartea a IV-a:

The spouseless Adriatic mourns her lord;
And, anhual marriage now no more renew 'd,
The Bucentauer lies rotting unrestored,
Neglected garment of her widowhood.
St. Markyet sees his lion where he stood
Stand, but in mockery of his wither'd power,
Over the proud Place where an Emperor sued
And monarchs gazed and envied in the hour
When Venice was a queen with an unequall'd dower.

Studierea izvoarelor poeziei *S-a stins viața...* este înlesnită chiar de Eminescu. În versiunea din ms. *2262,* f 142, după titlul *Veneția,* avem subtitlul: *Sonet - Imitație. În* același ms. la f. 193, sub titlu, se menționează: „După G. Cern". Că poezia s-a publicat fără aceste indicații, nu este vina lui Eminescu.

Ion Grămadă, în *Mihail Eminescu - Contribuții la studiul vieții și operei sale,* Heidelberg, 914, p. 34 și urm. se ocupă și de problema sonetului lui Eminescu. Se arată aici că traducerea s-a acut după *Venedig,* de Gajetano Cerri, o poezie din 1850 apărută în volumul *Aus einsamer Stube* lin Viena 1864. Reproducem după Grămadă originalul german:

So oft ich seh' in düstrer Mondeshelle,
Wie, folgend einem innren dunklen Zwange,
Das Meer sich schmiegt in nie gestillten Drange
Wild an Venedigs bleiche Marmorschwelle -

Ist's mir als wäre diese dunkle Welle
Ein düst'rer Knabe, der, verstört und bange
Auf der Geliebten bleicher Todtenwange
Getäuscht von Neum sucht des Lebens Quelle.

Und tönt dann durch die öde Kirchhofsstille
Vom Markusturm die zwölfte Stunde, schaurig,
Wie das Gestöhne einer Schmerzsibylle:

So ist 's, als wänn, aus einem dumpfen Grabe
Das Wort ertönte, wehmutsvoll und traurig:
„Lass ab! die Todten stehn nicht auf, o Knabe!"

Prima încercare de traducere este din epoca studiilor la Berlin și s-a păstrat în *ms. 2285,1* 135:

Când sub lumina lunei clar-obscură,
Marea pornită de durere-adâncă
Pe ale Veneției trepte se aruncă,
Mângâind [marmura] cea palid-pură,

Atunci îmi pare cum că unda sură
E un copil, ce disperat să plângă
Ar vrea și pe a mireseifață moartă încă
Vrea să trezească viață și natură.

Că-n țintirim tăcere e-n cetate;
Ca glasul dureroaselor sibile
Din turnul Marcu miază noaptea bate

Și pare-atunci că a istoriei file
Ca din mormânt șoptesc încet și mate:
Morții nu-nvie — van te-ncerci, copile!

În ce privește valoarea poeziei, și în comparație cu originalul, s-a scris adesea. Fără să fi cunoscut izvorul poeziei, dar bănuind un model german, I. Al. Rădulescu-Pogoneanu scrie: „E probabil că originalul după care s-a inspirat Eminescu e în nemțește... suntem siguri că «imitația» lui Eminescu e cu mult superioară originalului" *(Din poeziile inedite ale lui Mihail Eminescu,* în *Convorbiri literare,* din mai 1902).

Pentru I. Grămadă *(op. cit.,* p. 34) 5-a *stins viața...* și variantele „sunt o traducere - în cazul mai bun o imitație, ce-i drept genială".

Părerea lui G. Ibrăileanu: „«traduceri» ca aceea a sonetului Veneției sunt opere originale. Și s-ar putea zice fără paradox că meritul *artistic* pur se vădește mai bine în astfel de traduceri decât

chiar în poeziile originale, căci e mai uşor de găsit forma perfectă şi admirabilă pentru propriile tale idei decât pentru ale altora. După mine, proba cea mai puternică a artei infinite a lui Eminescu sunt «traducerile» lui. Şi faptul că s-a aplicat cu atâta răbdare şi înverşunare să scoată o perlă din sonetul *Veneţiei* (dovadă mulţimea variantelor) - dintr-o poezie ce nu era a lui - ne arată artistul de rasă din el" *(Ediţiile poeziilor lui Eminescu,* în *Viaţa românească,* ian. 1927, p. 99-100).

Înscriem şi justa observaţie a lui Perpessicius *(loc. cit.,* p. 148): „Desigur, un elaborat atât de perfect şi dat la strung cu atâta aplicaţie nu se putea să nu poarte sigiliul personalităţii lui Eminescu. Dar, cu aceasta, virtualităţile şi chiar însuşirile reale ale sonetului lui Cerri fost-au ele anulate? Răspunsul nu poate veni decât din-un examen, nu numai al calităţii tălmăcirii, cât al amândurora. Fiecare limbă îşi are armonia ei proprie şi în raport cu legile ei proprii se cuvine judecată fiecare formă în parte. Izbuteşte fiecare din ele să realizeze poezia gloriei decadente şi ireversibile? Mai mult chiar, sonetul îşi are canoanele lui. Câtă vreme anumite din blazoanele originalităţii lui sunt păstrate, şi este cerinţa dintâi a unei tălmăciri ideale, nu văd de ce s-ar impune detronarea modelului, când nu şi desfiinţarea lui. Sonetul *Veneţiei* gravitează şi se zideşte pe axa de susţinere a ultimului vers şi acest ultim vers este identic la Cerri şi la Eminescu."

În ce priveşte arta din *S-a stins viaţa...,* M. Dragomirescu (în *Teoria poeziei,* 1906, p. 104 şi 1927, p. 80) arată originalitatea plastică inhibitivă şi explozivă a lui Eminescu, poet care începe cu imagini pline de reflexivitate tristă şi, în final, îşi polarizează imaginile în adâncime.

Un valoros studiu comparativ face D. Caracostea în *Arta cuvântului la Eminescu,* în cap. *O structură stilistică şi ritmică: Sonetul Veneţiei* (p. 192 şi-urm.).

DIN VALURILE VREMII...

A apărut în ed. Maiorescu, dec. 1883. În ed. Perspessicius, vol. I, p. 213; note în vol. III, p. 215 şi urm.

v. *6* În *Iar faţa ta e străvezie,* v. 7-8:

Tu, cafemeie întreflori eşti
Şi-o dulcefloare-ntrefemei.

v. 6 În *Zadarnic şterge vremea,* v. 8:

Tu chipfrumos cu capul întors spre umăr stâng.

În *Atât de fragedă...,* versiunea ms. *2262,* f. 36 v.:

Cu-a eifaţă lin plecată înspre umărul ei stâng.

Pentru *Din valurile vremii...* sunt versiuni care arată că pezia a fost la-nceput concepută independent. Deşi versiunile sunt îndepărtate de textul aşa cum îl cunoaştem din ed. Maiorescu, unele versuri comune arată bine la ce temă trebuie să fie raliate.

Poetul însă a încercat să înglobeze versurile şi în construcţii mai ample, pentru care manuscrisele ne sunt mărturie. Un fragment din *Sarmis* şi *Gemenii* poate fi socotit ca versiune de tranziţie atât pentru *Din valurile vremii...* cât şi pentru *Atât de fragedă...* (ms. 2260, f. 174, 224 şi ms. *2260,* f. 223, 174 v.). Au fost publicate de Perpessicius în vol. II, p. 107 şi vol. **III,** p. 221 şi urm.

Din valurile vremii... urma să fie încorporată şi într-o încercare dramatică, *Cel din urmă Muşatin,* al cărei subiect, fugitiv însăilat, se păstrează în ms. *2276,* f. 187- 189 v. În actul III, pe malul lacului Brateş, Petru Rareş, îndrăgostit de fata despotului Serbiei, în clipe de adâncă tristeţe, avea să-şi exprime starea sufletească prin *Din valurile vremii...*

Ultima versiune independentă, apropiată de textul din ed. Maiorescu, se află în ms. *2282,* f. 74-75. Formele ei particulare sunt:

v. *2* Cu umerii de marmur...
v. *8* ...mă uit uimit şi plâng
v. 14 Pe inimă ţinând-o când ţie mă închin?
v. *15* Dar vai, un chip aievea nu eşti. Astfel de treci...
v. *20* Din valurile vremei, cum fugi, să te cuprind.

NU MĂ ÎNŢELEGI

S-a publicat în *Album literar,* 15 martie 1886, editat de Societatea studenţilor universitari „Unirea". Facsimil în ed. Perpessicius, vol. III, p. 301 şi urm. În *Album literar,* datată: 1879-1886, anul din urmă fiind al publicării.

În v. *14* o greşeală, trecută de aici şi în ed. Maiorescu:

Ce-adânc trecut de gânduri e-n noaptea lor *adâncă*

Corect: în noaptea *lui* adâncă. Expresia se raportează la „ochiul tău" din versul 12
v. *11-12 În Urât şi sărăcie,* v. 57-58:

Cu gura ei subţire şi mâni reci ca de ceară,
Iar ochiu-i plin de raze străluce în afară...

v. 17 şi urm. În Urât şi sărăcie, v. 79 şi urm.:

Acea eternă sete ce-o au dupăolaltă
Doi oameni ce-şi pierdură privirea una-ntr-altă,
Acel amor atât de nemărginit, de sfânt,
Cum nu mai e nimica în cer şi pe pământ,
Acea înamorare de tot ce e al ei,
De-un zâmbet, de un tremur al gingaşei femei,
Când pentru o privire dai viaţă, dai noroc,
Când lumea ţi-este neagră, de nu eşti la un loc
Cu ea... Unde-i norocul ce l-a promis ea ţie?
Ce vă rămâne vouă? Urât şi sărăciei

În afară de versiunea publicată, *Nu mă înţelegi* mai are una, mai dezvoltată, de prin 1880-1881, în ms. *2282,* f. 6-9. Reprodusă şi de Perpessicius în vol. IV, p. 436; note în vol. V, p. 515 şi urm.

G. Ibrăileanu, neavând posibilitatea să cerceteze *Albumul literar,* a cerut informaţii lui Artur Gorovei despre această publicaţie şi despre data exactă a poeziei. Vezi scrisoarea, în *Cronica,* Iaşi; 1966, 11 iunie: *Documente: G. Ibrăileanu către Artur Gorovei.*

NU MĂ-NŢELEGI

În ochii mei acuma nimic nu are preţ
Ca taina ce ascunde a tale frumuseţi.
Mi-aş risipi o viaţă de cugetări senine
5 *Pe basme şi nimicuri, cuvinte cumpănind,*
În vorbe peritoare ca-n lanţ să te cuprind,

Și în senin de stele durerile să-miferec
Pân' nu s-o stinge umbra lor dulce-n întunerec?

Și azi când a mea minte, afarmecului roabă,
Din orișice durere îțiface o podoabă,
Și când răsai nainte-mi ca marmura de clară
Iar ochii tăi cei mândri scânteie în afară,
Încă de-ale lor raze nu potpătrunde încă
Ce-adânc trecut de gânduri e-n noaptea lor adâncă;
Azi - când a mea iubire e-atâta de curată,
Ca ziua cea de care tu ești împresurată,
Ca setea ursitoare ce-o au dupăolaltă
Lumina de-ntunerec și marmura de daltă,
Când sufletu-mi atârnă plutind în ochii mei
De un cutremur tainic al tinereifemei
Și viețile-a mândoror s-amestecă-n întreg,
Când înțeles de tine, eu însumi mă-nțeleg.

Să treacă înflorirea de-un vânt al recii ierne,
Să-nceți afi icoana iubirii cei eterne,
Cu marmura cea albă să nu te mai asameni,
Săfii ca toată lumea —frumoasă între oameni,
Să-ncete-acea simțire ce te-aufăcut o zeie,
Săfii - încântătoare - dar numai ofemeie,
Ș-atunci să-mi zici: — Privirea ce-atât ai adorat-o
E încă tot senină, fermecătoare... Iat-o!

E încă tot!... *Avea-vei în ochii-mi acelpreț*
Ce azi ți-l dă sfiala pierdutei mele vieți?
Voi fi supus duioasei, nemaisimțitei munci,
C-o oaste de imagini să te iubesc ș-atunci?

Au nu știi tu ce suntem? Copii nimicniciei,
Nefericiri zvârlite în brazdele veciei,
Ca repedea rotire a undelor albastre
Gândirea noastră spuma zădărniciei noastre,
Iar visuri și iluzii, pe marginea uitării,
Trec și se pierd în zare ca paserile mării.
Și ce rămâne-n urmă în noi decât obscura
Și oarba suferință ce bântuie natura?

Și azi când am puterea ce-o are numai Domnul,
Din chaosul uitării s-alungpe-o clipă somnul,
Pe schelea lumii noastre urâte și-ntr-un chip,
Cu vorbe-mpestrițată, zidită din nisip,
Eu să zăresc o altă — un rai, oprimăvară,
Și-n codriplini de umbră lucire de izvoare —
Azi, când ești prea mult înger și prea puțin femeie,

50 *Frumoasă cum nici Venus nu a putut să steie,*
În loc de-a fi un soare al astei lumi întregi,
Tu îmi ucizi gândirea, căci nu mă înțelegi.

v. *8* La Perpessicius: umbra iar dulce-n...

v. *16* La Perpessicius: Ca aura de care...

În v. 16-17, Chendi transcrie formele de tranziție: „Ca farmecul de care... - Ca setea cea eternă..."

v. *27-28* În *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* v. 25-26 și 53-54:

Atât de frumoasă... și tot numai femeie?
Ah! am crezut o clipă că ești poate o zeie...

Pututa-a împotriva atâtora să steie
Când e așa frumoasă, cînd nu-i decât femeie?

În *Icoană și privaz,* v. 157—158:

Ce-i zic dumnezeire, și înger, stea și zeie,
Când ea este femeie și vrea a fi femeie?

În *Gelozie,* v. 13-14:

Putut-a împotriva atâtora să steie,
Când e așa de dulce și nu-i decât femeie?

v. *35-38* În *Preot și filosof,* v. 7-8, 11—12.

Și noi simțim că suntem copii nimicniciei,
Nefericiri zvârlite în brațele veciei...

Ca unde trecătoare a mării cei albastre,
Dorința noastră - spuma nimicniciei noastre.

v. *41-42* În *Memento mori,* v. 346:

Nu simțim lumea pătrunsă de-o durere lungă, vană?

v 46 La Perpessicius: vorbe-mpestrițate, zidite...

v. *48* Versul și-a găsit forma definitivă în *Scrisoarea I,* v. 10:
Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară

În *Sarmis,* v. 59-60:

Cum s-a putut ca-n lume așa minuni să steie,
Căci tu ești prea mult înger și prea puțin femeie!

B:A:R: a intrat de curând în posesia unui ms. cuprinzând o versiune a poeziei cu oarecare deosebiri față de cea din ms. *2282.* Este o transcriere îngrijită, care reia unele versuri din versiunea mai veche, așa cum a apărut în *Album literar,* 15 martie 1886: v. 6-7, 16-17, 19-24.
Deosebiri față de ms. *2282* în versiunea ms. *5186:*

v. *3* Căci pentru care altă minune decât tu
v. *4* Mi-aș risipi viața în vremea de acu

v. *13* Așa că-mi iau simțirea, de nu pot să văz încă
v. *27* Să-ncete acel farmec ce te-au făcut o zeie
v *31 E încă tot!...* Avè-vei în ochi-mi acel preț
v *47* Eu să zăresc o lume-un rai de primăvară,
v *48* În codri plini de umbră sclipire de izvoară.

CE SUFLET TRIST...

În ms. *2260,* f. 206. În ed. Hodoș, 1902, p. 86. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 395; note în vol. V, p. 418, cu titlul după primul vers.

În ms. *2277,* f. 52, aceste versuri de prin 1879:

La ce s-urmez cărarea departe pe pământ
De ce s-atârne toate nădejdile de vânt,
Iar inima, organul atâtor suferinți
Trecut-o-au asupră-mi părinții din părinți?
Să voi s-o sufăr încă nu pot, dar nu mai voi,
O valuri luminoase, luați-mă-ntre voi...

Iar inima-mi organul atâtor suferinți
N-o moștenire veacuri părinții din părinți,
Ca să mi-o dea și mie ca tristă moștenire,
Iubind cu-adâncă sete și neaflând iubire?

În *Pe lângă plopii fără soț...*

Căci te iubeam cu ochi păgâni
Și plini de suferinți,
Ce mi-i lăsară din bătrâni
Părinții din părinți.

DINTRE SUTE DE CATARGE

În ms. *2260,* f. 273 r. și v. În ed. Hodoș, 1902, p. 1-2. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 396; note în vol. V, p. 418 și urm.

În versiunile de tranziție nota subiectivă este accentuată. În ms. *2277,* f. 86-87 v.:

Taină neagră este jalea
Ce-mi străbate cânturile,
De mă-ngână-n toate calea
Valurile, vânturile...

Și menit sunt să n-am parte
A ajunge malurile,
Căci mă duc tot mai departe
Vânturile, valurile.

În ms. 2277, f. 98:

Peste viața-mi sfărâmată
Gonind idealurile,
Pe de-a pururi vor străbate
Vânturile, valurile.

v. *9-10:* Vezi și *Ce s-au ales...* textul și notele.

„Limitându-ne la sentimentul timpului, am constatat că motivele urmărite se reduc la acest acord fundamental. Astfel, opoziția de imagini tinerețe-bătrânețe din *Noaptea,* cu accentele: *O, dezmiardă pân' ce fruntea-mi este netedă și lină;* ciuda că vremea nu se oprește asupra idilei din *Singurătate,* clurerea din *Departe sunt de tine* că clipa fericirii e pentru totdeauna apusă; scuturarea liliecilor în chiar clipa jurămintelor eterne din *Când amintirile...;* răsunetele în formă populară și cultă a motivului naturii veșnice, pe când omul e schimbător; viziunea trecerii universale din *Stelele-n cer;* desfacerea de vremelnic din *Glossă;* aspirația spre eternitate din *Oda — în metru antic —;* în sfârșit în *Dintre sute de catarge,* opoziția dintre idealurile și cânturile de o parte și valurile, vânturile, de alta, toate acestea sunt forme felurite pe care le ia sentimentul timpului. La acestea: s-ar mai putea adăuga altele, tot atâtea fețe ale aceleiași forme interne, *conștiința care suferă și ar vrea să se izbăvească de apărarea forțelor oarbe, care duc totulfără noi și împotriva noastră"* (D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 255).

DINCERURILE-ALBASTRE

În ms. *2260, f.* 261. În ed. Hodoș 1902, p. 103. În ed. Perpessicius vol. IV, p. 398; note în vol. V, p. 423 și urm., cu titlul după primul vers. Scrisă pe un afiș de teatru din 24 iunie 1880, piesa *Trei pălării,* la teatrul „Orpheu".

Prin refren, poezia se înrudește cu *Ce s-au ales...* Vezi și această compoziție, textul și notele în acest volum.

RUGĂCIUNE

Rugăciune se află înglobată în *Tat twam asi,* versiunea din ms. *2276,* f. 76-80. În ultima versiune a poeziei *Tat twam asi,* din ms. *2260,i.* 196-200, de prin 1880, Eminescu nu mai cuprinde decât o parte a poeziei, cu altă ordine a versurilor. Aceasta a fost publicată de Maiorescu în ed. VI (1892) cu titlul *Rugăciune.* Spre deosebire de ed. Maiorescu, în versiunea *2276,* versul 7 este (f. 77 v.):

Și dreapta ta-ncercată

După versiunile de la f. 78:

Privirea-ți adorată - Și mila ta-ncercată
— Și mila ta-nălțată.

În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 360; note în vol. V, p. 373 și urm.

Pentru *Rugăciune* se află exerciții, care cuprind, cu mici deosebiri și versuri din forma de mai sus, în ms. *2254,* f. 104-103 v. și ms. *2276,* f. 18-19, 74-79. I.M. Rașcu, în *Eminescu și catolicismul,* București, 1935, p. 7-9, prezintă dovezi că poetul a cunoscut deaproape *Litaniile Maicei Domnului,* și alte rugăciuni ale Bisericii latine.

TAT TWAM ASI

În ms. *2260,* f. 196-200. În ed. Chendi, 1905. Ed. Scurtu, 1908. Ed. Perpessicius, vol. IV, p. 362; note în vol. V, p. 373 și urm

v. *8* Tu te-nchini... cu înțelesul: Tu te-nclini... Tot astfel în *Feciorul de împăratfără de stea,* v. 111: A tatălui său vorbă aude și se-nchină...

v. 20 Ca temă și concepție socială, de comparat cu versul din *Împărat și proletar:*

Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vândut!

Vezi și notele la acest vers.

v *29-36* Desprinzând din poezie aceste versuri, Maiorescu le-a publicat în ed. VI, *Poezii,* sub titlul *Rugăciune.* O dată cu aceasta, ed. VI publică încă cinci poezii noi. Vezi nota lui Maiorescu la *Pe un album,* în vol. II al ediției de față.

Tema poeziei trebuie pusă în legătură cu ceea ce Eminescu a putut cunoaște din Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare,* cap. XLIV din cartea a III-a. Dăm un pasaj în traducerea lui Maiorescu: „Această cunoaștere a ideilor de grade superioare, ce o primim în pictură prin mijlocirea străină, o putem dobândi și nemijlocit, prin intuiția pură a plantelor și contemplarea animalelor, a acestora anume în starea lor liberă, naturală și când sunt în tihnă. Privirea obiectivă a figurilor lor felurite și admirabile și a întregii lor mișcări și lucrări este o lecție instructivă din marea carte a naturii, o descifrare a adevăratei *Signatura rerum:* în ele vedem gradele și modurile multiple ale manifestării voinței, care, identică în toate ființele, tinde oriunde spre o țintă identică, care se obiectivează ca viață, ca existență, într-o varietate nesfârșită și sub atâtea forme diferite, care toate sunt acomodări la diferitele condiții exterioare, comparabile variațiilor celor multe asupra aceleiași teme. Dar dacă ar fi să dăm spectatorului o deslușire despre firea lor internă, și pentru reflecție și cu un singur cuvânt, atunci am putea întrebuința mai bine acea formulă sanscrită, care se întâlnește de atâtea ori în cărțile sfinte ale inzilor și se numește *Mahavakya,* adică cuvântul cel mare: *Tat twam asi,* ceea ce vrea să zică: «acest viețuitor ești tu»".

Pentru „signatura rerum", Schopenhauer înscrie o notă" pe care-o dăm în traducere: „Iacob Böhme în cartea sa *De signatura rerum,* cap. 1 § 15, 16 și 17 spune: «Nu-i nici un lucru în natură care să nu exprime și-n afară conformația lui interioară: căci interiorul lucrează cu statornicie ca să se revele. Orice lucru își are vocea sa prin care ajunge la revelare. Și acesta e limbajul naturii, prin care orice lucru își exprimă proprietatea sa și se revelă și se manifestă el însuși. Căci fiecare lucru își arată pe mama sa, care i-a dat, ca al lui caracter, *esența și voința.» "*

În ms. *2257,* f. 215 se află un text în proză care dezvoltă tema din *Tat twam asi.* Textul este datat aproximativ 1871 de Perpessicius, care îl reproduce *(loc. cit.,* p. 374) și pune problema că am putea fi în fața unei traduceri din limba franceză. Tot la Perpessicius, apropieri între ideile din text și cele ale lui Hugo (*loc. cit.,* p. 373).

În notele la *împărat și proletar,* vol. I, p. 356-357, Perpessicius dă o versiune a părții finale a poemului, după ms. *2262,* f. 58. Legătura cu poemul acesta este evidentă, dar din cele două teme: *Tat twam asi* și *Viața este un vis al morții,* poetul acordă atenție îndeosebi primei. Dăm, de aceea, aici, această versiune:

Unul și-același este Cesar și cerșetorul,
Părere-i osebirea cea mare dintre ei.
Schimbați-le doar locul și ați schimbat izvorul
Gândirii lor... Și Cesar va plânge la piciorul
Unei statui... iar cellalt s-a sămui cu zei..

Același om e-un preot ce strigă și declamă,
Același, în ostașul ce merge la război,
Același, în orator cu vocea de aramă,
Același, în cesarul ce lumea o înhamă
La carul lui... Părerea-i desparte pe-amândoi.

Un vis este mărire, șifaimă, și cădere,
Imperiul, coroana — mizeria, un vis...
Dormind îmblăm prin lume cuprinși de o părere,
Străfulgerată doară de-a morții-apropiere,
Zvârlindu-ne-n nimicul din care-amfost învins,

O clipă... și în somnu-i o lume se cufundă...
O clipă... și-ncetară și sclavi, și-eroi, și regi...
Cum a putut părerea atât de mult s-ascundă
Propriul sens al lumii?... E spuma de pe-o undă,
Un vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.

În legătură cu v. 13, amintim din Bossuet - *Sermon sur la mort:„te* doute quelquefois avec Arnobe, si je dors ou si je veille: *Vigilemus aliquando, an ipsum vigilare, quod dicitur, somni sit perpetui portio.* Je ne sais si ce que j'appelle veiller n'est peut-être pas une partie plus excitée d'un sommeil profond." Despre izvoarele gândirii din v. 20, vezi Schopenhauer *Lumea ca voință și reprezentare - Principiul rațiunii suficiente,* § 5.

CU PÂNZELE-ATÂRNATE

În ms. *2276,* f. 113. În *Convorbiri literare* din 1 aprilie 1902. În ed. Chendi, 1905. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 397; note în vol. V, p. 420 și urm. cu titlul după primul vers.
v. *8* La Perpessicius: nemuritoare,
v. *21* La Perpessicius: În cer întotdeuna.

Pe aceeași p. a ms., încadrând v. 21-24, sunt alte două catrene:

Astfel și eu din lume
Voit-aș fi să pier,
Ca unda fără nume,
Ca ziua cea de ieri.

De ce atâta plângere,
A tuturora soarte
E ardere - stingere,
Viață și moarte.

Cum nu pot fi versiuni ale catrenului v. 21-24, trebuie să presupunem că poezia este neterminată și că Eminescu ar fi avut intenția să scrie încă două strofe pentru aceste catrene.

RĂSAI ASUPRA MEA...

În ms. *2260,* f.202. În ed. Hodoș, 1902, p. 62. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 361; note în vol. V, p. 371 și urm.
v.6 Versul are două versiuni:„Pe inima-mi adânc noian de vină" și "Deși al meu e un noian de vină". La Perpessicius, versiunea a II-a, care nu se racordează cu versul anterior. Chiar și dacă am interpreta: „Deși un noian de vină e al meu", exprimând cât de multe sunt vinile de care se simte copleșit poetul, expresia rămâne greoaie. Este necesar să utilizăm versiunea primă, aducând schimbarea: „Din inima-mi..." în loc de „Pe inima-mi.
Poezia are o versiune, din aceeași vreme, în ms. *2276,* f. 81, demnă să fie reprodusă, pentru nuanțele ce se imprimă temei poetice.

Revars-asupra mea lumină lină,
O maică sfântă pururea fecioară...
Că-n visul meu ceresc de-odinioară
În umbra gândurilor mele vină.

Și mii de limbi și sute de popoară
Te-au înălțat în glorie senină,
O, dă-mi credința lor... cât de puțină,
Nu cred nimic și asta mă doboară.

Nici în amor nu cred si nici în ură
Și sfântă nu-mi mai e nici o idee,
Pierdui avântul ce-mi dădea tărie,

A mele visuri toate se pierdură...
Ești prea mult înger, prea puțin femeie,
De ce te stingi în gândul meu... Marie!

v. *8* Se poate urmări evoluția stării afective a lui Eminescu. În *Epigonii* (1870):

Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.

Eu nu cred nici în Iehova (1876). În *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!* (1879):

Când nu mai crezi, să cânți mai ai putere?

În *O, stingă-se a vieții...* (1879):

Dar nu țiu la nimica, căci nu mai cred nimic.

În *Ca ofăclie... (1880):*

Dar nu țin la nimica, căci nu mai cred nimic.

v. 13 În *Nunta lui Brigbelu* (1876) una din versiunile poemului *Gemenii:*

Căci tu ești prea mult înger și prea puțin femeie

Apoi, în *S-a dus amorul...:*

Prea mult un înger mi-ai părut
Și prea puțin femeie...

GELOZIE

În ms. *2277,* f. 37-40. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 422; note în vol. V, p. 223 și urm.

v.3-4 În *Pentru păzirea auzului,* sfat pentru a scăpa de imaginile ispititoare ale dragostei:

De vrei să scapi de ele, de-urmarea lor amară,
Astup-a ta ureche tu singur chiar - cu ceară...

v. 13-14 În *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* v. 25 și 53-54.
v. *26* Pentru „ochi de șerpe" vezi *Gemenii,* v. 122.
v. *35-36* În *Pe lângă plopii fără soț:*

Căci azi le semeni tuturor,
La umblet și la port,
Și te privesc nepăsător
C-un rece ochi de mort.

v. *43-52* Versurile de extraordinară amploare. Eminescu a atins sublimul expresiei dragostei lui, după ce în versurile 37-42 își înălțase sentimentul până la spiritualitatea pură.

Poezia, sub această formă, este de prin 1880 și are versiuni anterioare, încă de prin epoca ieșeană. Versiunea *Când te-am văzut, Verena...,* ms. *2260,* f. *45-41;* în ed. Chendi,

1905 cu titlul: *Când te-am văzut, Venera...;* în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 260; note în vol. V, p. 223 și urm. poate fi de prin 1876, an de variată activitate lirică a poetului.

CÂND TE-AM VĂZUT, VERENA...

Când te-am văzut, Verena, atunci am zis în sine-mi:
Zăvor voi pune minții-mi, simțirei mele lacăt,
Să nu pătrundă dulce zâmbirea ta din treacăt
Prin ușile gândirei, cămara tristei inemi.

Căci nu voiam să ardă pe-al patimilor rug
Al gândurilor sânge și sufletu-n cântare-mi;
Și nu voiam a vieții iluzie s-o sfarmi
Cu ochii tăi de-un dulce, puternic vicleșug.

Te miri atunci, crăiasă, când tu zâmbești, că tac:
Eu idolului mândru scot ochii blânzi de șerpe,
La rodul gurii tale gândirile-mi sunt sterpe,
De cărnurile albe eufălcile-ți dizbrac.

Și pielea de deasupra și buzele le tai.
Hidoasa căpățână de păru-i despoiată,
Din sânge și din flegmă scârbos e închegată.
O, ce rămase-atuncea naintea minții-mi? Vai!

Nu-mi mrejuiai gândirea cu perii tăi cei deși,
Nu-mi pătrundeai, tu idol, în gând vrodinioară;
Pentru că porți pe oase un obrăzar de ceară,
Păreai a fi-nceputul frumos al unui leș.

Oricât fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Și blândă ca un înger de-ai fi cântat în psalme,
Sau dacă, o heteră, jucând băteai din palme,
Priveam de o potrivă c-un rece ochi de mort.

De dulcea iscodire eu măfeream în lături,
În veci cătam în suflet mânia s-o întărt,
Ca lumea ș-a ei chipuri să-mi pară vis deșert
De muierești cuvinte și lunecoase sfaturi.

Ușor te biruiește poftirea frumuseții,
Ziceam - și o privire din arcul cel cu gene
Te-nvață crud durerea ființei pământene
Și-n inimă îți bagă el viermele vieții.

Venin e sărutarea păgânei zâne Vineri,
Care aruncă-n inimi săgețile-ndulcirii,
Dizbărbătează mintea cu vălul amăgirii —
Deci în zădar ți-i gura frumoasă, ochii tineri.

Decât să-ntind privirea-mi, ca mânifără de trup,
Să caut cu ei dulcea a ochilor tăi vrajă,
În porțile acestea mi-oi pune mâna strajă, —
De nu - atunci din frunte-mi mai bine să mi-i rup.

v. 1-4 În *Diamantul Nordului,* v 173-175:

În van e, crăiaso! zâmbirea-ți din treacăt
Căci mintea mea pus-au simțirilor lacăt
Și chipu-ți nu poate pătrunde-n visare-mi...

v. 10 și urm La aceste versuri fac aluzie Constanța Marinescu *(Postumele lui Eminescu,* Buc, 1912, p. 26) și G. Călinescu *(Cultura lui Eminescu, în Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* 1956, nr. 1-2, p. 48) cînd găsesc baudelairianism la Eminescu. În notele noastre, de mai multe ori am făcut apropieri între unele versuri ale lui Eminescu și versuri din Baudelaire. Fără îndoială, Eminescu a cunoscut *Les fleurs du mal,* dar este greșită trimiterea, în legătură cu v. 10 și urm. la *Une charogne,* tară nici o altă lămurire. Baudelaire, e drept, a utilizat imagini realiste, dar de la ele s-a ridicat la spiritualitate, la o „peinture d'une vie magnifique", la „vibrations infmies", la „mouvements harmonieux", după cum remarcă un comentator, André Ferran. Tocmai această spiritualitate n-o aflăm în versurile din *Când te-am văzut, Verena...* spre deosebire de *Gelozie.* Izvorul pentru v. 12 și urm. din *Când te-am văzut, Verena...* este cel arătat de I. Crețu în *Din aspectele limbajului eminescian (Limba română,* nr. 2-1965). În *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri* de monahul Nicodim, trad. rom. din grecește de un anonim în 1819, se află următoarele:

„Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu acel idol al feații care s-au apucat a să tipări în nălucirea ta, te sfătuiește dumnezeescu Gură de aur... să uneltești acest meșteșug, pentru ca să te izbăvești de împătimirea lui, adică cu mintea ta scoate ochii idolului aceluia, scoate carnea de pe fălcile lui, taie buzele lui, scoate partea ceea ce pre deasupra se arată frumoasă și socotește că ceea ce să ascunde dedesupt iaste atâta de grețoasă încât omul nu suferă a vedea fără urâciune și îngrețoșare. Pentru că nu iaste altă decât o căpățână despoiată și un ciolan roș plin de sânge și groaznic la vedere... și așa să taie ochii idolului și cărnurile obrazelor să se scoată, să se taie buzele și să veadă de-acia închegare urâtă de oase goale și așa să priceapă că... cea iubită nimic nu era alta decât sînge și oarește flegmă închegată..." (f. 49 și 50). Poetul a cunoscut și piesa lui Racine, *Athalie,* actul II, sc. V, visul Athaliei.

v. *24* De observat că „un rece ochi de mort" este o expresie de prin 1876, care și-a găsit locul ei definitiv numai odată cu *Pe lângă plopii fără soț.*

v. *25-28* În *Diamantul Nordului,* v. 177-178:

Păstrează, crăiaso, viclenele sfaturi,
În laturi, frumoasă ispită, în laturi.

v. *37-40* În *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* v. 109 și urm.

Să văd a ta făptură să nu mai fi ajuns!
Ce demon oare-n cale-ți m-a pus ca să pătrunz -
Și de subfrunte ochii mai bine i-aș fi rupt
Decât să sorb din ochi-i veninul ce l-am supt,
Decât să fiu un preot la un astfel de cult,
Mai bine-mi rupeam capul și-aș fi pierit de mult...

MUȘAT ȘI URSITORILE

În *ms.2279,* f. 30 și ms. *2270,* f. 79v-80. Publicată sub forma a două variante distincte la *Miron și frumoasa fără corp* în Eminescu, *Literatura populară,* ed. D. Murărașu. Republicată cu completări și reorganizarea materialului de Perpessicius, vol. IV, p. 451; vol. V, p. 545 și urm.

Poezia, după cum se observă bine, dezvoltă un pasaj din *Miron și frumoasa fără corp.* Eminescu urmărește însă să dea lucrării independență, spre a o putea îngloba într-un ciclu, despre care au rămas însemnări în ms. *2279,* f. 103v: *Mușat și codrul, Visele unei nopți de vară, Mușat în biserică, Mușat la domnie, Mușat și cititorul de zodii, Mușat și vitejiile de pe cale* (vezi D. Murărașu, Eminescu, *Literatura populară,* p. 95 și Perpessicius, *loc. cit.).*

Mușat și ursitorile aparține unei epoci mai târzie, de prin 1880-1881. Din poeziile cuprinse în ciclu, Eminescu a dat închegare uneia singure, *Mușatin și codrul,* în ms. *2260* f. 285-301.

Ultimele patru versuri din *Mușat și ursitorile,* de pus în legătură cu *La steaua...*

v. *20* Vers completat de Perpessicius.
v. *40* La Perpessicius: Pe părul lor.

Dăm după ms. *2270,* f. 82-83 o variantă fragmentară, realizată în terțete:

Mușatin au crescut frumos și tare
Pe spate arc, un șoim pe umăr duce,
Trecând ades în munți pe cal călare.

Și când pe lume-n codru luna luce,
El brațul drept pe după cap îl pune,
Cu dusul Junei se tot duce, duce,

Atunci izvoare prind încet să sune,
Un freamăt lin trecând din frunză-n frunzî,
Chema pe cerbi la el să se adune.

Din umbra verde cată să pătrunză,
Un dulce chip încet să se desfacă,
Apoi din nou ea vrea să se ascunză.

Ades când frunzele sună pe cracă,
Șoptind ca zgomotul duios de guri
Ce se sărută-n umbră și se-mpacă

De râde umbra neagră din păduri
Lângă izvor unde pătrunde luna
Cu ale ei sfioase, dulci căutături,

Acolo sta Mușatin totdeuna
Privind cu sete la un straniu joc,
Izvoru-n valuri se trecea într-una,

Iar chipul său tot rămânea pe loc.

CE S-AU ALES...

În ms. *2277,* f. 82v. În ed. Perpessicius, vol. V, p. 681. Cu mici modificări, în ms. *2277,* f. 101, două strofe:

De-atâte ori amfost să mor,
De dragul dragei mele...
Ce s-au ales de-atât amor,
O stele, eternelor stele?

Și viața toată m-am închis
Gonind la idealuri...
Ce s-au ales de-atâta vis,
O valuri, eternelor valuri?

În I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu,* în *Convorbiri literare,* 1 aprilie 1902. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 541; note în vol. V, p. 615. În v. 1 o prefacere ulterioară: De-atâtea ori eram să mor.

Pentru *Ce s-au ales...* este o variantă, pe care o transcriem aici:

Ce s-au ales din două vieți?
Cuvinte, ah, cuvinte,
Ce le privește cu dispreț
Aducerea aminte.

Ah, unde-i clipa de noroc,
Ca ea să fie față,
Ca mlădiosul ei mijloc
Să-l strâng uimit în brațe!

De câte ori doream să mor
De dragul dragei mele,
Ce s-au ales de-atât amor?
O stele, vecinici stele!...

Și viața-mi toată m-am închis
Gonind la idealuri,
Ce s-au ales de-atâta vis?
O valuri, [vecinici] valuri!...

În ms. *2277,* f. 83. În ed. Perpessicius, vol. V, p, 680.

Cuvântul: noroc (în v. 5) apare adesea în poezia lui Eminescu: *Doi aștri:* De-un adânc noroc; *Să țin încă o dată...:* Copil făr' de noroc; *Dintre sute de catarge:* De-i goni fie norocul... *S-a dus* amorul... Pentru-un atât de sfânt noroc; în *Luceafărul:* Ca să-ți încerci norocul; Ei doar au stele cu noroc; Norocul vă pătrece.

O, VIN PE MAREA...

În ms. *2277,* f. 108. În ed. Hodoș 1902, p. 79. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 540; note în **vol.** V, p. 615, cu titlul după primul vers.

v. 10 În *Ah, mierea buzei tale,* v. 14:

Să-ți beau tot sufletul din gura ta...

Poezia are o versiune mai veche, de pe vremea studiilor la Viena, şi mai completă în ms. *2260,* f. *77:*

O, vin, în noaptea ce se-ntinde
Ca un pustiu de stele plin,
De gâtul [meu] tu te vei prinde,
Pe faţa mării-om merge lin.

Cu-a tale plete mi-i cuprinde
Grumazul meu şi al meu sân
Şi numai vântul va întinde
A luntrei pânză în senin.

Om merge-ncet pe-oglinzi de ape.
Ţi-i lăsa buza [pe] buza mea,
Ca pieptul meu să se adape
De-o lungă sărutare-a ta,

Şi-apoi tu ochii ţi-i închide,
Vei sta cu buza creaţ' de râs
Şi vei surâde, oh! vei surâde
Fără să ştii câte ţi-am zis.

Câte ţi-am zis şi ce zic încă
Toate-s nimic la ce simt eu.
Vin' ca să vezi mâhnirea-adâncă
Vin' s-o mângâi, amorul meu!

ALEI MICA, ALEI DRAGA...

În ms. *2276,* f. 45 şi 179. În I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu, Convorbiri literare,* aprilie 1902. În ed. Eminescu, *Literatura populară,* Craiova, 1936, p. 564. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 348; note în vol. V, p. 355.

În ms. *2261,* f. 113v.; *2262,* f. 149 şi *2276,* f. 45 şi 132 se află şi alte variante ale compoziţiei (vezi *ed. cit,* p. 317 şi 564).

Sub forma cea mai simplă, compoziţia în vers popular se află în ms. *2262,* f. 149:

Alei dragă, alei mică
Rea despărţire ne strică,
Viaţa trece, frunza pică,
Nu ne-alegem cu nimică.
Alei mică, alei dragă,
Ia vezi frunza cea pribeagă
Şi-mi priveşte viaţa-ntreagă.

Versurile sunt de obicei puse în legătură cu plecarea poetului din Iaşi în toamna 1877. Ar putea fi şi de mai târziu, din epoca intrigei Caragiale.

În ms. 2276, f. 128-129. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 424; note în vol. V, p. 483 şi urm.

Şi aceste versuri de prin 1880-1881 justifică amara ironie, în ce priveşte iubirea şi femeia, din *Scrisori.* Dragostea pentru Veronica continuă să stăpânească în chip fatal sufletul poetului. Dăm aici câteva rânduri dintr-o cronică păstrată în ms. *2279,* f. 88 şi urm. a cărei dată se situează după 1879, adică după moartea lui Ştefan Micle: „Nici tinereţea, nici frumuseţea ta, nici virtuţi sufleteşti, nici graţii fizice nu au fost cauza acelei simţiri care a aruncat o umbră adâncă asupra vieţii mele întregi. Eu nu cutez să-i dau un nume şi nu i-am dat nici când..."

v. II În *Urât şi sărăcie,* v. 73 şi urm.:

...Ce ajunse a fi? Cochetă, rece,
Linguşitoare, crudă din mână-n mână trece
Şi caută-n iubire plăcerea numai, care
E-o clipă de beţie şi-o zi de dezgustare.

v. *22* Tot în *Urât şi sărăcie,* v. 68-69:

Şi gura cea cu albe mărgăritari, mărunte,
Acuma e zbârcită...

v. *23* Pasărea Phenix apare de prin 1879 în versurile care duc spre *Odă - în metru antic.*

STELELE-N CER

În ms. *2276,* f. 142. În ed. Scurtu 1908 cu greşeli în organizarea strofelor; corect în ed. Ibrăileanu şi în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 378; note în vol. V, p. 397 şi urm.

v. *1-4* Augustin Z.N. Pop arată că în ms. *2308,* f. 7 se află o tăietură făcută de Eminescu dintr-o revistă germană, cu următorul cuprins:

Auch da droben ist Drangsal
Und droht mit Vernichtung,
Auch am Himmel, so hör 'ich,
Erlöschen schon Lichter,
Und die stolzesten Steme
Erwartet zerstörung.

(Eminescu necunoscut, Cernăuţi, 1942, p. 11.)

v. *21* Psalmul 102: „Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului aşa va înflori".

CA O FĂCLIE...

În ms. *2276,* f. 159-164. În ed Perpessicius, vol. IV, p. 385; note în vol. V, p. 409 şi urm. Versurile 3-8, 41-4 sunt barate de Eminescu.

v. *9 şi urm.* Vezi *Icoană şi privaz,* v. 89 şi urm.

v. *15-16* Vezi *E împărţită omenirea...,* v. 29-32.

Ca o făclie... trebuie cercetată în legătură cu variantele *Mureşanu.*

În ms. *2277,* f. 34—37 se află *N-am fost la înălțime,* și aceasta în legătură cu *Ca o făclie...* și cu compozițiile derivate din *Mureșanu.* Pasajul final 63-72 își avea la început locul după v. 36. Pentru întreaga parte v. 37-72 vezi *Gemenii,* cu care *N-am fost la înălțime* se contaminează.

N-AM FOST LA ÎNĂLȚIME

N-am fost la înălțime și nu sunt dedesupt,
Cu mine nu am luptă, cu lumea nu mă lupt,
Să-nving eu adevărul sau să-ntăresc minciuna -
În cumpenele vremii sunt amândouă una —
Să țin numai la ceva - dar mare fie, mic,
Dar nu țin la nimica, căci nu mai cred nimic.

În mantia răcelii mă-nfășur dar și tac —
A mele zile toate în șiruri le desfac
Și visurilor mele le zic încet să treacă,
Iar ele ochi-albaștri și luminoși îi pleacă
Asupra mea, atinse de-amurgul aurorii,
Văpaia-n ochi unită-i cu farmecul palorii.

Treceți în adâncimea uitării ș-a genunii,
Icoane visătoare și dulci a slăbiciunii.
Ca flori cu vestejite și triste frumusețI,
Uitarea vă usucă sărmanele vieți.
Ș-apoi? Ce-mi pasă? Fost-am în lume poate unic,
Cefără să știu unde pe-a lumei valuri lunic?

Mulțimea? nu se naște decât spre a muri.
Rușine-i al ei număr cu unul a spori?
Ferice sunt aceia ce n-au mai fost să fie,
Din leagănul cărora nu s-au durat sicrie —
Încolo: e în lume vreo carte să înveți
Ca viața preț să aibă și moartea s-aibă preț?

Am aruncat departe trataje vechi și cărți
Care descriu viața din șaptezeci de părți
Și cred cum că o lume, o inimă se schimbă
Cu dezlegări ciudate și cufrânturi de limbă,
Când adevărul, ca și păcatul mumei Eve,
Defață-i pretutinden i și pururе aieve.

Din ce în ce mai singur... Să caut eu viața,
Lumina frumuseții, puterea și dulceața
În petece de gânduri, în greul colb al școlii
În literele strâmbe și-n urmele de molii?
Și ani întregi de zile credeam în casă-nchis
Că visul e-o viață, cum viața e un vis.

Un vis? Lumea se-mparte în proști și în șireți,
Iar visurilor noastre viclenii le dau preț.
Sămânță roditoare se cade ca să sameni,

Ca să te-nalți se cade să-i iei adânc pe oameni,
Omoară fericirea unui popor, alungă
A țărmurilor pace pe vreme îndelungă,
Întinde pustiirea cu vârfu-n mii de săbii
Și moartea-n mii deforme o-ncarcă pe corăbii...
Veifi erou... și mare te vor numi toți orbii,
Pe când pe-adevărații eroi coboară corbii!

Invidia și ura botează-le virtuți,
Numește brav pe gâde șifierul i-l ascuți,
Pe cel viclean și neted numește-l înțelept,
Nebun zi-i celui nobil și simplu celui drept,
Din poftele mulțimii fa scară de mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire;
Cu laude mângâie deșertăciunea lor,
Din roiuri risipite veiface un popor...
Ferește-te de una... Să te păzească cerul,
Să nu te-mping-un demon a spune adevărul.

A spune că nu-s vrednici decât de-adânc dispreț,
Că pentru-o vorbă goală jertfești a lor vieți;
Că-n tine nici îți pasă măcar de a lor păsuri,
Că cu a lor micime de suflet tu îi măsuri,
Că lauda cu care i-ncarci e o ocară,
Că tot ce e ca dânșii e vrednic ca să piară...

Și-ntr-o astfel de lume credeam fără rușine,
Că totuși efăcută pentru frumos și bine.
Au nu ne-o spun aceasta religiile vechi?
De mii de ani ne sună legende în urechi,
Ba am văzut virtutea aflând chiar o răsplată
Ce nu numai de oameni, de zei e-nvidiată,
Răsplată strălucită: un giulgiu și patru scânduri.
Și tot nu mă trezisem, tot nu m-au [pus] pe gânduri
Și tot credeam, nebunul, că pentru-așa comoară,
E demn, murind de sete, să treci lângă izvoară.

SCRISOAREA I

"A apărut în *Convorbiri literare,* 1 febr. 1881. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 130; note în vol. II, p. 172 și urm.

Cele cinci *Scrisori* ale lui Eminescu formează o unitate. După cum și-a grupat pe cicluri parte din articolele politice, astfel și din *Scrisori* a format un tot în care fiecare parte își are rolul ei special. *Scrisorile* reprezintă o culme artistică, dar în același timp un expozeu al ideilor și sentimentelor poetului ajuns la maturitate. Scrisorile sunt drama vieții sufletești a lui Eminescu, fiecare *Scrisoare* este un act al acestei drame. Problemele vieții, artei, patriotismului, iubirii, femeii constituie, fiecare, fondul uneia din *Scrisori.*

În *Simbolurile lui Eminescu* (p. 5) această observație a lui D. Caracostea: „Ca într-o nebuloasă, cea mai veche din *Scrisori,* aceea care a devenit *Scrisoarea II,* cuprindea elemente din care au crescut tuspatru *Scrisorile.* Se confirmă, și pe calea aceasta, că motivul primordial: poziția nefericită a poetului în societate, este axa creațiunii eminesciene." Justă este însă sublinierea lui

Perpessicius (*loc. cit.,* vol. II, p. 173 nota 2) că nu se cunoaște nici o versiune a *Scrisorii II,* care să poată fi socotită ca nebuloasa din care s-au desprins *Scrisorile.*

În realitate, cea mai veche dintre *Scrisori,* după materialele care s-au păstrat, este *Scrisoarea I,* cu o versiune din epoca studiilor la Berlin (ms. *2259,* f. 161-163), care cuprinde și elemente pentru alte *Scrisori.* Astfel:

Și ce capăt o să aibă astă comedie lungă?

are corespunzător în *Scrisoarea II* versul în care lumea e considerată ca o „comedie" ce se mișcă, iar în *Scrisoarea III* „comedia minciunii".

Virtutea - o nerozie, geniul - o nefericire

și-a aflat locul definitiv în *Scrisoarea III.*

Frumusețea - o marja scumpă, sânțenia - un surâs
Ce-și permite orișicine. — Iubirea de mult e moartă —

reprezintă o gândire ce-și va afla realizarea artistică în *Scrisoarea IV* și *Scrisoarea V - Dalila. Scrisoarea II,* prin unele versuri din versiunile de tranziție, poate fi pusă în legătură numai cu *Scrisoarea II* și *Scrisoarea IV.*

În ms. *2282,* Eminescu a transcris *Scrisorile* în ordinea în care le-a organizat prin 1880, diferită de aceea în care le-a publicat în *Convorbiri literare,* 1881: *Scrisoarea II, Scrisoarea IV, Scrisoarea III, Scrisoarea I, Scrisoarea V.*

Această ordine nu reprezintă însă și pe aceea a conceperii *Scrisorilor.*

Scrisoarea I este una din cele mai frumoase meditații pe care le avem în literatura noastră. Este firesc gândul dacă și alți poeți ai noștri au realizat o asemenea concepție. Vlahuță stabilește o apropiere între acest poem al lui Eminescu și *Pelegrinul* de Al. Depărățeanu: „În *Pelegrinul,* ca și Eminescu în *Scrisoarea I,* poetul devine filozof. Adânc și rece cugetă la deșertăciunile lumii aceștia, și un amarnic și negrăit dezgust îl copleșește. Toate sunt supuse pieirii. Între *dascălul* lui Eminescu, care *pe răboj își strânge învățătura de pe galbenele coji* și între *Pelegrinul* lui Depărățeanu, care vorbește cu vro cârpă, c-un lemn de la vro ușă, e o asemănare atât de pronunțată, încât mi-a fost cu neputință să citesc pe unul, fără să-mi fugă gândul la cellalt. Amândoi (dascăl și pelegrin) smeriți și zgribuliți, plutind în aceeași atmosferă psihologică, cu aceeași patimă pentru adevăr, și cu același rol în poezie... Atât e de adevărat că *marile spirite se întâlnesc"* (vezi Perpessicius, *loc. cit,* vol. II, p. 211 nota).

Dacă este vorba să găsim un precursor al lui Eminescu, în ce privește meditația filozofică, trebuie să ne oprim la un poet pe nedrept uitat astăzi, N. Scurtescu, autor al poeziei *Gânditorul.*

Studiile cercetătorilor literari s-au îndreptat îndeosebi asupra părții de cosmogonie din *Scrisoarea I.* Și este foarte natural să se stabilească apropieri între fondul de cugetare din această poezie și studiile pe care Eminescu le-a făcut în străinătate. Cursurile pe care le-a urmat, le știm din lucrările lui I. Grămadă și din înseși manuscrisele lui Eminescu (ms. *2290,* f. 85v-87; ms. *2255,* f. 281-290; ms. *2280,* f. 34v-35). În afară de cursurile notate de Eminescu, amintim și pe acela al lui Weber, ale cărui obiecte erau, la universitatea din Berlin, în semestrul de vară 1873, gramatica sanscrită și comentariile în legătură cu *Kalidassa* și cu imnurile vedice.

Dăm aici principalele lămuriri care s-au adus în această chestiune. I Alecsandri, într-o scrisoare către Titu Maiorescu, arată ca posibilă cunoașterea de către Eminescu a imnului *Creația,* tradus de Oppert, profesor de Asiriologie la College de France: „Nu te îngriji prin urmare, că aș întreprinde analizarea întregii opere a lui Eminescu; mă voi mărgini a-ți semnala întâlnirea de idei, înrudirea între câteva rânduri din *Satira I* și textul unui document chaldean tradus de d-l Oppert, profesor de Asiriologie la College de France, membru al Academiei. Aș fi surprins ca d-tale să-ți fi rămas necunoscut acel monument de o antichitate atât de mare, numele traducătorului fiindu-ți, desigur, tot atât de familiar ca și al altor asiriologi, germani sau englezi. Oricum, iată documentul, acel pe care-l extrag din *Histoire d'Israel* a d-lui E. Sedrain, una din scrierile cele mai renumite asupra acelor timpuri întunecoase: *Fragments d'une collection de tablettes cosmogoniques, intitulées, à cause du premier mot, les «Tablettes jadis»* (enuma).

CRÉATION
COMMENCEMENT

Jadis ce qui est en haut ne s'appelaitpas Ciel,
Et ce qui est la terre en bas n 'avaitpas de nom.
Un abîme infinit fut leur générateur,
Un chaos, la mer, fut la mère qui enfanta tout cet Univers.
Les eaux qu 'ils contenaient confluaient ensemble.
Ily est des ténèbres sans rayon de lumière, un ouragan sans accalmie.
Jadis les dieux furent sans aucune existence,
Un nom ne fut pas nommé un destin ne fut pas fixé.
Les dieux Luhmu et Lehamu furent créés d'abord.
Un grand ombre d'années passèrent.
Jusqu 'à ce que s'augmentât leur nombre.
Le dieu Assu et Ki-Assur...
Le Dieu Bel..."

După ce reproduce 20 de versuri din *Scrisoarea I,* I. Alecsandri scrie următoarele, gândindu-se la o eventuală învinuire a lui Eminescu că a folosit un izvor străin pentru opera sa:

„Departe de a combate o asemenea întâmpinare prin simpla și unica alăturare a texturilor, eu îi deschid bucuros brațele, admițând că Eminescu, care nu e deloc orfan de carte, a cetit nu numai pe Oppert, dar și pe mai mulți doctori în texturi ieroglifice, în tâlcuri de stele și suluri chaldeane din timpurile frumoasei și glorioasei Semiramide, ba și mai vechi încă precum dovedesc numeroasele monumente adunate, în alte galerii europene și egiptene, în șalele asiriane din muzeul Louvre. Nici noi, nici Eminescu, nu vom regreta dacă el s-a adăpat la măiestoasele izvoare ale antichității, ca să ne deie (fără a imita cât de puțin un text atât de laconic cât și de întunecos) în o limbă încă necultivată, în câteva versuri strânse «ca bobocul unui trandafir», - cum zice un poet oriental - cea mai bogată și cea mai strălucitoare imagine a zidirii lumii. Și bine i-a prins; căci poetul, cam sceptic în scrierile lui, deodată se înalță la un lirism, ce bucuros aș numi eroic, când sufletul lui a pătruns în sânul măreților mistere" *(O scrisoare a lui Iancu Alecsandri adresată d-lui x* (Paris, martie 1884), în *Convorbiri literare,* iulie 1884.)

Mai apropiată de textul eminescian este referința lui Teohari Antonescu.

„Într-un himn din *Rig-Veda,* desigur cel mai nou și, poate, cel mai frumos produs poetico-filozofic din întreaga colecție de himne și «al căruia început ne reamintește în același timp de filozofii eleatici din vechea Eladă, pe misticii germani din Evul mediu, sau filozofia lui Hegel», și care a slujit de model lui Eminescu în prima satiră, - în acest himn, poetul la întrebarea «cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?» răspunde printr-un cuvânt de îndoială, căci pentru dânsul existența zeului a intrat în ordinea himerelor.

Atunci ființă nu era, nici neființă, nici marea văzduhului,
Nici bolta cerului albastru în înălțimi nu era.
Dar cin' le-nvăluia? Și unde tăinuit stătea cel nepătruns?
Era noianul apelor, era genune?
Atunci moarte nu era, nici nemurire,
Nici nu deosebea noaptea adâncă de ziua luminoasă,
Căci fără suflu trăia Unicul în sine,
Și-n afară de dânsul era golul nepătruns.
Iarpretutindeni era întuneric, o mare de întuneric,
Și tăinuit într-însul zăcea totul fără viață,
Cu spațiul fără zare era pustiul țărmurit,
Când izvorî Unicul din duhul căldurii.
Tot atunci născutu-s-a și apriga dorință,
Care germenul gândirii fu și al plăsmuirii.
Iarproorocii, ei înțelepții, cugetând descoperiră

Între a fi *și* a nu fi *legătura cea veche.*
Raza ei o urmăriră departe, pân ' la capăt:
Săfie oare în prăpastia adâncă, să fie pe-nălțimi?
Din sămânța viețiirisipităforțe răsăriră pretutindeni,
Căci firea zăcea lafund, iar sus puterea și voința.
Dar cine știe și cinepoate spune
De unde răsărit-a firea-ntreagă?
De nu cumva târziu născutu-s-au zeii?
Dar cinepoate ști dincotro și când au apărut dânșii?
Numai cel din care lumea-ntreagă s-a croit,
Ori că el însuși o clădi, ori că n-o plăsmui,
Cel care din înălțimile cerului firmamentul cârmuiește,
El singur numai știe! Ori poate nici el nu știe. "

(Teohari Antonescu, *Priviri asupra Upanișadelor,* în *Convorbiri literare,* febr. 1899, p. 119-120.)

Comentând versurile 41-50 din *Scrisoarea I,* Gherea le apropie de un text din F Lenormant (în *Manuel d'histoire ancienne,* vol. III, p. 618), relativ la cosmogonia vedică: „«La-nceput nu era nimica, nici ființă, nici neființă, nici cer, nici orizont. Ce învăluia deci totul? ce cuprindea acel tot? Fu apă? Fu *prăpastie adâncă?* Nu era nici moarte, nici nemurire. Nu se lumina de ziuă în noapte. Numai *el* singur respira fără suflare, și nimica nu era afară de dânsul. întunericul domnea, acoperind totul ca un ocean întunecos. Sâmburele ascuns în adâncimile întunericului a răsărit singur prin puterea căldurii.» Lassen ne spune același mit indian, numai cu alte cuvinte (vezi scrierile filozofice ale lui Lessewici).

Concepția modernă a eternei mișcări, concepție după care n-a fost, nu e și nu va fi o clipă de pace «în sine împăcată» e și mai măreață, și mai poetică decât «eterna pace»" (Eminescu, în *Studii critice,* vol. I, p. 117 și nota Ed. I este din 1890).

Eminescu a cunoscut lucrările lui Eug. Burnouf. Din *Bhâgavat Purâna - Histoire poétique de Krichna,* publicată la Paris în 1840, extragem aceste fragmente în legătură cu cosmogonia:

„Bhagavat: J'étais seul avant la création et il n'existait rien autre chose que moi, ni ce qui est, ni ce qui n'est pas (pour nos organes), ni le principe élémentaire de cette double existence; depuis la création, je suis cet univers; et celui qui doit subsister quand rien n'existera plus, c'est moi..." (p. 275). „Au commencement cet univers était Bhagavat, l'âme et le souverain maître de toutes les âmes; Bhagavat existait seul sans qu'aucun attribut le manifestât, parce que tout désir était éteint en son coeur.

Alors il regarda et ne vit rien qui pût être vu, parce que lui seul était resplendissant; et il songea qu'il était comme s'il n'était pas, parce que son regard était éveillé et que son énergie sommeillait" (p. 527).

Dăm aici traducerea germană a *Imnului Creațiunii* după Hermann Grassmann, în II părți, Leipzig, 1876 și 1877.
în partea a H-a p. 405-406 se află *Entstehung der Welt.*

1 *Zujener Zeit war weder Sein, noch Nichtsein,*
nicht war der Luftraum, noch der Himmel druber;
Was regte sich? undwo? in wessen Obhut?
war Wasser da? undgab 's den tiefen Abgrund?
2 Nicht Tod und nich Unsterblichkeit war damais,
nichtgab's des Tages noch der Nacht Erscheinung;
Nur Eines hauchte windlos durch sich selber
und ausser ihn gab nirgend es ein andres.
3 *Nur Dunkel war, verhullt von Dunkel, anfangs*
und unerkennbar wogte dièses ailes;

Vom leeren Raum war zugedeckt die Oede,
das Eine ward durch Macht der Glut geboren.
4 *Da regte sich zuerst in ihm Begierde,*
als sich des Geistes erster Same zeigte;
Esfanden da das Band des Seins im Nichtsein
die Weisen suchend mit des Herzens Einsicht.
5 *Und quer hindurch war ihre Schnur gezogen,*
was war darunter? und was darüber?
Erzeugen waren, und es waren Mächte,
und Schöpferkraft war unten, Streben oben.
6 *Wer weiss es recht? wer mag es hier verkünden?*
woher entstand, woher sie kam die Schöpfung,
Ob durch sein[1] *Schaffen erst die Götter wurden,*
wer weiss es doch, woher es sei gokommen?
7 *Von wannen diese Schöpfung sei gekommen?*
ob sie geschaffen oder unerschaffen,
Der auf sie schaut im höchsten Himmdsraume,
der weiss allein es, oder weiss er's auch nicht?

Eminescu însuși ne furnizează documente în această chestiune. Iată din notele sale la cursurile de istorie a religiilor și de literatură vedică:

Cosmogonie der Inder

0a war nicht Sein, nicht Nichtsein, nicht das Luftme er - nicht das gewoben Himmelszelt da droben - Was hüllte ein? wo barg sich der verborgene? War's wol die Wasserflut, der jähe Abgrund? Da war nicht Tod - Unsterblicher war nirgends. Nicht schied die dunke Nacht von hellen Tage. Er hauchte hauchlos in *sich selbst* der *Eine.* Anders als dies ist ftirder nicht gewesen. So dunkel war's, ein unerleuchtet Weltmeer, so lag das All im Anfang tief verborgen; das Eine war gehüllt in dürrer Wuchs.u. erstand Kraft seiner eig' nen Wärme. *Und Liebe überkam zuerst das eine, der geistigen Inbrust erster Schopfungssame, im Herzen sinnend spürten weise Seher, das alte Band, das Sein an nicht Sein bindet.* Der Strahl den weit u. breit die Seher sahen war es in der Höhe? Man streute Samen, es entstanden Mächte - Natur lag unten, oben Kraft u. Wille. Wer weiss es denn, wer hat es je verkündet, woher sie kam, woher die weite Schöpfung? Die Götter kämmen später denn die Schöpfung - wer weiss es wol, von wannen sie gekommen? - Nur er aus dem sie kam, die weite Schöpfung, sei's das er selbst erschuf sei's da er nicht that, er der vom hohen Himmel her herabschaut. Er weiss es wahrlich, oder weiss auch er's nicht?" (ms. *2276II,* f. 18v. Transcris de Perpessicius, *loc. cit.,* p. 181).

Acest text este tradus în românește de Eminescu prin 1876 și se află în ms. *2262,* f. 116 r. și v. (La Perpessicius *loc, cit.,* vol. II, p. 183):

Atuncea neființă, ființă nu erau
A aerului mare, boltitul cort din ceri
Ce-acoperea atuncea?... Și-n ce se ascundeau
Acele-acoperite?... Au în noianul apei
Au în genune...
Pe-atunci nu era moarte, nimic nemuritor
Și noaptea-ntunecată de ziua cea senină
Nu era despărțită.
Și fără de răsuflet sufla în sine însuși
Nemainumitul Unul... Și-afară de acesta

[1] Des einen?

Nimic n-a fost pe-atuncea...
Ș-atât de întuneric era, ca un okean
Neluminat, și totul era adânc ascuns
În început. Și unul, învălit în coaja-i
Uscată, prinde viață din tainica căldură
Ce singur el o are.
În începutpătruns-au iubirea pe-acel unul,
O sete sufletească - afacerii sămânță,
Și cercetând în inimi aflat-au înțelepții
Puntea, careființa unea cu neființa
Iar raza ce în haos văzură înțelepții
Aufost ea în adâncuri saufost-au de asupra?
Semințepresărară, născutu-s-au tării,
Iar firea sus și-nalță puterea și voința,
Dar cine oare-o spune, și cine au vestit-o,
De unde ea venit-a, făptura cea întinsă?
În urma ei veniră chiar zeii... Cine știe
De unde ei veniră? O știepoate el
Din care toatăfirea luat-au început
Și fie c-a făcut-o sau chiar că n-a făcut-o.
El care sus din ceruri asupra-ne privește,
El știe... Dar se poate că însuși el nu știe.

După acest text, urmează la f. 116v.—117 imnul tradus, pe care l-am menționat la *Rugăciunea unui Dac:*

Întâi ieși această sămânță a luminii...

Din versurile *Scrisorii I* vom transcrie aici numai două, din cele mai îndepărtate, spre a da cititorului o idee de frământarea deosebită a minții lui Eminescu, până să ajungă la textul definitiv. (Toate versiunile, în Perpessicius, *loc. cit.)*

MOARTE, TUÎMIPARI...

Moarte, tu îmipari o noapte neagră, naltă și întinsă,
Iar în mijloc de-ntuneric ofăclie stă aprinsă
În nemărginirea vremii și a lumii, atârnând
Din trecutu-n întuneric în viitor de întuneric,
Merge lângă facla vieții a ființelor chimeric
Șir. La finea razei vieții umbre-n umbră dispărând.

De s-ar stinge-acea făclie, ce mai este lumea? — tu.
Ce-mi pasă dacăfăclia arde petrecerii tale?

Care e viermele vremei? Cine lumea o împinge
Spre peire, judecata generațiilor stinge
Și vârtelnița veciei o întoarce într-unfel?

Stele-n ceruri, flori pe câmpuri, toate câte-s trecătoare
Sunt împinse spre peire, ca izvoarele spre mare,
Și eternă-i numai moartea -jucăria ei e tot,
Ea *trăiește, iar nu lumea. Părând altfel totdeuna*
Și fiind în veci aceeași, ea-i enigma, ea e runa
Cea obscur-a istoriei, a naturei si a tot.

Moarte - odată în vecie se trezește fiecare
Și făptura [lui] înjuru-i vede visele-ți bizare,
Ci în loc de-a te pricepe, el s-apucă de luptat
Contra ta. Viață-Omenirei lungă luptă e cu tine,
Obeliscii în risipă, piramidele-n ruine*
Piedici sunt ce le-au pus omul l-al tău pas înfricoșat.

Spre-a pricepe-a tale visuri omul mic se întreține,
Nesimțind c-a lui viață e-orologiu pentru tine.
Nu te crede în el însuși, ci te caută în vânt
Și tu-n el, pe orce fibră, pe orce rază de gândire,
Miști cumplita ta putere. Astfel fără contenire,
Orce pas îl face-n lume, e un pas înspre mormânt.

Dar în noi este un ceva, care-adânc samănă ție,
Ca și tine a lui spațiu se întinde-n vecinicie
Și în marginile noastre el icoană este -a ta-
Sufletul. El ne consumă în folosul tău și ție
El îți arde gata vecinie de-a lăsa a lui chilie -
Numai spre a te-nțelege, se coboară-n noi câtva.

Odată-n mijlocul eternității
Se naște orișicare muritor,
Să vadă toate visele vieței
Din treapta-n care stă. Unul cu dor,
Iar altul cu dezgustu-adânc al greței,
Unul râzând, altul nepăsător.
Nebuni și-nchipuiți — toți înapoi.
Se-ntorc precum veniră — tâmpi și goi.

O greșală universul a comis. Din nemișcarea
Cea eternă în trecutu-i, viermui un punct - din care
Își scrinti tot infinitul paraliticul lui somn.
Ș-espiarea lungă, cruntă a pornirii lui rebele
E viața. Spre-ecuilibrul liniștitei întocmele
Realeargă tot ce este cu dor lung, nestins, insomn.

Și de-aceea de surprindem strania acea simțire,
Ce cuprinde ca o spaimă sufletu-n nedumerire,
Când ca o pană în aer, ne simțim suspinși în timp -*
Îndărăt o vecinicie și-nainte-o vecinicie,
De nisip un mic grăunte într-a Africei pustie
Nu se simte-atât de singur.

Ceea ce ne bate-n suflet, când mai rar și când mai iute,
Ce ne pune între cele viitoare și trecute
Este moartea.
Ca și vremea-n orologii, ea trăiește-n noi.

Furnicar pământul este pe a cerului câmpie
Și-n lumina caldă, clară iese neagra colonie
De ființe-nchipuite murmurând neîncetat,
Microscopice popoare — efemerii regi —popime,
Se succed în generații, fără ca să-i știe nime,
Învățații - neam de popă-nchipuit și îngâmfat.

Și se ceartă pentru glorie, pentru țări, pentru știință,
Fiecare veac li-aduce altă scuz-altă sentință*
Pentru ceartă. Și din toate întrebările din timp,
Pentru care-n veci murmură furnicarul, ce se vede?
Vanitate. Fiecare din furnicărime crede
Că-i grozav și c-a lui glavă merită cununi și nimb.

Muști de-o zi ce-nchipuite treceți, ați uitat cu totul
Că-ndărătul lumii voastre mici de-o măsurați cu cotul,
E-o vecie - că-nainte-i o vecie este iar,
Că-n nemărginirea lumii și a vremei ea-i o clipă
Suspendată. Vană-i cruda a puterilor risipă —
Visele voastre o-ngreun', ș-o îngreună-n zădar.

Din a morții sfântă mare, curg izvoarele vieții
Spre-a se-ntoarce iar într-însa.

(Din ms. *2290,* f. 47-49, din vremea studiilor la Berlin). Tipărit întâi de Chendi în ed. *Poezii postume* (vezi ed. 1908, p. 180 și urm.).

v. *10* În *În van căta-veți,* v. 4:

Viermele vremilor roade-n noi.

v. 12 Mai puțin poetic, Eminescu scrisese în *Memento mori,* v. 36:

Uriașa roat-a vremei înapoi eu o întorc.

v. 15 Gând exprimat adesea de Eminescu. Din expresiile lui, în aceeași epocă, în *Memento mori,* v. 1295-1296:

În zădar le scrii în piatră și le crezi eternizate,
Căci eternă-i numai moartea, ce-i viață-i trecător.

v. *23* În *Memento mori,* v. 1280.

Întunericul e haina îngropatelor risipe.

v. 80 La sfârșitul fragmentului *Confesiune,* de prin 1874, în ms. *2276*[1] f. 62-63 (vezi notele la *Mureșanu* - 1876) aceste însemnări:

Moartea-i laboratorul unei vieți eterne,
Căci moartea-i vistiernic unei vieți eterne.

Versiunea din ms. *2258,* f. 171-172v. tot din epoca studiilor la Berlin:

Trecere - peire - umbră - vis,
Unu[l] o vocabulă asiriană,
Altul un gândac.
Altul o coroană.
Unul ş-acelaşi diferenţa-n idei,
Unul tare, puternic - vorbind măreţ
Trâmbiţa marilor idei -
Altul cu sufletul în somn*.

O vreme, ce trecând ai dus cu tine
Imperii şi coliba, regi şi sclavi,
Totuna ţi-i coliba cea de azi
A unei naţii ce [-i]prea* mărginită*,*
Ca şi zidiri frumoase impozante
Din Persepolis. Cum îi duci pe toţi,
Unul având în gându-i un gândac,
Asupra căruiface combinaţii,
Un altul o vocabulă asiră,
Al treilea o literă chineză,
Unul un stat cu planurile pe un secol,
*Altul un ban * cu plan ul pe o zi...*
Totuna ţi-e - Şi Maiestatea ta,
Ea nu cunoaşte nici o maiestate;
Astfel din oameni toţi tot într-unfel,
Toţi conţinând în ei aceiaşi germeni,
Toţi cu voinţi nemărginite —
Pe unul tu-l ridici, pe altul laşi
Ca spuma nezărită să plesnească,
Ce-ţi pasă ţie ce gândesc sau vor,
Gândirea-i umbra, iar voinţa lor
E o scânteie - care ar pute
S-aprindă lumea- dacă ar pute.
Astfel în mijlocul eternităţiii
Închegi pe orişicare muritor,
L-arunci în spaţiu dându-l întâmplărei
Şi unul tare-şi face loc prin lume,
Coteşte pe-unul, răsturnându pe-un alt,
Iar altul slab se lasă-mpins de toţi,*
Nici ştie de ce e- nici ce-a venit
Pe ăst pământ —prilej la suferinţe,
Unul vorbeşte în icoane splendizi
Şi lumea se înşiră dinainte
Cu-al [ei] trecut, cu viitorul ei.
Nainte de-afi soare şi nainte
De-afi o lume, el o şi clădeşte
În mintea lui — un chaos neguros,
Apoi din chaos el rupând fâşii,
În şiruri comandează legioane
De sori, de lune, de planeţi puternici
Ş-apoi priveşte tot el într-o clipă
Cum soarele roşeşte-n cerul negru, -
Bolnav, bătrân, aproape îngheţat,
Iar globurile fug în spaţi rebele,

De nici o lege nemaifiind ținute.
Un altul calculă pe degete
Cu câte dramuri s-a mări averea-i
De-a vinde-astfel — de-a cumpăra astfel
De cine - ce să-ipese lui. Burete*
De foc, el arde sus, ș-o arde
Oricât va vrea, el știe dinainte
Că pe cât va trăi - el nu s-a stinge
Și de la talpa obștei omenești
Pân' sus, la capul cel încoronat,
De sine-ipasă oricui, și cu sine
S-ocupă orișicare — trebuința
De fier l-învață dar pe o clipeală*
De-a fi altfel, de-a cugeta altfel.
Ferice sunt naturile tăcute,*
A căror suflet e ca-n vecinie somn —
Când graiul lor vorbește pare-un murmur,
O grație tăcută în mișcare,
Fără depatime, făr' de bucurii,
Ei par somnambuli. Duc a lor viață
Oglindă lină lumei d-imprejur,
Ei trec neconștii lângă mari primejdii
Și se opresc la piedicele mici
Și aste piedici mici sunt grija lor.
Nefericiți cei cu voință mare
Și minte mică - căci acești-s răi,
Nefericiți cei cu voință mică
*Și minte mare, căci sunt ca mimoze**
Căror atingerea cea mai ușoară
Rănește sufletul lor în adânc.
O armonie, - tu ești fericirea!
Dar ce întrebi tu vreme cum ei sunt
Sau nu sunt aste mii de mii de oameni,
Știuți sunt unii, alții neștiuți*,*
Puțini ferice, prea mulți neferice,
Nevoia-i duce și ei duc nevoia,
Iară pecetea vieții lor e moartea
Moartea eternă — care e uitarea.
Mulți cred a ave geniu și își leagă
Viața lor de astă-nchipuire.
De voi muri, dar numele-mi să-l poarte
Din gură-n gură secolii ce vin.
Sărman nebun! — O crede — fi i ferice,
Crede că vei trezi în viitor
În une[le] capete ce or să poarte
În ele lumea — te-or purta-n vun colț
Pe tine, gândul tău, numele tău.
Știi tu în viața ta câte-ai cetit,
Câte-ai văzut și câte ți s-a spus?
Puțin - de ici, de colo o fâșie
*D-imagine - o umbră de cuvânt**
Și totuși aste lucruri toate au fost.
Nu, nu! Cum nu băgăm de samă,
Preocupați de-o singură dorință,

O lume-ntreagă dimprejuru-ne,
Deşi ea este, de-ochii ridicăm,
Astfel şi tu sărmanu-i fi nimic.
Poate-un pedant - onoarefoarte mare -
Va cântări al vorbei aticismu
După doi evi —pentru un altpedant
Din ev în evpoate[-i]fi [î]ntr-o notă
Pusă înjosul unui text nerod,
Sau altul va căta în cartea veche,
Furând de ici, de colo vo scânteie
Dingeniul tău. — Vezi nemurirea ta.
O genii mari, voi regi ai cugetării,
Ce treceţi rar şi izolaţi prin secoli,
*Punând în scrisul vostru mângâierea**
Care conţine toată firea noastră —
Când vă citim - noi ne simţim în voi.
Da voi sunteţi ca nişte medici buni,
Cu fiecare suflet bolnav voi
Vă ocupaţi, ca şi când n-aţi ave
Un alt bolnav - de[cât] pe celprezent.
Dar restul mare, cel imens de mare
Bolnav de inimă, bolnav de minte
Din ce în ce e dus de a luipatimi,
De-a lui chimere, de-a lui nerozii.
Eroi şi regi, imperii şi colibe,
Sclavi, negustori, meseriaşi, ţărani,
Toţi trec în zgomot şi vuind ridică
Deasupra lor un om şi iar un om
Făclii în genere atât de oarbe
Ca ochii celor mulţi - luciri de baltă
Cari de n-aducpeire - aduc dureri.
Unde ei sunt — unde vor rămâne.

v. 88 În ms.: trezi. Mai potrivit ar fi: trăi.
v. 110 şi urm. Ideea este reluată şi dezvoltată în *Ca ofăclie...,* v. 79 şi urm.

Ediţiile Maiorescu se prezintă cu unlele deosebiri faţă de textul *Scrisorii I* în *Convorbiri literare:*
v.2: lunga; v.7: stăpâna; v.17: Vezi un rege; v.36: *lipseşte în primele trei ediţii;* v.45: genună; v.66: ne-nvălim; v.79: spat;- v. 107: *De la ed. a IV-a înainte:* Prea puţin pe ici, pe colo; v.135: te vor drege; v. 136: rele; v. 141: relele; v.145: printre (ed. I), printre (ed. II şi urm.). În ed. Maiorescu fiecare *Scrisoare* are titlul *Satiră.*

v. 7 „Stăpân-a mării" este o expresie veche în literatura noastră. Astfel este luna pentru Antim Ivireanu într-una din *Didahiile* sale.
În *Luna plină,* Conachi aminteşte luna „stăpâna nopţilor" (vezi I.M. Raşcu, C. *Conachi, Alcătuiri şi tălmăciri,* în *Alte opere din literatura română,* ed. cit., p. 32). într-o versiune de prin 1879 a *Scrisorii I* (ms. *2276,* f. 47v.-55) versul lui Eminescu este:

O lună, doamna mării, pe-a lumii boltă luneci.

v. 9 Începutul *Scrisorii I* trebuie pus, din punct de vedere afectiv şi ideologic, în legătură cu un pasaj interesant din *Lumea ca voinţă şi reprezentare* de Schopenhauer *(Completări* la cartea III, cap. XXX, *Despre subiectul pur de cunoaştere):* „De ce vederea lunii pline are o

influență așa de binefăcătoare, odihnitoare și înălțătoare? Fiindcă luna este obiect al intuiției, nu al voinței: «Stelele nu le dorește nimeni, ne bucurăm numai de strălucirea lOD> (Goe'the). Luna e măreață, adică ne dispune pentru măreție, căci ea, fără de raport cu noi, vecinie străină de frământarea de pe pământ, trece și vede totul, dar la nimic nu ia parte. De aceea, la vederea ei, voința, cu statornicele ei mizerii, se șterge din conștiință și lasă loc cunoașterii pure. Poate că se amestecă aici și sentimentul că noi împărtășim vederea ei cu milioane de ființe a căror deosebire individuală se stinge, așa că în această contemplare suntem cu toții una; prin aceasta impresia sublimului se mărește încă. În sfârșit mai contribuie la mărirea impresiei și faptul că luna luminează dar nu încălzește: de aici numele de castă, care i se dă și identificarea ei cu *Diana."* În *Scrisoarea I,* expresia „lumina fecioară" este inteligibilă, dar nu spune mare lucru. Pentru Eminescu, luna nu putea fi decât *Diana, casta, fecioara* și, potrivit cu aceasta, versul 9 trebuie citit:

Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta, fecioară...

Să se observe că pasajul întreg are ton de invocație, iar în versiunea ms. *2282,* f. 59-68, cea din urmă față de textul tipărit, versul *16 este:*

Câtefrunți pline de gânduri, gânditoare le privești!

ceea ce-i în acord cu felul propus de-a se citi versul 9. Un exemplu pentru o invocație către lună, îl putea avea Eminescu în cunoscuta arie:

Casta Diva, che inargenti
Queste sacre antiche piante...

din *Norma,* opera lui Vincenzo Bellini pe textul tragediei lirice a lui Romani, tradusă la noi de Asachi și tipărită, cu o *Înainte cuvântare* a traducătorului, la Iași în 1838.

v. *10* În *Nu mă-nțelegi,* v 48:

Și-n codri plini de umbră lucire de izvoare.

v. *11* Apropiere făcută de I.M. Raşcu de versurile lui Lamartine *în Les étoiles:*

Astre aux rayons muets, que ta splendeur est douce
Quand tu cours sur Ies monts, quand tu dors sur la mousse,
Que tu trembles sur l'herbe ou sur Ies blancs rameaux,
Qu'avec l'alcyon tuflottes sur Ies eaux.

(Convingeri literare, Eminescu și Lamartine, ed. cit., p. 147.)

v. *15 și urm.* Scrierea lui Samson Bodnărescu, *Suferințe (după ziarul unui june),* din 1867-1868, proză romanțioasă, amestecată și cu versuri naive, denotă cunoașterea cărții lui Goethe, *Suferințele tânărului Werther* și nu ne mai interesează astăzi decât prin ce arată zbuciumul intelectual al autorului prins de tânăr în cercurile avide de filozofie și artă ale „Junimei".

Bodnărescu și-aruncă privirile de pe Repedea Iașilor și ne împărtășește gândurile lui: „De aci priveam în astă mică lume; un fel de nepăsare își lua ființa în pieptul meu, mă simțeam plutind pe valul unei vieți neînțelese și pe lângă astă natură frumoasă și amorul meu sfărâmat, mi se arătau toate întreprinderile și lucrările omenești numai ca niște exaltări ale firii sale neîmpăcate. Părea-mi că văd acolo monarhul semeț crezându-se ales de zeitate ca să omoare libertatea popoarelor; de-a dreapta lui șchiopăta o altă ființă - Mefistofeles ascuns sub rasă. De altă parte - un biet astronom; sudoarea i se vărsa în șiroaie peste fața zbârcită. Ochiul său se afunda prin adâncimile ceriului și, prin îngusta sa ocheană, se străpunea el pe alte sfere, iscodind, măsurând și cântărind zborul lor - o mică excursiune a curiozității neîmpăcavere! Mai colo filosoful; o vezi-l clocind lângă masa sa la lampa abia fâlfâitoare! Pana îi ține în mână; gândul său și-l cumpănește însuși; dar unde-i este cumpăna?..."
(Apropiere făcută și de G. Călinescu în ed. Eminescu, *Poezii,* p. 165.)

v. *19 si urm.* Eminescu a fost un mare admirator al lui Shakespeare, de aceea amintim aici concordanța lor în gândire. Regele Henric al V-lea (în *King Henry V,* act. IV, se. I) arată că suferințele lui sunt și ale celorlalți oameni. Numai pompa și haina îl deosebește de ceilalți. Mărirea, gloria regală este un vis orgolios care se desfată pe socoteala unui rege care nu are nici somnul liniștit al sclavului. În *King Henry VI* (partea I, act. III, sc. III), această cugetare:

But Kings ans mightiest potentates must die,
For that's the end of human misery...

Între înaintașii lui Eminescu, Depărățeanu, în *Pelegrinul,* arată că totul este supus morții și ruinii. Și stăpânitori de țară și cei bogați în aur și palate, ca și cerșetorii sunt supuși strivirii:

Precum strivești pe câmpuri furnicile mărunte.

v. *29* În tălmăcirile lui Conachi avem de asemenea un învățat (în *Cercare de voroavă asupra omului de* Pope):

Frunzărind și zi și noapte tomuri de cărți colțuroase
Se fericește-nvățatul în chilii întunecoase

(Leca Morariu, *Eminescu și Conachi,* în *Buletinul «Mihai Eminescu»,* 1938, p. 31-32). Din versiunea ms. *2278,* f. 36v-45, de prin 1876, putem afla că „bătrânul dascăl" la care s-a gândit întâi Eminescu este Kant:

Al vremei orologiu de stau ca să-l ascult,
Eu văd un vechi magistru ce șede lângă pult,
La piept el își încheie halatul lui cel vechi,
Mai bine își îndoapă bumbacul în urechi,
Și uscățiv cum este și slab și de nimic,
El universu-l are în degetul cel mic.

Trecutul, viitorul subfruntea lui se-nchid
Și lumea toată-n ochii[-i] e-un singur individ.
El negura eterna o rupe în fâșii,
Din ea se naște lumea și soare și stihii
Și din prezent — paingăn urieșesc pășește —
Trecutul, viitorul, c-un gând le mrejuiește.

Acelaș soare care din neguri a ieșit
Și care astăzi încă lucește liniștit,
Cu mii de ani nainte îl vede bolnav roș
Stingându-se — o rană — pin nori întunecoși,
Planeții toți îngheață și fug rebeli în spat,
Din frânele luminei și-a soarelui scăpați.

Pe-un alt bătrân vedemu-l cum șede lângă pult,
În șiruri nesfârșite el socotește mult,
Cât pește e în mare, cât grâu încape-n sac
Și-n câtă lână oare să puie-atât bumbac.
Halatu-i rupt... dar totuși pe degete-un briliant,
Acesta e un jidov, iar cel dentâi fu Kani.

M. Bantaș, în *Note pe marginea cărților. Eminesciana (Viața românească,* ianuarie 1926) crede că Eminescu s-a gândit la încheierea *Criticei rațiunei practice* - priveliștea bolții

însetatedeasupranoastră,conștiințamoralaînnoi.Maisigurestecăpoetulaavutîn vedere în versul:

El universu-l are în degetul cel mic

o întreagă lucrare a lui Kant, în care se tratează despre originea mecanică a universului: *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* (1755).

v. 38 Reminiscență din filozofia lui Pithagora (Mircea Djuvara, *Filozofia poeziei lui Eminescu,* în *Convorbiri literare,* iunie 1914, p. 596).

v. 42 „pentru Eminescu, ca și pentru cugetătorul german (Schopenhauer), realitatea este voința, setea oarbă de viață, fără milă pentru ceea ce strivește în cale, fără nici un înțeles rațional" (Mircea Djuvara, *art. cit,* p. 598).

v. *42 și urm.* „Acest conținut filosofic este inspirat de un loc din *Reg-Veda, 10, 129;* își are izvorul în acel *Imn al Creațiunii,* numit de obicei *Nasadasya,* după cuvântul cu care începe." Că Eminescu a ales bine izvorul, că nu întâmplarea a jucat rolul important în această alegere, ni-o arată însăși caracterizarea unui specialist în filozofia indiană: „Acest imn renumit, zice P. Deussen (în *Allg. Gesch. der Philosophie,* I cartea 1, p. 119 și urm), este, în nobila lui simplitate, în înălțimea și curăția concepțiilor lui de gândire, bucata de filozofie poate cea mai vrednică de admirat din câte ne-au ajuns din vremea veche". (C. Papacostea, *op. cit.,* p. 23-24.)

Întregul pasaj, v. 42-54, cu deosebirile adecvate, îl aflăm și-ntr-o versiune de prin 1879 a compoziției *Ca ofăclie...* Transcriem un fragment, spre a vedea cum Eminescu, concepând deodată mai multe lucrări, utilizează aceeași temă în diferite locuri, urmând ca apoi să-i fixeze locul definitv într-o operă adusă la desăvârșire:

Nu s-ascundea nimica și tot era ascuns,
Pătruns de sine însuși era cel nepătruns.
Prăpastie? Genune? Noian întins de apă?
Nici lume priceputâ, nici minte s-o priceapă.
Atât de întuneric - o mare far-o rază
Nici de văzut nu fuse, nici ochiu care s-o vază.
Și muritor nu fuse nimic, nici făr' de moarte,
Eternul întuneric o stea nu îl desparte,
Nici plâns, nici râs, căci cine putea s-audă plânsu-și
Și nimeni -fără suflet - răsuflă-n sine însuși.
Din cele nefăcute nimic nu se desface
Și-n sine împăcată dormea eterna pace.
Pe-atunci dormea chiar unul, căci tot era repaos,
O umbr-a neființei, căreia-i zicem haos;
Atunci mișcând în haos de viață primul colț,
De-asupra-i se-ndoiră a cerurilor bolți,
Durerea pieritoare ca strălucirea spumii
Stăpână-i fără margini pe marginile lumii,
De-atuncea uriașă ea crește, mereu crește
Și cine vrea s-o simtă întreagă, viețuiește,
Iar cine viețuiește, acela crede, luptă...

Din ms. *2279,* f. 46-51. (Î n ed. Perpessicius, vol. V, p. 409 și urm.)

v. *51* „Punctul" care se mișcă și determină creația prin ieșirea din haos, este *Kâma:* „După concepția indiană urmată de Eminescu (într-un anumit sens și de Schopenhauer), Dumnezeu - Tatăl a creat lumea dintr-un sentiment de dorință, din «amorul» de a se vedea obiectivat în altul, în alții, în nesfârșitele forme ale universului. Punctul cel slab *ca spuma* este acum *«Stăpânuljară margini peste marginile lumii».* Din acel moment negura eternă începe a se desface în fâșii; de atunci răsare luna, soarele etc, căci toate *vin din sure văi de*

haos, fiind *«atrase în viață de un dor nemărginit».* Acest *dor* este același *Kâma* indian, echivalent elinului *Eros,* este amorul creator" (C. Papacostea, *op. cit.,* p. 24-25).

v. *58* „Sure" arată nu culoarea, ci depărtarea, imensitatea spațiului. La fel Byron deschide o perspectivă imensă cu ajutorul cuvântului „hoary" în *Heaven and Earth,* partea I, sc. 1:

Though through space infinite and hoary
Before thy bright wings worlds be driven...

Sub forma:

Și din sure văi de haos colonii de lumi pierdute

versul apare întâi în *Memento mori,* episodul Greciei.

v. *60* C. Papacostea, în *Eminescu și filozofia indiană* (în revista *Cuvântul nostru,* Botoșani, 1929 - vezi Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu,* p. 44, nota 1) identifică „dorința nemărginită" cu *Tapas.*

În *Filosofia antică în opera lui Eminescu,* după cum am văzut notele la v. 51, Papacostea identifică „dorul nemărginit" cu Kâma. Tudor Vianu (*op. cit.,* p. 43 și urm.) arată că interpretarea „dorința nemărginită - Tapas" este greșită. „«Dorul nemărginit» are înțeles schopenhauerian: «dorul nemărginit» nu este decât «voința de a trăi», obscura, iraționala și necurmata aspirație căreia, după Schopenhauer, i se datorește persistența lumii. Interesant între acestea e faptul că d. M. Djuvara, care a surprins această analogie (*Filosofia poeziei lui Eminescu, loc cit.)* socotește că ea trebuie să se fi transmis prin intermediul lui Maiorescu care, comentând în prelegerile sale pe Schopenhauer, vorbea adeseori despre «dorul nemărginit», când mult mai probabil și în tot cazul demn de a fi format obiectul unei ipoteze, este că Maiorescu nu făcea decât să întrebuințeze o expresie pe care Eminescu o crease mai înainte."

În sprijinul ipotezei lui Tudor Vianu este faptul că Eminescu a introdus în poezie „dorul nemărginit" încă din 1866 prin poezia *Din străinătate:*

E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit.

Cuvântul are însă aici înțelesul popular, urmând ca mai târziu numai să-și îmbogățească cuprinsul prin cunoașterea de către poet a filozofiei lui Schopenhauer.

Tudor Vianu *(op. cit.,* p. 83) identifică „farmecul dureros" al poeziei eminesciene cu „dorul nemărginit" al cosmogoniei din *Scrisoarea I.* D. Caracostea, în *Arta cuvântului la Eminescu* (p. 82) găsește în aceasta o încercare de „bemolizare a esenței dinamice a poetului" și încadrează „dorul nemărginit" în alt complex de stări sufletești, care vădește energie si dinamism.

v. *61 și urm.* In *Sărmanul Dionis:* „Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi județul pământului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. Era ceva înfricoșat câte crime au putut să se petreacă pe acest atom atât de mic în nemărginirea lumei, pe acest bulgăre negru și neînsemnat, ce se numește pământ. Fărâmăturile acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți de ochii lumei se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz pe supușii..." (ed. *Scrieri literare,* Craiova, 1935, p.64-65.) De asemenea în articolul lui Eminescu din *Timpul,* 1 ian. 1883: „Oricât de mici am fi pe acest glob atât de neînsemnat în univers, a cărui an întreg de câteva sute de zile nu e măcar un ceas pentru anul lui Neptun de șasezeci de mii de zile, totuși ce multe și mari mizerii se petrec în atât de scurt timp, cât de multe mijloace nu inventează oamenii spre a-și face viața grea și dureroasă".

v. *67* Este evident că „suspendată" se raportează la clipă, nu la lume. Atragerea atenției de către D. Caracostea asupra înțelesului versului este binevenită: „Am auzit adesea versul corespunzător citit cu accentul pe clipă, ceea ce nu corespunde concepției, căci face din *clipă* o determinare adverbială a cuvântului *suspendată,* pe când dimpotrivă, nuanța este alta: expresia fiind gândită sintetic, *suspendată* e un atribut al cuvântului *clipă,* ceva ca o

determinare adjectivală" *(Arta cuvântului la Eminescu,* p. 229). Același înțeles îl are cuvântul *clipă* și-n v. 72.

v. *69* Imaginea este lucrețiană:

Uită-te când, răsfirate, revarsă-ale soarelui raze
Vie lumină oriunde în întunecimile casei,
Cum corpusoare puzderii s-amestecă-n feluri și chipuri,
Joacă în însăși lumina lucioaselor snopuri de raze,
Cum, războindu-se veșnic, în învălmășite companii
Dau la năvale și lupte, și fără o clipă de tihnă,
În despărțiri și uniri necurmate sunt de zbucium cuprinse.

(Poemul Naturii, cartea II, v. 114-120)

v. *69-70* N. Gerogescu-Tistu găsește asemănare de idee între aceste versuri și poeziile lui Gottfried Keller, *Flakre, ew' ges Licht im Tal și Die Zeit geht nicht* (vezi *Icoana stelei ce-a murit,* 1947, p. 249).

v. *74* În *Împărat și proletar:*

Că vis al morții-eterne e viața lumii întregi.

v. *75 și urm.* Pasajul a fost obiect de cercetări în istoria noastră literară I.M. Rașcu îl apropie de câteva versuri din traducerea lui Conachi, după Pope, *Cercare de voroavă asupra omului,* cap. I:

Atunci pământul din centru luând a sa strămutare,
Ar cădea într-o menută în haos de înecare;
Sorii, stelele pornite către obștească cădere,
Nemaifiind cumpănite de-a altor sfere putere,
S-ar vede-se cum, în groază firea toată muritoare,
Până la cerescul scaun mâna a sa văitare.

(Alte opere din literatura română, cap. *Costache Conachi,* p. 33—34).

În această viziune grandioasă a prăbușirii lumilor, Eminescu s—ar arăta cunoscător al lui Byron *(Darkness - întunericul),* după D. Caracostea, *Opera lui Eminescu,* curs univ., 1931-1932 - (vezi Emil Turdeanu, *Oscar d'Alva,* în *Studii literare,* III, Sibiu, 1944, p. 64).

Aceeași viziune o avem și-n *Varlaam și Ioasaf,* cap. IX, unde se parafrazează *Viziunea lui Isaia,* XIII, versetele 9-11; „Și să va strânge ceriul ca o trâmbă și toate stelele vor cădea ca frunzele viei. Că iată ziua Domnului vine fără de vină, plină de urgie și de mânie, ca să pună lumea toată pustie și pre păcătoși să-i pearză de pre dânsa. Că stelele toate și rătundul și toată podoaba ceriului, lumina lor nu-și vor da; și răsărind soarele, va fi întuneric; și luna nu-și va da lumina ei" (după ms. *588,* B.A.R.; la Emil Turdeanu, studiul amintit mai sus, p. 67-68).

Amintim și aspectul prăbușirii lumilor din Lucrețiu *Poemul Naturii,* cartea I, v. 1. 103 și urm.

v. *82* La Young, *Noaptea VII,* în trad. Letourneur: „Comme la vie s'écoule devant moi! Je vois les hommes tomber comme les feuilles d'automne." Victor Hugo are o culegere de poeme *Les Feuilles d'automne,* din 1831.

v. *83* La Young, *Noaptea VI,* în trad. Letourneur, pasajul despre ziua judecății din urmă: „Grand jour, qui dois terminer les espérances et les craintes de i'homme; ouvrir tous les coeurs et fixer nos destins; qui dois tout finir et tout commencer (dis-moi) où et-tu? Je ne te trouve, ni dans le Temps, ni dans l'Eternité! Ces deux monarques, l'un de tout ce qui est passé, l'autre de tout ce qui est à venir, viennent se rencontrer sur les confins de leurs deux Empires, comme pour décider de quelle façon ils uniront leur puissance, pour augmenter leur grandeur, et servir la colére de Dieu dont relévent leurs royaumes. Alors le Temps, comme un roi déposédé, dédaigne de vivre. Il tombe sur son glaive: et son régne qui avait

commencé avec l'Univers, passe avec lui: mais il ne périt pas seul. La Mort, son plus grand ennemi, qui tuait toutes ses productions, expire avec lui. Le règne de l'Eternité commence... în Byron, *To on oak at Newstead:*

And here must be sleap, till the moments oftime
Are lost in the hours of Eternity's day.

v. 91 În *Patria vieții e numai prezentul:*

Un semn că toți e-n unul, unu-n toți.

În *Împărat și proletar:*

În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină,
Si-n toată omenirea în veci același om.

Identitatea de esență a oamenilor este tema poeziei *Tat twam asi.* Apropierea între versul din *Scrisoarea I* și *Tat twam asi,* la Pătrășcoiu, *Eminescus pessimistiche Weltanchauung mit besonderer Beziehung aufden Pessimismus Schopenhauers,* Tg. Jiu, 1905 p. 54.

Versul este o prefacere a maximei lui Heraclit: „Unul este alcătuit din toate și toate purced din unul".

Gândirea aceasta ar fi ajuns la Eminescu prin intrepretarea lui Schopenhauer (Mircea Djuvara, *art. cit.,* p. 599). Dealtfel știm că și motivul *Tat twam asi* a ajuns la Eminescu tot prin Schopenhauer (vezi notele la această poezie).

După Heraclit, principiul primordial al tuturor lucrurilor din lume este focul. Lucrețiu, în *Poemul Naturii,* cartea I, v. 635 și urm. expune astfel principiul, combătându-l:

Asta-i pricina că toți ce-au gândit că materia-n lucruri
Foc e și numai din foc zămislitu-s-a-ntreg universul,
Au lunecat, vezi, cu totul alături de dreapta gândire,
Între aceștia, ca șef, Heraclit duce lupta întâiul.
El cel vestit mai ales pentru limba lui întunecată.
Printre elenii deșerți, nu cei vrednici ce cat adevărul.

Expresia singură este a lui Heraclit, sensul însă este cu totul altul: „Unul e în toți... ", după cum s-a văzut, duce la gândirea budhistă „Tat twam asi", iar pe de altă parte, „Una e în toate" apare ca formularea gândirii lui Schopenhauer, că lucrul în sine este *voința.*

v. *101 și urm.* Bătrânul dascăl, în textul definitiv al *Scrisorii I,* este un personaj general, fără nume, căruia Eminescu îi atribuie și vana aspirație la glorie și nemurire. În versiunea din 1876 pe care am menționat-o și în care „vechiul magistru" este Kant, vanitatea gloriei o are alt personaj:

Vezi pe-unul care crede că are geniu, își leagă
De-această ademenire viața lui întreagă:
„De voi muri, își zice, dar numele-mi să-l poarte
Din gură-n gură veacuri ducându-l mai departe... "

La glorie aspiră și personajul din *Veghiere - La d-nul I. Voinescu al II-lea,* de G. Crețeanu, poezie de care, ca temă, Radu Paul apropie *Scrisoarea I:*

Aceea ce-al meu suflet neîncetat tot cată
E-a dobândi prin cânturi o faimă meritată
Și a lăsa în urmă un nume glorios

(Radu Paul, *op. cit.,* p. 14 și urm.).

v. 116 Șarja împotriva aspirației la o deșartă glorie se încheie aici în textul definitiv. În versiunea ms. *2278,* f. 36v.-45, de prin 1876, șarja cuprinde cuvinte vehemente, totuși are o nuanță de ironie-humor și merită să fie cunoscută:

Decât s-aud că mersul mi-l laud-un olog,
Că numele mi-l trece un tont în catalog -
Erou să fiu în creier pedant și amărât,

Ca mine să-și petreacă o noapte de urât -
Decât să-mi văd eu versul în gurile de rând.
Mai bine pe un zâmbet al dragostei [î]l vând.
Astfel de nemurire o dau cui o poftește,
Ușor de ea mă mângâi râzând filosofește.
Poemuri manuscrise, povești și cu novele
Să lege gavanoase, le dau iubitei mele,
Căci tot n-ar fi atâta de strașnică risipa,
Cum o fac când cufâșii din ele-aprindu-mi pipa.

Ideea din strofa la care se adaugă și ironii pentru *Convorbiri literare,* capătă dezvoltare în ms. *2200,* f. 19-20.

De poftiți la nemurire,
Câtă am, o dau acuși,
Ca să cumpăr dragei mele
O pereche de mănuși.

Astfel de nemurire o vând cui o poftește,
Ușor de ea mă mângâi râzând filosofește.
O pun în cărți întreagă pe dama de caro,
Sau o spedez la Londra pe-o plisă rococo.
Dar ah! nu pot cu dânsa nici pipa să-mi aprind...
Pe-un zâmbet al iubitei de aș putea s-o vând...

Aș pune-o pe o carte, pe-un franc în rămășag,
Aș da-o pe-o privire din ochiul ce mi-i drag.
Aș da din manuscripte pe-Arald și alți băieți,
Să lege gavanoase cu pepeni și dulcești,
Căci tot n-ar fi atâta de strașnică risipa
Cum o comit, cu ele în veci prinzându-mi pipa.

Și tot mai bună soartă decât la Convorbiri,
Ca nimeni să citească a tale izvodiri.
La ce mânjești hârtia în șiruri măsurate,
Ș-o dai pe mâni [păroase] defețe nespălate
Și-ți pierzi a ta viață și creierul să storci
Zvârlind mărgăritare în drumul unor porci.

Arald (din. v. 13) este personajul cunoscut din *Strigoii.* Cât privește pe ceilalți „băieți", îi identifică însuși Eminescu în forma de tranziție a versului: Călin din *Călin - File din poveste* și Ieronim din *Cezara.* Textul, se vede bine, este de după 1876. Versul 20 este completat de Perpessicius.

În versiunea ms. *2216,* f. 47v. - 55, de prin 1879, șarja contra vanității gloriei se încheie cu versul:

O notă prizărită sub pagina neroadă;

însă poezia se continuă, contaminându-se cu un fragment din *Ca o făclie...,* corespunzător versurilor 79-96 și cu unul din *Icoană și privaz,* corespunzător versurilor 89 și urm.

v. *117 și urm.* În *Hamlet,* act. V, sc. 1:

...„will hois vouchers vouch him no more his purchases, and double ones too, that the lenght and breadth of a pair of indentures? the very convenyances of his lands will hardly lie in this box".

În *KingJohn,* act. IV, sc. 2:

„That blood which ow'd the breadth of all this isle, three foot of it doth hold..." și în act. V sc. 7:

„ *What surety of the world, what hope, what stay,*
When this was now a King, and now is clay ".

v. *121-122.* Ideea exprimată în aceste versuri este că, la moartea învățatului, convoiul de înmormântare va fi „splendid", aceasta „ca o ironie" față de o viață dusă în studiu, sărăcie și ignorare. Punctuația, variată de la o ediție la alta, face obscur înțelesul versurilor. Astfel, în *Convorbiri literare,* ed. I - Maiorescu și Ibrăileanu:

Or să vie pe-a ta urmă în convoi de-nmormântare,
Splendid ca o ironie, cu priviri nepăsătoare...

În ed. VI - Maiorescu:

...în convoi de-nmormântare
Splendid ca o ironie cu priviri nepăsătoare...

în ed. Perpessicius, 1964:

... în convoi de-nmormântare,
Splendid ca o ironie cu priviri nepâsâtoare...

v. 131-142. În *Pensées de Monsieur le comte d'Oxenstiern,* cap. *Dialogue entre le corps et l'âme:* „Oh pauvre poignée de terre".
În trad, publicată de Gaster după un ms. al lui Eminescu: „O sărace pumn de pământ" (vezi D. Murărașu, *Eminescu și Oxenstiern,* în *Făt-Frumos,* din oct. 1936).
v. *151* Ortografiem și aici ca și în v. 9.

C. Săndulescu, în *Note despre vocabularul eminescian* din *Limba română,* nr. 2, 1965, arată că Eminescu a putut cunoaște cuvântul „prostatec" (versul 131) din Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei:* „Era între casele cele din grădini sultan Mustafa, un unchi a lui sultan Osman, ascunsu, care fusesă întâi împăratu, puțină vreme, ci fiindu la hire foarte prostatec îl scoaseră den împărăție și-l ținea ascunsu între grădini" (cap. X). De asemenea: „Prostatec îl ținea Vasile-vodă pre Matei-vodă" (cap. XVI).

Notăm însă că „prostatec" se află în ms. lui Eminescu *2307,* f. 4-5, în textul copiat după un ms. *Pentru pustietate sau singurătate* din opera lui Oxenstiern: „Treaz și prostatic la bucate fiind, nu se lasă a-și strica sănătatea sa cu mâncări scumpe și multe".

SCRISOAREA II

A apărut în *Convorbiri literare,* 1 aprilie 1881. În ed. Perpessicius, vol. 1, p. 137; note în vol. II, p. 214 și urm.

În ce privește cuprinsul și expresia literară, *Scrisoarea II,* textul definitiv, a fost precedată de numeroase exerciții și realizări bruionare care ne duc până spre anul 1876. Conceperea lucrării este fără îndoială în relație cu atmosfera literară ostilă nu numai „Junimei" și *Convorbirilor literare,* dar și lui Eminescu, în relație și cu situația pe care o avea poetul în viața socială a vremii.

Despre dușmănia și deprecierea, adesea manifestate față de Eminescu, vezi Perpessicius, *ed. cit.,* II, p. 214 și urm. (atacurile din *Ghimpele, Revista contimporană, Revista junimei, Românul)* și D. Murărașu, *Năpăstuitul Anghel Demetriescu,* în *Tânărul scriitor,* București dec. 1957 *(Revista contimporană, Revista junimei, Traian, Columna lui Traian, Orientul latin, Ghimpele, Perdaful).*

Părerile lui Eminescu despre condiția poetului în societatea noastră se situează între manifestarea lui Gr. Alexandrescu în *Satira spiritului meu* și cea a lui Vlahuță în *Liniște*. Părerile lui Eminescu le aflăm în producții cu mulți ani anterioare *Scrisorii II*.

În *Odin și poetul,* v. 5 și urm:

Să fac cu poezia mea cea dulce
Damele să suspine, cefrumoase
Pot fi pentru oricine. Pentru mine
Nu. Șijuni nătângi cu țigarete-n gură,
Frizați, cu sticla-n ochi, cu cioc sub dinți,
Să reciteze versuri de-ale mele
Spre-a coperi cu-expresia adâncă
Unei simțiri adevărate — niște mofturi.
Mai bine-aș smulge sufletul din mine...

În *Poet,* v. 9 și urm.:

Nespălat, neras să umbli
Și rufos și deșuchiet —
Toate-acesteaîmpreună
Te arat-a fi poet.

În *Pierdut în suferință...,* v. 9 și urm.:

Căci ce-ipoetu-n lume și astăzi ce-i poetul?
La glasu-i singuratec s-asculte cine vra.
Necunoscut strecoară prin lume cu încetul
Și nimene nu-ntreabă ce este sau era...

În Icoană și privaz, v. 133 și urm.:

Într-un poet nemernic, ce vorbele înnoadă
Ca în cadență rară să sune trist din coadă
Și-ntre-ofițerul țanțoș cu spada subsuoară
Alegere nu este, alegerea-i ușoară...

Să se vadă de asemenea *Eu nu cred nici în Iehova* și *Criticilor mei.*

Dăm unele din versiunile îndepărtate care preced textul *Scrisorii II*. În ms. *2262,* f. 87v.-89 se află *Versuri cu unghii* (Perpessicius, *ed. cit.,* vol. II, p. 233);

Tu cu mintea ta călțoasă
Și cu stil greoi, bombastic,
Vrei tu să mă-nveți pe mine
Ce-i frumos și ce e plastic...

Mai întâi învață carte
Dragul meu, ș-ascultă-ndemnul:
„ Cine vrea să zugrăvească,
Să învețe-ntâi desemnul".

Și-ntinzând pe-a mele versuri
Groasa minții tale labă,
Cum se cade îmi spui mie
Să rimeze-un om de treabă?

Pasă-mi oare cum că versuri
Și în capul tău bate-s-or?

Nu primesc să-mi fie nime,
Mai puțin un urs, profesor.

De-aș gândi la voi vodată,
Totdeuna-ș scrie recte
Și mi-ar curge cu grămada
Toate rimele corecte.

Dar nici pot s-urmez vrodată
Al scrisori-vă tipic,
Să mă pun cu voi la masă
Să scriu negândind nimic,

Și să cat numai atâta
Cum cuvintele se-noadă
Ș-amețite pe hârtie
Sună prea frumos din coadă.

Să cos vrute și nevrute,
Cum pe pânză coși bibiluri
Și pe public s-amețească
Săltărețele dactiluri.

Dacă asta-i poezie
Zece mii pe zi potface -
Deci cu sfaturi de-alde aste
De-azi lăsați-mă în pace.

Crezi tu că un om ca mine
N-a știut ce-i rimă, metru?
Castraveți la grădinar vinzi
Și ceaslov lui Sfântu Petru —

Cum s-așază lac pe pânză
Să învețe poate-oricine,
Dar desemnu-mi fie plastic
Și coloarea pusă bine.

După Perpessicius *(loc. cit.,* p. 233) satira ar privi pe Bonifaciu Florescu și „n-ar fi totuși exclus" și pe Anghel Demetriescu. Pe acesta din urmă, profesor serios și bine pregătit și care nu trebuie identificat cu Gr. Gellianu, să-l lăsăm la o parte. Dealtfel, după cum se știe din *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu (11 sept. 1876), Anghel Demetriescu intra în planul criticului de a și-l apropia și folosi în viitor.

În ms. *2262,* f. 86-86v. se află *Epistolă deschisă către homuncului Bonifacius* (în ed. Perpessicius, vol. II, p. 236 și urm.):

Azi venind din întâmplare și sub ochii noștri Pruncul,
Am citit critic-adânc-a renumitului homuncul.

El cu mintea sa colțoasă și cu stil greoi bombastic -
Cearcă să ni-arate nouă *ce-i frumos și ce e plastic.*
Întinzând pe-a noastre versuri groasa minții sale labă,

El ni spune cum se cade să rimeze-un om de treabă.
Poate cum că rime proaste și în capul său băté-s-or
Si de-aceea ursul astăzi face schimă de profesor.
Astfel e mașina lumei: ciubotari sunt azi politici,
Găsești sculptori far' de mână, orbii pictori, urșii critici,
Ba încă îți cer cu toții, ca să fii politicos,
Să nu dai cumva cu parul, să le mângâi capul gros.
Să găsești că ei sunt genii și să-i lauzi și [să] nu zici
Cum că muzica e proasta, dacă surzii ajung muzici.
Toți pretind egali să-ți fie, să te-mpaci cu al lor soi,
Cărui Joe i-a dat viață, răsuflând pe dinapoi —
Dar în vremea noastră tontul, fără minte, fără carte
Fiecare Ψίχη δουλοσ *negustor de coji deșarte,*
Fiecare, cărui mintea, e o ștearsă, neagră tablă
Îți încalică o vorbă din Bouillet, o veche rablă,
Dur la deal și dur la vale — și atuncea te ține,
Îmblătoarea minții sale un izvor pustiu devine
De cerneală și gândire - din acest izvor mefitic
Iese criticle sale, căci homunculus — e critic.
Dragul meu! învață carte și ascultă-ni îndemnul,
Cine vrea să zugrăvească să înveț-ntâi desemnul.
Criticul întâi să știe singur cum să-și șteargă nasul,
Înainte de-a atinge cu piciorul său Parnasul -.
Tu vrei să ne-nveți acuma ce e rima, ce e metru,
Castraveți la grădinar vinzi și ceaslov lui sfântu Petru?
Cum s-așază lac pe pânză vrei tu să mă-nveți pe mine,
Când nu știi de-i bun desemnul și coloarea pusă bine?
Cu-ale tale vorbe goale câte-o sută de para
Nu ești critic, nici istoric, numai simplu mascara.
De-aș gândi la tine-odată totdeauna-aș scrie recte
Și mi-ar curge cu grămada toate rimele corecte,
Dar nici pot s-urmez vrodată al scrisori-vă tipic,
Să scriu vrute și nevrute sugând degetul cel mic.
Și să cat numai atâta cum cuvintele se-noadă -
Hârbuite, fără noimă să le-așez sunând din coadă,
Să cos vrute și nevrute cum pe pânză coși bibiluri
Și pe public s-amețească săltărețele dactiluri.
Când pe mine forma, limba abia poate să mă-ncapă,
Tu pretinzi să scriu ca tine o istorie pe apă?
Și cuvinte hârbuite metric eu în lemn să toc —
De ți-ar place ție versu-mi, eu l-aș arunca pe foc,
Dară pentr-un car de oale e destul zău un ciomag*
Și de-aceea-n urma urmei ca s-arăt cum îmi ești drag,
Eu îți zic întoarce încă fila mea cum ai întors-o,
Căci de astăzi înainte îmi întorc spre tine *torso.*

v. 1 S-a discutat problema datării acestei epistole, și totodată a identificării gazetei *Pruncul.* I.E. Torouțiu, publicând satira (în *Studii și documente literare,* vol. IV, p. 162 și urm.) o datează; 1886 și crede că ar fi vorba de ziarul *Pruncul român,* apărut la București în 1886 sub conducerea lui Vintilă CA. Rosetti.

G. Călinescu (în *Opera lui Eminescu,* II, p. 281) crede că este vizat *Literatorul,* unde Bonifaciu Florescu publicase o *Cronică* ostilă lui Eminescu, în nr. din 3 februarie 1880. La *Literatorul* se oprește și Augustiu Z.N. Pop, *în Contribuții eminesciene, I - Eminescu și Bonifaciu Florescu,* București, 1938.

pe linia adevărului este Perpessicius; *Pruncul* este ziarul *Românul* din 1876. Este singura concluzie la care se poate ajunge din cunoaşterea versiunilor *Scrisorii II.* În ms. *2260,* f. 167 şi urm. avem precis:

Spre-a vedea cum din gazeta ce cândva se numea Pruncul,
Prunc la minte ne zâmbeşte cu emfază vrun homuncul?

În ms. *2260,* f. 150 şi urm. aceleaşi versuri.

v. *2* Perpessicius *(éd. cit.,* vol. II, p. 241 şi urm.) a identificat şi articolele lui Bonifaciu Florescu, la care se referă satira lui Eminescu; 1. *Critica literară, Preludiu, poezii de B.A. Vineşiu (Românul,* 30-31 ian. 1875), articol de laudă pentru versuri mediocre, dar mai ales de atacuri la adresa „Junimei" şi *Convorbirilor literare.*
2. Drepturile criticei (Românul, 22 febr. 1876), dovadă că patima îl orbise pe criticul acesta mediocru care cobora pe Eminescu la nivelul lui Prodănescu. în primul articol, Bonifaciu Florescu arată că şcolarii de la „noua direcţiune" înecau publicul cu un ocean de rime „sălbatice, ca să nu zic prostatice".

v. *8* Şi în *Versuri cu unghii,* Bonifaciu Florescu este numit „ursul". După cum am văzut, acesta fusese şi profesor de istorie la Universitatea din Iaşi şi din Bucureşti, dar Maiorescu s-a văzut nevoit să-l pună în disponibilitate.

v. *9* Acest „Astfel e maşina lumei..." are aici cam acelaşi înţeles pe care-l avea în *Epigonii:* „S-a întors maşina lumei..."

v. *18* Ψιχη δονλοσ = spirit servil, suflet de sclav.

v. *20* De Marie-Nicolas Bouillet este *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie,* apărut în 1864 în a 20-a ediţie.

v. *26* Şi aici atacul este îndreptat direct către ţintă. După cum arată Perpessicius *(loc. cit,* p. 243 şi urm.), Bonifaciu Florescu dezbate şi probleme de artă plastică într-un articol din *Stindardul,* Bucureşti, 6 mai 1876: „Sunt tablouri în care se găseşte şi desen şi culoare, dar un desen nesigur, o culoare nedibace; dar desenul şi coloarea nu sunt bine combinate pentru un efect dat: orice mâzgăliturâ nu este desen, orice stropeală nu este coloare, orice pânză tăvălită nu este un tablou... Să adăogăm că violarea regulelor primordiale ale artelor este o nouă cauză a diferenţei stilului: Gautier, în literatură, nu caută decât coloarea; desenul pentru dânsul este nimic...

În studiile următoare vom aplica cele ce am zis la *stilul* în literatură."

v. *44* Pentru înţelesul acestui vers s-au citat articole si proză literară de Bonifaciu Florescu (vezi G. Călinescu şi Augustin Z.N. Pop, *loc. cit.).* In realitate, Eminescu a mai folosit expresia pentru: lucru fără de noimă. Astfel în *Femeia?... măr de ceartă,* v. 74:

Istorie e viaţa ce scrisă e pe apă

Exemple de întrebuinţare a expresiei de către Eminescu în diferite articole politice, vezi Perpessicius, *loc. cit., p.* 238, nota 44.

Va fi avut Eminescu intenţia să-şi scrie satira în distih elegiac? Fapt este că, prin 1877, a scris o pagină din care se vede că *Scrisoarea II,* aşa cum avea să se înfăţişeze mai târziu, ca fond, începuse să se clarifice în mintea lui Eminescu. Dăm textul după ms. *2254,* f. 90. (În ed. Perpessicius, vol. II, p.251).

Tu mă-ntrebi de ce-n călămări mucezeşte a mea pană,
Pe cadenţate măsuri nu mai înşir cugetări?
Nici nu ştii că de mult am pus poezia de o parte
Şi cu prostii de jurnal zilnice pane câştig?
Ce vrei? Lumea-i aşa... Nu poate fără pedeapsă
Omul s-aibă mai mulţi crieri ca semenii lui.
Cugetă cât de-adânc şi cât de curat de vei scrie,
Totuşi alături având turma celorjugăniţi,

Fiecare din ei pretinde pe tine-a te-ntrece
Sau dacă nu, cel puțin crede că-i totuși egal.
Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimele scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Urechia, Hasdeu
Ș-am lăsat să doarmă-n colbul sfinților cronici
Pe strălucitul Ștefan și pe viteazul Mihai.
Nu-l așezai pe cel de-ntâi l-a cuptorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui ca să rimeze cu rai.
Nici n-am făcut poemuri spre laudele-unor cucoane
A cărora bărbați fi-vor miniștri curând
Și de aceea sunt astăzi horopsit de puternica ceată
Celor ce pin poezii caută sfântul budget.

v. 3-4 Dacă este vorba de colaborarea la *Convorbiri literare,* poetul mărturisește adevărul: în 1876 a publicat poeme de valoare deosebită: *Melancolie, Călin - Fie din poveste, Strigoii,* dar în 1877 n-a publicat nimic. De pe la începutul acestui an trebuie să fie versurile sale satirice. În schimb activitatea lui ziaristică este bogată la *Curierul de Iași* și, apoi, la *Timpul* începând din toamna anului.

v. *12* George Sion și filologul Massimu, cunoscut prin dicționarul lui latinizant, n-au atacat niciodată pe Eminescu. Deprecierea de aici nu are motive personale. Despre V.A. Urechia și Hasdeu însă, se știe și ce au scris, și ce ripostă au căpătat.

v. 13 „colbul sfinților cronici"; expresie asemănătoare în *Scrisoarea III*

v. 16 și urm. Versul „Nu-l așezăm pe cel de-ntâi (Ștefan) l-a cuptorului gură" face aluzie la poemul lui D. Petrino *La gura sobei,* apărut la Iași în 1876. (În vremea lui Ștefan cel Mare sunt localizate faptele eroice ale lui Negrea. Scrierea este vădit influențată de *Dan, căpitan de plai).* „Autorul poemurilor *«spre lauda unor cucoane - A cărora bărbați fi-vor miniștri curând»* e tot Petrino, care practica cu asiduitate dedicațiile, fie masculine, fie feminine. *Raul,* tipărit la Cernăuți, în 1875, e dedicat lui Alecsandri; *Adio Bucovinei,* compus după trecerea în țară, e dedicat contesei E***P***; *Tinca,* d-nei C.R.B., iar *Legenda nurului,* tipărită în 1877, e dedicată d-nei Elena Mîrzescu" (Perpessicius, *loc. cit,* vol. II, p. 250).

v. *19* Aluzia poate să fie și la ceea ce Eminescu avusese de suferit de îndată ce partidul liberal a ajuns la putere: un proces în legătură cu fosta sa funcție de director al Bibliotecii din Iași și înlocuirea din funcția de revizor școlar. Când Eminescu a fost numit redactor la *Timpul* și n-a primit imediat salariul cuvenit, a fost în situația „de a muri de foame", după cum reiese din scrisorile lui Maiorescu către Iacob Negruzzi din acea epocă.

v. *6* După acest vers, în versiunea de prin anul 1877, ms. *2256,* f. 51-56v., urmează atacurile contra foii *Pruncul* și a lui Bonifaciu Florescu, cunoscute din cele anterioare,

v. *7-8* Aceste interesante versuri de prețuire a vechii limbi românești apar o dată cu versiunea de prin 1880, ms. *2260,* f. 150 și urm.

v. *8* După acest vers, în versiunea ms. *2260,* f. 167 v. urmează versuri de atacuri personale contra lui Bonifaciu Florescu, Pantazi Ghica și alții, la care Eminescu a renunțat când a dat *Scrisorii* forma definitivă. Dăm ca exemplu:

Căci la noi — de-ai avea ochii lui Apollo — orice grivă
Vrea a-ți fi, de nu magistru, cel puțin deopotrivă.
Șarlatani care prin Franța vindeau vax, chibrituri, perii
Se proclam — autori aicea și încurcă limba țării,
Deșirând-o-n vorbe late... Și atuncea te aține,
Urechiata-nchipuire un izvorpustiu devine...

v. 11 Pentru acest vers avem două versiuni: „...caut forma... să le-ncapă" *(Convorbiri literare,* ed. Maiorescu, Ibrăileanu) și „cauți forma... să te-ncapă" (ed. Perpessicius). Cercetarea

manuscriselor ne îndreaptă spre singura formă care trebuie acceptată: În ms. *2256,* f. 56v.-54v.-51v.-51:

Când cu greu găsesc o formă, care poate să mă-ncapă,
Ei pretind să scriu ca dânșii vo istorie pe apă.

Altă versiune este cea din ms. *2260,* f 150 și urm.:

Uneori te lupți să afli, forma care să te-ncapă
Și ei cer să scrii ca dânșii vo istorie pe apă.

Cea din urmă versiune, la care ne oprim și noi, este în ms. *2282,* f. 18-24:

Când cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă
Să le scrii cum cere lumea vo istorie pe apă?

v. 11-12 Versurile apar în versiunile ms. *2256, 2260* și *2282,* dovadă că Eminescu le dădea importanță, după cum și meritau. În special v. 11 este caracteristic pentru Eminescu, poet făurar care sparge tiparele vechi ale poeziei, chiar și tiparele obișnuite ale limbii, pentru a exprima tumultuoasele gândiri și simțiri care-l stăpâneau.

v.16 După cum s-a văzut în notele anterioare, atacul vizează pe D. Petrino.

v. 77 În versiunea ms. *2256,* versul are o formă care arată la Eminescu o puternică conștiință de sine:

Și cu tot crieru-mi mare, să încerc a fi cuminte.

v. 21-22 Versuri asemănătoare și-n versiunile ms. *2256, 2260, 2282.*

v. 22 După acest vers, în versiunile ms. *2256* și *2260* versul:

Prin Parnas, la Ipokrene, pe Musset, pe alții pradă...
Ipokrene li-i Parisul - Pe Musset, pe alții pradă...

Este vizat D. Petrino, influențat de poemul *Rolla* al lui Musset, în *Raul* (1875).

v. *27-32* Pasajul apare într-o formă asemănătoare încă de la versiunea ms. *2256.*

v.34 În versiunea ms. *2282,* f. 18-24, de prin 1880, ultima versiune manuscrisă ce s-a păstrat, urmează versuri satirice, în care recunoaștem reminiscențele și din poezii din altă epocă, *Pustnicul, Icoană și privaz...* Șarja este bine susținută:

*Ce? Când luna-nsenin*eaz*ă și pătrunde norii vineți,*
Tu și lumea ta de gânduri dup-o ea *să vă ațineți?*
Să aluneci pe poleiul de pe uliți lungi și ninse,
Să privești prin lucii geamuri la luminile aprinse?
Și s-o vezi înconjurată de-ofițeri, ce pierde-vară,
Cum zâmbește tuturora ca o zână de ușoară,
S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii,
Pe când ei sucesc mustața, iar [ă] ele fac cu ochii,
Când încheie c-o privire amoroasele-nțelegeri,
Cu ridicola-ți simțire tu la poarta ei să degeri?

Tot aici versuri care-și vor afla locul definitiv în *Scrisoarea IV:*

Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil,
Nestatornică și rece cum e luna lui april,
Încleștând a tale brațe s-o iubești ca să te pierzi,
De la creștet la picioare s-o săruți și s-o desmierzi
Ca pe-o marmoră de Păros sau o pânză de Correggio,
Când e rece și cochetă?... Ești ridicol, înțelege-o.

v. 36 Versul apare încă din versiunea ms. *2256.* Eminescu și-a amintit de cuprinsul lui și-n ciorna de scrisoare către Veronica Micle, din ms. *2255,* f. 316 și urm., pe care am menționat-o în notele la poezia *Despărțire.*

În opereta *La belle Hélène* de Meilhac şi Halévy, Menelaos conduce corul celor înşelaţi de soţiile lor (vezi I.M. Raşcu, *Alte opere din literatura română, ed. cit.,* p. 150, nota 3).

v. *40* Vezi şi *Antropomorfism,* v. 228.

v. *42* În versiunea ms. *2256,* avem după acest vers o diatribă contra femeii incapabile de dragoste adevărată. Amintire de amărăciuni personale, pe care poetul a lăsat-o la o parte din textul definitiv:

Câte-odată mi-o închipui pe femeia ce-aş dori -
Ea în cartea cea deschisă peste umăr mi-ar privi,
Urmărind astfel cu ochii calea sufletului meu
Aş simţi-o îndărătu-mi, dar nimic n-aş zice eu,
Dar aş şti că mă pricepe, ar simţi c-o înţeleg...
Din sărmana noastră viaţă am dura roman întreg,
În zădar cu [vise-ŋ] stoluri tinereţă mă împresuri
Ş-ale lumii mele goluri vrei să împli cu eresuri.
Ce-mi mişca odată viaţa, azi îmi pare ironie,
Ce spun veacuri grămădite, azi o zi îmi spune mie,
Căci nădejdi de strălucire sunt ca florile ce-s sterpe,
Ochii cei mai dulci din lume ne trimit priviri de şerpe...

Versurile trebuie puse în legătură şi cu pasagii din *Scrisoarea IV* şi din *Sarmis - Gemenii...*

În *Când te-am văzut, Verena...,* de prin 1876:

Eu idolului mândru scot ochii blânzi de şerpe

v. 47-48 Am avea aici o reminiscenţă din *Zeichen der Zeit* de Goethe, după C. Tagliavini *(Studi rumeni,* I—II, 1927, p. 112-114) *Postilla eminesciana:*

Hor aufdie Worte harum-horum
Ex tenui spes seculorum.
Willst du die harum-horum *kennen,*
Jetzt werden dir, sich selber nennen.

(vezi Buletinul *«Mihai Eminescu»,* 1932, p. 180. *Eminescu şi clasicismul antic).*

La aceleaşi versuri trimite Ion Sân-Giorgiu în *Mihai Eminescu şi Goethe (Ramuri,* Craiova, p. 16 şi urm.). Şi menţiunea: „Mi se pare că răposatul Vasile Bogrea a stabilit întâi acest paralelism literar într-o conferinţă, care a rămas nepublicată" (vezi Perpessicius, *ed. cit.,* vol. II, p. 231, notă),

În ms. *2268,* f. 24 25 (de prin 1875), între alte amintiri de şcoală, şi acestea:

Cu murmure ca izvorul
Cujus, hujus, harum, horum
Ne primea-n a sale braţe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Înghiţeam pe regii libici -
Unde sunt acele vremuri,
Te întreb amice Chibici?

Aceasta arată că „horum-harum" poate veni chiar din realitatea unei lecţii de latină şi că n-ar fi nevoie să ne referim la poezia lui Goethe.

Încă din îndepărtatul ev mediu, ca expresie a împăratului german Henric V, se cunoaşte „nervus rerum agendarum" cu înţelesul de: bani, motorul principal al lucrurilor (Brockhaus, Leipzig, 1932).

În *Büchmann, Geflügelte Worte,* ed. Berlin, 1905, p. 433, următoarele: „În Schwung wurde das Wort wohl hesonders durch Kaiser Heinrich V (1106-1125) gabracht, der (nach Arthur Kleinschmidt in *Unsere Zeit,* 1874, 1, 147) stolz auf seinen Schatz deutend, zum polnischen gesandten sagte: «Dieser Nervus rerum agendarum» soll euch schon zu Paaren treiben."

Expresia va fi cunoscut-o Eminescu de la studenții din Viena ori Berlin, oameni care de obicei simt importanța acestui *nervus rerum*. Expresia a pătruns și în literatură. G. Călinescu, în *Studii și cercetări de istorie și folclor,* nr. 1-2, 1956, p. 308, arată că se află și în *Der Komet* de Jean Paul Richter.

v. *51* În *Scrisoarea I* ne-a dat portretul sever al „bătrânului dascăl"; aici amintirea „astronomului" nu-i lipsită de umorul obișnuit, când privești toate ale lumii de la înălțimea unei inteligențe deosebite.

v.54 Maiorescu scrie în *Din experiența:* „O mie de boabe stau împrăștiate în diferite locuri, tu îți pierzi vremea ca să le cauți una câte una; dar dacă au fost prinse de un fir comun, cu o singură apucare a mâinii stăpânești totalitatea șiragului". Maiorescu și Eminescu au plecat de la același izvor. Schopenhauer, în legătură cu o poezie a lui Goethe, spune că unitatea de impresie iese la iveală și-i ca un fir care trece reunind perlele separate *(Completări* la cartea III din *Lumea ca voință și reprezentare,* cap. XXXVII *Despre estetica poeziei),*

v. 67 În *Convorbiri literare:* „păreau toate-η infinit".

Leca Morariu crede că ar fi mult mai propriu: „piereau toate-η infinit" *(Buletinul, „Mihai Eminescu",* 1930, p. 42)

Versiunile manuscrise atestă forme care dau dreptate lui Leca Morariu:

Și pe rând pereau cu toate ca și lumea-η infinit
(ms. 2269, f. *150 și urm.)*
Capul cade greu pe bancă, totul piere-n infinit
(ms. 2260,f. *167 și urm.)*
Capul greu cădea pe bancă, pereau toate- infinit
(ms. 2282,f. *18-24)*
Și pe rând pereau cu toate ca și lumea-n infinit
(ms. 2261,f. *102-109).*

v. *69-70* Versurile apar mai întâi în versiunea ms. *2260* (de prin 1880) sub forma:

Atunci-lumea ideală pentru noi avea ființă
Și din contra, ce-i aievea ne părea cu neputință.

v. 79 și urm. Aceeași atitudine mândră și demnă la Byron la finalul poeziei *Answer to some elegant Yerses sent by afriend...*

I seek not glory from the senseless crowd;
Of fancied laurels I shall ue'er be proud;
Their warnest plaudits I would scarcely prize,
Their sneers or censures I alike despise.

v. *79-82* În versiunea ms. *2260,* f. 150 și urm.

De-oi urma mereu a scrie, teamă-mi e ca nu cumva
Famenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda.
Dacă port cu ușurință și disprețul a lor ură,
Laudele lor, amice, m-ar scârbi peste măsură.

În aceeași versiune a încercat și forma:

Stârpiturile acestea să mă-nceapă...

În versiunea ms. *2282,* f. 18-24;

Famenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda.

În versiunea ms. *2261,* f. 102-109, la fel ca-n ms. *2260,* f. 150 și urm.: „Famenii... m-ar scârbi".

La aceste patru versuri se referă Caragiale în atacul lui contra „Junimei" și a lui Maiorescu, în *Două note* din 1892. După Caragiale, Eminescu prefera cuvintele aspre: „Famenii... m-ar scârbi". A îndulcit expresiile numai în urma stăruinței cercului literar, din care făcea parte, spune Caragiale, și o doamnă la care poetul „ținea foarte mult în acel timp". Cum *Scrisorile* au fost cunoscute cercului junimist înainte de apariția lor la *Convorbiri literare,* în versiunile lor de tranziție, trebuie să credem că aluzia lui Caragiale o privește pe Mite Kremnitz.

Diferite forme în *Convorbiri literare* și edițiile Maiorescu:

v. *7:* la ce-aș începe să încerc *(ed. M.);* v. 11: Când cu sete caut... *(Conv. lit)* - Sau cu sete să caut... să le-ncapă *(ed. M.);* v. 12: Să le scriu *(ed. M.);* v. 22: cântați în cafenele *(ed.M.) Numai de la ed. IV înainte:* căutați în cafenele; v. 65: de condeie *(ed. IM.)* din condeie *(ed.* urmat. *M.) și iarăși:* de condeie (în *ed. M.* mai noi); v. 76: cu ispita-i *(ed. M.).*

SCRISOAREA III

A apărut mai întâi în *Convorbiri literare,* 1 mai 1881. A fost reprodusă de Eminescu în *Timpul,* 10 mai 1881, cu unele modificări de care editorul Perpessicius a ținut seama.

Diferite forme în *Convorbiri literare* și-n ed. Maiorescu: v. 5: ceruri *(ed.* II -*M.).;* v. 11: pulberea *(ed.* II -*M.);* v. 17: în brațe-mi *(ed.* IV, V -*M.);* v. 41: sunător *(ed.* I, II -*M.);* v. 42: nor *(ed.* I, II -*M.);* v. 68: însă-n zarea *(ed.* I, II -*M.);* v. 75: Ai venit *(ed.* I -*M.);* am venit *(ed.* II -*M.);* v. 76: Să nu schimb *(Conv. Ut, ed.* I, II -*M.);* v. 134: *spaimă* în loc *defăima (Conv. Ut.);* v. 152: Cad arabii *(Conv. Ut.* și *ed. M.);* v. 154: Cad săgețile *(Conv. Ut.* și *ed. M.);* v. 169: Cu un nimb *(ed.* I, II —*M.* În ed. mai noi: Ca un nimb); v. 199: Poți să-ntâmpini *(ed.* I -*M.);* Pot să-ntâmpini *(ed.* II -*M.* și ed. mai noi); v. 209: să-mi deie ce-o să cer *(ed. M.);* v. 225: pe buze au *(ed. M.);* v. 233: ctitorii de-așezăminte (în *ed.* mai noi *M.);* v. 246: se scutură (în *ed. M.);* v. 255: cinisme *(Conv. Ut.* și *ed. M.);* v. 262: de Bal-Mabil *(Conv. Ut.* și *ed. M.);* din Bal-Mabil *(Ibrăileanu,* care corectează conf. cu ms. *2259,* f. 222-223; Drept știință-aveți în minte vreun vals din Bal-Mabille).

Scrisoarea, socotită de Eminescu în ciclul său ca a IV-a, a apărut, datorită unor împrejurări pe care nu le cunoaștem ca a III-a. La ea face aluzie Eminescu într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, din care se vede că a fost citită și cunoscută în cercul „Junimei" înainte de apariția în revistă: „Iartă-mă că nu ți-am răspuns imediat și crede că și regalitatea e un lucru ce-l ia pe dinainte pe un biet gazetar, încât nu găsește un minut liber spre a răspunde la scrisori primite.

Scrisoarea IV o are Maiorescu și va aduce-o cu sine la Iași. Dacă treceai atunci seara pe la club, ți-o dădeam, căci era pusă deja în plic. Dar a mai intervenit o joi, am mai trebuit s-o citesc la «Junimea» locală și așa a rămas în mâinile lui Maiorescu." (Scrisoare din București, 18 martie 1881. La Torouțiu, *Studii și doc. lit,* vol. I, p. 323). O nouă citire a *Scrisorii,* la care se face aluzie mai sus, a avut loc la 28 martie 1881 în casa lui Vasile Pogor, după cum se vede din nota lui Vlaiorescu, în *Discursuri parlamentare,* vol. V, 1915, p. 86-87.

Partea I a *Scrisorii,* cuprinzând visul sultanului, întinderea împărăției turcești și conflictul cu Mircea biruitorul, apare închegată numai în versiunea din 1878 înainte, pe când pentru partea de critică socială avem versiuni anterioare cu mai mulți ani.

v. *1 și urm.* Visul sultanului, după cum s-a arătat de diferiți cercetători, a fost cunoscut de Eminescu din Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* prin 1878. Ion Grămadă, în *M. Eminescu, Contribuții la studiul vieții și operei sale,* Heidelberg, 1914, p. 31 și urm. ne dă textul german care a servit ca izvor literar pentru poetul nostru.

Anghel Demetriescu, în *M. Eminescu* din *Literatură și artă română,* 1903, p. 389-390, publiă traducerea psajului care ne interesează: „Osman, întemeietorul dinastiei osmanice, și fiul lui Ortoerul iubea pe frumoasa Malchatun, fata piosului și învățatului șeic Edebali, care, după ce-și terminase în Syria studiul legii, se așezase la Itburumi, un sat din apropierea orașului Eskișer vechiul Dorylaeum). Osman vizita adesea pe Edebali, și văzând într-o seară pe fata lui, frumoasa Malchatun, se aprinse de dragoste pentru ea și o ceru de soție; însă șeicul îi refuză cererea, pentru că nu credea în statornicia amorului tânărului Osman, nici pe fiica sa vrednică de a fi soția unui principe într-o seară, pe când Osman se culcase în casa lui Edebali, unde fusese primit ca oaspete plin de răbdare, care, după proverbul arabului, este cheia izbânzii, și plin de gânduri privitoare la obiectul amorului său, prin care el, tăcând și supunându-se la privațiuni, a meritat mai-mai martiriul, - i se arată din lumea ascunsă dinaintea ochiului adormit în afară, dar deschis înlăuntru, următorul vis: El se vede pe sine și pe șeic, gazda sa, întins. Din pieptul lui Edebali se ridica luna nouă, și plecându-se spre Osman ca lună plină, se ascunse și se cufundă în pieptul lui. Atunci răsări din coapsele lui un arbore și crescu în frumusețe și tărie mai mare și mai mare, și-și întinse ramurile și crăcile din ce în ce mai departe și mai departe, a cuprinde cu umbra-i țările și mările până la extremul orizont al ținuturilor pământului. Sub umbra lui se ridică munți ca Atlazul si Caucazul, Taurus și Haemus, întocmai ca patru stâlpi ai unui umbrar nesfârșit; din rădăcinile acestui arbor paradisiac izvorau patru râuri: Tigrul, Eufratul, Nilul și Istrul. Corăbii acopereau râurile, și flota mările, semănături câmpurile și păduri munții. Dintre munți țâșneau izvoare roditoare și udau trandafirii și chiparoșii paradisiacelor livezi și dumbrave. Din văi se înălțau orașe cu domuri și cupole, cu piramide și obeliscuri falnice, cu columne și turnuri, de pe vârful cărora strălucea semiluna, din ale căror galerii răsuna glas de rugăciuni în concertul privighetorilor cu mii de voci și al papagalilor cu mii de colori, care cântau și murmurau sub răcorosul umbrar, ale cărui frunze erau în formă de săbii.

Acum se ridică un vânt cotropitor și plecă vârful lor spre orașe și mai cu seamă spre orașul împărătesc al lui Constantin, care, la împreunarea a două mări și a două continente, prins ca un diamant între două safiruri și două smaragde, formează nestimata inelului domniei ce coprinde pământul. Osman voia tocmai să apuce inelul, când se deșteptă. Interpretarea visului, ca semn al domniei universale a unei dinastii ieșite din coapsele lui Edebali și ale lui Osman, înlătură toate piedicele ce se împotriveau la căsătoria lui cu frumoasa Malchatun, reprezentată prin luna plină".

D. Caracostea, în *Scrisorile lui Eminescu,* p. 7, arată că, această legendă a avut o largă circulație și că se află, între altele, și-n *Histoire de la Turquie* a lui Lamartine. Legenda se poate urmări și în legătură cu regele Ciros și cu Astiage, regele mezilor, se poate urmări și în legendele biblice ori în iconografia creștină.

În *Sistema religiei mahomedane* de D. Cantemir se află și o imagine care arată visul sultanului. Din pieptul lui se înalță un arbore care cuprinde sub umbră Asia, Africa și Europa.

Un cronicar bizantin povestește că mama lui Vasile Macedoneanu a visat că din sânul ei se-nalță un arbore de aur, încărcat cu flori și fructe de aur, care devenea tot mai mare și cuprindea sub umbra lui întreaga casă. Astfel se povestea ajungerea lui Vasile pe tron si fondarea unei dinastii.

Amintim și visul lui Booz, în cunoscuta poezie a lui Victor Hugo:

Comme dormait Jacob, comme dormait Judith,
Booz, les yeux fermés, gisait sous lafeuillée;
Or, la porte du ciel s'étant entre-bâillée
Au-dessus de sa tête, un songe en descendit,

Et ce songe était tel, que Booz vit un chêne
Qui, sorti de son ventre, allait jusqu ' au ciel bleu;
Une race y montait comme une longue chaîne;
Un roi chantait en bas, en haut mourait un Dieu.

Motivul a fost cunoscut, sub vreo variantă a lui, și de către Bolintineanu care, în *Florile Bosforului* ne dă o legendă *Santa Sofia,* în care partea principală este viziunea apărută sultanului Mahomed, dornic să cucerească Bizanțul.

v. *4* În *Rime alegorice,* v. 31—32:

Pleoapele-mi pe ochi erau lăsate
Deși prin ele eu aveam vedere.

Aici Eminescu este apropiat de textul din Hammer, ca expresie: „lumea ascunsă dinaintea ochiului adormit în afară, dar deschis înlăuntru".

Ceva asemănător și în B'yron, *Manfred,* act. I, sc. 1:

.....in my heart
there is a vigil, and theses eyes but close
To look within...

v. 7 Comparația cu textul lui Hammer arată de îndată cât de mult, în parafrazarea sa Eminescu a pus din propria lui imaginație.

v. *43* În *Timpul:* cu marea. înțelesul însă este: ca marea.

v. *45* „Iară frunzele-ascuțite"... Expresia nu redă destul de clar ideea din Hammer: frunzele luaseră înfățișare de săbii și se aplecaseră amenințător asupra Bizanțului - Roma nouă.

v. *47 și urm.* Despre rima din acest pasaj, Ibrăileanu scrie: „Atmosfera, exotismul, impresia de Orient din aceste versuri sunt redate mai ales de numele proprii, și de aceea sunt scoase, toate, în relief, accentuate cu putere, arătate cu degetul prin plasarea lor în rimă - culminând în frumusețea rimei *ca o creangă de alun -frumoasa Malcatun,* numele personagiului principal. Bineînțeles că aici a fost și voința («ambiția») lui Eminescu de a constitui rime rare" *(Studii literare, ed. cit.,* cap. *Eminescu - Note asupra versului,* p. 191-192).

v. 49 Neurmând cu fidelitate textul din Hammer, poetul face ca textul să fie, uneori, obscur. Cuvântul „trist" este nevoie să fie explicat: Osman ceruse în căsătorie pe Malchatun, dar tatăl ei îl refuză, fiindcă nu-l socotea statornic în iubire, iar pe fiica sa n-o credea demnă de-a fi soția unui sultan.

v. *62* Visul este al lui Osman, nu al lui Baiazid. Versiunea din ms. *2260,* f. 83-96, f. 263 (de prin 1880) este mai aproape de izvorul literar:

Și Osman sultanul tânăr cu cutremur se deșteaptă,
Peri visul, el privirea către ceruri și-o îndreaptă,
Dar e liniște în stele — luna lin plutea pe cer,
Iar nainte-i se întinde țărișoara Eschișer.
Deci privi-mprejur spre casa șeicului Edebali,
După gratii le ferestrei o copilă el zări.
Este visul nopții sale mlădios ca un alun,
Este ea, așa fecioară ca și luna, Malchatun,
Noima visului pricepe — că sub pomu-i se va naște
Un imperiu, cărui soarta doar Profetul o cunoaște.
Visul său se-firipează și se-ntinde vulturește,
An cu an împărăția se întinde și sporește.
Iară flamura cea verde se înalță an cu an,
Neam de neam urmează visul și sultan după sultan,
Pân' ce porțile istoriei cu mult zgomot se deschid
Și în scara lumii noastre se arată Baiazid,
Fulgerul, care se simte domnitor al lumii-ntregi,
Semizeu în omenire și un soare între regi.

În versul 9 de mai sus deasupra cuvântului „pomu-i", Eminescu scrie cu creionul: „din dragoste". În acest sens va preface textul definitiv. Ca și cuvântul „trist" de care am amintit, și cuvântul „pomu-i" nu se poate înțelege țară cunoașterea textului din Hammer. În aceeași versiune de prin 1880, Eminescu povestește în versuri etapele de dezvoltare și înflorire a imperiului turcesc. Numai după aceea ajunge la momentul principal al planului lui Baiazid să treacă și Dunărea.

De-o clipi numai cu ochiul și cu mâna semn de face,
Răsăritu-n turburare mișcă neamurile-ncoace
Și sălbatecele oarde curg zburdând și râuri-râuri,
Ori din codri răscolite ori stârnite din pustiuri,
Zguduind din pace-adâncă ale lumii începuturi
Înnegresc tot orizontul cu-a lor mii de mii de scuturi
Și vin - Dunăre turbată - cu-a lor flamuri, cu-a lor săbii,
Iată marea-nspăimântată poartă negrele-i corăbii.
Atunci tremură Europa, împărați și regi s-adună
Să dea piept cu uraganul, ridicat de Semilună.
Se îmbracă-n lucii zale cavalerii de la Malta,
Papa cu-a lui trei coroane puse una peste alta
Fulgerile lui ș-aruncă contrafulgerului, care
În turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare.
La Nicopole-n câmpie multe tabere s-au strâns,
Sunt popoarele creștine cari mânile și-a-ntins,
Acolo e floarea Franței, cavaleri de viță mare,
Este Sigismund cel nobil cu oștirile maghiare,
Este ordinul teutonic, de la Rhodos ioaniții;
Toatăfloarea Europei, toți războinicii, vestiții
Aleargară ca să pună mândri stavilă și zid...
Când în zarea depărtată li s-arată Baiazid.
Vin asabi cu glezne repezi și călări pe repezi cai,
Ca și pâlcuri lungi de paseri se-nvârtesc ușor pe plai,
Ieniceri ficiori de suflet ai lui Allah — și spahii
Vin de-ntunecă pământul, calcă holdele-n câmpii.
Baiazid privind creștinii c-o suflare-ar sta să-i soarbă,
Căci mulțimea lui grozavă-i câtăfrunză, câtă iarbă.
,, Am jurat, murmură-n barbă, când privește peste șes,
Pe pristolul de la Roma să dau calului ovăs. "
El comandă vijelia... ea pornește-ngrozitoare
În zadar cavalerimea calcă-asabii în picioare,
În zadar se sfarmă săbii de-a lor zale oțelite,
Pe sub cai se bag-asabii și călcați de-a lor copite,
Ei picioarele le taie și-n armurele lor grele
La pământ cad cavalerii, vai de dânșii, vai de ele,
Și strigând Allah! Allahul vin ca marea turburată,
Peste-un ceas câmpia toată de creștini e măsurată,
P-ici pe colo mai aleargă câte unul fără rost,
Iară oastea strălucită... unde-i, parcă n-a mai fost...
Baiazid murmură iarăși când privește peste șes:
,, Pe pristolul de la Roma da-voi calului ovăs ".
Și privind în mândre șiruri ieniceri, asabi, spahii
„Încă unul mai rămase! Peste Dunăre, copii!"

După cum se vede, elaborarea poemului s-a făcut pe îndelete, șovăielile fiind, una câte una, învinse. Din pasajul de mai sus, o parte a servit poetului pentru a arăta orgoliul lui Baiazid, iar altă parte a intrat în descrierea luptei dintre turci și români.

v. *63 și urm.* Curioasă interpretarea lui Gherea: „Pentru ca oamenii de azi să fie și ei vrednici de numele de bărbați mari, pe care să-i «cânte rapsozii» ar trebui să iasă la Dunăre, să se apuce la spintecat cu turcii, ori cu alți străini" *(Eminescu,* în *Critice,* I, p. 108).

v. *74* Anghel Demetriescu *(loc. cit.,* p. 391) observă cu dreptate că-n momentul luptei de la Rovine (1394), Mircea nu putea avea decât vreo 46 de ani, iar Baiazid 47. Este nepotrivit deci epitetul de „bătrân" și-n acest vers și-n versul 87.

v. *75-76* În *Convorbiri literare:*

- Tu eşti Mircea?
- Da-mpărate!
- Am venit să mi te-nchini,
Să nu schimb a ta coroană într-o ramură de spini.

v. 86 Cuvintele „întreg Aliotmanul" apar la Alecsandri în *Hagi Muradpaşa, Murad Gazi sultanul* şi *Becri Mustafa* din *Legende* (vezi I.M. Raşcu, *Eminescu şi Alecsandri,* ed. cit., p. 55).

v. *92-93* Şi aici ar fi un ecou din versurile lui Alecsandri în *Despot-vodă:*

Doi împăraţi şi papa, vicar dumnezeiesc,
Filip, Ferdinand, Pavel, cu fulgerii în mână
Stau gata să detune în hidra cea păgână
(ibid, p. 54-55).

v. 108 Eminescu urmează textul din Hammer: „îndrăzneţul sultan, simţindu-se mare în puterea sa, se făcea că de pe pristolul bisericii Sf. Petru îşi va pune sirepul să mănânce ovăs" (Perpessicius, *loc. cit.,* p. 290). Anghel Demetriescu *(loc. cit.,* p. 391) observă că aceste cuvinte, atribuite de Eminescu, după Hammer, lui Baiazid, au fost spuse de către Mahomed al II-lea.

v. 110 Nepotrivit cuvântul de mai sus „bătrân", cu atât mai puţin potrivit este cuvântul de aici: „moşneag".

v 115 şi urm. într-o versiune a poemului *Gemenii,* ms. *2259,* f. 287-308, de prin 1877, următoarele versuri:

Cu mult în urma cestor clădi pe Istru pod
Dariu a lui Istaspe cu roiuri de norod —
Si regii şi satrapii în urmă-i sta ocol.
În toat-a lui mărire primi pe-al nostru sol,
El care toată lumea nu-l mai putea să-ncapă.
La noi veni sărmanul, cerşind pământ şi apă.
O pasăre-i adusem, un şoarece-un buratec
Şi cinci săgeţi... Crezut-au tiranul nebunatec
Că-i semn de închinare... şi spre-a o şti de-a dreptul,
Chemat-au înainte-i pe Gobria-nţeleptul:
De n-or să zboare perşii ca pasărea în vânt,,
De nu se vor ascunde ca şoarecu-n pământ,
De nu ştiu ca burateci să se cufunde-n apă,
Săgeţilor cu fuga în veci ei nu mai scapă...

Cuvintele „cerşind" şi „sărmanul" arată ironie din partea celui ce le pronunţă. În altă versiune, ms. *2280,* 31v.-33, tot de prin aceeaşi vreme, nu avem cuvântul „sărmanul", iar în loc de „cerşind" este cuvântul mai potrivit: „cerând". În redacţia din ms. *2261* şi *2260,* reprodusă de Perpessicius în vol. IV, p. 412 şi cu note în vol. V, p. 434 şi urm. pasajul capătă o formă mai concisă:

Apoi târziu în urmă veni străinul oaspe
Clădind pe Istru poduri — Dariu al lui Istaspe,
Un rege, ce în lume nu-şi găsea loc să-ncapă
În Dacia venise, cerşind pământ şi apă.
Şi povestea bătrânul de neamuri curgând râuri,
Din codri răsărite, ieşite din pustiuri
Şi cum pieriră toate pe rând precum veniră
Şi cum cătând norocul mormântul şi-l găsiră.
(ms. 2267,f. *11-12).*

Supunând pasajul la noi modificări, poetul l-a încorporat în *Scrisoarea III* versiunea ms. *2260* pe care am menționat-o. Nu l-a lăsat nici sub această formă, i-a adus prefaceri și l-a cuprins în versiunea *Scrisorii* din ms. *2282,* f. 38-55, de prin 1880-1881, apropiată mult de textul definitiv.

Înțelesul versurilor ni-l dă Herodot, pe care Eminescu l-a cunoscut, după cum se vede, foarte bine. Trimisul lui Darius cere regelui sciților supunere: „adă stăpânului tău, ca daruri, pământ și apă, iar apoi vom intra în discuție" *(Istoria,* cartea IV, p. 126). I se răspunde că, în loc de pământ și apă, i se vor trimite lui Darius alte daruri mai potrivite. În adevăr i se trimit o pasăre, un șoarece, o broască și cinci săgeți (partea IV, p. 131). înțeleptul Gobrias arată sensul adevărat al acestor daruri (partea IV, p. 132). In v. 129, Mircea arată clar că el își apără „sărăcia și nevoile și neamul". Și aici este un ecou din Herodot. Gobrias îi cere lui Darius să renunțe la lupta cu sciții și la cucerirea unei țări atât de sărace (partea IV, p. 134). Și în adevăr, Darius trece Istrul, străbate Tracia, așa că sciții au fost lăsați în pace. Eminescu a cunoscut și alte pasaje din Herodot, valoroase pentru aceleași informații. Este vorba de luptele împotriva grecilor. „Înainte de-a merge mai departe, Darius a încercat să știe care erau adevăratele hotărâri ale grecilor și dacă erau decișii să facă război ori să se supună. Ca să se lămurească, a trimis în mai multe părți ale Greciei crainici însărcinați să ceară pentru regele lor pământ și apă" (cartea VI, p. 48). Și un alt pasaj: „Pentru motive pe care le voi explica, Xerxe n-a cerut apă și pământ, nici Atenei, nici Spartei. Crainicii trimiși întâia dată în aceste orașe de către Darius au fost tratați în mod nedemn. Cei care veniră la Atena au fost aruncați în barathrum, iar lacedemonienii azvârliră pe alții în fântâni, spunându-le că vor putea să-și ia de acolo după voie pământ și apă, ca să ducă regelui lor" (cartea VII, p. 133). Prin cererea de pământ și apă, Darius înțelegea capitularea *(deditio).*

v. *122* La fel în Homer, *Iliada,* cântul VII, v. 97:

Dar vă prefaceți mai bine voi toți în pământ și în apă

(Trad. G. Murnu)

v. *130* Apropiere de Bolintineanu, *După bătălia de la Călugăreni* (1868), act. II:

Când barbarii vor pune piciorul p-ast pământ
Să afle-mpotrivire, să afle un mormânt.
Atunci oricare arbor, răchită, iarbă, plante
Să se prefacă oaste și pe vrăjmaș s-avânte

(vezi D. Murărașu, *Din izvoarele poeziei „Epigonii",* București, 1936, p. 11).

Că Eminescu a cunoscut această piesă este neîndoielnic. în broșura lui Ed. I. Găvănescu, I*oan Popovici Deseanu, Viața și activitatea sa,* Arad, 1932, se arată că Mihail Pascali a reprezentat la Arad, între alte piese, și *Mihai Viteazul după bătălia de la Călugăreni* (la 11 august 1868). Sufleor al trupei era pe atunci Eminescu (vezi nota *Pentru M. Pascali, în Buletinul „Mihai Eminescu",* Cernăuți, 1932, p. 179). În *Alsace et Lorraine* de Hugo:

Ce qui germe, ce qui s 'avance, ce qui naît,
Ce qui pense est â nous...

v. *140* În *Dumbrava roșie* de Alecsandri:

Purtând căciuli de oaie, mintene-n flori cusute
Și barbe neatinse, al bărbăției semn,
Ei merg de-a dreptul prin codri, pe lungi cărări pierdute,
Călări pe șele goale cu scările de lemn.

(I.M. Rașcu, *Eminescu și Alecsandri,* p. 55).

v. *152* În *Convorbiri literare:* „Cad arabii...", însă Eminescu, în *Timpul,* a introdus corectarea necesară: „Cad asabii..." Despre asabi, în *Fragmentele,* Hurmuzachi, „Socec", 1879, la p. 272: „În partea osmană avantrupa o forma oastea sprintenă de asabi, apoi în centru era

sâmburul oștirii, spahii și ienicerii (citat de Perpessicius în ediția sa, vol. II, p. 319 și de I. Crețu, în *Rectificări la edițiile lui Eminescu,* II (în *Limba română,* București, 1959 p. 64). Se știe că traducerea acestui volum de *Fragmente* a fost făcută de Eminescu în 1878.

Asabo este numele vechi al muntelui din Arabia, care formează, pe coasta orientală, promontorul de la intrarea golfului Persic. Mai purta și numele de Asaborum Promontorium (mai pe urmă: Mussendom).

Asabi este numele pedestrașilor turci. Confuzia asabi - arabi a durat trei sferturi de secol în edițiile poeziilor lui Eminescu fiindcă nu s-au cunoscut formele mai vechi ale cuvântului. Dicționarul Academiei, vol. I, București, 1913, p. 391 ne dă astfel: la Bolintineanu: azapi, iar la Șincai: azapizi.

Cuvântul este folosit și mai de curând, pentru denumirea unei anume părți din pedestrimea turcă. Astfel Sandu Aldea, în *Călugărenii,* București, 1920, p. 26 și 49: „la urmă trecură azapii, seimenii și sarchierii, din care unii aveau arcuri, alții puști, toți iatagane..."; „Mihai văzu azapii îndreptându-se spre aripile liniei de bătaie..."

v. *167-172* Aceste versuri de frumusețe deosebită se află numai în ultima versiune manuscrisă a poemului (ms. *2282,* f. 38-55). „Fulger lung încremenit..." poate că nu este ceva din pură imaginație poetică. Cu mulți ani în urmă, aflându-mă la Tg. Mureș, sus pe colină, în fața impozantei clădiri care adăpostea pe atunci Liceul militar, priveam soarele care se lăsa spre întunecații munți ai Gurghiului, pe deasupra cărora plutea o subțire pătură de nori. Când soarele a ajuns drept la linia munților, o dâră de lumină, timp de câteva clipe, i-a înnimbat în toată lungimea lor. Știm că Eminescu, în tinerețe, a ajuns și la Blaj, trecând prin regiunea Mureșului. A putut avea aceeași surpriză el, poetul atent la frumusețile rare ale firii. „Nu au existat, nu vor exista în poezia românească versuri mai frumoase decât acestea" (Maiorescu, *Eminescu și o poeziile lui,* în *Critice,* III, p. 145).

v.. *169* În *Memento mori,* episodul Greciei, v. 259-261:

Înserează și apune greul soare-n văi de mite
Cu un roș fir dejeratic culmi de munte sunt tivite,
Lunga lorfulgerătură în senin a-ncremenit.

Se poate constata progresul artistic făcut de poet de la *Memento mori* până la *Scrisoarea III.*

v. 177 și urm. În compoziția scrisorii feciorului de domn au intrat elemente autentic populare, în versiunea ms. *2260,* f. 83-96, 263, scrisoarea are următoarea formă:

Din câmpie din Rovine
Scriem carte către tine,
Carte-n patru colțurele
Scrise cu lacrimi de-a mele,
Pe de laturi
Cu banaturi
La mijloc
Pară de foc
Să-mi trimiți, Doamnă măiastră,
Ce-i mai mândru-n valea voastră,
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprincenele,
Că și eu trimite-voi
Ce-i mai mândru pe la noi,
Coiful nalt cu penele,
Ochii cu sprâncenele
Și să știi că-s sănătos,
Că mulțumind lui Christos,
Te sărut, Doamnă, frumos.

În versiunea ms. *2282,* f. 38-55, scrisoarea păstrează mult din versiunea anterioară, dar aduce şi versuri noi care o apropie de textul definitiv:

De din vale de Rovine,
Grăim, Doamnă, cătră tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne eşti aşa departe,
Carte-n patru colţurele
Scrisă cu lacrimi de-a mele
Pe de laturi
Cu banaturi,
La mijloc
Pară defoc.
Te-aş ruga, mări, ruga,
Să-mi trimiţi prin cineva
Ce-i mai mândru-n valea [ta.]
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprincenele,
Că şi eu trimite-voi
Ce-i mai mândru pe la noi,
Oastea mea cu flamurile,
Codrul şi cu ramurile,
Coiful 'nalt cu penele,
Ochii cu sprincenele,
Şi să ştii că-s sănătos,
Că mulţumind lui Christos,
Te sărut, Doamnă, frumos.

Poeziile populare de bază sunt cele ce urmează:
În ms. *2284,* f. 60v.-61 într-o doină, avem versurile:

Şi de-ofi o răutate,
M-oi trage lâng-o cetate
Ş-oi scrie frumoasă carte,
Carte-n patru cornurele
Scrisă cu lacrimi dejele.

În ms. *2262,* f. 66:

Trimite-mi, mândră, trimite
Ce-a fi-n sat la voi mai verde,
Cosiţa, pletelele,
Ochii şi sprâncenele,
Că şi io că ţi-oi trimite
Ce vafi la noi mai verde,
Ciobica cu penele,
Ochii şi sprâncenele
Şi mulţămind lui Christos,
Te sărut, mândră, frumos.

Acestei culegeri, Eminescu îi aduce diferite prefaceri în ms. *2276,* f. 15 (Vezi despre aceste chestiuni, D. Murăraşu ed. Eminescu, *Literatura populară,* studiul introductiv, p. 99-100 şi culegerile.)

Artur Gorovei a căutat să afle modelul popular al scrisorii feciorului de domn. Atrage atenția asupra culegerii lui V. Alexiu *(Convorbiri literare,* 1880, 1 noiembrie):

Trimite-mi, mândră, trimite
Ce-ofi-n sat la voi mai verde:
Cosița, petelele
Ochi și sprâncenele,
Ochi și gurița
Să-mi astâmperi inimuța,
Sara si dimineața
Peste zi totdeauna.
Că și eu, mândră, ți-oi trimite,
Ce-o fi-n catane mai verde:
Chivăra și penele,
Ochii și sprâncenele,
Ochiții și gurița,
Să-mi stâmperi inimuța,
Sara și dimineața,
Peste zi totdeuna.

(Vezi Artur Gorovei, *Influența poeziei populare asupra lui Eminescu,* în *Făt Frumos,* 1929, p. 142 și urm.) După cum se vede, în această doină se află și versuri pe care le-am întâlnit în poeziile citate mai sus din manuscrisele lui Eminescu.

In *Scrisoarea III* - scrisoarea fiului lui Mircea, cu ritmul ei popular, cu frăgezimea ei minunată face o artistică tranziție de la măreția celebrării la măreția biciuirii. între două avânturi neînfrânate, avem o destindere emotivă care-i o binecuvântare din punct de vedere artistic.

v. *195 și urm.* Partea a II-a, a *Scrisorii III,* este în adevăr satiră susținută cu vehemență. Radu Paul *(op. cit.,* p. 16 și urm.) stabilește corespondența între poezia lui Eminescu și poeziile lui G. Crețeanu, *Cântarea barzilor la mormântul bătrânului Mircea, Nebunia lui Tasso, Dezgust, Odă la junii români.* Dacă, pentru primele două, s-ar putea susține că Eminescu le-a cunoscut din *Melodii intime,* 1855, pe celelalte nu le putea cerceta decât în *Patrie și libertate* (1879) când satira era deplin închegată. Și chiar pentru primele două, apropierile sunt prea vagi, nimic din ce este caracteristic, ca artă, nu pare să fie ecou al vreunui vers din ele.

Însă din ms. *2259,* f. 46v.- 48 avem versuri ca următoarele:

Voi sunteți urmașii Romei! Voi?, ofie-vă rușine.
Soarele nu-i un tăciune — Dumnezeu nu e un câne,
Ticăloșii nu-s nepoții unui neam de semizei.
Ce-i în capul vost' nemernici? E-un grăunte de lumină?

Să ne amintim că tot de prin aceeași epocă, aproximativ 1872, sunt și versurile din *Memento mori* și *Odin și poetul* în legătură cu decăderea prezentului. Să ne amintim cât dispreț pune poetul în cuvântul „romunculi".

În ms. *2259,* f. 222-223, din aceeași epocă, avem versurile:

Ș-acuma priviți cu spaimă astăfață sceptic-rece...
Astăzi noi suntem de vină, domnii mei, nu este-așa...
Prea v-ați arătat arama, prea ați supt din astă țară...
Drept știință-aveți în mine vreun vals din Bal-Mabille.

În ms. *2260,* f. 1-5 se află o versiune care arată că partea de satiră din *Scrisoarea III* era pe deplin închegată încă de prin 1878. Numai pentru versurile finale poetul nu ajunsese

la o concepție clară. Dăm această versiune fiind utilă și pentru recunoașterea unora din personagiile la care sunt aluzii în textul definitiv:

Să cânte pe eroii puternici și viteji
Aveau o dată-n lume ce căuta rapsozii,*
Eroii cei de astăzi ei nu ne dau prilej.
Urmă la vremi de aur greoiul vacu-al prozii,
Nu vrrednici ca odată, ei repede-n vârtej
Se mișcă-n scena lumii ghidușii și irozii,
De-aceea, dulce muză, petreci la munte-n crânguri
Căci pentru a-i descrie ne trebui săfim singuri.*

Nu lira visătoare, nici dulcele tău flaut,
Ci surle și țimbale, bătaia-n tact a dobii.
Acestea sunt organe eroii să mi-i laud.
Ușor e acestora deschis să dai cu bobii,
În cronice bătrâne eroi[i] nu îi caut,
Nu voi să pun pe Ștefan și eu la gura sobii,
Nu cerul i-a menitu-i, nici stelele în zodii,
Copiii reci și cinici ai comicei tragodii.

Rămăie-n noapte sfântă, în umbră, Basarabii,
Din dulce neclintire, o, pană, să nu-i datini,
Începători de vremuri, purtând viteze săbii
Și tu Bogdane Dragoș, voi marilor Mușatini,
Eu astăzi am aface [cu] sângele Barabii,
Cu călcători de lege și vânzători de datini,
Căci graiul blând din cronici, frumos ca al lui Nestor,
Ajung[e] mai ca sfara zăluzilor acestor.

De mult în dulce noapte eroi vă adumbriseți
Și nu vă atinsese canalia cenușa,
Și azi când ăstor fameni și voi le trebuiseți,
Ei sfintele morminte le turbură acușa
Și-n limbă păsărească, drapândpe letopiseț,
Istorici se gerează, cu voi împlându-și gușa,
Cu voi, ce lor asupra privind cel mult ironici
I-ați sudui...De-aceea dormiți în colb de cronici.

Prezentul nu e mare, nu-mi dă ce o să-i cer?
La Sybaris nu-s oameni în capiștea spoielii,
Au beiul de la Samos nu e un giuvaer,
*Cufrate-său, crescutul sub poalele Fanelii?**
Acesta ce vânduse bilete până ieri
Pentru-a sa adorată în ușa cafenelii;
E[l] legi dă și aruncă retoricele-i suliți
In capiștea cea plină de saltimbanci de uliți.

N-avem în vremea noastră destui feciori de lele,
De oameni mari mulțime privind oriîncotro?
Pe mlaștina comună nu strălucesc ca stele,
Eroii ce îi caut sclipind cât de colo?

Priviți numai la grecul cel învechit [în] rele,
La ochii lui [de] broască, la rebb Berlicoco,
Venin el are-n suflet și șiretlic în hârcă,
Un pui de grecfățarnic cu sânge de năpârcă.

Sau nu e o podoabă a vremilor de azi
Acel ce șapte nume î[și] puse de când este?
Membru de academii și preacinstit obraz,
Ținând surori vo două sărmanul de neveste,
De ce el să se piardă pe-al vremilor talaz,
De dânsul să nu deie cronistul vre o veste,
Căci cine oare este să poată sta pereche
Cu-al geniilor geniu, cu Popovici-Ureche?

Avantil Forai dară mânjite obrazare,
Segnorijucați spre gaudiu cum ați deprins, pefunii,
Voi singuri măiestria o știți ceafoarte rară,
Reprezentați cu toții comedia minciunii,
De trei ori zece ani-s că proștii v-admirară
Și ce vă pasă oare dacă vă scuipă unii,
Să luminez aceste cinstite mult obraze,
Mă du, cu zborputernic, la Sybaris, Pegaze!

În v. 14, o aluzie la o scriere de Dimitrie Petrino. în v. 35, beiul de la Samos este I. Ghica. Actrița franceză Fanelly (v. 36) conducea trupa de la „Grădina Union - Suisse" din str. Câmpineanu (Aug. Z.N. Pop, *Eminescu și Pantazi Ghica,* în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1939, p. 22 și urm.). În *Timpul* din 1 sept. 1876, la „Cronica zilei", sub titlul *Ambulanța teatrală Pantazi Ghica - Fanelly,* se arată că deputatul Pantazi Ghica era în căutarea unui local pentru trupa Fanelly îi făcea acesteia reclamă, ba chiar plasa și bilete pentru spectacol. Berlicoco este porecla lui CA. Rosetti. I se mai spunea, după cum se vede din ms. lui Eminescu, rabinul CA. Rosetti: *rebb,* corect *rebbe* = rabin (v. 46). În v. 55, aluzie la istoricul V. Alexandrescu-Urechia.

v. *209 și urm. Timpul* din 10 mai 1881, imediat după programul serbărilor încoronării ca rege a lui Carol I, publică *Scrisoarea III.* Se știe că Maiorescu a găsit lui I. Brătianu și partidul liberal un merit din faptul hotărârii Independenței țării și ridicării domnitorului la rangul de rege, așa că gestul din *Timpul* nu se poate atribui decât lui Eminescu personal. Aluziile la Sybaris și la stâlpii de cafenea sunt mai vechi decât *Scrisoarea III:* le aflăm și-n versiuni vechi ale *Scrisorii II.* Părerea lui Eminescu despre decăderea prezentului, în contrast cu măreția trecutului, este ceva constant în activitatea lui de poet și de ziarist. Mărturiile pe care le avem în legătură cu satira care se dezlănțuie o dată cu v. 209 merită să fie cunoscute. Gh. Panu scrie că el și cu V. Conta au fost contra publicării *Scrisorii* în *Convorbiri literare,* din cauză că o considerau ca un pamflet politic demn de *Timpul,* dar nu de a revistă literară serioasă *(Amintiri de la „Junimea",* în *Săptămâna,* II (1903), din 9 mai, p. 469 - fragmentul de *Amintiri* de aici n-a mai intrat în volumul tipărit).

În *Însemnări zilnice,* vol. II, p. 11, Maiorescu înscrie la data de 29 III 1881: „Eu la Iași, ținut pentru Societatea de binefacere a doamnelor o conferență despre *Trecutul și Viitorul* Sală plină. Peste 1.000 de lei câștig net. Cu o seară înainte, «Junimea» la Pogor și lectura *Satirei* lui Eminescu cu Mircea, și actualul «liberal», Panu, contra." Tot Maiorescu, în *Discursuri parlamentare,* vol. V, 1915, p. 86-87, notează în legătură cu chestiunea: „În aducerea aminte a tuturor celor ce erau de față la întrunirea «Junimei» din seara de sâmbătă, 28 III 1881, în casa lui V. Pogor va fi rămas neuitată scena provocată de Panu. Autorul volumului de față, sosit la Iași pentru o conferență de binefacere ținută a doua zi, adusese

cu sine de la București *Satira III* a lui Eminescu, «un sultan dintre aceia ce domnesc peste vreo limbă», scrisă cu câteva zile mai nainte, celebra satiră cu versurile amare în partea a doua:

«De-așa vremi se-nvrednicirăcronicarii și rapsozii...»[1]

La citirea acestor din urmă versuri cu aluziile transparente la Ion Ghica și la prezidentul Camerei, CA. Rosetti, Panu întrerupe și strică cu un fel de aer procurorial: «Nădăjduiesc că poezia nu se va publica în *Convorbiri literare*». Râsul homeric trezit de această cerere l-a făcut pe Panu să părăsească adunarea și de atunci nici n-a mai asistat la vreo întrunire a «Junimei». Radicalii, când ajung în funcții de ale statului, devin ușor despoți."

Să adăogăm însă informația lui Panu, că Maiorescu, deși găsea în poezie atacuri virulente, o socotea demnă-să fie publicată ca expresie a unei pasiuni profunde și sincere. Panu îi recunoștea lui Eminescu sinceritatea în păreri (vezi *Amintiri de la „Junimea",* în *Săptămâna,* II, din 9 mai 1903, p. 471).

Și-n *Amintiri din „Junimea"* de Iacob Negruzzi, evenimentul își are locul lui: „într-o zi, viind Maiorescu din București, ne aduse în «Junimea» frumoasa poezie a lui Eminescu intitulată *Scrisoarea III,* pe care poetul tocmai o compusese. Cetirea acestei poeme produse un adevărat entuziasm în «Junimea», când deodată Panu, din colțul unde ședea, își ridică glasul și ne declară că versurile lui Eminescu cuprind aluzii politice, că sunt îndreptate contra partidului liberal, adăogând spre uimirea noastră, că dacă poezia se publică în *Convorbiri literare,* el părăsește societatea. Această notă discordantă era ceva cu totul neobișnuit în cercul nostru: s-a făcut atunci o mare și lungă tăcere, apoi ca și când Panu n-ar fi zis nimic, s-a cerut ca poezia să se citească din nou; versurile poetului s-au ascultat cu aceeași plăcere, și eu am declarat că le voi publica în *Convorbiri,* fiind indiferent la o poezie așa de frumoasă, dacă cuprinde aluzii politice sau nu. În urma acestora, Panu a spus către mai mulți la sfârșitul ședinței, că se leapădă de «Junimea», și în adevăr de atunci nu s-a mai arătat în mijlocul nostru."

Chestiunea aceasta a elementului tendențios din *Scrisoarea III* a fost atinsă adesea de contemporanii poetului și de cei de după el. Timpul însă a scos la iveală ceea ce este artă în poezia lui Eminescu, după cum a trecut în umbră ceea ce părea aluzie la cutare om politic.

Iată ce credem că este bine să spunem în această problemă: *Scrisoarea III* cuprinde anumite elemente politice care îndreptățesc acuzările de tendenționism. E adevărat că Eminescu nu atacă pe liberali, el atacă „liberalul". Cine cunoaște articolele politice ale lui Eminescu, știe că acesta era contra liberalismului în genere, nu numai împotriva liberalilor de la noi. În critica sa, Eminescu se sprijinea nu pe dușmănii personale, ci pe o concepție politică precisă. Ecou al preocupărilor politice există în *Scrisoarea III:* Teoria păturii superpuse și chestiunea politicianismului de la noi sunt clar atinse. Firea pasionată, vehemența de ton, indignarea etică din articolele din *Timpul* apar și în *Scrisoarea III.* Expresii întrebuințate în proza politică revin și sub pana poetului. În *Timpul,* 6 oct. 1878, găsim întrebuințate de Eminescu expresiile: stâlpi de cafenele, frunți sibarite. În *Bălcescu și urmașii lui,* se vorbește de politicienii care joacă pe funii. în articolul de la 8 oct. 1878, este aluzie la Sybaris - capitala noastră. în articolul de la 23 dec. 1878 se vorbește iarăși de politicienii stâlpi de cafenele, în cel din 29 iunie 1880 de Bal-Mabille.

Întocmai ca și scriitorii lăudați pe nume în *Epigonii,* politicienii atacați anonin. *În Scrisoarea III* devin prin artă simple semne depersonalizate. Eminescu se servește de aceste semne ca să-și exteriorizeze sentimentul ce-l stăpânește. În *Scrisoarea III* cei vizați dispar așa cum dispare o culoare în ansamblul peisajului. Trăsăturile împrumutate cuturui personagiu sunt subordonate concepției poetului, așa cum un pictor subordonează concepției sale toate trăsăturile caracteristice ale modelelor.

v. *216* Versul se poate interpreta în două feluri: „Măști, de renume cu toatele, din comedia minciunii" și „Măști cu toate cele de renume din comedia minciunii." E preferabilă întâia interpretare.

[1] Citează pasajul, v. 195 228.

v. *221* Aluzie la Ion Ghica, dar unele trăsături sunt mai degrabă ale lui Pantazi Ghica.
v. *228* Aluzie la CA. Rosetti. În *Epistolă generalului Florescu* (1878) de V. Alecsandri:

Și-aștept să văd sub trăsnet hidoasa pocitură,
Care-au sădit în țară invidie și ură.

În articolul *Spiritul vieții noastre publice* din *Timpul,* 18 noiembrie 1879, Eminescu scrie pe cât de aspru, pe atât de nedrept: „Și când poetul nostru vorbește de «hidoasa pocitură, ce-a semănat în țară discordie și ură»..., nu voiește să se arate un om, ci un spirit fatal ce s-a încuibat în societatea noastră."

v. *232* Aluzia este la deputatul Al. Holban, care ceruse invalidarea alegerii lui Maiorescu la Iași în 1878, pe motiv că propaga și practica fățiș „doctrine condamnabile, dizolvitoare de societăți civilizate, doctrine care zic că forța primează dreptul". Eminescu avea să arate că Al. Holban confunda din ignoranță pe Schopenhauer cu alți doctrinari (vezi D. Murărașu, cap. al VIII-lea din *Comentarii eminesciene,* București, 1967 și *Eminescu și Schopenhauer,* în *Revista germaniștilor români* (VII), nr. *3-4* 1938).

v. *240* Versul își are forma definitivă încă de prin 1875-1876, în ms. *2268,* f. 26-28. Întregul pasaj v. 236-248 trebuie pus în legătură cu teoria păturii superpuse, dezvoltată de Eminescu în articolele din *Timpul.* Despre această teorie, Eminescu scrie în *Timpul,* din 26 ian. 1882: „Nu voim să urmărim până la extrem această problemă, observăm însă că noi am fost cei dintâi care am relevat-o".

Adevărul însă este că teoria a fost formulată înainte de Eminescu, de Eliade în *Echilibrul între antiteze,* de Bolintineanu în *Despot-vodă* din 1868. Hasdeu în articolul din *Columna lui Traian* din 16 iunie 1871, dă numele unor străini ajunși în roluri politice însemnate. Eminescu completează lista și pune numele lor și în formă de versuri (vezi ms. *2276II,* f. 67v.-68, în ed. Perpessicius, vol. II, p. 276. Vezi de asemenea și *Bismarqueuri de falsă marcă.).*

v. 249 și urm. Despre decăderea urmașilor Romei a scris Eminescu în *Memento mori,* v. 991-1014, atât cât cadra cu această lucrare. Nu avem nici un motiv să credem, ca Perpessicius în ed. sa, vol. II, p. 273, că părțile satirice din *Scrisoarea III,* în primele lor versiuni, ar fi fost concepute ca urmând să se integreze în *Memento mori.* Tocmai violența lor satirică le exclude de la aceasta.

v. *255* În adevăr, în *Timpul* se află forma: „cinismu", așa cum, din necesități metrice, Eminescu a folosit și forma: „basmu" (vezi și I. Crețu, *Rectificări la edițiile lui Eminescu,* III, *loc. cit.,* p. 65). Eminescu folosește și forma „atticismu", într-o versiune de prin 1874, a *Scrisorii I* (ms. *2258,* f. 171-172v.):

Va cântări al vorbei atticismu.

Versurile 255-257 sunt dintre cele mai vechi care au intrat în compoziția *Scrisorii.* În ms. *2259,* f. 46v.-8, avem încă de prin 1872:

La Paris în oceanul de cinismu și de lene,
La femeile-i pierdute, la orgiile-i obscene,
Duceți aurul, viața, mintea ca s-o prăpădiți în stos.

v. 259 Gherea, în *Critice,* vol. I, p. 108-110, combate pe Eminescu fiindcă aduce slăvire trecutului glorios. Criticul condamnă pasajul luptei între Mircea și Baiazid, dar găsește „minunată" *Scrisoarea III,* fiindcă satirizează pe „domnișorii" cu educația făcută la Paris.

v. *261* Cuvintele „vestejiți fără de vreme" ne duc spre versurile de amară ironie din *Junii corupți.*

v. 262 În *Însemnări zilnice,* vol. I, p. 187, la data de 17/29 martie 1872, Maiorescu scrie despre Costaforu, fratele ministrului G. Costaforu, care zeflemisea pe cei cu simpatie pentru francezi și amintea de tinerii care studiaseră la Paris „mai mult la Bal-Mabille".

I.A. Rădulescu-Pogoneanu *(ibid,.* în notă) crede că versul lui Eminescu ar putea fi un ecou de la „Junimea", unde Maiorescu va fi relatat cuvintele lui Costaforu.

Adevărul este că Eminescu foloseşte cuvântul „Bal-Mabille" încă de pe când era la studiu în Berlin. În versiunea *Scrisorii III,* ms. *2259,* f. 222-222v., de prin 1872-1873:

Dreptprivire un monoclu — drept onoare — o barbăfadă,
Drept ştiinţ-aveţi în minte vreun vals din Bal-Mabille.

Cuvântul este însă de întrebuinţare mai veche. Eminescu îl putea cunoaşte din *Pomare* de Heine (vezi Leca Morariu, *Multe şi mărunte,* în *Buletinul „Mihai Eminescu",* Râmnicul Vâlcii, 1944, p. 9); din *Coana Chirița la Paris* (1868), (vezi I.M. Raşcu, *Eminescu şi Alecsandri,* p. 56); din *Un boier nou,* de Creţeanu, satiră apărută în *Revista contimporană,* (I) 1873, p. 44. şi urm.

Pe lângă drept, cancanul a studia m-am pus.
În amator la şcoală din când în când mergeam,
Dar la Mabille, la Pradofoarte exact eram.

Romanul *Les mystères de Paris* de Eugene Sue, cu pagini multe închinate petrecerilor la Bal-Mabille, a fost mult citit la noi chiar şi după 1875.

În preajma redactării definitive a *Scrisorii,* Eminescu scrie în articolul din *Timpul,* 29 iunie 1880: „dar astfel stând împrejurările, *Românul* ne va da voie să facem şi să menţinem deosebirea între ţara lui Ştefan şi a lui Mircea, din a cărei sâmbure născător a răsărit un codru de lanuri, şi între ţara ofiliților şi parfumaților caraghioşi care se felicită prin Paris cu comunarzii şi-şi petrec zilele dormind şi nopţile prin Bal-Mabille".

Despre această chestiune, vezi alte date în Perpessicius, vol, I,. p. 275 şi nota.

v. *265 şi urm.* Şi acestea sunt dintre versurile cele mai vechi. Le găsim şi-n ms. *2259,* f. 222-222v., de prin 1872-1873:

Ş-acuma priviţi cu spaimă astăfaţă sceptic-rece,
Acest ochi ce vede-ndată, ce nimic, nimic nu trece
Sub ofrază sclipitoare, cu un loc comun drept şea.
Azi când orice creţ din suflet şi orice dorinţă-ascunsă
N-a rămas nediscusută, neivită, nepătrunsă,
Astăzi noi suntem de vină, domnii mei, nu este-aşa?

„Scepticismul *Scrisorii III?* Evident, în ţesutul acestei scrisori întâlneşti şi cuvântul: sceptic; şi ai putea să-l înregistrezi ca plan de rezonanţă de mai multe ori, fără însă ca acordul total al plăsmuirii, cu accentele ei de indignare şi de revoltă să poată marca o acceptare a scepticismului. Negaţiunea vremii politice şi sociale este reversul unui suflet stăpânit peste măsură de marile valori morale ale vieţii. Sentinţa este deci dată în numele acestei table de valori, pe care o simţi afirmată în chiar accentele de indignare." (D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 68).

v. *276* Pentru apropierea între acest vers şi *Dezgust* de Creţeanu, susţinută de Radu Paul, vezi nota noastră la v. 195 şi urm. M. Dragomirescu, în *Critica ştiinţifică şi Eminescu,* p. 131 şi *Science de la litterature,* vol. I, p. 124, susţine că Eminescu exprimă propria sa părere în acest vers. De asemenea Tudor Vianu, în *Poezia lui Eminescu,* p. 121- 122: „Geniul? o nefericire!, se întreabă şi exclamă Eminescu în *Scrisoarea III".*

Eminescu însă aici, nu exprimă o convingere a sa în privinţa virtuţii şi geniului, ci face o imputare „mişeilor" pe care-i critică şi pentru care, după opinia poetului, virtutea este o nerozie şi geniul o nefericire. Pentru acest înţeles al cuvintelor lui Eminescu, trimitem şi la versurile lui I. Ctina din lucrarea lui C. Aricescu, *O preumblare pe munţi,* 1872, p. 102, poezia *Amicului meu, C. Roată:*

Noi pornirăm totodată p-astă cale grea, spinoasă;
Noi avem tot acea ţintă; vârsta noastră efrumoasă;
Să sperăm, poet-amice, că vom fi nemuritori?

Ha! ha! ha! iacă un nume! iacă înc-o vanitate!
Omer, Dante, Byron, Hugo... un cuvânt desert a toate,
Un accent între morminte, un sarcasm în sărbători.

Cefolos ai după moarte, când în viață te gonește
Vulgul? Patria-ți iubită cu dispreț te răsplătește?
Geniu și nenorocire! *strigă-n urma ta râzând.*

Nu mă condamda, poete, că nu cânt și eu ca tine,
Pe ruina omenirii; e mai mare plânsu-n sine,
Plânsu-acela fără lacrimi, decât glasul tânguind.

v. 277 Într-o versiune de prin 1876 pentru *Scrisoarea II* (ms. *2280,* f. 20-23):

Să doarmă-n colb de cronici, căci bine sunt păstrați,
În sfânta limbă veche, acei viteji bărbați.

v. 279 și urm. Al. Russu: „O, Vlad Tzepech! Que n'es-tu la pour garnir convenablement tous ces pals fichés en terre roumaine par les ennemis des roumains!" (citat de Alecsandri, *Foaia Societății... din Bucovina,* IV, 153).

În descărcarea finală a emoției poetului nu avem nici inteligență care judecă mijloacele, nici voință care realizează ceva practic. Avem o descărcare a emoției și o calmare sufletească justificabile numai în acel plan superior, unde există o altă lume, lumea artei, care nu se conduce după legile și logica din viața practică. Numai într-o asemenea lume e admisibilă chemarea lui Țepeș, căci în lumea obișnuită acest gest ar fi o naivitate. Dacă Eminescu ar fi fost un politician practic, în *Scrisoarea III,* ar fi trebuit să ceară venirea la putere a conservatorilor, pentru a reface moralitatea puiblică, și să îndemne la revoluție și la instituirea imediată a „ordinului Sfintei Cânepe".

SCRISOAREA IV

A apărut în *Convorbiri literare,* 1 sept. 1881. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 152; note în vol. II; p. 324 și urm.

Forme diferite în ed. Maiorescu:
v. 5; se văd numa; v. 8: muchi (ed. I), mușchiu (ed. II și cele mai noi); ceruri; v. 14: unduioase (ed. I), îndoioase (ed. II), undoioase (ed. mai noi); v. 15: cutreer; v. 16: greer; v. 37: se-nchină (ed. I și *Conv. Ut);* v. 49: iese; v. 51: repede; v. 56: dimpreună; v. 76: prietini (ed. I), prieteni (ed. II); v. 78: repezi; v. 124: musteața (ed. I), mustața (ed. II); v. 138: în urechi (ed. I), la urechi (ed. II și cele mai noi); v. 140: mai pătrunde; v. 141: câte-o voce; v. 143: Dar tot șuieră; v. 144: Se împinge tumultoasă și sălbatecă...

v. *1 și urm.* Partea descriptivă, v. 1-24, trebuie pusă în legătură cu o scenă din drama *Bogdan Dragoș,* după cum a remarcat demult I. Scurtu *(Drama lui Eminescu: Bogdan Dragoș,* în *Sămănătorul* București, 18 ian. 1904) și cu v. 1-32, din *Diamantul Nordului* (vezi notele la acest poem).

v. *14* Forme ale verbului „a tremura" apar și-n versurile 5 și 7. Poate de aceea Maiorescu, în ed. I, a înlocuit „tremurânde" cu „unduioase".

v. *19* La Perpessicius: de frunze.

v. 27 și urm. Ibraileanu, în *Eminescu* din *Studii literare,* p. 194 și urm. găsește în acest pasaj un exemplu de acumulare de efecte: „Mă voi opri asupra câtorva expresii concentrative care, plasate cu un infailibil istinct creator, exploadează în sufletul cetitorului, din cauza

contactului - din cauza ciocnirii - cu alte expresii și degajează întreg conținutul lor de înțelesuri și de intenții. O astfel de expresie, din cauza *conținutului* ei, este cuvântul «noroc» din primul vers (v. 27).

Trebuie spus în prealabil că Eminescu evita în versurile sale, pe cât e posibil, cuvântul *fericire,* abstract, banal, trivializat în vorbire ca și în poezie, prin frecventă, *sentimentală* și abuzivă întrebuințare. *Noroc* - în înțelesul pe care i-l dă Eminescu aici - are și ceva din celelalte accepții ale lui - *șansă și soartă*..

Vino! joacă-te cu mine, cu norocul meu...
înseamnă: joacă-te cu fericirea mea, cu soarta mea, cu viața mea...

Tot atât de concentrativă - dar nu prin complexitatea conținutului, ci prin asociațiile ce provoacă - ni se pare și expresia «veștedă» (v. 28).

De aceeași natură este expresia *pânzele de in* (v. 32) abia «figurată» (umilă, admirabilă și dibace «metonimie»), căci o expresie prea indirectă ar fi subliniat ideea, ar fi atras atenția că este ceva de mascat. Această expresie care, prin ea însăși, evocă puritatea - și prin aceasta își îndeplinește estetic funcțiunea - spune totul..." Ibrăileanu arată apoi dibăcia artistică dintre „Vino" de la începutul versului 27 și „să vin" de la sfârșitul versului 31, de asemenea arta cu care este introdusă natura, începând cu versul 30.

v. *29-30* Vezi *Diamantul Nordului,* v. 35-36.

v. *35-38* Vezi *Diamantul Nordului,* v. 49-53.

v. *37* În *Convorbiri literare* și ed. Maiorescu: „și se-nchină peste gratii", poate o greșeală de tipar. În versiunea ms. *2276* și versiunea ms. *2282* (ed. Perpessicius, vol. II, p. 334 și 341 și urm.): „și se-nclină". Totuși în *Feciorul de împărat fără de stea,* v. 111:

A tatălui său vorbă aude și se-nchină...

v. 45 și urm. Vezi *Sarmis,* v. 21 și urm.

v. *49 și urm.* Vezi *Sarmis,* v. 11 și urm. Vezi de asemenea *Gemenii,* v. 1-8, versiunea ms. *2259* și versiunea ms. *2279* (ed. Perpessicius, vol. V, p. 454-457 și 476-477).

v. *60 si urm.* Vezi *Sarmis,* v. 69 și urm. De asemenea versiunile la *Gemenii.*

v. 81 În *Icoană și privaz,* v. 163:

Vezi tu, închipuirea în veci îmi e tovarăș...

Pentru înclinarea poetului spre vis și autoiluzionare vezi și *Când crivățul cu iarna...,* v. 39 și urm.

v. *85 și urm.* De comparat cu acest pasaj, compoziția *Iubita vorbește* (ms. *2278,* f. 26v. - 28), datată: „28 august 1876 noaptea":

Nu am chip în toată voia
În privire-ți să mă pierd,
Cum îmi vine, cum îmi place,
Drag băiet să te desmierd.

După gât să-ți pun eu brațul,
Cu sărutări să m-adap
Și tăcând... cu ochii numai
Să te-ntreb clătind din cap,

Să te-ntreb în toată ticna,
Gură-n gură, piept la piept:
„ Tu pricepi ce-ntreb anume?
Îți sunt dragă? Spune drepți"

Dar abia mi-ntind eu botul,
Iaca sare cleampa-n broască —

De mătușe și rudenii
Dumnezeu să te păzească —.

Iute capu-n altă parte
Si mă uit în jos smerit —
Doamne, nu-i în lumea asta
Vrun ungher pentru iubit.

Haide tata, haide mama,
Dur la deal și dur la vale,
„Ba că vremea e frumoasă,
Ba că ploaia e pe cale".

Și ca mumii egiptene
Stau cu toți în scaun țepeni,
Tu ca mânile-ncleștate,
Tot cu degetele depeni.

Iară tu sucești țigară,
Smulgi la fire din musteți
Și-n vorbirea-nteresantă
Torni câte-un cuvânt isteț!

Iară eu să-mi ascund râsul,
Duc batista mea la nas —
Căci dezvolți atâta spirit,
Ca vițelul de pripas.

Și la ceas mecanicește
Înțelept te uiți și rece.
Câte ceasuri? toți întreabă.
Ceasuri? Șepte fără zecel

Toți cu mâinile în poale,
Ei pe scaune-a-nlemnit
Și vorbesc de slugi și cloște...
Doamne, tare ni-i urât!

Cum nu poți în toată voia
Cu guriță să mă saturi
Și de-a brațelor strânsoare
Să mă frâng vicleană-n laturi.

v. 97 și urm. De comparat cu compoziția *Dezgust* (ms. *2283,* f. 43-46. Ed. Perpessicius, vol. II, p. 326 și urm.) de prin 1876:

Ce v-asămănați cu mine viața mea zavistuind,
Ce nu curge ca a voastră, ci se sfarmă picurând?
Voi ce-ați fost mânați în lume de al dorului impuls,
De a inimei bătaie cu sălbaticul ei puls,
Sucul patimelor crude însă dulci cu toți l-ați supt,
V-a fost sufletul ferice, deși poate e azi rupt.

Ce v-asămănați cu mine voi cu inime de foc,
Voi cu gândul la speranțe și cu zile de noroc?
De-ați zâmbi - zâmbiri senine, plâns-ați -plânsul v-a răspuns,
Ați avut un suflet care de al vostru s-a pătruns.
Ce-ați căutat în astă lume, ați găsit: amor și milă.
Căutat-am eu vrodată ceea ce-mi aduce silă?
Nu sunt rău, fiindcă nimica nu merită că să fiu,
Dar tot [una] îmi e mie de-aș muri ori de sunt viu.
Tot ce mișcă [viața] voastră pentru mine-i ironie,
Ziua de-azi îmi spune-aceeași ce mi-ar spune și o mie,
Nu m-am saturat de viață deșertând al ei păhar,
Ci a voastră bucurie mie îmiface amar...
Nu știu, este al meu suflet mestecat atât cu fiere,
Cât preface bucuria, fericirea în durere?
Este inima-mi bolnavă ce preface-amoru-n ură,
Sau că gheața o-ncălzește și îngheață la căldură,
Este mintea mea altminteri, de privesc în lume-amar
Ca prin negură și ceață și prin negru ochelar.
Dară știu cum că iubirea mie-mi face neplăcere,
Tot ce-i dulce, blând mă împle de dispreț, de chin și fiere.
Altu-n ochii dragei sale mii de lucruri văd că-nvață,
Eu? iubirea mă respinge, frumusețea-mi face greață.
O cadavre, despre care sufletu-mi nici vra s-auză,
Nu râdeți, căci vă văd dinții dizbrăcați de a lor buze —
Mie-mi pare cum că ochii ce îi văd rotunzi, lucind,
Mâni în bolțile osoase le-oi vide painjenind.
Voi sfințiți cu mii de lacrimi un amor, instinctul van,
Simțirea, pe care câinii o au o dată pe an-
Numiți mare opintirea, căreia văfaceți robi,
Gloria, închipuirea, ce o mie de neghiobi
Despre voi pot să o aibă - numiți mare vrun pitic,
Ce-o bășică e de spumă într-o lume de nimic.
Oricefrază lustruită pentru voi e adevăr,
Vă credeți stăpâni pe soartă... când vă duce ea de păr...
De trăiți, trăiește altul, robi de Demiurg învinși,
Elprin gura-vă răsuflă, împingând sunteți împinși.
Bucuros, nu tu te bucuri și de plângi, iar nu tu plângi,
Căci al tău nu e nimica nici trăind, nici când te stingi.
Nu simțiți că râsul vostru e un râs străin — nebuni!
Nu simțiți că-n proaste lucruri, voi vedeți numai minuni!
Nu vedeți c-amorul vostru serv-o cauză din natură,
Că-i sămânța unor viețe ce sămânță sunt de ură?
Nu vedeți că râsul vostru e în fiii voștri plâns —
Căci al tău nu-i nici cadavrul, când viața ți s-a stins.
Îmi păreți ca o ființă, care mișcă mii de măști,
Povestesc ca papagalii mii de glume și povești.
După toate: orifrumoase, ori urâte un actor
Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori
Ce-a spus veacuri dup-olaltă, ce va spune veacuri încă,
Pân' ce soarele s-a stinge în prăpastia adâncă.
Totu-i mască pentru mine, însumi eu îmi par o mască,
Demiurg se mișcă-n mine, vrând să mă ademenească,
Îmi oferă bucuria și să fiu cu voi de-o samă,
Numai să-mi orbească mintea și să nu spun cum îl cheamă.

Îmi dă tot... ce el numeşte tot... El cat-o nouă casă
Vrea să puie şi cadavru-mi- l-a luijocuri curioasă
Şi visând ofericire lumei, fericire mie,
Să alerg, precum aleargă viaţa lor întreag-o mie,
Să-mplinesc şi eu o cursă şi să treier în zadar
Ca un cal legat la ochi-i împrejurul unui par,

Totuşi voi aveţi în lume privilegiulfericirei,
Tot amorul, toată ura, îndulcirile simţirei;
Sufletul vă este tânăr şi mereu întinereşte
La simţirea, la dorinţa ce într-însul încolţeşte,
Aveţi viaţa şi puterea... sunteţi roţi ale maşinei,
Ce se mişcă-n jur de soare prin puterile luminei -
Am un singur privilegiu — mi-e urât, sunt trist, bolnav,
Sunt bătrân ca şi moşnegii deşi tânăr,... dar nu sclav.

Pentru acelaşi pasaj, v. 97 şi urm., vezi *Femeia?... măr de ceartă,* v. 54 şi urm.; v. 84-85.

Trimitem de asemenea la *Cezara:* „Oamenii îşi duc o viaţă instinctivă. De obiceiuri şi instituţiuni, crescute pe temeiul naturii, se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strâmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de uliţa satului, unde paradează don juanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea june maimuţe cu monoclu mirosind femelele" (ed. *Scrieri literare,* Craiova, 1935, p. 108).

„Priveşte-ţi-i, acei tineri, cu zâmbiri banale, cu simţiri muieratice, cu şoapte echivoce - vezi acele femei care îi răspund cu ochiri voluptoase şi mişcându-şi buzele, - vezi împrejurul acestui instinct se-nvârteşte viaţa omenirei... Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare..." *(ibid.,* p. 115).

Vezi de asemenea ironia cu care scrie Eminescu de cei ce se lasă în robia instinctului, în *O, adevăr sublime,* v. 5 şi urm. La instinctul de viaţă, aşa cum se manifestă mascat sub diferite forme, se gândeşte poetul în *Rime alegorice,* v. 173 şi urm., şi în poemul umoristic. *Antropomorfism.* Versurile 99-100, sub o formă apropiată ca sens, apar şi-ntr-o versiune de prin 1877 a *Scrisorii II:*

Poate-amorul? Dar aicea e-un instinct pe dos şi van,
E simţirea ce şi cânii o petrec o dată-n an...

Despre influenţa lui Schopenhauer, vădită în această parte a poeziei, au scris Mircea Djuvara *(Filozofia poeziei lui Eminescu,* în *Conv. Ut.,* 1914, p. 584 şi urm.) şi I. Petrovici (în *Schopenhauer,* Bucureşti, 1937, p. 23, 129).

v. *117 şi urm.* Sub formă asemănătoare apar în *Scrisoarea II,* versiunea ms. *2282,* f. 18 - 24, de prin 1880.

v. *123* Vezi aluziile din *Pustnicul,* v. 23-24, şi din *Icoană şi privaz,* v. 135 şi urm.

v *128* În alte dispoziţii sufleteşti, poetul a scris în *Ce s-alegea de noi, a mea nebună:*

Viaţa mea cea strălucită
De ochii tăi cei de copil,
Era cu zgomot şi-nflorită
Precum e luna lui april.

v. 133 De pus în legătură aceste versuri cu cele din *Scrisoarea II,* versiunea ms. *2256,* f. 51-56v., de prin 1877:

Câteodată mi-o închipui pefemeia ce-aş dori:
Ea în cartea cea deschisă peste umăr mi-ar privi,
Urmărind astfel cu ochii calea sufletului meu,
Aş simţi-o îndărătu-mi, dar nimic n-aş zice eu,
Dar aş şti că mă pricepe, ar simţi c-o înţeleg...
Din sărmana noastră viaţă am dura roman întreg...

Vezi şi *Minte si inimă,* v. *193-200.*

137 şi urm. LA. Rădulescu-Pagoneanu, în *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu,* în *Convorbiri literare,* mai 1902, a arătat legătura între sfârşitul *Scrisorii IV şi* textul *Cum cântam odinioară,* care se află în două ms.: *2262,* f. 160v. şi *2283,* f. 42r. şi v. în (ed. Perpessicius, vol. II, p. 325). Îl dăm mai jos după ms. *2283:*

Cum cântam odinioară
În confuzie divină
Şi-nnodam a mele versuri
Cu icoane de lumină,

Străbăteam a nopţii umbre
Şi cărările-n dumbrave,
Lumi-ntregi duiosul suflet
Înstruna un dulce Ave

Răspundea atuncea codrul
Prin al zefirului flaut
Şi prin stele risipite
Aflam taina ce o caut.

Căci şi azi o caut încă,
E acelaşi cântec vechi
Setea liniştei adânce
Care-mi sună în urechi.

Liniştire... pace, pace!
Unde eşti, pe care stea?
În ce lumi fără dorinţe,
Fără gând e partea mea?

Azi organele-s sfărmate
Şi-n strigări iregulare,
Vechiul cântec mai străluce
Cum în nopţi izvorul sare.

Şi prin gânduri suflă vântul,
Capu-mi arde pustiit
Şi sălbatec sună cântul!
Cel etern neisprăvit.

P-ici, pe colo mai scânteie
Tristă, palidă bolnavă
Câte-o rază mai curată
Din a geniului lavă.

Altfel şuieră şi strigă,
Scapără şi rupt răsună,
Se împing tumultuoase
Şi sălbatece pe strună.

Unde-s șirurile limpezi
Din cântarea ce-am gândit...
Ah! organele-s sfărmate
Și maestru-a-nebunit...

Punctul de plecare al versurilor, în care o orgă dezacordată devine simbolul spiritului poetului, este această notă germană, care se află în ms. *2282,* f. 157:
„Es ist dasselbe Lied, aber es klingt durch eine verdorbene Orgel und der Meister ist bärrisch geworden. Darum klingt es schauerlich, zerrissen, brach, und hie und da wirkt tief erkrankhaft glänzende Strahl von Genie durch grause, glitzernde, schreinde, ergreifende Getümmel der Töne."

SCRISOAREA V

Scrisoarea V, cu titlul *Dalila,* a fost cunoscută mai întâi numai sub forma unui fragment de 54 de versuri, apărut în numărul ilustrat al *Epocei,* la 1 ian. 1886 (B.A.R., P. II 12.425). Cine a avut manuscrisul în mâinile sale nu știm, fapt este că ni se dă numai un fragment din el, numai ceea ce posesorului manuscrisului ori redactorului *Epocei* i s-a părut mai interesant. Versul 29, în *Epoca,* începe astfel:

Să se-nălțe din călcâie...

ceea ce ar face să se bănuiască excluderea vreunor versuri anterioare, căci între v. 28 și 29 nu mai pare să fie legătură. Un nou ms. intrat în posesia Bibliotecii Academiei *(5186)* cuprinde însă o versiune asemănătoare cu cea din *Epoca* în privința v. 29.
Sumarul literar al acestui număr al *Epocei* este următorul:

Titu Maiorescu, *Așchii*
Eminescu, *Dalila* (fragment)
B.P. Hasdeu, *Adam în limba română* (din *Etymologicum magnum Romaniae)*
Iacob Negruzzi, *Scrisoare* (Cuprinde: *Curiozități contimporane)*
Vlahuță, *Melancolie* (metru antic)
Delavrancea, *Zobie*
Iacob Negruzzi și D.R. Rosetti, *Nazat* (fragment din act. II).

Dalila a fost reprodusă în *Fântâna Blanduziei,* din 3-10 dec. 1889. Textul prezintă o singură deosebire în v. 44:

Că deprindere, grimasă este zâmbetul pe gură

neconformă cu textul din *Epoca*.
Numărul acesta al *Fântânii Blanduziei* mai cuprinde: *Sara pe deal* și fragmente inedite din poeziile lui Eminescu. Alih (Al. I. Hodoș) scrie despre ediția a IV-a a poeziilor lui Eminescu, arătând că lipsesc din ea *Din noaptea, Dalila, Sara pe deal,* că ediția este plină de greșeli, că versuri întregi lipsesc din poeziile cunoscute ale lui Eminescu. Recenzentul nu e mulțumit nici de studiul introductiv și afirmă că Maiorescu, susținând că Eminescu era indiferent la chestiunile materiale, pare să se apere de învinuirea ce i se adusese, că a lăsat ca poetul să se lupte cu mizeria. Menționăm aici că în urma criticei lui Alih, *Dalila* și *Sara pe deal* au fost cuprinse în ed. a V-a - Maiorescu, București, 1890.

Ediția - Morțun, 1890 a reprodus textul din numărul ilustrat al *Epocei,* pe care îl intitulează *Albumul ziarului Epoca*. Textul se apropie de o parte din versiunea ms. *2277,* f. 52v.-58, fără să fie identic cu aceasta.

Convorbiri literare din 1 febr. 1890 publică un text mai complet al *Scrisorii V — Dalila,* socotit de atunci ca definitiv. *Dalila* este cuprinsă în ed. V - Maiorescu, din 1890, care cuprinde și *Sonet (Oricâte stele...)* cu această notă: „Următoarele două poezii de Eminescu, scrise - pe cât se vede - în prima aruncătură a condeiului încă de pe la 1880, au rămas nerevăzute de poet.

Pluralul «torții», în loc de «torțe», în *Sonet,* avea probabil să dispară, iar satira *Dalila,* dacă nu ar fi fost înlăturată ca un fel de variantă a actualei *Satira IV,* ar fi primit poate o modificare radicală. Dar și așa cum le găsim astăzi, aceste două poezii cuprind versuri de-o unică frumusețe și nu pot lipsi din opera lui Eminescu" (p. 319).

Nota informativă a lui Maiorescu, completată, se reproduce, și în ediția a VI-a a poeziilor lui Eminescu (1892), care cuprinde și aceste șase poezii: *Sonet (Oricâte stele...), Pe un album, Între pasări, Fragment (După ce atâta vreme...), Rugăciune (Rugămu-nendurarilor...), Dalila.* Iată nota lui Maiorescu la p. 294: „Următoarele șase poezii de Eminescu, scrise - pe cât se vede - în prima aruncătură a condeiului, au rămas nevăzute de poet, nepublicate de el. Una din ele este numai un fragment de trei strofe; «rugăciunea» se află intercalată într-o poezie de 12 strofe, intitulată *Tat twam asi,* având însă în manuscript fiecare strofa rânduri șterse și neînlocuite; satira *Dalila,* dacă nu ar fi fost înlăturată ca un fel de variantă a actualei satire IV, ar fi primit poate o modificare radicală. Dar și așa cum le găsim astăzi, aceste poezii cuprind versuri de-o unică frumusețe și nu pot lipsi din opera lui Eminescu."

Părerea lui Maiorescu că avem a face doar cu „un fel de variantă" a *Scrisorii IV,* nu se poate primi. Nici redactarea nu corespunde acestei *Scrisori,* și nici tema propriu-zisă. Dacă în *Scrisoarea IV* accentul se pune pe teoria instinctului, așa cum poetul o acceptase sub influența lui Schopenhauer, în *Scrisoarea V,* accentul cade asupra unei probleme de cu totul altă natură. în *Scrisoarea V* tema filozofică este de natură platoniciană. „Demonul" care își caută completarea lui firească, pentru a se putea înțelege pe sine însuși, nu numai că duce la metafizica platoniciană a iubirii, dar ne îndreaptă și spre acel Eminescu idealist care, la 22 de ani, scria în *Feciorul de împărat fără de stea,* mărturisindu-se pe sine însuși:

Când noaptea însă-i caldă, molatecă și brună,
Atunci o chem din mare, atunci o chem din lună
Pe-acea parte iubită a sufletului meu
Și ea venind prin noapte ca o rază de soare,
Coboară pe-a mea frunte nebună - visătoare,
Pân' s-a preface-n chipul ce l-am visat mereu...

În *Metaphysik des Geschlechtsliche,* Schopenhauer critică metafizica iubirii așa cum o expune Platon, găsind că filozoful grec rămâne în domeniul miturilor, fabulelor și fantaziei. Eminescu însă știe să varieze temele sale poetice. Nu se lasă convins de ceea ce scrie Schopenhauer și apreciază și pe Platon, ca impuls poetic, așa cum l-a apreciat, la locul lui, și pe filozoful german.

Textul publicat de Maiorescu corespunde versiunilor ms. *2277,* f. 52v.-58 și ms. *2282,* f. 84-90, fără să fie absolut identic cu acestea. Va fi avut Maiorescu o altă copie făcută de Eminescu? Trebuie s-o admitem, și în actuala situație a cunoașterii documentelor, să păstrăm textul Maiorescu, completându-l numai cu acele trei versuri de după v. 78, care se află în ms. *2282* și sunt necesare înțelegerii temei. Dacă urmărim dezvoltarea versiunilor *Scrisorilor,* ne dăm seama că Eminescu elimină treptat ce i se pare de prisos și ajunge la o formă mai concisă, mai bine organizată și mai lipsită de verbiaj vehement. Astfel se prezintă textul publicat de Maiorescu, față de ms. *2282,* după care se călăuzesc Scurtu și Perpessicius, ca și față de ms. ajuns de curând în Biblioteca Academiei (5186).

Ca toate poeziile lirice ale lui Eminescu, și *Scrisoarea V* are la bază viață trăită, experiență proprie, în care este atât de tragic contrastul între dorințe și realitate. De prin 1879- 1880 sunt versurile din ms. *2260,* f. 11-12, compoziție care poate fi privită ca independentă și totuși în relație, ca temă și unele versuri, cu *Scrisoarea V.*

Marmură cu ochii negri și cu glasul de porumb,
De ce-i rece al tău suflet și greoi ca și de plumb?
Când c-o patimă de demon te privesc și te ador,
De la ochii tăi cei lucii mântuirea mi-o implor,
Tu dai capul într-o parte și nu vrei ca să răspunzi,
Cu săgeata crud-a morții a mea inim-o pătrunzi,

Cu săgeata morții crude și cu golul sufletesc
Și nu pot cu-a mea suflare marmura s-o-nsuflețesc,
Cu fiori defericire s-o trezesc din al ei somn
Și pefarmecele-i toate eu, eu singur să fiu Domn.
Ah! cum nu tepot în brațe să te strâng în veci de veci,
Să dezgheț cu sărutarea-mi raza ochilor tăi reci
Și să mângâi cu-a mea mână de la tâmplă creții blonzi.
Piatră tu nensuflețită, o, tu inimă de bronz,
De erai depiatră, încă te-ncălzeai de-atât amor,
Mă lăsai să cad nainte-ți, la picioarele-ți să mor,
Să mă-nec defericire, de noroc să-nebunesc
Și în noaptea cugetării-mi și mai mult să te iubesc.
Dară vai, tu ești depiatră ca și veacul împietrit,
Tu nu știi ce e iubire, căci nu poți să fi iubit;
Tu gândești c-amorul este ca și roiul deplăceri,
Cum că chipul de-azi teface să uiți chipul cel de ieri;
N-ai aducere aminte, nici iluzii n-ai avut,
Mut îți este viitorul, cum trecutul îți e mut,
Geaba îți mai porți [pe] brațe raiul dulcilor tăi sâni,
Căci pustie ți-e viața cum o duci de azi pe mâni,
Căci pustie-i și săracă de noroc și mângâieri,
Căci putințafericirii a perit în vecinie ieri.
Și astfel cu vorbe numai luni de zile m-ai purtat
Ș-or să treacă ani la mijloc și eu [tot] n-oi fi uitat,
Cum ești dulce șifrumoasă, dar în lume deprisos,
Cum viața mi-aijertfit-ofără de nici unfolos.

v. 1 și urm. În *Biblia,* trad. Eliade Rădulescu, pe care Eminescu a cunoscut-o încă din vremea când elabora *Epigonii,* în cartea *Judecători,* cap. XIV și urm.: „Îl adormi [apoi Dalila] între genunchii ei și chemă pe cel ce rade și îi rase cele șapte șuvițide păr ale capului lui; și începu a se umili și a se depărta virtutea lui de la dânsul..." Textul este ilustrat cu o reproducere după Rubens.

v. 5 În *Antropomorfism:*

Iară voi, ca-n nopți când luna peste vârfuri de copaci
Ca un scut de-argint răsare, împlând lungile aleie
C-umbre negre și dungi albe — urmăriți pe vreofemeie...

v. 15 și urm. În *Ursitoarele* (ms. *2260,* f. 274-284):

Părul ei cel negru, moale,
Desfăcut cădea la vale,
Ochii tineri și căprii
Strălucesc așa de vii,
Iar de râde, are haz,
Cu gropițe în obraz
Și la unghiul dulcii guri
Și la alte-ncheieturi.
Și fa degete, la coate,
La-ncheieturile toate,
Ochii ard întunecoși,
Fața albă, buze roși,
Iar când merge legănată
Tremur sânii și deodată
Tremurăfrumsețea-i toată.

(vezi Eminescu, *Literatura populară,* ed. D. Murărașu, Craiova, 1936, p. 388).

v. *26* La Ibrăileanu şi Perpessicius: Pare că i-ar fi tot lene...
v. *32* În *Codru şi salon,* v. 153-156:

Să fii un pagiu din basme şi eu să fiu regină!
O, cum aş fi de bună, şi tu ai fi gentil,
Plutire-am lin pe lacul ce doarme în grădină,
Căci eu mă simt copilă, de-aifi şi tu copiii

v. 32 În ed. Maiorescu: E cu toane.
v *33-34* În *Ca ofăclie...,* v. 39-40:

Nu-i foliant în lume din care să înveţi

Ca viaţa preţ să aibă şi moartea s-aibă preţ...

În *O, stingă-se a vieţii...,* v. 35-36:

O, eu nu cer norocul, dar cer să mă învăţ

Ca viaţa-mi preţ să aibă şi moartea s-aibă preţ...

Aceste poeme sunt în relaţie cu *Mureşanu* (1876) unde, avem v.51-52:

O, eu nu cer norocul, dar cer să mă înveţi
Ca viaţa preţ să aibă şi moartea-mi s-aibă preţ...

v. *35* La Scurtu,Ibrăileanu, Perpessicius: Şi înveninat de-o dulce şi...
v. *44* La Scurtu şi Perpessicius: „Şi că sufletul ţi-l pierde..." Corectare potrivită, după ms. *2282,* f. 84-90, conformă, ca idee, şi cu versul final din fragmentul *Marmură cu ochii negri,* reprodus mai sus. În ed. Maiorescu, Ibrăileanu, Bogdan-Duică: „Şi că sufletul şi-l pierde..." După v. 58, în ed. Scurtu, Ibrăileanu, Perpessicius urmează:

Ea nu ştie c-acel demon vrea să aibă de model
Marmura-i cu ochii negri şi cu glas de porumbel.

Începutul v. 2: „Marmura-i..." duce la compoziţia *Marmură cu ochii negri,* din care poetul urma să facă o poezie independentă. Iată cauza pentru care versurile n-au mai intrat în redacţia definitivă a *Scrisorii.*
v.59 La Perpessicius: Şi că nu-i cere...
v. *63* Vers completat conform ms. *2282,* f. 84-90 de Scurtu, Ibrăileanu, Perpessicius.
În ed. Maiorescu: „S-ar pricepe acel demon... s-ar renaşte".
În ms. avut de Maiorescu, versul era nedefinitivat, deoarece Eminescu a observat că repeta prea de aproape versul 54 şi urma să-l revizuiască. Este şi-n aceasta o dovadă de autenticitatea textului publicat de Maiorescu

Completarea versului, urmând şi ms. *2282,* s-a făcut, lucru fatal, tocmai în modul pe care poetul voia să-l evite.
v. *65* La Scurtu şi Ibrăileanu: Descifrând a sale patimi şi amoru-i...
După v. 78 urmează în ed. Scurtu, Ibrăileanu şi Perpessicius:

Ştie oare ea că poate ca să-ţi dea o lume-ntreagă,
C-aruncându-se în valuri şi cercând să te-nţeleagă
Ar umple-a ta adâncime cu luceferi luminoşi?

Aceste versuri lipsesc în ed. Maiorescu, iar versul:

Cu zâmbiri de curtizană şi cu ochi bisericoşi

rămâne stingher. Completarea textului s-a făcut întâi de Scurtu după ms. *2282, f.* 84-90.
Trebuie să credem că aceste trei versuri (79-81) formau o unitate strofică, pe care culegătorul tipografic a sărit-o din neatenţie, fapt rămas neobservat şi de redactorul revistei *Convorbiri literare* şi, mai pe urmă, şi de Maiorescu, indus în eroare de, revistă.

v. *85* În *Iar fața ta e străvezie,* v. 7-8:

Tu, cefemeie între flori ești
Și-o dulcefloare-ntrefemei...

După v. 88 urmează în ed. Scurtu Și Perpessicius:

Tu, cu inima și mintea poate ești un paravan
După care ea atrage vre unjune curtezan,
Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel,
Lăsând val de mirodenii și de vorbe după el,
O chioreşte cu lornionul, butonat cu o garofă,
Operă croitoreasc㠚i în spirit și în stofa;
Poate că-i convin tuspatru craii cărților dejoc
Si-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...

v. *98-100* În *Cezara:* „Și poate că, din când în când, îți vin momente de luciditate, în cari privești ca trezit din somn, și vezi deodată cu mirare că ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta. Și *această* minte, care în turburea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din când în când câte o fulguraţiune de luciditate, această lecuță de *non sens* să vorbească și ea? să aibă vreo influență, să însemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea care nu-i decît o încifraţiune a aceleiași naturi? Nici vorbă măcar." (M. Eminescu, *Scrieri literare,* ed. cit., p.109.)

Noul ms. intrat în posesia Bibliotecii Academiei *(5185)* cuprinde o versiune înrudită cu cea din *Epoca* și din ms. *2282.* Dăm aici deosebirile față cu textul din ed. Maiorescu:

v. *5-12* întregul pasaj lipsește, întocmai ca în versiunea ms. *2282.*

v. *13—14* *Deci atunci când de-al tău umăr ți se razimă copila,*
Dacă ai putere-n suflet, te gândește la Dalila.
v. 17—19 *Și gropițe mici în unghiul ucigașei sale guri*
Și la degetele mâinii și la alte-nchieturi.
Nu e mică, nu e mare, nu subțire, ci-mplinită,
v. 21 *Tot ce zice i se cade, tot ceface-i șade bine.*
v. *23* *Dacă vorba eplăcută, și tăcerea-i încă place.*
v. 25-26 *Îmbla parcă amintindu-și vreun cântec - alintată.*
Pare că i-arfi tot lene ș-ar trebui sărutată.

După v. 26 rînd alb.

v. *27* *Să se-nalțe din călcâie, să-ți ajungă pân' la gură.*

După v. 30 rând alb.

v. *35—37* *Și înveninat de-o dulce șifermecătoarejale,*
Ai vedea în ea regina lumii gândurilor tale,
Așa-ncât închipuindu-ți lăcrimoasele ei gene.
v. *39* *Oricâte-arpreface timpul, oricum orele alerge,*
v. 44 *Și că sufletul ți-lpierdefără de nici unfolos.*

După v.44 rând alb.

v. 47 *În zadarplutesc în ochi-ți umbre mândre din povești,*
v. 53 *C-acel demon plânge, râde, neputând s-auză plânsu-și.*
v. 57-58 *Pân-a nu-și ajunge culmea acea magică durere,*
Ce-o produce-n a lui suflet armonia cea din sfere.

Între v. 58 și 59 din ed. Maiorescu:

Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă de model
Marmura-i cu ochii negri și cu glas de porumbel.

v. *61-62* *Verginele ce stătuse sculptorilor de modele,*
Când tăiau în marmur chipul unei zâne după ele.

Între 70 și 71 din ed. Maiorescu:

Și în sufletul lui tânăr oceanul ar străbate,
Ar da soarelui lumină și luminei libertate.
v. *74* *Dezgheţând cu sărutarea raza ochilor ei reci.*
v. *76* *Când căzându-i în genunche, nimicit, tânguitor.*

Între v. 78 și 79 din ed. Maiorescu:

Știe ea oare că poate ca să-ți dea o lume-ntreagă,
C-aruncându-se în flăcări și cercând să te-nțeleagă,
Ar preface-a tale gânduri în luceferi luminoși?
v. *87* *Ce-o încunjură, zicîndu-i c-o iubesc... cât de naivă*
v. *88* *Vei vedea că deodată ea devine... pozitivă.*

Între v. 88 și 89, sunt aceste versuri care lipsesc în ediția Maiorescu și *Convorbiri literare:*

Tu cu inima și mintea, poate ești un paravan
După care ea atrage vreun june curtizan,
Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel,
Lăsând val de mirodenii și bezele după el.
O chioreşte cu lornionul, butonat cu o garofă,
Creatura unor foarfeci și în formă și în stofă.
Sau îi place vreun altul mai apatic și mai plavăn
Și cuminte ca viței, însă bărbătos și zdravăn;
Ori că îi convin tuspatru craii cărților dejoc,
Și-n camara inimioarei i-aranjează la un loc...

După v. 92 rând alb.

v. *93* *Ea, cu dorul tău demonic va vorbi călugărește.*
v. *98* *A visa că adevărul ori alt lucru de prisos.*
v. *103—104* *Și pătează umbra verde cufantasticele dungi*
Nu uita că doamna are „ minte scurtă, poale lungi. "

După v. 108 rând alb.

Convins, ca și Perpessicius, că Maiorescu n-a respectat textele eminesciene, ci a eliminat versuri ori le-a retușat după bunul plac, Al. Piru socoate ca definitivă tocmai această versiune bogată în expresie violentă mai mult încă decât cea din ms. *2282,* f. 84-90 (vezi articolul din *Gazeta literară,* nr. 25 din 18 iunie 1964).

ÎN ZADAR ÎN COLBUL ȘCOLII...

În ms. *2276,f.* 182. În ed. Perpessicius,vol. IV, p.541; note în vol. V, p. 616, cu titlul după primul vers. Versuri care nu au noutate cele mai multe, dar duc spre nota finală reflexivă, plină de conștiința amarului existenței umane.

v. *1—2* În *E împărțită omenirea...:*

Mânând cu anii colbul școlii
Ei cred far-a fi înțeles;
Din cărți străvechi roase de molii
Își umplu mintea cu eres.

v. 5-8 În *Icoană și privaz:*

Suntem ca flori pripite, citim în colbul școlii
Pe cărți cu file unse, ce roase sunt de molii.
Astfel cu meșteșuguri din minte-ne — un pir —
Am vrea să iasă rodii sau flori de trandafir...

În *Mureșanu* (1876):

Am pus de mult de-o parte acele roase cărți
Ce spun c-a vieții file au veșnic două părți,
Că făr' de patimi nu e nici ochiul cel mai vesel
Acest noian gândirea-mi în sama altor lese-l...

v. *9-10* În *Ca ofăclie..*

Nu-i foliant în lume din care să înveți
Ca viața preț să aibă și moartea s-aibă preț...

COLINDE, COLINDE!

În ms. *2276,* f. 2O3.Ed. Hodoș, 1902, p.28. Ed. Perpessicius,vol. IV, p. 357; note în vol. V p. 366. Datată de editori cca 1878, compoziția se află totuși într-un ms. care, în general, cuprinde material de prin 1880-1881.

CE TE LEGENI...

A apărut în ed. Maiorescu și apoi în *Convorbiri literare,* 1 febr. 1884. Ed. Perpessicius, vol. I, p. 214; note în vol. III, p. 223 și urm. Pentru elaborarea poeziei, Eminescu folosește material autentic popular.în culegerea anonimă din Moldova, care s-a păstrat în ms. *2260,* la f. 317v. avem următoarea doină populară:

Bradule, mălinule,
Ci te clatini, pe-acolo?
Astî-varî mi-o venit
Sî mă clatin fărî vânt
Și ca sî chic la pământ;
Cu trei bărzi, cu trei topoară,
Sî mă taie bucățeli,
Sî mă încarce în cărucele,
Sî mă ducă în târgurele,
Sî facî temniți din ele,
Să moară voinici în ele
Și părinții lor de jele.

În ms. *2262,* f. 125v. o culegere începe cu versurile:

Ce te legeni plopule,
Fără ploaie, fără vânt,
Cu crengile la pământ?
Dar eu cum să nu mă leagăn...

În ms. 2260, f. 306v. -307, o altă culegere, *Câte paseri sunt pe lume* cuprinde și versuri în legătură cu tema din *Ce te legeni codrule:*

Căci brazii se clătina
Și mereu se legăna,
-De ce voi vă clătinați
Și mereu vă legănați,
Cu vânt șifără de vânt,
Cu crengile la pământ?
-Cum să nu ne clătinăm
Și să nu ne legănăm,
Când vin meșteri de la țară,
Cu securi și cu topoară,
Ca pe noi să ne doboare,
Să ne-ncarce pe trei cară,
Să ne ducă-n gios la țară,
Să nefacă temnicioară,
Temnicioara robilor
Lacrimă drăguțelor
Și blăstăm măicuțelor.

Eminescu a fost bun prieten cu Miron Pompiliu și a cunoscut desigur și culegerile acestuia.între ele se află și poezia *Bradul,* culeasă în *Steiu:*

Leagănă-se bradu-n codru
Ca șifrunzulița-n plopu,
Fără vânt, fără răcoare,
Fără nici un pic de boare.
-Bradule, brăduț dejale,
Ce te legeni așa tare,
Fără boare, fără vânt
Cu crengile la pământ?
-Da' cum nu m-oi legăna
Și când vântul n-a sufla,
Când o veste mi-o sosit
Că spre mine s-or pornit
Trei meșteri cu trei topoare,
Pre mine să mă doboare -
Și să mă dărăburească,
Și din mine să cioplească:
Lemne lungi,
În patru dungi,
Și ușiță,
La temniță,
Și roșteie la pivniță,
Și-acolo mi-a merge rău,
Căci amar de capul meu,
N-oi ave hodină eu
De zusaiul ferelor,
De plânsul nevestelor
De geleafeciorilor,
De plânsul surorilor,
De dorul voinicilor,
De plânsul drăguțelor.

Influența poeziei *Bradul* în poezia lui Eminescu este susținută de dr.Pavel în *Miron Pompiliu, Viața și opera lui,* Beiuș, 1930, p. 36 și urm.

Încercări de-ale lui Eminescu de-a preface culegerile populare, avem în ms. *2276,* 1.18.

Bate vântulfrunza-n dungă,
Jalea-i mare, calea-i lungă,
Bate vântul dintr-o parte,
Departe-i puica, departe.

În ms. *2276,* f. 22 (în legătură și cu *Ursitoarele):*

Ce ești trist, bordeiule,
Ce te legeni, teiule,
Fără ploaie, fără vânt
Cu crengile la pământ?

În legătură cu v. 11, la Vasile Aaron în *Anul mănos:* Vara trece, toamna vine (în *Lepturariu,* vol. II, partea II, 1866).

Gândinduse-se și la *Ce te legeni...* Maiorescu a putut să facă afirmația că Eminescu a dat formei populare un cuprins mai înalt *(Critice,* vol. III, ed. 1930, p. 144). Ovid Densusianu, în *Evoluția estetică a limbii române,* curs litografiat din 1931-1932, p. 103, arată că prin versurile 18-22, Eminescu a adaos motivului ceva personal și i-a adus înălțare. Despre influența populară în *Ce te legeni...* vezi D. Murărașu, *Ce te legeni...,* ed. critică, în *Făt-Frumos,* nr. 1-2, X, 1935; M. Eminescu, *Literatură populară,* Craiova, 1936, studiul introductiv și culegerile CCLXXXIV și CXXXIII, de asemenea și notele și variantele., Vezi de asemenea Tiberiu Crudu, *Înrâurirea Ut. pop. asupra lui Eminescu, în Făt-Frumos,* IV, mai-iunie 1929.

LA MIJLOC DE CODRU DES

A apărut în ed. Maiorescu și apoi în *Convorbiri literare,* 1 febr, 1884. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 215; note în vol. III, p. 226 și urm.

Este o imitație după poezia populară, dar, ca observație și sensibilitate, rămâne o creație personală a poetului. Și Ovid Densusianu, în cursul litografiat *Evoluția estetică a limbii române,* 1931-1932, p. 102 remarcă dibăcia poetului de-a introduce note personale în țesutul a ceea ce pare popular. Vezi și D. Murărașu, Eminescu, *Literatura populară,* ed. cit., p. 562, note la această poezie.

DIANA

A apărut în *Convorbiri literare,*febr. 1884. În ed.Perpessicius, vol.I, p. 228; note în vol. III, p. 289 și urm.

v. *9-12* Sub altă formă, într-o versiune la *Mușat și ursitorile:*

Acolo sta Mușatin totdeuna
Privind cu sete la un straniujoc,
Izvoru-n valuri se trecea într-una
Iar chipul său tot rămânea pe loc.

v. 26 Titlul poeziei este *Diana,* dar poezia în sine nu reprezintă decît încă un exemplu de vis al dragostei și al autoiluzionării, adesea întâlnit în versurile lui Eminescu. Versurile 26 și 32 au rostul să arate cât de plină de grație și vaporoasă este întruparea zeiței. Curios, față de elementele descriptive din poezie, apare comentariul lui G. Călinescu, pe care nu ni-l putem explica: „Venera eminesciană, deși corporal exuberantă, feminin legănată, are în ea o sălbătăcie artemidică, o mână păduratecă, bărbătească, în care e multă țărănie fabuloasă, dar cu o notă din acea Bucovină cu femei înalte, foarte apropiate de această Diană eminesciană care răsare în pădure ca o sălbătăciune *(Opera lui Eminescu,* vol. IV, p. 158).

DONA SOL

În ms. *2277,* f. 108-111. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 127; nota în vol. V, p. 484. Versificare înrudită cu *Diana,* după cum arată şi versiuni ale acesteia din urmă. Fără îndoială, *Diana* este mai artistică. *Dona Sol* este lipsită de concentrare şi, pe alocuri, artificial construită. După Perspessicius (*loc. cit):* „seamănă mai curând o parodie după *Diana*. E un exerciţiu, în totul, artificios".

Dona Sol este eroina dramei lui Victor Hugo, unită prin iubire şi-n viaţă şi-n moarte cu Hernani. Imaginează Eminescu în marginea dramei, plecând de la scena în care Dona Sol cere lui Hernani s-o ia cu dânsul, în viaţa lui de proscris, şi s-o salveze astfel de urmăririle îndrăgostitului Don Carlos?

v. *25 şi urm.* Imaginea apare şi-n versiuni pentru *Muşat şi ursitorile*.
v. 38 Completare de Perpessicius.
v.55 Vezi *Atât de* fragedă, v. 32.

CA ŞI STOA, CE PRETINDE...

În ms. *2281,* f. 77-78. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 425; note în vol. V, p. 484, cu titlul după primul vers.

v. 7 Stoa - porticul. De aici vine şi numele de stoic şi filozofie stoică.
v. *28* Comparaţia iubitei cu Venus Anadyomene şi în *Scrisoarea V.* Începutul poeziei lasă să se înţeleagă adoptarea unei atitudini stoice, sfârşitul, dimpotrivă, este o cedare în faţa farmecelor iubitei.

RENUNŢARE

În ms. *2282,* f. 10-12. în *Literatură şi artă română,* iunie-august 1904. În ed. Perpessicius, vol. IV. p. 434; note în vol. V, p. 510 şi urm. Prin versiunea ms. *2261,* f. 32-37, *Renunţare* este în legătură cu *O, stingă-se a vieţii..., N-am fost la înălţime, Ca o făclie..., Preot şi filosof şi* cu versiunile poeziei *Nu mă înţelegi.* Am avut prilejul să arătăm cum pasagii din tragedia proiectată şi realizată în parte *Bogdan Dragoş,* au fost utilizate independent pentru noi compoziţii. Şi *Renunţare* are versuri corespunzătoare în aceeaşi încercare dramatică (act. II):

ANNA

Nu? Nu? Ce vrei atuncea? Vin mai aproape, aşa!
Şi spune-mi la ureche...

BOGDAN

(Se apropie de dânsa şi vorbeşte lămurit:)
Ce voi? Dar ce n-aş vrea?
Aş vrea să am pământul întreg în stăpânire,
De vorba mea s-asculte supusa omenire;
Să am multe palate, grădini, comori, cetăţi,
În aur să lucească împovăratu-mi-jeţ;
Tot ce încântă ochii cu mii defrumuseţi,
Tot ce pământul are şi marea mai de preţ,
Grămadă să stea toate la mine în comori,
Să trec prin ele mândru, puternic, zâmbitor,
Să fiu frumos ca ziua, stăpân al lumii-ntregi,

Nemuritor ca râul, ș-un soare printre regi,
Și raze să reverse din frunte-a mea coroană,
Apoi să cad nainte-ți așa (îngenunche) *ca la icoană.*
Și arătându-ți toată avereafără seamă,
Să-ți zic: ia-le pe toate, dar și pe mine ia-mă.

ANNA

(oftează-adânc).

BOGDAN

Ca robul cel din urmă să fiu pe lângă tine,
Dar să mă-mhete vecinie cerești le lumine
Din ochii tăi... Cum sfinții privesc pe Dumnezeu,
Au m-ai lăsa tu Anno, să te privesc mereu?
Pierdută pentru mine, zâmbind numai să treci
Și să nu-mi știu osânda, să te iubesc pe veci...

v. *15-16* Vezi *Preot și filosof* v. 21-22. Tipuri de fantaști cu deșerte visuri de mărire mai avem în opera lui Eminescu: demonul din *Înger și demon,* personajul cu o viață atât de zbuciumată din episodul realizat al poemului *Feciorul de împărat fără de stea,* tânărul pornit spre cuceriri din *Poveste indică.* O înflăcărată declarație de dragoste, cu un fond asemănător cu cel din *Renunțare,* în *Codru și salon,* unde femeia este o făptură mai aproape de realitate:

„Săfaci minuni? Nu-i asta. Nu mâ-nțelegi, iubite. "
Pe creștetul lui mândru ea mânile și-a pus.
„ Sunt taine-n astă lume atât de neghicite,
De-ai spune viața toată, tot n-ai sfârși de spus...

Ce vrei? Îmi pare-n ochii-ți că văd o veche vină.
În vorbă amintirea a unei crude munci,
În inimă e-o parte cu totului străină -
De-aifost vreodată tânăr, efoarte mult de-atunci. "

Biblioteca Academiei a intrat de curând în posesia unui nou ms. *(5186),* care cuprinde o versiune a poeziei, cu mărunte deosebiri față de cea din ms. *2282:*

v. 7-9 *Ca undele defluviu lucesc-ale lor scuturi,*
Întunece-se zarea de negrele-nceputuri,
În râu de scânteiere să arză lănci și săbii,
v. 11 *Astfel pornind războiul, voi arunca încalțe.*
v. 22 *Dezbinul meu din suflet, durerea-mifără nume.*
v. 26 *Alăturea cu ele să fiu nepăsătoriu...*

SARMIS-
GEMENII

În ms. *2260,* f. 222-223, 174, 224-228. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 408; note în vol. V, p. 434 și urm. *Sarmis* este de prin 1879, în ultima versiune. *Gemenii,* în ms. *2261,* f. 1-15, 16; ms. *2260,* f. 228; ms. *2261,* 17. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 412; note în vol. V, p. 434 și urm. *Gemenii* este de prin 1882.

Publicăm poemele împreună, ca și Perpessicius, ele completându-se.

Tema din *Gemenii,* foarte veche în literatura universală, l-a inspirat pe Eminescu desigur prin cunoașterea valorii mitului ca izvor de poezie, după exemplul lui Wagner. Ca și în alte

poezii, a fost şi sub influenţa lui Byron, cum arată D. Caracostea (în *Opera lui Eminescu,* curs univ, 1931-1932) şi Emil Turdeanu (vezi *Oscar ofAlva,* în *Studii literare,* III, Sibiu, 1944, p. 64, p. 69 şi urm.).

Eminescu a cunoscut povestirile cu subiect asemănător din istoria Bizanţului, bogată în crime incitate de rivalităţile la domnie. A cunoscut de asemenea luptele fratricide şi ambiţiile criminale din Shakespeare: *Regele Lear, Hamlet, Furtuna.* Şi istoria noastră îi oferea subiecte pe aceeaşi temă: luptele între urmaşii lui Petru Rareş.

În ms. *2275,* f. 175v., în *Dodecameron dramatic,* este cuprinsă în proiect şi o dramă *Ştefan şi Ilie,* care avea să fie tratată, scrie Eminescu, după *Sarmis.*

Între înaintaşii lui Eminescu, Bolintineanu, a scris *Umbra răzbunătoare:* un domnitor îşi otrăveşte fratele mai mic, pe care îl bănuieşte că ar vrea să-i ia tronul, şi apoi se chinuie în remuşcări. Sion adaogă nota: „Această poezie pare a se raporta mai mult la un imperator din Bizanţ decât la un domn român". Subiectul restrâns la rivalitatea în dragoste a fost artistic dezvoltat de Byron în *Oscar of Alva.* După Byron, exagerând şi introducând evenimente şi din alt poem al acestuia, *Lara,* Al. Sihleanu a scris *Logodnicii morţii.* La Eminescu tema cuprinde rivalitatea şi de la domnie şi de la aceeaşi femeie iubită.

Elaborarea acestui poem începe de prin 1876, la Iaşi. Versiunile ne arată câtă frământare artistică a depus poetul pentru a ajunge la închegarea din urmă numai abia prin 1882.

Versiunea din *ms.2283,* f. 151v.-141v. se deosebeşte mult de cea ultimă. în'timpul nunţii lui Brigbelu cu Tomiris, apare Boerebista nebunul, fratele său geamăn, care îşi cântă pe coardele harfei durerea de-a fi iubit şi de-a fi fost părăsit. Lauda frumuseţei lui Tomiris se împleteşte cu aceea a măreţiei lui Zamolxe. Tomiris însă, aşa reiese din vorbele cântăreţului, fuge de dragostea lui Boerebista care-i insuflă numai teamă. Boerebista şi-aruncă blestemul asupra fratelui, asupra soarelui şi lunii şi e pedepsit de soare cu orbirea. Mitul dacic, după cum se vede, se contaminează aici cu mitologia populară, aceasta furnizându-i poetului şi tema dragostei soarelui pentru lună.în ţesătura acestei versiuni intră şi reminiscenţe din *Memento mori* - episodul Greciei: Boerebista cântăreţul apare ca un Orfeu în stare, cu vraja viersului lui, să mişte apele, ţărmurile şi insulele.Şi această versiune cuprinde pasagii de mare frumuseţe, utilizate în parte în versiunile următoare. Iată versurile de încheiere, după orbirea lui Boerebista:

Când vei muri odată, o, Boerebist nebune,
Te-or îngropa când sară şi soarele apune
Şi coperindu-ţi corpul cuflori întunecate,
Te vor lăsa înfundul al mării înghеţate —
Acolo-nfundul mării subfrunte-ţi ochi să nască
Şi vecinie măreţia din ceruri să privească,
Aurora boreală şi stele lucitoare
Să lumineze tainic mormântul tău cel mare.

De prin aceeaşi epocă este versiunea în trei părţi, necompletă însă, din ms. *2262,* f. 14-17. De data aceasta subiectul se contaminează cu *Feciorul de împărat fără de stea* şi cu *Memento mori* - mitul Dochiei, de unde provin câteva frumoase versuri. Versiunea este în legătură şi cu partea finală din *Mureşanu* - 1876. Conceput pe mai multe părţi, poemul în această versiune nu ajunge decât până la exteriorizarea, în înaripate versuri, a dragostei dintre Tomiris şi Boerebista:

Ea râde şi suspină, ea tremură şi plânge,
C-o dulce, crudă sete la pieptul ei îl strânge:
„De-acum, din braţ, iubite, în veci nu te mai scap. "
Iubirea ei nestinsă cuvinte n-o încap
Şi subţiind-şi gura, ea gura lui o cată,
O lungă sărutare îifarmecă, i-mbată...
Şi-apoi uimită, tristă, în braţele-i se lasă,
Cu gura la ureche îi spune mângâioasă:
„Aş vrea iubite-acuma lopeţile să lepezi,

În voie să ne ducă a mării unde repezi,
În veci să mă ții astfel și vecinie împreună,
Și ții astfel pe brațe copila ta nebună. "
Ei trec pe lângă țărmuri sub nalții, vechii lei...
O ploaie de flori albe se scutură pe ei.

O mare dată în dezvoltarea poemului se înscrie cu versiunea din ms. 2259, f. 287-308 de prin 1877. Poemul cuprinde acum cinci părți, este deplin închegat; fără să fie considerat însă de poet și ca definitiv realizat.

Poemul începe cu frumoase descrieri din natură, pe care le aflăm și-n *Bogdan Dragoș,* la care lucra pe atunci, păstrează tot ce este expresie poetică a iubirii, așa ca-n versiunile anterioare, dar introduce un episod al îndepărtării de la tron a lui Sarmis (Boerebista în primele versiuni,), ceea ce era necesar pentru înțelegerea dezvoltării subiectului și, mai ales, dă atenție preponderentă blestemului aruncat asupra lui Brigbelu. De aici desprinde poetul întreaga poezie *Rugăciunea unui Dac.* Sfârșitul poemului, partea V, trece sub aceeași formă în redacția ultimă. Versiunea din urmă din mss. *2261* și ms. *2260,* a fost supusă unor noi prefaceri și, la rândul ei, micșorată în valorile poetice, prin faptul că parte din versuri și-au aflat locul definitiv în *Atât de fragedă...* și *S-a dus amorul...*

Și despoiat de atâtea ori, poemul tot mai cuprinde părți valoroase, datorită cărora i se și lasă un loc în edițiile poeziilor lui Eminescu.

SARMIS

v. 11 și urm. Elemente descriptive de aici se află și în lucrarea dramatică *Bogdan Dragoș,* actul II. Vor trece, cu dezvoltări, în *Scrisoarea IV*

v. 21 și urm. Vezi *Mureșanu — 1876,* v. 297 și urm.

v. *27-30* Aceste frumoase versuri străbat, ca un leit-motiv, în toate versiunile poemelor *Șarmis-Gemenii.*

v. 36 Vezi *Zadarnic șterge vremea,* v. 8. Imagine folosită, cu mici modificări, și-n alte poezii,

v. *47 și urm.* Versuri de aici au trecut, luându-și locul definitiv, în *Atât de fragedă...*

v. 59-60 Vezi *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* v. 53-54.
Își vor afla un loc definitiv în *S-a dus amorul...*

Prea mult un înger mi-ai părut
Și prea puțin femeie,
Ca fericirea ce-am avut
Să fi putut să steie.

v. *69 și urm.* Pasajul a fost despoiat de tot ce are mai frumos, pentru redacția definitivă a *Scrisorii IV,* v. 60 și urm.

GEMENII

v. *20 și urm.* În *Bogdan Dragoș,* act.I, sc. 1:

BOGDANA

Au crezi tu cum că lumea făcută-i pentru bine?
Ne-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi:
De mii de ani ne sună povestea în urechi.
Nu vezi tu ce răsplată virtutea are-n lume?
Un giulgi și patru scânduri: pentru așa comoară,
Treci însetat pe lângă a vieții vii izvoară...

Vezi și *N-am fost la înălțime,* v. 63 și urm.

v. *33 și urm.* Vezi pasagiile corespunzătoare în *Mureșanu - 1876 și N-am fost la înălțime.*

v, *110* Numele eroinei este luat din Herodot. Acesta, în *Istoria,* cartea I, p.204 și urm. scrie despre țara de nesfârșită câmpie a masageților, dincolo de Marea Caspică, condusă de regina Tomiris, femeie voluntară și întreprinzătoare, care duce lupta cu Cirus și iese biruitoare.

Și istoricul got Jornandes, pentru care goții și geții sunt același popor, scrie despre regina Thomiris și lupta ei cu Cirus, regele perșilor. Același istoric arată credința geților în zeul suprem Zamolxis și amintește de înțelepciunea regelui Deceneu.

v. *122.* „Un rece ochi de șerpe" expresie potrivită cu fondul exprimat de poet. În *Când te-am văzut, Verena,* v.10: „ochi blânzi de șerpe" nu este o expresie reușită.

v. *139 și urm.* Mitul dacic și mitul popular se confundă aici. Numai în *Călin -File din poveste* avem mitul popular sub forma lai pură.

Mitul dacic împletit cu cel popular se află și-n *Memento mori,* în dezvoltatul episod al Daciei, al Dochiei și al paradisului zeilor daciei.

v. *161 și urm.* După modelul lui Homer și al lui Vergiliu, poetul introduce aici un cântăreț al faptelor eroice.

v. *164 și urm.* Versiunea ms. *2259,* f. 287-308 este mai completă:

De-unde-ncep deșerte a lumii chiar hotară,
Venit-au de la Nilul cu tainice izvoară,
Pe negrele-i corăbii, încunjurat de gloate,
Stăpânul pe Egipet cu armiile-i toate,
Sosi în car defildeș, purtat de negri boi,
Cu steme albe-nfrunte.- ca să ni dea războiu;
Și cum de prin deserturi un soare răsărea,
Astfel era lafață vestitul Menes-Ra.

Menes sau Mena, învingător al clasei sacerdotale și întemeietor al monarhiei. Fondează Memphis, pe malul stâng al Nilului, la câteva leghe la sud de Deltă. Spre Memphis se deplasează viața istorică a Egiptului, acest oraș devine centrul civilizației egiptene. Menes este constructor și legislator, fondator al templului lui Phtah, organizator al cultului. Războinic în același timp, conduce expediții în afară de frontiere (G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient,* Paris, 1876, ed. II, p. 54 și urm.). Date despre Menes în *Manethonis Sebennytae Fragmenta* (în *Carolus Mullerus, Fragmenta historicorum graecorum,* Paris, Didot, 1848, t. II, p. 540).

Herodot *(Istoria,* II, 99) scrie despre Menes ca civilizator al țării, dar nu amintește de lupte ale lui în afară de frontiere. Eminescu confundă desigur luptele acestuia cu cele ale unui îndepărtat urmaș la tron, Sesostris, despre care Herodot scrie că a străbătut, din cucerire în cucerire, ținuturi întinse din Asia și din Europa și că a supus și pe sciți și pe traci. Sesostris moare la 1357 î.e.n. pe când Menes a domnit pe la 3400 î.e.n.

De natură legendară este și ceea ce spune Eminescu despre sosirea regelui egiptean în car de fildeș, tras de boi negri. Egiptenii au cunoscut carele de luptă, construite așa ca să fie cât mai ușoare și trase de cai repezi. Căruțele cu bagaje erau în schimb trase de boi sau de catâri (vezi G. Maspero, *Lectures historiques,* Paris, 1890, p. 86-87 și p. 185).

v. *167 și urm.* Argonauții au trecut prin regiunile insulei Lemnos, insulei Cyzica, au ajuns la coasta Traciei, au străbătut marea și, după multe peripeții, au ajuns în Colchida, la estul Pontului Euxin și sudul Munților Caucazi, unde se afla „lâna de aur". La înapoiere, au traversat Pontul Euxin, au intrat prin gurile Dunării și au continuat calea, prin Adriatica, spre Grecia. Tezeu, omorâtorul minotaurului, a dus și lupta împotriva amazonelor, al căror regat se afla pe țărmurile îndepărtate ale Pontului Euxin - Marea Neagră. După unele enciclopedii, acest erou a luat parte și la expediția argonauților, confundat desigur cu Heracles..

În *Argonautica,* poem atribuit lui Orfeu, Tezeu nu este printre argonauți. Appolonius, la începutul *Expediției argonauților,* înșiruie numele vitejilor porniți să aducă lâna de aur. Despre Tezeu următoarele rânduri: „Tu n-ai putut să-i însoțești, ilustrule descendent din Erechteu, generosule Tezeu! O legătură fatală te ținea pe atunci în închisorile subpământene ale Tenarului, unde ai urmat pe prietenul tău Piretous. Fără îndoială valoarea voastră ar fi fost un puternic ajutor pentru argonauți."

Nici Valerius Flaccus, în *Argonautica,* nu-l amintește pe Tezeu, printre participanții la expediție.

În *De origine actuque getarum* de Jornandes se povestește de civilizarea geților, identificați cu goții, de Deceneu și Zamolxe. împotriva geților din regiunea Daciei au venit egiptenii conduși de regele Vesosis, dar au fost învinși de regele Taunasis care, după moarte, a fost adorat ca divinitate națională. Jornandes povestește și despre lupta lui Hercule și, apoi, a lui Tezeu contra amazoanelor (cap. III). De asemenea despre luptele lui Cirus contra reginei geților Thamaris (la Eminescu: Tomiris). Și Darius, regele perșilor, și-ncearcă norocul dincoace de Dunăre fără nici un rezultat (cap IV). Eminescu a cunoscut și ceea ce povestește Herodot în *Istoria* despre regiunile Traciei și Daciei. La Herodot, cum am mai amintit, Tomiris este regina masageților din părțile Mării Caspice.

v. *170* Vezi *Scrisoarea III,* nota la v. 115 și urm.

v. *213* Viziunea prăbușirii lumilor este mult mai artistic exprimată în *Scrisoarea I.* Vezi nota la v. 75 și urm. din această poezie.

v. *239* Sibaritismul, ca simbol al decăderii în *Scrisoarea III,* v. 211

v. *246* Reminiscență din *Iliada,* episodul calamităților căzute asupra corăbiilor grecești, ca pedeapsă trimisă de zei.

v. *260* Vezi și *Se bate miezul nopții...* În Iordache Golescu: „Somnul, ca vameșul, viața pe jumătate mi-o dă la o parte" (Zanne, *Proverbele românilor,* II, p. 737. Vezi și Turdeanu, *Oscar of Alva,* loc.cit.).

v. *272* Unul dintre cele mai frumoase versuri ale lui Eminescu.

v. *276* În *S-a dus amorul...*

Era un vis misterios
Și blând din cale-afară,
Și prea era de totfrumos
De-au trebuit să piară.

v. *279* În *S-a dus amorul...*

Prea ne pierdusem tu și eu
În al ei farmec poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu,
Precum uitarăm toate.

v. *283* În *S-a dus amorul...*

Și poate că nici este loc
Pe-o lume de mizerii
Pentr-un atât de sfânt noroc
Străbătător durerii!

v. *295 și urm.* Reminiscență dintr-o scriere mai veche a poetului: povestirea al cărei personaj este faraonul Tlà sub diferitele lui reîncarnări. Marchizul Alvarez vrea să lovească cu spada umbra din oglindă. Chipul se desprinde, lupta începe, marchizul cade: „Oh! oh! strigă marchizul, nici e mai mult decât umbra mea... Apucă o spadă lungă și-ncepu să manevreze pe lângă oglindă. Și chipul manevra c-o spadă.

- Ieși dar, zise el vânăt de turbare, ieși, umbră, să mă lupt cu tine... Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu... Spadele lor se-ncrucișară... amândoi suri... amândoi serioși și iuți... Trăsură cu trăsură același om ce se lupta cu el însuși...

Dac-ar fi căzut unul din ei... n-ar fi știut care a căzut...se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieșit din oglindă. El căzu străpuns în inimă. Și din oglindă începu a râde..."

Se vede bine că Eminescu a citit și literatură de senzații tari, ca *Le chevalier double* de Gautier, de exemplu, I.M. Rașcu a arătat că, încă din epoca studiilor la Viena, Eminescu a citit lucrări a căror temă este dedublarea persoanei, motiv de predilecție al lui Hoffmann, trecut apoi și la Gautier (vezi *Eminescu și Theophile Gautier,* în *Îndreptar,* 1930 și în *Convingeri literare,* București, 1937).

La acestea adăugăm și cunoașterea scrierii lui Edgar Poe, *William Wilson*. Iată sfârșitul, în traducerea lui Baudelaire: „Le combat ne fut certes pas long... J'étais exaspéré par les plus ardentes excitations de tout genre, et je me sentais dans un seul bras l'énergie et la puissance d'une multitude. En quelques secondes, je l'acculai par la force du poignet contre la boiserie, et, là, le tenant à ma discrétion, je lui plongeai, à plusieurs reprises et coup sur coup, mon épée dans la poitrine avec une férocité de brute.

En ce moment, quelqu'un touche à la serrure de la porte. Je me hâtai de prévenir une invasion innoportune, et je retournai immédiatement vers mon adversaire mourant. Mais quelle langue humaine peut rendre suffisamment cet étonnement, cette horreur qui s'emparèrent de moi au spectacle que virent alors mes yeus. Le court instant pendant lequel je m'étais détourné avait suffi pour produire, en apparence, un changement matériel dans les dispositions locales à l'autre bout de la chambre. Une vaste glace - dans mon trouble, cela m'apparut d'abord ainsi - se dressait là où je n'en avais vu trace auparavant; et comme je marchais frappé de teneur vers ce miroir, ma propre image, mais avec une face pâle et barbouillée de sang, s'avança à ma rencontre d'un pas faible et vacillant. C'est ainsi que la chose m'apparut, dis-je, mais telle n'était pas. C'était mon adversaire - c'était Wilson qui se tenait devant moi dans son agonie. Son masque et son manteau gisaient sur le parquet, là où il les avait jetés. Pas un fil dans son vêtement - pas une ligne dans *toute* sa figure si caractérisée et singulière - qui ne fut *mien,* - qui ned fût *mienne;* - c'était l'absolu dans l'identité! C'était Wilson, mais Wilson ne chuchotant plus ses paroles maintenant! si bien que j'aurais pu croire que c'était moi-même qui parlais quand il me dit: *Tu as vaincu et je succombe. Mais dorénavant tu est mort aussi - mort au monde, au ciel et à l'espérance! En moi tu existais, — et vois dans ma mort, vois par cette image qui est la tienne, comme tu t'es radicalement assassiné toi même! "*

Mitul dacic creat de fantazia lui Eminescu este totodată un izvor de mare poezie. Ceea ce vrem să amintim aici este că orizontul poetic al lui Eminescu a căpătat amploare și prin cunoașterea operelor lui Wagner. Poemul *Sarmis-Gemenii* este conceput oarecum muzical. În mintea poetului, încă de prin 1872, au stăruit unele versuri care dea-a lungul anilor au căpătat o valoare excepțională pe măsură ce și-au aflat locul în creațiile lui Eminescu. În *Feciorul de împârat fără de stea* - fragmentul dramatic - au apărut întâia dată versurile:

Se leagăn visătorii copaci de chiparos
Cu frunza lor cea neagră lâsându-se în jos
În ape...

Prin 1876, elaborând a treia versiune a poemului *Mureșanu,* Eminescu folosește versurile amintite, numai cu o ușoară prefacere:

Se leagăn visătorii copaci de chiparos
Cu frunza lor cea neagră uitându-se în jos
În ape.

Mai întâi versurile apăruseră într-un pasaj descriptiv, de data aceasta tind să evidențieze o stare afectivă de contemplativitate și melancolie.

Când a elaborat poemul *Sarmis-Gemenii,* Eminescu a dat acestor versuri adevărata lor semnificație. Ca și Wagner în operele lui muzicale, Eminescu face din versuri un leit-motiv care-și primește rolul de fir conducător în raport cu un personaj ori cu o peripeție a acțiunii epice. Iată forma din urmă:

Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitîndu-se în jos,
Iar tei cu umbra lată și flori pân-în pământ
Spre marea-ntunecată se scutură de vânt.

Leit-motivul apare în momentele principale de desfășurare a acțiunii poemului: Sarmis îndrăgostit și stăpânit ca de un vis din care vrea să nu se mai trezească, Tomiris în culmea pasiunii, gândul

melancolic al trecerii a tot ce-i omenesc în contrast cu vraja care stăpânește pe eroi, pasiunea lui Brigbelu, atât de puternică încât îl împinge la crimă împotriva lui Sarmis, și conștiința eroinei că adevărata fericire a cunoscut-o numai prin dragostea acestuia, gândul zădărniciei serbărilor și solemnității de care se înconjoară Brigbelu, apariția lui Sarmis, blestemul aruncat fratelui trădător și criminal și împlinirea blestemului. Leit-motivul, apărând la momentul oportun, vine și cu un cuprins sentimental tot mai complex, așa încât, la sfârșitul poemului *Gemenii,* el cuprinde și pe Sarmis și pe Tomiris care se văd pentru ultima dată iar acțiunea lor în poem încetează. Între cuprinsul epic al scrierii, fondul de sentimente ale personajelor și expresia prin procedeu muzical a ceea ce cuvântul nu mai putea spune, este un desăvârșit acord. (Vezi mai pe larg despre aceste chestiuni în *Comentarii eminesciene,* ed. cit., cap. VI).

GLOSSA

Apărută în ed. Maiorescu din dec. 1883. În ed.Perpessicius, vol. I. p. 194; note în vol. III, p. 83 și urm.

În *Curierul de Iași,* 13 iunie 1876, la „Diverse", Eminescu a reprodus după un ms.din 1750 (nu din 1790, cum se spune greșit în ziar) *Comedia cea de obște,* un fragment din *Gândurile lui Oxenstiern.* De aici vine comparația între lume și comedie, pe care-o aflăm în *Glossă:* „Lumea este o priveliște, oamenii sunt comedianții, norocul împărțește jocurile și întâmplările le alcătuiesc. Teologii ocârmuiesc machinurile, și filozofii sunt privitorii. Bogații privind locurile, cei puternici apucă locul cel mai înalt, și la pământ sunt săracii. Muierile aduc răcoreală și cei necăjiți de noroc iau mucul lumânărilor. Nebunii le alcătuiesc întocmirea cântecelor și vremea trage perdeaua... Lumea vrea să se înșele - înșele-se dar. Deschiderea comediei începe din lacrămi și din suspinuri. În lucrarea cea dintâi se arată pricinile cele nebunești a oamenilor. Cei făr' de simțire bat în palme ca să arate a lor bucurie, cei înțelepți fluieră jocurile. Cela ce intră plătește la ușă un ban, ce se numește osteneală și ia în locul lui un petec pecetluit, ce însemnează neodihna, cât își va ține locul. Schimbarea pricinilor îi *zăbovește puțin* pe privitori. Împletiturile cele bune sau rău împletite fac să râdă filozofii. Acolo se văd urieși, care deodată se fac logoși și logoși, care făr' de veste se fac mari și vin la o înălțime făr' de măsură. Acolo se arată oameni, cari se par că au toate măsurile și paza, ce s-ar pute socoti ca să nu lese drumul cel adevărat, care duce la sfârșitul ce-și pune înainte; în vreme când despre altă parte cei nebuni și fără de grijă apipăie ușa nenorocirilor lumești. În scurt: acest fel este comedia lumei aceștia, și cela ce vrea să aibă zăbavă cu liniște, să se puie într-un unghiu mic, de unde să poată cu odihnă, ca să fie privitoriu și unde să nu fie nicidecum cunoscut, ca să poată fără de grijă a o batjocori după cum i se cade." *Comedia cea de obște* a fost reprodusă de I. Scurtu în *Eminescu, Scrieri politice și literare,* I, București 1905, p. 325-326. I. Scurtu a atras atenția și asupra legăturii dintre scrierea lui Oxenstiern și *Glossa* lui Eminescu.

În prefața ediției din Paris, 1772, a scrierii *Pensees de Monsieur le comte d'Oxenstiem sur divers sujets, avec les reflexions morales du meme auteur,* se află și date asupra autorului. Gabriel Thureson, conte de Oxenstiern, este nepotul lui Axei d'Oxenstiern, om de stat din vremea regelui Gustav Adolf (vezi și D. Murărașu, *Eminescu și Oxenstiern,* în *Făt-Frumos,* oct. 1936). Lambrior a publicat un articol bogat în date interesante, *Limba română vechie și nouă (Tălmăcirea românească a scrierilor lui Oxenstiern),* în *Convorbiri literare,* 1 dec. 1873. M. Gaster a reprodus pasagii dintr-o traducere din 1779, aflată în ms. la Eminescu (vezi în *Geschichte der rum. lit.* în *Grober, Grundriss der Rom. Philologie,* II, 3, p. 336-337).

Tudor Vianu (în *Poezia lui Eminescu,* p. 58 și urm.), arată că tema viața - teatru se află și-n diferite lucrări din antichitate, în *Manualul* lui Epictet, la Bion, la Plotin. Perpessicius *(loc. cit.,* p. 84) completează datele despre răspândirea temei trimițând la Shakespeare și Baltazar Gracian.

Aceeași temă apare și-n La Bruyere, *Caracteres,* VIII, *Le cour:* „Dans cent ans, le monde subsistera encore en son entier; ce sera le meme theâtre et Ies memes decorations; ce ne seront plus les memes acteurs... Il s'avance deja sur le theâtre d'autres hommes qui vont jouer dans une meme -piece les memes roles; ils s'evanouiront â leur tour; et ceux qui ne sont pas

encore, un jour ne seront plus; de nouveaux acteurs ont pris leur place" (vezi D. Murărașu, *Eminescu și Oxenstiern, loc. cit.).*

În ms. *2307,* f. 4-5 se află copiate încă două capitole din scrierea lui Oxenstiern, în traducere românească: *Pentru pustietate sau singurătate* și *Pentru vin:* Primul este în legătură *cu Glossa* și-l reproducem aici.

„Fericit acela ce se depărtează de învăluiturile cele turburătoare ale lumei, pentru că se bucură cu desfătările unei dorite singurătăți și a căruia cea mai aleasă tovărășie este Ό dulce întâlnire cu sine numai. Mărturia unei sinidisis bune îl face a privi cu urâciune nebuniile și deșertăciunile lumei; el n-are poftă de alta, far' numai la liniștea sufletului, nu se teme nici ca cum de nestatornicia norodului, defăima bogățiile și batjocorește acele mai mari averi ale pământului; mulțumit de cele de față, este cu odihnă pentru cele viitoare; îndestulat cu sine, nu se însărcina cu nime; nu se vede mai mult a intra în supărările nevoii, de-a grăi împotriva cugetelor sale sau a mai suferi vorbe împotrivă.

Depărtat fiind de curți, nu mai are grija Domnilor, nici a se sili să intre în dragostea lor. Nu se vede a sluji plecăciunilor, ce le cer cei mari, ci se află întru a sa norocită sărăcie. A nu face cuiva strâmbătate se silește, după cele viitoare păzește cele de față și așază grijile sale pentru sine, neamestecându-se în trebile altuia. Nelipindü-se de mândrie, nici de slavă. Iubirea de argint I se pare o nebunie, desmierdarea o batjocură arătată, pizma o inimică, trândăvia un păcat. Apucată fiind de laudele ziditoriului, limba sa nu-și slujește a grăi vorbe deșarte. Fiind făr' de întristăciune și făr' de mânie, nu se vede nimic care să nu-i placă. Având vorbă cu minţile cele frumoase a celor vechi, se vede slobod de necazurile acelor de-o samă cu dânsul. Treaz și prostatic la bucate fiind, nu se lasă a-și strica sănătatea sa cu mâncări scumpe și multe. El poate toate câte vra, pentru că nu vra făr' numai aceea ce poate. Se culcă cu liniște, se odihnește cu pace și se scoală cu bucurie. El ştie a cumpăni vremea și privește, statele vieții sale urzite cu fir și cu mătase. Răspondenția sa o are cu ceriul, la care gândurile sale îl poartă neîncetat. Nu are nici o dorire de lucrurile acestei viețe, pentru că o cunoaște deșartă; nici ohtează făr' numai pentru cele cerești, la care-și hotărăște toate dorințele sale; și în scurt așteaptă moartea făr-a o dori și far-a se teme de dânsa." Se poate ușor stabili relație de gândire ori de expresie între acest capitol și versurile din *Glossă:*

Nu spera și nu ai teamă...
Tu rămâi la toate rece. . . . .
Tu așează-te de-o parte,
Regâsindu-te pe tine...
În prezent le-avem pe toate,
Dar de-a lor zădărnicie
Te întreabă și socoate...
Teamăn-ai...
Tu pe-alături te strecoară...

(vezi D. Murărașu, *op. cit.,* p. 9-10.)

Versiunea publicată de Maiorescu corespunde, cu mărunte deosebiri, celei din ms. *2282* f. 103-105, datată de Perpessicius cea 1880. O altă versiune; ms. *2261,* f. 214-216, e datată de Perpessicius: „după 10 aprilie 1882" *(ibid.,* p. 85). Versiunea din ms. *2261* prezintă deosebiri față de cea publicată și o dăm aici în întregime. (In ed. Perpessicius, p. 108 și urm.):

Vreme trece, vreme vine
Orișicum ai potrivi-o,
După rău așteaptă bine,
După noapte zori de zio.
Precum toate sunt de-o seamă,
Totul stă și totul trece;
Nu spera și nu ai teamă
Și rămâi senin și rece.

Multe trec pe dinainte,
În auz ne sună multe;
Cine-ar ține toate minte
Și ar sta să le asculte...
Tu de-o parte te ascunde,
Regăsindu-te pe tine —
Tremur apele din unde,
Vreme trece, vreme vine.

Toate umblă cu grăbire
Pe-a lor valuri și ocoluri,
Adevăru-n neclintire
N-are timp și n-are goluri.
Deci cu sunete de limbă
Lumea nu o vei urni-o,
Ale ei ea nu le schimbă,
Orișicum ai potrivi-o.

Omul plânge și se-ndeasă
Cerșetor la preaînaltul,
Parcă cerului îi pasă
De e unul, de e altul.
Timpul care bate-n stele
Bate pulsul și în tine;
Îți dă bune, îți dă rele,
După rău așteaptă bine.

În zadar un soare pare
A peri în noaptea spumii,
Tot atunce el răsare
Pe o altăfață-a lumii
Se de dincolo de mare
O mulțime-am auzi-o
Milogind cu nerăbdare
După noapte zori de zio.

Privitor ca la teatru
În viață te socoate,
Ale lumii câte patru
Părți ce una sunt cu toate.
Sunt actorii ce se ceartă
Din bătrâni pe-aceeași dramă,
E aceeași veche artă,
Precum toate sunt de-o seamă.

În zadar și timpi și stele
Ne-ar părea lunecătoare,
Sunt ca frunze toate cele
Din copacul ce nu moare.
Peste-un an revin în stoluri
Pasări ce se-ntind să plece,
Între-a vieții două poluri
Totul stă și totul trece.

Nu spera, căci pentru tine
Este grea a vieții punte,
Te-ar întrece oricine,
Chiar să fii cu stea înfrunte.
Numai muzica din sfere
Izvorând de sus, te cheamă...
Înpăcate și-n părere,
Nu spera și nu ai teamă..

De te-ating săferi în laturi,
De hulesc să taci din gură,
Nu îndrepți cu-a tale sfaturi
Cele strâmbe din natură.
Crează toți ce vor să crează,
Treacăfalnic cine-o trece,
Tu te-ndreaptă dup-o rază
Și rămâi senin și rece.

Și rămâi senin și rece.
Nu spera și nu ai teamă,
Totul stă și totul trece,
Precum toate sunt de-o seamă.
După noapte zori de zio,
După rău așteaptă bine,
Orișicum aipotrivi-o:
Vreme trece, vreme vine.

Preferând acestei versiuni pe aceea din ms. *2282,* Maiorescu, a arătat, și de data aceasta, un gust literar sigur.

Hasdeu, în *Răspunsul meu la revista „Viața",* din *Revista nouă,* ian. 1895, afirma categoric: „Vestita *Glossă* a lui Eminescu, mai cu osebire, poate să fie un fel de gimnastică, dar poezie nu este". Un răspuns la această afirmație prin nimic justificată este pagina închinată de IX Caracostea *Glossei,* pentru a-i arăta și modelele străine, dar mai ales câtă originalitate a pus Eminescu în tratarea temei, servindu-se de o formă fixă: „De origine spaniolă, forma acesta ar părea produsul unui simplu joc, nu izvorâtă dintr-o adâncă necesitate. Dar dacă, pentru conținutul poeziei, Eminescu ar fi ales oricare altă formă, poezia nu s-ar fi putut realiza. Glossa este un tip formal alcătuit în chip obișnuit din patru strofe de câte zece versuri trohaice (decime), având fiecare patru accente. Pe rând, versul final al fiecărei strofe reproduce un vers al temei poetice care precede strofele. În felul acesta, glossa a devenit adeseori un fel de comentar, câteodată spiritual al catrenelor premergătoare. Strofa aceasta a amuzat pe unii romantici, a fost cultivată de L. Tieck, A. W. von Schlegel și chiar și mai târziu de Uhland... Nimic din impresia de pur joc al formei la Eminescu. Strofa lui se abate și de la numărul de versuri al decimelor, și de la numărul strofelor obișnuite în glossă. Sunt zece strofe alcătuite astfel, încât prima să cuprindă o serie de gândiri: câte un vers revine pe rând în finalul fiecărei strofe; iar în ultima strofa, versurile primei au ordinea inversă, astfel că poezia se sfârșește exact cu acordul prim, ultimul reproducînd versul inițial. Și așezarea rimelor diferă la Eminescu de tipul obișnuit al glossei. La el, s-ar zice că strofa este alcătuită din îmbinarea a două catrene de tip încrucișat, fără ca în ultimele patru versuri să intre vreo rimă din primele Patru. Aceasta dă pe de o parte, prin forma încrucișată a rimelor, o suficientă legătură, pe de altă parte, păstrează însă impresia de gânduri, care au și prin ele însile o valoare"... *(Arta cuvântului la Eminescu,* p. 243 și urm.).

Să amintim că Eminescu a urmat şi cursuri de limba spaniolă şi că nu-i exclus să fi aflat de specia literară „glossa" din Cervantes, *Don Quijote,* partea a II-a, cap. XVIII, în care se dezvoltă în câte o strofa, pe rând, ideea din fiecare din aceste patru versuri - tema poetică:

Şi mi fué tornase en es,
Sin esperar mas será,
O viniese el tiempo ya
De la que será, despues.

(De mi se-ntoarce-n «este» ce «a fost»,
Nădejdi să depăn n-aş fi nevoit,
Sau vremea însăşi să fi şi venit:
Cu ce-o s-aducă viitorul nost'.)

La sfârşit tema poetică nu este reluată. Eminescu rămâne original, faţă de Cervantes, în privinţa aceasta.

Maiorescu remarcă faptul că numai prin cunoaşterea adâncă a limbii româneşti şi prin supunerea ei la forme artistice noi a putut Eminescu să ajungă la poezii de valoarea *Glossei* şi a altora: „După o aşa încordare, după o aşa «luptă dreaptă» pentru a turna «limba veche în formă nouă», nu ne vom mira că a putut ajunge Eminescu pe de o parte la aplicarea sigură a unor forme rafinate, în *Odă - în metru antic,* în *Glossă* şi în admirabilele *Sonete,* pe de alta, la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adâncă filosofie, pentru care nu se găsea până atunci nici o pregătire în literatura noastră". *(Eminescu şi poeziile lui,* în *Critice,* vol. III, p. 150).

v. *1-8* „Ce e drept, el era un adept convins al lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plângerea mărginită a unui egoist nemulţumit cu soarta sa particulară ci, era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobşte, şi chiar acolo unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor şi a demagogilor înşelători, avem a face cu un simţământ estetic, iar nu cu o amărciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului, cel mai nepăsător om ce şi-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atins de un simţimânt prea intensiv al fericirii, nu putea fi expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă, iată nota lui caracteristică, în melancolie ca şi în veselie" (Maiorescu, *ibid.,* p. 138).

v. 16 Odată cu *Comedia de obşte,* Eminescu a publicat în *Curierul de Iaşi,* din 13 iunie 1876, şi proverbele româneşti asupra comediei cei de obşte. Între acestea aflăm şi următoarele: „Lumea-i ca un bâlci, unde unii cântă, alţii joacă, unii vând, alţii cumpără, unii beau şi chiuiesc, iar alţii numai privesc. Toate-η ea, ca ziua, vin şi se duc." (I. Scurtu, *loc. cit.,* p. 326).

v. *17-18* Despre izvorul kantian al expresiei, vezi notele la *Se bate miezul nopţii...*

v. *24* În *Eclziast,* I, 9: „Ce este ce a fost? Ceea ce va fi să fie - şi ce este ce s-a făcut? Aceea ce se va face. Şi nimic nu este nou supt soare."

v. *25* În articolul din *Timpul,* 11 febr. 1883, Eminescu se referă la situaţia tristă din ţară şi scrie că tot ce se petrece ni s-ar părea comic dacă „am fi privitori numai, ca la teatru".

v. *30* I. Scurtu *(loc. cit.,)* pune în legătură acest vers cu *Comedia cea de obşte:* „şi cela ce vrea să aibă zăbavă cu linişte, să se puie într-un unghi mic, de unde să poată cu odihnă, ca să fie privitoriu..."

v. *45-46* Marcu Beza, în *Shakespeare in România,* arată că ideea din versurile lui Eminescu se află şi-n *Negustorul din Veneţia* şi *Cum vă place* (vezi şi Perpessicius, *loc. cit,* p. 84).

v. *48* În *Tendenţe de cucerire, Timpul,* 7 aprilie 1878, Eminescu scrie. „Deviza noastră este: a nu spera nimic şi a nu ne teme de nimic. Nesperând nimic, n-avem nevoie de a ne mai încrede în alţii, precum ne-am încrezut, ci numai în noi înşine, şi în aceia care sunt nevoiţi să ţie cu noi, netemându-ne de nimic, n-avem nevoie de a implora generozitatea în locuri unde ea e plantă exotică."

v. *49* În *Convorbiri literare* şi în Maiorescu, ed. 1883.

Nu spera când vezi mizerii.

Forma a pătruns şi-n ed. Ibrăileanu, dar ar trebui să înţelegem nu: mizerie - mizerii, ci mizer - mizeri - mizerii, cuvânt pe care Eminescu îl foloseşte şi cu accentul pe silaba a doua. Astfel, în *Mureşanu* - 1869, v. 140:

De viaţa ta mizeră moartea să nu se-atingă.

Mai sigur este însă că-n *Convorbiri literare* şi ed. Maiorescu s-a strecurat o greşeală: *mizerii,* în loc de *mişeii,* concluzie la care duc şi versiunile *Glossei.*
În ms. *2289,* f. 43-44:

Nu spera, căci vezi că răul
La noroc seface punte.

În ms. *2279,* f. 5-9:

Nu spera când vezi mişeii
La izbândăfăcând punte.

În *ms. 228, f.* 103-105:

Nu spera când vezi mişeii
La izbânzi făcându-şi punte.

În ms. *2275* B, f. 66v.-69:

Nu spera: în veci mişeii
La măriri orface punte.

v. 56 După Al. Marcu, *De la Torquato Tasso la Eminescu: Coincidenţe tematice (Studii italiene,* IV, 1937); imaginea valului trecător ar fi o reminiscenţă din poetul italian (vezi Perpessicius, *loc. cit,* p. 83).

Expresia este folosită de Eminescu şi prin notiţele lui de tinereţe: „Astfel fiinţele privite în sine sunt asemenea unui râu curgător, pe *suprafaţa* căruia sunt suspendate umbre. Aceste umbre stau pe loc ca o urzeală, ca ideea unei fiinţe supt care undele râului, etern altele, formează o bătătură..." (ms. *2287,* f. 29v.-30v.), dar şi-ntr-o versificare de maturitate:

Acolo sta Muşatin totdeuna
Privind cu sete la un straniujoc,
Izvoru-n valuri se trecea într-una,
Iar chipul său tot rămânea pe loc.

(ms. *2270,* f. 82-83)

v. *57* La Perpessicius: Cu un cântec de sirenă
(Şi în ed. *Opere alese,* ca şi-n ed. celelalte).

v. 77-72 Aceste versuri cuprind în sine gândirea'principală a *Glossei* sub forme înrudite, în toate versiunile:

În ms. *2258,* f. 173-173v:

Tu să nu admiri nimica,
Să rămâi la toate rece.

În ms. *2276[II],* f. 64-66:

Tu să nu admiri nimică,
Ci rămâi la toate rece.

În ms. *2289,* f. 43-46; ms. *2279,* f. 5-9.; ms. *2282,* f. 103-105:

Ca să nu-ndrăgeşti nimică
Tu rămâi la toate rece.

În ms. *2275[B]*, f. 66v-69:

Nu te-aprinde de nimică,
Ci rămâi senin şi rece.

În ms. 2267,-f. 214-216:

Tu te-ndreaptă după-o rază
Şi rămâi senin şi rece.

Despre influenta lui Schopenhauer în *Glossă,* a amintit si Anghel Demetriescu în studiul despre Eminescu, din *Literatură şi artă română,* 1903, p. 374. Chestiunea a fost precizată de Tudor Vianu: „Ataraxia stoică nuanţată sau nu în felul modern al pesimiştilor, este pentru Schopenhauer mijlocul unei alinări provizorii din încleştarea «voinţei de a trăi » şi la acest ideal Eminescu a aderat nu numai în *Glossă,* dar şi în alte poezii, printre care finalul *Luceafărului* alcătuieşte floarea supremă şi cea mai pură a acestei tendinţe" *(Poezia lui Eminescu, ed. cit.,* p. 62).

N. Sulică compară sentenţa eminesciană cu *Nil admirări* al lui Horaţiu *(Epistole,* I, 6, v. 1) şi cu *aequam memento servare mentem* a aceluiaşi *(Carm.,* II, 3, v. 1-2), stabilind însă şi deosebirile: „pe când Horaţius este înclinat să facă, cel puţin în glumă, unele concesiuni epicureismului *(Epistole,* I, 4, v. 16: *Epicuri de grege porcus)* - Eminescu, censorul şi idealistul intransigent, nu admite în opera sa nici o abatere de la puritatea şi severitatea moralei stoice" *(Clasicismul greco-roman şi literatura noastră < în special Eminescu >,* Tg. Mureş, 1930. p, 63).

Cezar Papacostea găseşte conţinutul acestor versuri într-un poem vedic, din care citează în traducere: „Toate suferinţele şi plângerile, toate durerile acestei lumi, sub toate înfăţişările, izvorăsc numai din ceea ce omul îndrăgeşte. Când n-ai îndrăgit nimic, nu sunt nici dureri. Bogaţi în lucruri, liberi de necazuri sunt numai cei ce n-au nimic scump în lumea aceasta. De aceea, ce bine ar fi ca oricine aspiră către starea unde nu mai este nici necaz, nici necurăţie, să facă aşa încât să nu îndrăgească nimic din lumea de aici" *(Filozofia antică în opera lui Eminescu, ed. cit., p. 27).*

Citäm din înţelepciunea budhistă: „Le disciple qui a dépouillé plaisir et désir, riche de sagesse, celui -là a atteint dès ce monde la délivrance de la mort, le repos, le Nirvâna, le séjour éternel" (H. Oldenberg, *Le Bouddha,* Paris, 1903, p. 263). În aceeaşi lucrare, Oldenberg arată că, după Budha, originea durerii stă în setea de plăcere, setea de existenţă, setea de impermanenţă (p. 128).

G. Călinescu *(Opera lui Eminescu,* vol. V, p. 126 şi urm.), vede în *Glossă* o „sublimă scamatorie de idei", sarcasm, mascare a satirei, ceva ce se află şi la Giuseppe Parmi, minus speculaţia şi simţul universal... etc., etc.

Şi Ibrăileanu, în *Eminescu - Note asupra versului,* găsise, mai de mult, în *Glossă:* „ton agresiv - satiric" *(Studii literare, ed. cit.,* p. 160).

D. Caracostea este pe linia adevărului, când, în această poezie, intitulată într-o versiune *En spectateur* (ms. *2262,* f. 18), află prin excelenţă contemplativitate *(Arta cuvântului la Eminescu,* p. 60).

ODĂ - în metru antic

A apărut în ed. Maiorescu, dec. 1883. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 199 şi note în vol. III, p. 113 şi urm.

Cercetările literare au acordat acestei poezii atenţia pe care o merită. Investigaţiile s-au îndreptat şi spre izvoarele de inspiraţie'ale poetului.

N. Sulică, în *Eminescu şi clasicismul latin (Anuarul Liceului de băieţi „Al. Papiu Ilarian " din Tg.-Mureş,* Tg.-Mureş, 1932, p. 31 şi urmat.) pune în legătură *Oda,* în versiunea ei finală, cu elegia *O dii si vestrum est misereri* a poetului Catullus. Spre Catullus şi Propertius, scrie acelaşi, trebuie să ne îndreptăm şi pentru a înţelege folosirea de către Eminescu a comparaţiilor mitologice, procedeu obişnuit al poeţilor de sub influenţă alexandrină.

Cezar Papacostea, în *Filosofici antică în opera lui Eminescu,* găsește izvoarele *Odei* într-o poezie către zeița Afrodita, scrisă de Sappho: „Psappha (Sappho) și Eminescu suferă din cauza iubirii si amândoi își încheie piesa cu același apel deznădăjduit la puterile superioare pentru recăpătarea liniștii sufletului, naufragiată în valurile pasiunii. Și ce-i alta «nepăsarea tristă» de altă dată - cea atât de râvnită acum - decât atitudinea de izolare în care se menținеau filozofii, antichității eline dezignați cu termenul ataraxiști și preocupați numai de viața interioară" (p. 42).

Adevărul însă, așa cum reiese din manuscrisele poetului, este altul. Exercițiile pe care le face Eminescu, studiind de aproape versificația lui Horațiu sunt numeroase. Atât versiunea cea mai îndepărtată - oda închinată lui Napoleon I - care-și are individualitatea ei și de aceea am și reprodus-o ca independentă în ediția noastră - cât și versiunile de tranziție spre opera subiectiv lirică pe care-o cunoaștem sub numele de *Odă - în metru antic* - atestă influența statornică a lui Horațiu. Cercetările noastre strânse în studiul *Eminescu și clasicismul greco-latin* (în *Făt-Frumos,* Suceava, mai-august 1932) îndreptățesc concluzia: „Și ca reprezentant al curentului sănătos de la *Convorbiri literare* și-a făcut Eminescu ucenicia la școala antică. Pornind ca un modest școlar, el face mici traduceri safice. Deodată îl prinse în mod firesc gândul de a scrie și el după modele antice. De la cunoașterea lui Homer, trece la compunerea de exametri originali și astfel se-mbogăți literatura noastră cu *Mitologicale.* Versurile safice și adonice îl duseră la alcătuirea de strofe, pe care le orândui în poezii, în care amintirea lui Horațiu este la loc de cinste.

În același timp însă, Eminescu își trăiește propria lui experiență sufletească. Sensibilitatea personală triumfa umbrind atitudinile horațiene, strofele compuse își capătă noi prefaceri și noi orânduiri. Fostul ucenic la școala poetului latin devine un desăvârșit asimilator al termicei maestrului și o dată cu originalitatea spirituală a lui Eminescu triumfa în limba noastră și arta antică în una din formele ei cele mai pure."

Eminescu a făcut numeroase exerciții în legătură cu strofa safică, desigur fiindcă o socotea capabilă, pe aceasta îndeosebi, ca să exprime un anumit fond poetic. Observația lui D. Caracostea este îndreptățită: „Un alt aspect, care a rămas nerelevat de cei care s-au ocupat de ritmurile clasice din versificația lui Eminescu, este dependența lor de natura fiecărei concepții, care cerea o anumită formă și nu alta. Astfel, dacă în *Odă - în metru antic* - Eminescu s-a oprit la forma de strofa safică, este pentru că numai aceasta i s-a părut necesară" *(Arta cuvântului la Eminescu,* P. 31).

Pentru legăturile dintre *Odă - în metru antic* - și oda închinată lui Napoleon, vezi studiul lui Perpessicius *De la Napoleon la Odă — în metru antic,* în *Jurnal de lector completat cu „Eminesciana",* București, 1944, p. 297 și urm. Pentru dezvoltarea temei din *Odă - în metru antic* - de la primele exerciții metrice până la forma definitivă, vezi D. Murărașu, *Eminescu și clasicismulgreco-latin.*

Dintre versiunile *Odei,* dăm aici pe cea din ms. *2277,* f. 30-32, de prin 1879, care ocupă un loc central între oda către Napoleon și *Oda* din ed. Maiorescu:

Exilat aici pe pământ de jale,
Viața-mi pare-ostrov, răsărind din valuri;
Un pribeag mă văd dominând pustiul
Mijloc al mării.

Precum umbra-i soră luminii, astfel
Al meu suflet e înfrățit cu codrul
Și cu-al mării cer, cu puterea sfânt-a
Singurătății.

Trist fiind adânc, dară trist prin sinemi
Nu de-a astei lumi pătimiri și lacrimi,
Mă doream dar încununat de laurul
Pururea verde.

Cum pe dulcea-i liră Horațiu cânta,
Îndoind în versul adonic limba-i,
Încercat-am barbarizând în graiul
Traco-romanic.

Iar în umbra gândurilor de noapte
Suferința chiar voluptoasă-i, dulce-i,
Prefăcând viața în vis aievea,
Visul în viață.

Înșiram legendele vremii-n minte-mi,
Transpărea în vis piramida veche,
Iar din ea vedeam apărând din veacuri
Jupiter Ammon.

Sau din Nord etern îmi venea suflarea,
Vânt și viscol greu, purtător de gheață
Și de reci zăpezi ca gândirea trist-a
Zeului Wuotan.

N-admiram nimic... Fericit ca zeii,
Doară singur eu mă miram de mine,
Până când trezit din uimire-adâncă
Singur rămas-am.

Nici credeam că pot ca să mor vrodată,
Falnic, tânăr, înfășurat în manta-mi,
Coborâta-am fost de pe trepte sfinte
Întru mulțime.

Când deodată tu răsărisi în cale-mi,
Mai frumoasă-ai fost de cum este Venus
Și-n dureri mi-ai dat voluptatea morții,
Neîndurătoareo!

Aifurat al Semiramidei zâmbet,
Ție-ți dete brațele-i albe Here,
Numai ochii turburători ai tăi sunt,
Marmură rece.

De-al meu propriu foc mă topesc de-atuncea,
De-al meu propriu cânt mistuit mă mântui —
Oare mai renasc luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Au sătul de ea și de mine însumi,
Am să urc din nou părăsita treaptă,
Ochii mei întorși nemișcați la steaua-mi
Nemuritoare?

În privința expresiei „graiul traco-romanic" *vezi Rostul unei vorbe (Traco-romanic)* de G. Bogdan-Duică în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1934, p. 42 și urm.: Graiul „traco-romanic"

înseamnă pentru Eminescu graiul românesc. Informaţiile despre traci şi le-a luat poetul din Herodot, iar în ce priveşte chestiunile lingvistice, s-a adresat direct lucrărilor lui Jirecek.

v. *1* Byron în *The adieu* (1807):

And, since I soon must cease to live
Instruct me how to die.

v. 2 „Antichitatea a cunoscut o seamă de-ntelepţi care luaseră deprinderea după Socrate, să se-mbrace simplu şi oarecum uniform. îndeosebi filosofii stoici şi cinici adoptaseră haina de exerciţii a spartanilor - sobrul *tribon,* prin care voiau să-şi exprime dispreţul pentru viaţa organică, indiferenţa faţă de lumea externă. Se-mbrăcau, ca să zicem aşa, în haina «nepăsării», ei care puneau fericirea adevărată nu-n bunurile materiei, ci în echilibrul interior şi, mai ales, în virtutea eluctată eroic de ghearele viţiului" (Cezar Papacostea, *op. cit.,* p. 43). În oda către Napoleon, mantia este, „fără îndoială, cea imperială" (N. Iorga, *Eminescu veşnic nou cu toate împrumuturile,* ed. cit.). Poetul păstrează aceeaşi „mantie" şi când este vorba de sine însuşi. Bine observă N. Sulică, în *Eminescu şi clasicismul latin,* că aici Eminescu se gândeşte la mantia romantică. În adevăr o găsim în poezia apuseană a începutului de secol. Şi Byron în *Oscar ofAlva,* spune despre eroul său că „se înfăşură în îndoiturile negrei sale mante" (trad. Eliade Rădulescu).

v. *3—4* N. Sulică, în *Clasicismul greco-roman şi literatura noastră,* p. 33, face o apropiere interesantă între *Odă* şi un pasaj din *Cezara:* „Adesea când mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creţii mantalei aruncate pe umăr, am încremenit şi am devenit o statuă de bronz, pe lângă care trece o lume, ce ştie că acest bronz nu are nici o simţire comună cu ea... Lasă-mă în mândria şi răceala mea... De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea. Eu mă uit în sus asemenea statuii lui Apollo... fii steaua cea din cer rece şi luminoasă! ş-atunci ochii mei s-or uita etern la tine."

v. *6* Papacostea *(loc. cit,* p. 43) arată că şi Sappho dă iubirii epitetele: «dulce-amară» şi «dăruitoarea durerii».

Şi despre starea afectivă carcateristică *Odei,* în Tudor Vianu *Poezia lui Eminescu,* cap. *Voluptate şi durere.*

v. *7 Oda* cuprinde în sine o chintesenţă de viaţă afectivă proprie. Ms. *2277* arată cea mai intensă muncă a lui Eminescu de-a elabora poezia.

Între pagini care înscriu exerciţii şi versiuni pentru *Odă,* se află pagini de poezie lirică subiectivă, experienţa unei dragoste tulburată de gelozie şi de suferinţă. Iată versuri din versiuni care aveau să ducă spre poezia intitulată *Gelozie:*

Când te-am văzut pe tine, am zis răstit în sinemi
N-ai să pătrunzi vrodată cămara tristei inimi,
Zăvor voi pune minţi-mi şi uşei mele lacăt,
Să nu pătrundă-n casă-mi zâmbirea ta din treacăt,
Căci nu voiam ca ochi-ţi cu dulce vicleşug
S-ajungă-n al meu suflet al patimilor rug...

şi apoi:

Dar m-ai învins... Pătruns-ai a inimii cămări
Şi-acum luceşti ca steaua fatală peste mări
Pe gândurile mele... căci a fost voia sortii
Ca tu să-mi dai durerea şi voluptatea morţii...

(ms. *2277,* f. 32 v. şi 39).

În legătură cu „voluptatea morţii" şi cu „dureros de dulce" trimitem şi la un pasaj din Schopenhauer (cartea IV, *Voinţa se afirmă şi apoi se neagă,* cap. 68) pe care-l dăm în traducere: „Când voinţa se distruge în oarecare grad printr-o negaţie mare şi irevocabilă a soartei, nu mai este capabilă să voiască altăceva, iar carcaterul se arată blând, trist, nobil,

resemnat. Când, în sfârșit, nu mai are un obiect determinat ci se întinde asupra întregii vieți și devine o aplecare spre sine, o retragere, o dispariție pas cu pas a voinței, aflicțiunea anihilează încet dar în adâncime chiar și vizibilitatea voinței, adică trupul. Omul se simte scăpat din cătușe, are o voluptoasă simțire anticipată a morții, sub forma unei eliberări de trup și de voință. Aflicțiunea se însoțește cu o plăcere tainică și, cred eu, aceasta este ceea ce înțelege prin *the joy of grief*— plăcerea durerii - cel mai melancolic dintre popoare."

v. *8* În ed. Maiorescu și, apoi, în toate edițiile, pe urma acesteia, avem:

Până-n fund băui voluptatea morții
Nendurătoare.

„Moartea nendurătoare" este desigur ceva ușor de înțeles, dar nu mai puțin banal. Desfășurarea sentimentului de-a lungul poeziei ne arată însă că accentul se pune pe *suferință,* nu pe *moarte.* Suferința este nendurătoare și ar fi mai potrivite versiunile ce urmează:

În ms. 2277, f. 30-32:

Și-n dureri mi-ai dat voluptatea morții,
Nendurătoareo!

În ms. *2277,* f. 44-45 și ms. *2260,* f. 270-271:

Și prin chin mi-ai dat voluptatea morții,
Nendurătoareo!

În ms. *2282,* f. 91-92, textul se deosebește de cel publicat de Maiorescu, numai prin:

Pân-în fund băui voluptatea morții,
Nendurătoareo!

Schimbarea textului, numai în acest loc, a venit ori prin voința lui Maiorescu, ori, ceea ce-i mai probabil, a lui Eminescu care, în versiunea ultimă, cunoscută de Maiorescu, a evitat un accent pasional și a rămas, până la urmă, cu atitudine stăpânită, echilibrată în durere.

v. *9-10* Iată mitul la care se face aluzie. Hercule pleacă din Etolia cu Dejanira și ajunge pe malul fluviului Evenos, peste care nu se putea trece decât cu ajutorul centaurului Nessus. Acesta se îndrăgostește de Dejanira, lucru de care Hercule își dă seama numai când cei doi se aflau la mijlocul fluviului. De pe mal, unde rămăsese așteptând întoarcerea lui Nessus, Hercule trimite o săgeată otrăvită și lovește pe cel îndrăgostit. Simțindu-se condamnat să moară, Nessus o sfătuiește pe Dejanira să înmoaie în sângele său haina lui Hercule, căci astfel își va putea păstra dragostea eroului.

După expediția victorioasă contra lui Euritos și distrugerea Cechaliei, Hercule ia cu dânsul pe frumoasa Iole pe care o iubește cu pasiune. Ajuns în Eubea, pregătește un sacrificiu pentru Jupiter și cere de acasă o tunică albă, haina de sărbătoare potrivită cu solemnitatea ce urma să aibă loc. Dejanira îi trimite însă o tunică îmbibată cu sângele lui Nessus. Hercule o îmbracă, își simte trupul prins ca-n flăcări, caută să smulgă haina, dar o dată cu bucăți din aceasta se rup și bucăți din propriul său trup. Ca să-și pună capăt durerilor, Hercule își face un rug, Paean pune focul, dar în timp ce flăcări mari se ridică Jupiter îl smulge pe Hercule teafăr și-l aduce în Olimp.

Firește Eminescu putea cunoaște lucrurile acestea și din Catullus și Properțiu, cum susține N. Sulică, în *Eminescu și clasicismul latin.* Nu e însă mai puțin adevărat că le găsea și-n Horațiu, *în Epoda III,* cum arată Perpessicius *(Eminesciana, loc. cit.,* p. 302).

Amintim încă o lucrare cunoscută bine de- Eminescu: *Antoniu și Cleopatra* de Shakespeare. în act. IV, sc. XII, Antoniu se crede trădat de Cleopatra și-și exprimă indignarea: „the shirt of Nessus is upon me: teach me, Alcides, thou mine ancestor, thy rage..." Și, apoi, Eminescu știa de Hercule și Nessus încă din copilărie, din mitologia lui Reinbeck,p. 141-142.

Mult mai interesant ar fi să putem şti ce pasiune subiectivă îl face pe Eminescu să scrie aceste versuri. După N. Iorga, această „tunică a lui Nessus" este tot dragostea pentru Veronica Micle *(Eminescu veşnic nou..., loc. cit).* Perpessicius (ed. cit, vol. III, 114-115) aduce în discuţie şi un alt nume, al artistei Cleopatra Poenaru Lecca, de care Eminescu se apropiase după 1879. Şi printre exerciţiile pentru *Odă* apare şi numele Cleopatrei. Este mai sigură însă altă interpretare a lui Perpessicius *(ibid.,* p. 115): că „în recipientul *Odei"* s-au topit „ierburile de leac a mai multor afecţiuni, în frunte cu cea mai trainică, aceea de la Iaşi".

Şi, apoi, să nu uităm că tot „Cleopatra" fusese într-o vreme şi Veronica Micle: „Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Octavian August..." (începutul schiţei *La aniversară),*

v. 11-12 Imaginea I-a preocupat pe Eminescu şi altă dată, căci notează în ms. *2275*[B]*,* f. 4:

Focul meu a-l stinge nu pot cu-adâncul
Apelor mării.

v. 16 Pasărea Phoenix este amintită în aproape toate versiunile *Odei.* Dar Eminescu o aminteşte şi în exerciţii în marginea operei sale, şi de asemenea într-un articol din *Timpul,* 15/27 febr. 1881 (vezi ed. Perpessicius, vol. III, p. 125, notă). În ms. *2260,* f. 81 această strofă:

Căci eterne sunt ale lumii toate,
Căci se nasc, mor tot pieritoare forme,
Dar cu toatele-au înlăuntru viaţa
Pasărei Phoenix.

Epitetul „luminos" din v. 15 este, după cum remarcă Papacostea *(op. cit.,* p. 45) ceva adecvat: „fenixul avea pe cap o creastă scânteietoare; puful gâtului îi era aurit, iar restul fulgilor erau purpurii. Avea coada albă şi ochii îi luceau ca două stele". Imaginea Phoenixului şi simbolul legat de ea nu sunt ceva nou în literatura noastră. Iată câteva rânduri din prefaţa lui Chesarie, episcopul Râmnicului, la *Mineiul,* pe ian., Râmnic, 1779: „Acum iarăşi o suflare de vânt cu linişte, o prefacere a dreaptei celui Preaânalt, au adus curgerea oblăduirii ţării la matca sa, au oprit vânturile, au potolit valurile, care strâmba cârma oblăduirii şi nelăsând ca robia să ajungă la liman, în multe rânduri, o cufunda şi o spărgea, de-abia scăpând cu trupul cârmuitorului. Ţara Românească s-au asemănat acum cu pasărea ce se numeşte Finix, carele cu ale sale aripi aprinzând foc, să aprinde şi arde pe sineşi, şi făcându-se cu totul cenuşă, iarăşi din pulberea cenuşăi să naşte şi creaşte."

v. *18* „Nepăsare tristă" este atitudinea de izolare a filozofului antic preocupat numai de viaţa lui interioară (Papacostea, *op. cit.,p.* 42).

Comentariul lui D. Caracostea: „S-ar părea că este o discordanţă între starea aceasta de libertate pe care o doreşte şi epitetul de *nepăsare tristă.* Dar chiar din epitetul acesta vezi că nu este aici o concluzie pe hârtie, ci dinamica unor sentimente contrarii. Patima n-ar fi fost o realitate, dacă ceva din puterea ei n-ar vibra şi în hotărârea de a se libera. Deşi dorită ca un liman, nepăsarea totuşi i se pare tristă" *(Arta cuvântului la Eminescu,* p. 248).

v. *20* Acest final de mare efect artistic, până să fie fixat la locul lui firesc, a stăruit îndelung în spiritul poetului. În ms. *2276,* f. 81 se află *Revars-asupra mea lumină lină* (vezi notele la *Răsai asupra mea...)* din care citäm o strofa:

Nici în amor nu cred şi nici în ură —
Şi sfântă nu-mi mai e nici o idee,
Pierdui avântul ce-mi dădea tărie...

în marginea acestei strofe, poetul notează:

Redă-mă dar pe mine însumi mie.

În ms. *2277,* f. 22v. Eminescu înscrie:

pe mine însumi
Mie redă-mă.

Numai o dată cu versiunea ms. *2277,* f. 30-32, de prin 1879, versul își primește locul definitiv.

După N. Sulică, versul ar fi o dovadă a cunoașterii de către Eminescu a elegiei lui Catullus *O dii si vestrum est misereri,* în care versul final este:

O dii, reddite mi hoc pro pietate mea
(Eminescu și clasicismul latin).

Credem că și acest vers este sugerat tot de Horațiu, care chiar la începutul *Epistolei* (către îngrijitorul proprietății lui de la țară) are expresia: *mihi me reddentis* = care mă redă pe mine mie însumi.

Interpretarea întregii poezii de D. Caracostea: „*Oda - în metru antic* - care n-a fost rotunjită definitiv de Eminescu nu s-a născut din sentimentul clipei. Dimpotrivă, izvorăște din sentimentul celor veșnice, negațiunea clipei. Dinamismul ei vine din încordarea dintre patima, care ar vrea să se permanentizeze, cu suferințele ei, și dintre nemurirea nativă la care aspiră să se întoarcă. De aici, opoziția dintre imagini. De o parte, *pururi tânăr,* înălțând ochii la *steaua singurătății, de* altă parte, *voluptatea morții neîndurătoare* și amănuntele cu carcater mitologic despre suferința lui Nessus, a lui Hercule, pentru ca, după acestea, tot în cadrul amintirilor clasice, să apară simbolul reînvierii: *luminos ca pasărea Phoenix.* Forma de timp este deci opoziția dintre conștiința veșniciei și dintre vremelnicia care ar vrea să se facă stăpână. Astfel, poezia are trei tacturi de sentiment: nativa înălțare a celui înfășurat în mantia-i nemuritoare; suferința nemărginită, pe care n-ar putea-o stinge cu toate apele mării; iar, în final, dorința de a se întoarce la înălțimea părăsită. Motivul generator este acel *mie rede-mă* din final."

SOMNOROASE PASARELE...

Apărută în ed. Maiorescu, dec. 1883. În ed. Perpessicius vol. I, p. 207; note în vol. III, p. 180 și urm.

Asupra acestei poezii s-a exercitat ingeniozitatea multor cercetători preocupați să-i afle izvoarele străine. Amintim principalele izvoare propuse, adăogând că nici unul nu-i apropiat de poezia lui Eminescu decât prin elemente generale, care se pot găsi în orice „berceuse" - cântec de leagăn.

N. Șerban dă ca „sigură" influența poeziei *Pantum* de Th. de Banville *(O influență franceză asupra lui Eminescu,* în *Cele trei Crișuri,* Oradea, 1921). M. Bantaș apropie poezia lui Eminescu de *Gute Nacht* din *Regensburger Liederkranz* (1880), în *Note pe marginea cărților,* din *Viața românească,* ian. 1926. M. Bantaș își spune însă și părerea: „Ce are a face poezia adâncă a naturii însuflețite de Eminescu prin geniul și amorul lui, cu sarbăda serenadă nemțească..." Valentin Bude află izvorul în *Gute Nacht* de Karl Drächsler, iar C. Fedeleș găsește unele asemănări cu *Auf dem Teich* de Lenau (vezi Perpessicius, *loc. cit.,* p. 180, nota). Cum cântecele de leagăn sau tema apropiată de a lor au circulație largă, nu este de mirare că G. Călinescu înscrie și o poezie *Gute Nacht* de Geibel, și o alta *Good Night* de Hemans *(Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* 1-2 din ian. - iunie 1956, p. 315). Amintim și pe Beethoven, *Variatuni pe cvartetul „Kind willst du ruhigschlafen",* din opera *Jertfa întreruptă* de P. Winter (1799).

Toate poeziile germane amintite au, firește pe *Gute Nacht* ori pe *Schlafet in Ruh,* după cum cea engleză are pe *Good Night.* În toate se află păsările, îngeri, floricele, clar de lună. Poezia lui Karl Därchsler este precis un cântec de leagăn pentru un copil:

Gute Nacht, du susses Kind...

Poezia din *Regensburger Liederkranz* ar putea fi și pentru un copil, tot așa ca și pentru oricare ființă dragă.

Nu se poate afirma că *Somnoraose păsărele* este scrisă pentru vrăjirea spre somn a unui copil. Poate fi tot atât de bine o poezie de încântare pentru femeia iubită, ori o poezie scrisă de

Eminescu pentru sine însuşi în momente de dulce visare în mijlocul unui frumos şi calm cadru natural. „Nicăiri mai mult ca aici nu avem o contopire mai desăvârşită între natură şi sensibilitatea poetului. Elementele descriptive sunt toate pe acelaşi plan, produc aceeaşi stare emotivă, iar acordul sunetelor şi imaginilor răspândeşte o beatitudine cu atât mai intensă şi mai în stare să stingă voinţa de a fi, cu cât însăşi poezia realizează tehnica unui cântec de leagăn, fără început şi fără sfârşit, precedat şi urmat de o nelămurită taină. Nicăiri mai mult ca aici nu şi-a găsit expresia estetică gândul lui Schopenhauer că natura frumoasă ne smulge de sub tirania voinţei" (D. Murărașu, *Istoria literaturii române,* ed. IV, 1946, p. 227).

v. *9* În ed. Maiorescu, Bogdan-Duică: pe apă.

În ed. Scurtu, Ibrăileanu, Perpessicius: pe ape.

DE-OR TRECE ANII...

Apărută în ed. Maiorescu, dec. 1883. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 208; note în vol. III, p. 183 şi urm.

În *Ediţiile poeziilor lui Eminescu,* din *Viaţa românească,* ian. 1927, G. Ibrăileanu are cuvinte de depreciere pentru această romanţă: „poezia aceea cu «nu ştiu ce» şi «nu ştiu cum», perfectă ca formă, dar care nu e tocmai faimoasă ca gen". Acestei priviri critice aspre îi datorăm faptul că G. Călinescu ia o atitudine contrară: *„De-or trece anii...* este poate, dintre poeziile ce mai păstrează simbolurile poetice, cea mai apropiată de forma romanţei. Melodia o formează cadenţa strofelor sfârşite mereu pe ton de refren. Însă ideea se află şi în această poezie, latentă dar producătoare de asociaţiuni laterale... «Nu ştiu ce» este iraţionalul iubirii, care vine dintr-un izvor necunoscut nouă. «Ea tot mai mult îmi va place» arată intelectului că dragostea creşte în virtutea unei legi interioare, absurde, fără nici o legătură cu vreo cauză obiectivă; Naiva mărturisire a neputinţei de a motiva iubirea face suavă strofa a doua... În sfârşit strofele următoare conţin hotărârea de a se lăsa în voia instinctului..." *(Opera lui Eminescu,* vol. V, p. 189-190).

v. *6* „ne văzum" perfectul simplu arhaic. La fel avem în Dosoftei, *Psalmul 136:*

La apa Vavilonului,
Jelind de ţara Domnului,
Acolo şezum şi plânsăm,
La voroavă ce ne strânsăm...

Arhaismul formei verbale din v. 6 concordă cu celălalt arhaism din v.5: „M-au fermecat..."

v. *7-8* I.M. Raşcu, în *Alte opere din literatura română,* cap. *C. Conachi, Alcătuiri şi tălmăciri,* a arătat că Eminescu a cunoscut poeziile înaintaşului şi a suferit influenţa lor. Leca Morariu, în *Eminescu şi Conachi,* din *Buletinul „M. Eminescu",* 1938, p. 31-32, în legătură cu transfigurarea la Eminescu a unor sugestii venite de la Conachi, stabileşte o apropiere între v. 7-8 şi următoarele versuri ale lui Conachi:

Gândeam c-am iubit un înger din cer, sub chip femeiesc
Dar n-au fost decât femeie din iad, sub chip îngeresc.

v. *12* Ed. Maiorescu, Duică, Perpessicius şi ms. *2260,* f. 207 şi ms. *2261,* f. 301: „E şi-n tăcere-i..."

Ed. Ibrăileanu: „E şi-n tăcerea-i..."

Ed. Scurtu şi ms. *2277,* f. 82: „E şi-n tăcere..."

v. *9-12* „Sunt versuri foarte caracteristice care îmi par nu din literatura noastră, cât din literaturile străine şi mai ales din literatura nouă.

Printre alte curiozităţi care au părut extravagante celor care n-au înţeles simbolismul, au fost tocmai insistenţele poeţilor din această şcoală asupra elocvenţei tăcerei. Şi Eminescu, în aceste versuri, a sesizat această înţelegere a celor ce-l înconjoară, a pătruns partea de mister care poate să fie învăluită de multă poezie.

Tăcerea vorbește, spune și el; vorbește numai pentru cei care într-adevăr știu s-o înțeleagă" (Ovid Densusianu, *Evoluția estetică a limbii române,* curs litografiat din 1931-1932, p. 63-64).

MAI AM UN SINGUR DOR
(și variantele)

Toate variantele au apărut în ed. Maiorescu dec. 1883. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 216 și urm.; note în vol. III, p. 229 și urm.

Am păstrat ordinea variantelor așa cum este în ed. Maiorescu, deși, după cronologia aproximativă a lui Perpessicius, ordinea ar fi alta și anume:

1. *De-oi adormi curând.*
2. *Iar când voi fi pământ.*
3. *Mai am un singur dor.*
4. *Nu voi mormânt bogat.*

Toate sunt produsul muncii din anii 1881-1883, dar nimeni n-ar putea afirma că una din variante a fost pusă la punct înainte de cutare alta. Și pentru materialul servit în cursul elaborării, ca și pentru forma definitivă, trebuie să ne menținem la un prudent cca. Este posibil, de asemenea, și ceea ce presupune Perpessicius: că Maiorescu va fi respectat ordinea indicată de însuși Eminescu în copii ce le-ar fi pregătit pentru tipar. Este de primit în întregime observația făcută de Perpessicius: „Elegia aceasta se realizează în patru momente distincte și fiecare din acele momente își are evoluția și cristalizarea de sine stătătoare" *(loc. cit.,* p. 230). Stricta ordine însă a momentelor de cristalizare definitivă n-o vom ști niciodată.

În ce privește izvoarele poeziei *Mai am un singur dor,* sunt câteva cercetări pe care le vom aminti. N.I. Apostolescu, în *L'influence des romantiques frangais sur la poesie roumaine* (Paris, 1909), spre a arăta o culme a influenței franceze la noi, amintește în concluzie chiar poezia lui Eminescu, la care găsește o frământare deosebită de-a „combina" un motiv din Ronsard cu unul din Paul Bourget.

În Ronsard, *De l'Election de son sepulcre:*

Quand le ciel et mon heure
Jugeront que je meure
Ravy du beau séjour
Du commun jour -
Je défens qu 'on ne rompe
Le marbre pour la pompe,
De vouloir mon tombeau
Bastir plus beau.

În Paul Bourget, *Epilogue:*

Lorsque la mort, posant ses doigts blancs sur mon front,
Fera que pour toujours mes yeux se fermeront
A la beauté vivante,
Choisissez-moi, vous tous à qui je serai cher,
Une tombe au soleil, sur le bord de la mer
Infinie et mouvante.

Dacă numai atât a putut să citeze, ca influență franceză, N.I. Apostolescu, însemnează că nu e necesar să mai căutăm și noi altceva. Răspunsul lui Ibrăileanu *(Studii literare,* cap. *„Mai am un singur dor"* este o compilație?) poate fi socotit definitiv, iar aserțiunile lui N.I. Apostolescu privite ca o curiozitate.

Delavrancea, în *Din estetica poeziei populare,* 1913, aminteşte cunoaşterea de către Eminescu a piesei lui Shakespeare *Timon ofAthens.* Eroul îşi exprimă adesea revolta împotriva defectelor oamenilor şi se arată hotărât mizantrop. În actul al IV-lea, sc. III:

Then, Timon, presently prepare thy grave;
Lie where the ligt foam of the sea may beat
Thygrave—stonedaily...

(Acum, Timon, pregăteşe-ţi mormântul;
Culcă-te unde uşoara spumă a mării
Va bate zilnic lespedea depe mormântul tău...)

Eminescu a şi tradus câteva scene din piesa lui Shakespeare, desigur nu din simplă curiozitate intelectuală, ci pentru amărăciunea cu care Timon scoate la iveală josnicia omenească, falsitatea prieteniei şi goana tuturor după bani, după „metalul blestemat", după această „târfa a umanităţii"

C. Balmuş, în *Câteva note despre Propertius şi Eminescu (Viaţa românească mai - iunie* 1928), stabileşte apropierea între *Mai am un singur dor* şi o elegie a poetului latin (II. 13, 17 şi urm.):

Quandocumque igitur nostros mors claudet ocellos
Accipe, quae servesfuneris acta mei:
Nec mea tunc longa spatietur imaginepompa,
Mec tuba sit fati vana querela mei,
Nec mihi tunefulcro sternatur lectus eburno.

Deinde, ubi suppositus cinerem mefecerit ardor,
Accipiat manesparvula testa meos,
Et sit in exiguo laurus super addita busto,
Quae tegat extincti funeris umbra locum.

(Şi când moartea închide-mi-va ochii, ascultă ce înmormântare să-mi faci: nu vreau ca-n urma mea să fie-atunci purtate-n lung cortegiu măştile strămbunilor, şi nici trâmbiţa să nu-mi sune-n van ajale, şi nici să mi se-aştearnă un pat de fildeş...

Apoi, când focul de pe rug mă va fi făcut cenuşă, o biată urnă simplă primească manii mei, iar pe mormânt să am săditun laur, care să m-acopere cu umbra lui...).

Să nu trecem cu vederea că în această poezie funebră, la amândoi poeţii găsim aceleaşi dorinţe negative: „nec"... „nec"... „nu voiu"... „şi nimeni"... o probă mai mult că în *Mai am un singur dor* se aud ecouri din jalnicele tânguiri ale elegiacului roman.

Radu Manoliu, în *Poezii postume ale lui M. Eminescu, Note critice* din *Vocea Tutovei,* 20 august 1906 şi în *Izvoarele motivelor.,* din *Preocupări literare,* 1 mai 1936, apropie *Mai am un singur dor* de partea finală a baladei *Vârful cu dor,* de Carmen Sylva. Dacă este însă vorba de moartea unui cioban în mijlocul naturii, Eminescu nu avea nevoie să se oprească la balade: Carmen Sylvei, când cunoştea bine însuşi modelul acesteia, *Miorița* din culegerea lui Alecsandri Despre problema influenţei baladei *Vârful cu dor,* vezi notele la traducerea lui Eminescu, ***Comentarii*** *eminesciene,* din volumul colectiv *Studii eminesciene,* Editura de stat, 1965 şi ***Comentarii*** *eminesciene,* 1967, cap. I.

Facem o apropiere între *Mai am un singur dor* şi poezia lui Byron *Euthanasia,* pe care Eminescu a putut-o cunoaşte din traducerea lui Eliade *(Din operele lui Lord Byron,* t. II, Bucureşti, 1839). Dăm un fragment: „Când timpul îmi va aduce mai curând sau mai târziu soni nul fără visuri ce închide ochii acelora ce nu mai sunt, zeu al uitării, putea-vei tu întinde blândele-ţi aripe asupra patului meu de moarte! Nici un amic nici un moştenitor să nu-mi vie a plânge sau a dori lovitura ce mă va ameninţa; nici o frumuseţe cu părul despletit să nu-mi vie a simţi sau a se pre**face** o durere de bunăcuviinţă! Voi să intru în tăcere de mormânt, tară să fiu însoţit de lacrăme oficioase; nu voi să tulbur a nimului bucurie, nici să inspir temeri amicilor."

Se poate compara și armonia versurilor lui Eminescu cu aceea din poezia lui Byron:

When time, or soon or late, shall bring
The dreamless sleep that lulls the dead,
Oblivion! may thy languid wing
Wave gently o 'er my dying bed!

No band of friends or heirs be there,
To weep, or wish, the coming blow:
No maiden, with dishevelled hair,
To feel, or freign, decorous woe.

But silent let me sink to earth,
With no officious mourners near:
I would not mar one hour of mirth,
No startle friendship with a tear.

MAI AM UN SINGUR DOR - note

v. *2* În ed. Perpessicius: serii.

v. *11-12* Dorința din aceste două versuri este cu totul neobișnuită și nu-și găsește explicația în vreo datină a înmormântării la noi. Numai în timp de război, pentru căzuții în luptă, se improvizează târgi din ramuri. Ideea trebuie s-o căutăm în altă parte și, poate nu ne înșelăm, dacă ne oprim la un celebru pasaj din *Eneida,* c. XI, v. 59 și urm., pregătirea trimiterii spre casă a trupului neînsuflețit al eroului Palas:

Astfel îl plânge Enea și-mparte porunci de pornire
A tânguitului trup și trimite bărbați tot pe-alesul,
Mie de-ostași, ca să-ifacă alaiul cinstirii din urmă,
Lacrimi să verse și dânșii cu tatăl, ce mică-alinare
Pentru nespuse dureri, însă tatălui biet cuvenită!
Alții cu grabă-mpletesc din crenguțe de cer și din ramuri
Tinere, lese subțiri și-o targă ușor mlădioasă
Și adumbresc ridicatul culcuș cu polog de verdeață,
Pun pe viteazul fecior pe-așternutul acesta de țară:
Parcă-i o floare culeasă de gingașe mâni defecioară,
Blânda la chip viorică ori lânced dorminda zambilă,
Care frumsețea-și păstrează și încă lucirea ei, însă
Mama-Pământul de-acum nu-i mai dă noi puteri și nici hrană.

Dorința din versurile 11-12 își află expresia în toate versiunile poeziei: poetul *Scrisorilor,* luptătorul politic de la *Timpul,* era în drept să se considere un erou căzut cu fața spre inamic.

Mai amintim că, la 18 ani, în *Amicului F.I.,* Eminescu își imagina un sfârșit demn de un luptător poet:

Voiu când mi-or duce îngerii săi
Palida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cununa pe a mea frunte
Și să-mi pui lira de căpătâi.

v.23 Teiul este adesea amintit în poezia eminesciană. În regiunea Botoșanilor este copacul de predilecție al cimitirelor, ogrăzilor bisericilor și aleilor. Bulevardul orașului Botoșani, umbrit de bătrâni tei, va fi fost cunoscut și de Eminescu adolescent. La Dumineca Mare, porțile de intrare și ușile caselor se împodobesc cu ramuri de tei. În poezia populară, după

cum se vede din lucrarea lui Tudor Pamfile, *Văzduhul după credinţele poporului român,* 1916, p. 77, teiul este considerat ca arbore sfânt.

In unele versiuni, sentimentul morţii se însoţeşte cu cel al dragostei. Dăm versiunea din ms. *2277,* f. 61, de prin 1881 (în ed. Perpessicius, *loc. cit.,* p. 258 şi urm.):

Spre-a stinge-atât amor
În noaptea uitării
La marginea mării
Eu aş dori să mor.
Nu-mi trebuieflamuri,
Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletiţi un pat
Din tinere ramuri.

Să-mifie somnul lin
Şi codrul aproape,
Seninele ape
Să aibă-un cer senin,
Izvoarele-ntr-una
Pe când cu zgomot cad,
Prin vârfuri lungi de brad,
Alunece luna.

Natura vânt să dea
Frunzişului veşted,
Nu-mi plângă la creştet
Vrun om pe urma mea,
Ci sune talanga
Prin blând de bucium cânt,
Deasupră-mi teiul sfânt
Să-şi scuture creanga.

Nemaifiind pribeag
De-atunci înainte,
Aduceri aminte
M-or troieni cu drag,
Din naltele maluri
Spre-a mă ajunge-adânci
S-or atârna de stânci
Eternele valuri.

Luceferi mari şi mici
Din umbră de cetini
Fiindu-mi prieteni,
Mi-or lumina pe veci.
La marginea mării,
Poate-oi putea să mor
Spre-a stinge-atât amor
În noaptea uitării.

DE-OI ADORMI - NOTE

Una din variante are titlul *Dorința unui Dac* (ms. *2276,* f. 40). În ed. Perpessicius, *loc. cit.,* p. 241.

Când voi muri curând
În liniștea serii
Să mă-ngropați cântând
La marginea mării.

În urmă nu-mi veniți
Cu pompă și flamuri,
Coșciug să-mi împletiți
Din verzile ramuri.

Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Să am un cer senin
Pe-adâncile ape.

S-aud cum blânde cad
Izvoarele-ntr-una,
Prin negre crengi de brad
Se strecure luna.

S-aud cu ochiu-nchis
Cântare de bucium
Să uit ca și un vis
Durere și zbucium.

S-aud pe mare vânt,
Pe munte talanga,
Deasupră-mi teiul sfânt
Să-și scuture creanga.

Lucească-n preajma mea
Lumina din dealuri,
Izbind mă vor cânta
Eternele valuri.

Ș-acei luceferi sfinți
Ce tremură-n cetini,
Cum n-oi ave părinți,
Să-mi fie prieteni.

v. *12* În *Convorbiri literare* corectare față de ed. Maiorescu, unde avem: Eternelor ape.

NU VOI MORMÂNT BOGAT - note

v. 11 În toate edițiile mai vechi, versul este: „Trec stoluri zburând", deși celelalte versuri au câte șase silabe. Corectarea este conformă cu ms. *2277,* f. 12lv.-122. De altfel toate variantele acestui vers au câte șase silabe:

Când stoluri trec pe rând
Trec paseri mii zburând,
Trec paserile-n rând,
Trec stoluri grele-n rând.

Perpessicius a introdus corectarea în ed. *Opere alese,* vol. I. Asupra greşelii din ediţii a atras atenţia Traian Costa în articolul său din *Limba română,* Bucureşti, 1963, nr. 2.

IAR CÂND VOI FI PĂMÂNT - note

În *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1930, p. 52, următoarea notă a lui G. Bogdan-Duică: „Chibici-Râvneanul, amicul lui Eminescu, era un leneş. L-am rugat adeseori să scrie amintiri. Aş! Odată însă treceam cu el pe lângă bulevardul Elisabeta - str. Brezoianu, către Liceul Lazăr. Deodată el: «Vezi aici tot grădină era pe-acea vreme». Şi-odată am stat cu Eminescu să ascultăm o trupă de cântăreţi tirolezi, ştii fetiţe cu pieptărel şi rochia până-n genunchi, şi celelalte. Apoi ţitera, ţitera! Deodată una începe un cântec_

Und wenn ich einmal stirb...

Mihai căzu pe gânduri. Peste câteva zile mi-a spus despre:

Şi când voi fi pământ... "

În acelaşi buletin (nr. 20, din 1942, p. 5) Bogdan-Duică ne dă şi versuri germane în legătură cu *Mai am un singur dor* (după ms. 2276, f. 170v.)

Und bin ich todt, so gräbt
Das grab im Sande etc.

Parte din versuri sunt indescifrabile. Bogdan-Duică comentează: „Se pare că Eminescu a gândit acel vers nemţesc, ştiut de Chibici, mai departe, şi-n nemţeşte". N-o fi avut Eminescu intenţia să-şi scrie poezia şi-n germană? Şi Maiorescu a scris poezii în această limbă şi cu mult mai uşor ar fi putut să scrie Eminescu. Dar amintirea lui Chibici-Râvneanul are la bază o realitate, pentru care se poate aduce dovadă. Cântăreţii tirolezi au existat şi cântecul auzit de Eminescu, de asemenea. Numai că Chibici uitând cuvintele exacte, le-a înlocuit traducând din *Mai am un singur dor.*
Cântecul german auzit este, credem, cel din piesa *Meineidbauer (Sperjurul),* act. I, se. 10, de Anzengruber, lucrare din 1872.

Dos war mein letzter Wunsch,
Gib mir die G'währ,
Lass mich in der Heimat sterb 'n
Himmlischer Herr.

Grüner Tann, blaue Berg ',
Du dunkler See,
Euch möcht 'ich noch mal seh 'n
Bevor ich geh '.

Möcht sterb 'n in Elternhütt ',
Dass noch bewust.
Ich mein ' Kopflegen kann
An d'liebste Brust.

Dass mir die liebste Hand
D'Augen druckt zu,
B'hüt dich Gott, Heimatland,
Ich geh ' zur Ruh '.

(Vezi D. Murărașu, *Comentarii eminesciene, ed. cit.,* cap. I).

Pentru numeroase poezii ale lui Eminescu, s-au făcut compoziții muzicale. Dăm aici informații care pot fi utile celor care ar voi să aprofundeze chestiunea.

Afară-i toamnă: Bentoiu Pascal; Jora Mihail

Atât de fragedă: Drossino Em., Roteanu

Cad dușmanii ca și pâlcuri (După *Scrisoarea III):* Barberis Mansi

Călin (Balet - pantomimă): Mendelsohn Alfred

Ce stă vântul să tot bată: Jora Mihail

Ce te legeni...: Mandicevschi Eusebiu; Scheletti G.-rev. de Ed. Caudella; Teodorescu Tudor;Vintilă Ion, Vorobchievici Isidor, Mazzetti Enrico; Cuclin D. (Prima audiție la Ateneul român, la 21 noiembrie 1967.)

Ce-ți doresc eu ție...: Șorban Guillaume

Când amintirile: Brânzeu N.

Când însuși glasul gândurilor tace: Bentoiu Pascal, Ciortea Tudor

Când o să vii...: Drossino Em.

Codrule, codruțule: Flondor Tudor

Colinde: Mandicevschi Eusebie

Crăiasa din povești: Gheciu Diamandi

Cu penetul ca sideful: Donceanu Felicia

De-acuma nu te-oi mai vedea: Brătianu I.G.

De-aș avea...: Cornea-Ionescu Alma; Givulescu Cornel, Șorban Guillaume

De ce nu-mi vii...: Tschaicovsky Eug., Decker Carol; Dima G.; Filip Iancu, Șorban Guillaume; Stephănescu George; Vorobchievici Isidor; Danielescu Ioan Cristu; Gheciu Diamandi; Cuteanu Eugen; Vintilă Ion

Departe sunt de tine: Vintilă Ion

Despărțire: Decker Carol.

Din noaptea vecnicei uitări: Tempea L.; Albu Sandu

Dintre sute de catarge: Mandicevschi Eusebie; Popovici Doru; Ciortea Tudor; Albu Sandu

Doina: Teodorescu Grigore

Doina codrului: R. van Saanen; Al. Filloreanu

Dorința: Dima G.; Gheciu Diamandi; Ionescu, Nelu Ion; Bohociu Ioan

Freamăt de codru: Constantinescu Paul

Gazel: Sutzu Rodica

Împărat și proletar: Nottara Const. C.

Înger de pază: Porumbescu Ciprian

În temeiul codrului: Botez D.

Înviere: Givulescu Cornel; Pop Dariu

Kamadeva: Stephănescu George

Lacul: Șorban Guillaume; Vintilă Ion

La mijloc de codru des: Flondor Tudor; Nottara Const. C; Ionescu N., Saint - Georges Didia; Șandru Const.; Constantinescu Paul; Dumitrescu I.; Donceanu Felicia; Lupu Theodor

Lasă-ți lumea ta uitată: Stephănescu George

La steaua: Ioan Mihail; Ciortea Tudor; Ionescu Nelu Ioan; Stroe Aurel

Luceafărul (Balet); Andricu M.; (Poem simfonic); Bentoiu Pascal; (Teatru muzical): Bretan N.; (Muzică simfonică): Zirra Al.

Lumineze stelele: Donceanu Felicia

Mai am un singur dor: Bărcănescu; Decker Carol; Filip Iancu; Iuga; Mugur G.; Popescu G.; Spirescu Oscar; Șorban Guillaume; Pop Dariu; Teodorescu Grigore

Măi bădiță păunaș (pop.): Botez D.

Mândruța (pop.): Filloreanu Al.

Oricâte stele: Rusu Liviu

Noapte bună: Mandicevschi Eusebie

O, rămâi: Șorban Gillaume; Fuchs Teodor; Gheciu Diamandi

O, mamă...: Brătianu, I.G.; Băjescu - Oardă I.; Ionescu - Milano St.; Paschil J.

Pajul cupidon: Caudella Eduard

Pe aceeași ulicioară: Dinicu Th.; Manoliu Victor; Șorban Guillaume

Pe lângă plopiifără soț: Decker Carol; Filip Iancu; Șorban Guillaume; Stephănescu George

Peste vârfuri: Dima G.; Karnet August; Spirescu Oscar: Șorban Guillaume; Constantinescu Paul; Jora Mihail; Albu Sandu; Constantinescu Const.; Bratu Teodor; Negulescu Claudiu

Poveste indică (poem simfonic): Jora Mihail

Răsai asupra mea: Rusu Liviu

Revedere: Dima G., Vorobchievici Isidor; Nottara Const. C; Kiriac. G.D.; Mandicevschi Eusebie; Ganea Nicodim; Sequens Antoniu; Enescu George; Lungu N.

Rugăciune: Mandicevschi Eusebie; Pallady Leontin; Tempea L.; Sutzu Rodica; Poslușnicu M Gr.; Popa Mirea, Cuteanu Eugen

S-a dus amorul: Decker Carol; Tschaicovsky Eug.

Sara pe deal: Horceag Savel; Vintilă Ion; Vlăduță Ioan

S-a stins viața: Rusu Liviu; Stan Golestan (titlu *Venise)*
Să cer un semn, iubito: Decker Carol
Scrisoarea III (Mircea și Baiazid): Nottara Const. C.
Se bate miezul nopții: Dima G.; Ignatov I.
Serenada: Flondor Tudor; Filloreanu Al.
Somnoroase păsărele: Bena Aug; Decker Carol; Dima G.; Dinicu Gr.; Flondor Tudor; Stephănescu George; Jarda Tudor; Ionescu Nelu Ioan; Georgescu Remus; Stan Golestan; Ciortea Tudor; Nottara Const. C.

Speranța: Milcoveanu D.
Stăm în cerdacul tău: Rusu Liviu
Stelele-n cer: Filloreanu Al., Ciortea Tudor
Strigoii (Teatru muzical): M. Andreescu-Scheletti; (Simfonie): George Enescu
Sunt ani la mijloc: Bentoiu Pascal

Și dacă ramuri: Bratsch Artur; Cocorescu Sc; Decker Carol; Dima G.; Pifferi Ercole; Șorban Guillaume; Tempea L.; Nottara Const. C; Stephănescu George; Gheciu Diamandi; Mihăilescu Toscani D.; Klee Harmann; Zavulovici Al.; Jora Mihail; Ciortea Tudor; Botez, D., Cornea-Ionescu Alma; Stroe Aurel; Valeriu Niculae

Te duci: Dorssino Em.
Trecut-au anii: Rusu Liviu, Costinescu Gh.; Jelescu Paul
Un chip tăiat în daltă: Văsculescu, S. Dem.
Vezi rândunelele se duc: Cavadia Ed.; Decker Carol; Filip Iancu
Vino-n codru la izvorul: Popescu Dem.
Zboară-al nopții negru flutur: Bena Aug.

De cercetat și lucrările următoare:
Borgovan N., *Nouă cântece pentru voce și pian,* Ed. muz., 1957; Coman Niculaie, *12 sonete celebre;* Constantinescu Dan, *Trei lieduri pe versuri de Eminescu;* Chirescu D.I.; *Coruri de compozitori români înaintași* (1963); Ciortea Tudor, *Șapte lieduri pe versuri de Eminescu; Piese pe versuri de Eminescu* (1951); Constantinescu Paul, *Madrigale pentru quartet vocal și pian* și *Patru madrigale pe versuri de Eminescu* (1953-1954); Donceanu Felicia, *Cântece pe versuri de Eminescu* (1964); Ghiga Ion, *Trei lieduri pe versuri de Eminescu* (1939); Ionescu Nelu Ioan, *Lumină lină* (1945); Iușceanu Victor, *Șapte lieduri* (1967): Jelescu Paul, *17 lieduri pentru voce și pian* (1962); Jora Mihail, *Cântece, opus 33;* Markos Albert, *Patru lieduri* (1960); Mendelsohn Alfred, *Șase madrigale pentru cor mixt* (1962); *Trei poeme pe versuri de Eminescu* (1960); Micu Eugeniu, *10 miniaturi coral-simfonice* (1943); Negrea Marțian, *Album de coruri mixte, op. 10* (1956); Nicola Ion R., *Trei melodii pentru canto și pian, op. 13* (1937); Petra-Basacopol Carmen, *Trei lieduri pe versuri de Eminescu* (1958); Popovici Dom, *Rapsodie de toamnă* (1954); *Trei cântece pe versuri de Eminescu* (1953), *Omagiu lui Eminescu* (1968); Popovici Vasile, *Romanțe pentru cor mixt* (1965); Toduță Sigismund, *Cinci lieduri* (1942), Vieru Anatol, *Patru cântece pe versuri de Eminescu* (1960), Zorzor St., *Patru idile pe versuri populare culese de Eminescu* (1960);

BIBLIOGRAFIE

Aloman N., *Eminescu și muzica, Luceafărul,* 1964, 6 iunie; Brumam Ada, *Cine sunt cutezătorii, Contemporanul,* 16 ian. 1970; Cristian V., *Eminescu și muzica, Gazeta literară,* 1964, 16 iunie; Cosma Viorel, *Muzicieni români - Lexicon,* 1970; Cronicar, *Romanță românească, Voința națională,* București, 5 noiembrie 1904; Klein George, *Eminescu în creația muzicală, România liberă* nr. 13, ian. 1950; Morariu Lupu Octavia, *Eminescu în muzică, Făt-Frumos,* 1932, p. 158-159; *Buletinul „Mihai Eminescu",* VIII, 1937 nr. 15, *Bibliografie muzicală* și nr. 21 și 22, Râmnicul Vâlcii 1943 și 1944; *Omagiu lui Eminescu,* București 1909, p. 213; Pop, Augustin Z.N., *Contribuții eminesciene* II, București, 1940; Pușchilă Irena, *Compoziții muzicale din lirica eminesciană,* în *Călăuza bibliotecarului,* nr.6, din 1964; Rusu Liviu, *Opere alese din Mandicevschi Eusebie,* București, 1957; *Sonete,* Ed. muzicală, 1964; Răzvan Const., *Eminescu și muzica, Cronica,* Iași, 21 iunie 1969; Sbârcea George, *Eminescu în muzică, Tribuna,* Cluj, 11 iunie 1964; Stan Elena, *Poezia lui Eminescu în Transilvania,* Buc, 1969, p. 72-74. Țăranu Cornel: *Un poem simfonic inedit de George Enescu,* în *România literară,* 30

DE CE NU-MI VII

A apărut în *Convorbiri literare,* februarie 1887. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 235; note în vol. III, p. 327 și urm.

După Iacob Negruzzi, *De ce nu-mi vii* ar fi un produs al ep'ocei când Eminescu se afla la M-rea Neamțului. De aici a fost trimisă redactorului *Convorbirilor literare* la-nceputul lui ian. 1887 (Iacob Negruzzi, *Scrisori de la Eminescu,* în *Convorbiri literare* din 15 ian. 1899). Realitatea însă este aceea pe care o subliniază și Perpessicius. Poezia, începută pe vremea studenției la Viena, este dusă la desăvârșire de poet prin 1882-1883.

G. Ibrăileanu, în *Studii literare,* p. 222, admite că Eminescu ar fi cunoscut un cântec unguresc din care s-a inspirat nentru strofa I a poeziei sale. Izvorul unguresc, în trad. rom., este următorul:

Pică frunza, pleacă păsările,
Toamna e aici.
Porumbița mea, pe pieptul meu
De ce nu vii?

Pentru restul strofelor, Ibrăileanu nu pune la îndoială originalitatea, deoarece ele au izvoare proprii în alte poezii ale lui Eminescu.

C. Botez, în ediția sa din 1933, remarcă înrudirea acestei poezii cu una din adolescență, din ms. *2275,* f. 101 r. Iată ultimele două strofe:

De ce nu vii, de ce nu vii,
Să mângâi ochii tăi ce vii,
Pe brațul tău eu să mă las,
O, înger blând cu linul pas.

Să netezesc păr de-aur des,
Să m-uit în ochi-ți cu eres,
În veci de veci să nu te las,
O, înger blând cu blândul pas.

v. *6* În ed. Maiorescu: Să te privesc iar cu nesaț.

APARI SA DAI LUMINA

A apărut în *Convorbiri literare* din iunie 1895. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 430; note în vol. V, p. 488 și urm. M. Dragomirescu dându-i locul cuvenit în ed. *Poezii,* 1937, o însoțește de această notă: „Publicată de mine în *Convorbiri literare* după un manuscris cedat chiar de d-ra căreia i-a fost dedicată poezia, deși are lungimi, deși evoluția sentimentului este îngăimată, deși motivarea e insuficientă și cadrul imperfect, are un final minunat și conține atâtea frumuseți de amănunt, cu o profunzime atât de carcateristică, cu perspective și modulații atât de eminesciene, că e cu neputință să n-o primești printre poeziile alese ale lui Eminescu. Poate nicăieri durerea duioasă nu are adâncimi mai expresive decât în această poezie. Locul ei nu este în anexă." Prin sentimentul numit de M. Dragomirescu „durerea duioasă" și prin armonia versului, inspirația din *Apari să dai lumină* este de aceeași natură cu cea din poezia *Din valurile vremii,*
v. 28 În *Pierdut în suferință,* v.4:

Să-ngâduie intrarea-mi în vecinicul repaos.

În *Ca ofăclie...* v. 42:

Și nici să pot de somnul pământului s-adorm.

În *O stingă-se a vieții.,* v. 46:

Și să nu pot de somnul pământului s-adorm.

„Când așadar Eminescu traduce și adoptă în *Apari să dai lumină* renumitul vers al lui Vigny din poema biblică *Moise:*

«Sunt însetat de somnul pământului s-adorm».

Înțelesul acestui vers este cu totul deosebit în adoptarea lui românească și în modelul străin. Somnul morții către care năzuiește eroul lui Vigny, este dorit de un om încărcat cu marile osteneli ale unei vieți profetice. În *Apari să dai lumină,* el oglindește însă melancolia unui destin cu totul particular și nu oboseala activă a unui luptător, ci tristețea istovitoare a unui contemplativ" (Tudor Vianu, *Peozia lui Eminescu,* p. 89-90).

v. *38* La Perpessicius: „lumea trecutelor dureri",
v. *43-44* În *Ce s-alegea de noi, a mea nebună...:*

Acum ca-n toamna cea târzie
Un istovit și trist izvor,
Asupra-ifrunzele pustie —
A noastre visuri cad si mor.

v. 47 Vezi poezia *Urât și sărăcie,*
v. 54 În *Rugăciune:*

Rugămu-ne-ndurărilor
Luceafărului mărilor...

În mistica erotică a lui Eminescu nu o dată iubita este în același timp și Madonna.
Elementul mistic introdus în v. 45 aduce după sine întreaga scânteietoare strofa, v. 55-60.
v. *64* În *Noaptea:*

Și-apoi ca din vis trezită cu mânuțe albe, dulci,
De pefruntea mea cea tristă tu dai vițele-ntr-o parte...

Apari să dai lumină își are diferitele ei versiuni în manuscrisele poetului. *Cine ești?* poate fi socotită poezie independentă și totuși în relație, ca sentiment, și, ici și colo, ca expresie cu *Apari să dai lumină.* O dăm după ms. *2260,* f. 243-246. La Perpessicius, *loc. cit.,* p. 490 și urm. Unele strofe trebuie puse în legătură cu *Ca ofăclie..., O, stingă-se a vieții...* și *N-am fost la înălțime.*

CINEEȘTI?

Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri
N-or să pătrunză-n umbra trecutelor dureri,
N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereți
Chiar de-aș avea de-acuma ș-o sută de vieți,
Căci sufletu-mi e-atâta de-ntunecat de-atunci...
Tu numai o privire în visul meu arunci.

Ca toamna cea târzie e viața mea și cad
Iluzii ca șifrunza pe undele de vad
Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg,
Nimic din care-n lume iubirea mea să leg,
Ca pe bătrânul Cain, pustiuri mă cuprind...
Doar brațele-i de marmur în visul meu se-ntind!

Aș vrea a mea viață să aib-un înțeles,
Să apăr adevăruri, minciună și eres,
Pentr-un nimic oricare cu lumea să mă lupt,
De-arfî să mă strivească puterea-i dedesupt,
Dar nu țin la nimica, căci nu mai cred nimic...
Doar genele-mi umbroase în visu-mi se ridic.

Puțin îmi pasă dacă cu mine voi spori
Mulțimea care numai se naște spre-a muri;
Din leagănul acelor sicriu nu s-afăcut
Ce-avurăfericirea de-a nu se fi născut,
Si să ajung ca dânșii atâta am visat...
Ci dor de nemurire în vis mi-ai revărsat.

Precum corăbii negre mânate sunt de vânt
Cu pânzele umflate departe de pământ,
Cum între cer și mare trec paserile-n stol,
Plutesc a mele gânduri pe-a sufletului gol
Și-ntind a lor aripe spre negre depărtări...
Tu nu treci, cum nu trece luceafărul pe măr

Am blăstemat în haos întâiul vieții colt
Pe care se-nălțară a cerurilor bolți,
Elfu începătorul eternelor dureri,
El e eternul astăzi și-a fost ete
Am blăstemat viața în însuși al ei mi ...
Ci tu, intrând în visu-mi, te binecuvântez.

Din noaptea cugetări-mi, de gânduri ce gândesc,
Pustiul se întinde, păduri îmbătrânesc,
De aspra vicolire sălbatecului cânt
Își scutură copacii frunzișul la pământ,
Căci sufletu-mi copil [e] al viscolelor reci...
Tu ramură-nflorită, pe visul meu te pleci.

Mai e încă în mine ceva de amăgit?
Au moartea ca s-o merit destul n-am suferit?
Trecutu-mi de durere prea este uniform,
Ca să am drept de somnul pământului s-ădorm?
N-am izbutit de mine destul a-mi bate joc,
De mai apari în visu-mi... o rază de noroc?

Dar cine ești tu oare cu ochii de mă minți,
A căror raze lucii sunt dulci făgăduind
De-amor fără de margini, de drage fericiri,
Cari nu sunt în lumea aceasta nicăiri?
De ce cu arătarea-ți îngreui al meu gând,
Cu farmecul în visul vieți-mi străbătând?

De ce? E iarăși umbra iubirii cei de veci
Ce trece cu întregul ei farmec pe când treci,
Căci e biruitorul amor atât de trist
Ce-au luminat în umbra durerilor lui Crist,
Oriunde fug a tale priviri tot mă ajung;
Din cadrul de-ntunerec nu pot să te alung.

OCHIUL TĂU IUBIT

În ms. *2261,* f. 297. În ed. Hodoș, 1912, p. 40 și urm.; în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 438; note în vol. V, p. 516 și urm. Titlul după primul vers. Pe manuscris Eminescu a barat trei strofe și anume:

După v. 8:

Oare te înduri
Tu, ca să mă lași,
Geniu din păduri
Drăgălaș?

După v. 24:

Eu nu pot să plec
Peste nori și vânt,
Și să te petrec
De-unde sunt.

După v. 28:

Chipul tăufrumos
Să-lprivesc întreg —,
Cu atât folos
Să m-aleg.

Versificarea aceasta de prin 1882-1883 are și variante dintre 1879-1881. Dăm una de prin 1880:

OCHIUL TĂU IUBIT

Ochiul tău iubit,
Plin de mângâieri,
Dulce mi-au lucit
Până ieri.

L-am iubit cu mii
Lacrime fierbinți
Și cu-atât de vii
RugămințI.

Și cum suferii
De al tău amor,
Cât de mult dorii
Ca să mor!

Pururi te căutam
Pe orice pământ,
Căci a-ți spune am
Un cuvânt.

Cămăruța ta
Sara să-mi deschizi,
Că te-oi desmierda
Ca să râzi.

Să-ți închid îndat',
Pe când tu te culci,
Cu un sărutat,
Ochii dulci.

Să măsor mereu
Cât de mult crescuși,
Să sărut al tău
Picioruș.

Sânul rotunjor
Când pe braț îl porți
Li s-arface dor
Și la morți.

De te-i potrivi
Astei rugăminți,
Fericiți om fi
Și cuminți.

Zână din păduri,
Umbră din povești,
Glas al dulcei guri,
Unde ești?

În ms. *2277,* f. 88v.-89v. În ed. Hodoș, *loc. cit.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 440; note în vol. V, p. 516 şi urm.

Amândouă versificările arată că sunt scrise pentru o ființă care nu e de față și spre care se-ndreaptă dorul poetului obsedat de amintirile unei vieți intime. Una dintre variante (ms. *2277,* f. 92) cuprindea și aceste versuri, mai pe urmă supuse prefacerii:

Ochii ce-i arunci
Fost-au fericiți?
Ce-ați făcut de-atunci
Mânușiți?

Ele ne îndreaptă spre versificarea din 1879 *După ce atâta vreme,* publicată în ed. a VI-a Maiorescu (1892) sub titlul *Fragment:*

Lasă-mă să-ți plâng de milă,
Să-ți sărut a tale mâni...
Mânușițe, ce făcurăți
De atâtea săptămâni?

Putem trage concluzia că *Ochiul tău iubit,* cu variantele ei, este inspirată tot de afecțiunea pentru Veronica Micle, şi arată starea sufletească - îmbinare de dragoste, nostalgie, regrete - a poetului, după stabilirea la București, departe de iubita rămasă la Iași. Putem însă şi adăoga că, deși încercările de versificare a temei sunt numeroase, Eminescu n-a depășit stadiul unor creionări grațioase.

CÂND MÂNDRA MEA DOARME

În ms. *2282,* f. 110. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 542; note în vol. V, p. 616, cu titlul după primul vers. Versificarea poate fi în legătură cu *Călin - File din poveste,* partea I: luna care-şi revarsă razele printre gratii - fata de împărat adormită - zâmbetul ei în timpul visului.
Poate fi în legătură şi cu *Luceafărul, v. 29-44.*
v. 10 La Perpessicius: Cu luna vei trece.

ORICÂT DE MULT AM SUFERIT

În ms. *2261,* f. 331. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 543; note în vol. V. p. 617, cu titlul după primul vers. Exercițiu armonios care arată virtuozitate.
v. *2* La Perpessicius: În lunga-nstrăinare.

Poemul a apărut în *Almanahul Societății academice social-literare „România jună"* din Viena, în aprilie 1883 și-i reprodus în *Convorbiri literare,* august 1883. În dec. 1883 apare ediția Maiorescu cu un text din care lipsesc câteva strofe care se aflau în *Almanah* și în *Convorbiri literare* și cu modificarea a două versuri. Amputarea și modificarea au fost atribuite de unii lui Maiorescu, ca un act arbitrar, pe care Eminescu, bolnav pe atunci, nu putea să-l cunoască și să-l înlăture. Edițiile Scurtu, Bogdan-Duică, Mazilu și Perpessicius urmează textul din *Almanah,* pe când celelalte ediții eu rămas la textul Maiorescu. În ediția noastră am dat textul Maiorescu, iar în subsol textul din *Almanah,* pentru ca cititorul să aibă în față amândouă versiunile părții puse în discuție.

D. Caracostea, în *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 343 și urm. analizează din punct de vedere estetic textul din *Almanah,* și-l socoate absolut necesar pentru înțelegerea concepției poemului. Imputând lui Maiorescu modificarea arbitrară, cere să nu se țină seamă de ea și să se redea *Luceafărului* fizionomia lui adevărată. Maiorescu ar fi modificat textul, fiindcă îi contrazicea părerile despre geniu, așa cum le cunoștea din Schopenhauer.

Chestiunea nu trebuie să se pună însă astfel: dacă strofele eliminate ajută ori nu înțelegerii adevăratei concepții, ci dacă se poate admite că Maiorescu este acela care a modificat textul. Ediția I - Maiorescu cuprinde mai multe poezii, pentru care nu avem în manuscrise decât versiuni care prezintă oarecare deosebiri. Însemnează oare că trebuie să socotim textul publicat de Maiorescu ca neautentic, să-l înlăturăm și să ne întoarcem la textul - ultimă versiune atestat de manuscrise? Aceasta ar fi trebuit să fie atitudinea consecventă a celor care nu primesc *Luceafărul* din ed. Maiorescu. N-au urmat această cale, dându-și seama că ar introduce haosul, de care, firește, nu se simte nevoie. Cum ar putea să creadă cineva, care nu are idei preconcepute, că, fără să aibă un text justificativ, a putut Maiorescu, numai așa din simplu bun plac, să modifice un text de două ori cunoscut de public, o dată în *Almanah* și a doua oară în *Conv. literare,* și, mai înainte, cunoscut sub aceeași formă la lecturile făcute în fața cercului literar al „Junimei"?

În *Însemnări zilnice,* vol. II, Maiorescu dă referințe precise despre citirea și recitirea *Luceafărului* la ședințele „Junimei", urmate și de corectări aduse textului, de față fiind și autorul. Și astfel, acest text a fost trimis la Viena.

Ce s-a petrecut din aprilie 1883 înainte, ne putem închipui. Eminescu a mai discutat cu unii și cu alții de la „Junimea", desigur și cu Maiorescu, despre marele poem apărut. Urmarea acestor discuții a fost modificarea făcută de Eminescu însuși în manuscris. *Convorbirile literare,* după îmbolnăvirea poetului, au publicat textul din *Almanah,* fiindcă numai pe acesta îl cunoșteau. Maiorescu însă, pentru a pregăti ediția la care începuse să lucreze, în toamna 1883, a trebuit să cerceteze manuscrisele și astfel a dat și peste modificările aduse de poet *Luceafărului,* ca și altor poezii care aveau să intre ca inedite în ediție. Nu avem textul ultim al *Luceafărului,* după cum nu-l avem nici pe acela al altor poezii, dar lucrul, cinstit și corect, nu se putea petrece decât cum arătăm. În textul Maiorescu trebuie să fie corectate numai greșelile de tipar, care se pot urmări și din colaționarea cu *Almanahul.* De notat că și în *Almanah* sunt greșeli de tipar, unele pricinuitoare de nonsensuri!

În *Comentarii eminesciene* din volumul colectiv *Studii eminesciene* publicat de Editura de stat, 1965, am încercat să pătrund cauzele care l-au putut face pe Eminescu să-și modifice textul din *Almanah.* Are importanță și problema estetică: vorbirea creatorului apare mai sobră și mai maiestuoasă în ed. Maiorescu. Dar este cazul de a se pune și altă problemă, aceea a originalității, și credem că, în această privință, și prieteni învățați de la „Junimea" i-au atras lui Eminescu atenția.

Creatorul stă la discuție cu Luceafărul și e gata să facă o tranzacție: să-i dea înțelepciune, putere, stăpânire, ca să renunțe de a-i mai cere moartea. Avem aici un ecou din *Manfred.* Spiritele propun lui Manfred să-i dea anumite avantaje, dar eroul rămâne la singurul lucru pe care-l vrea: uitarea.

De altă parte, ceea ce Creatorul oferă Luceafărului sunt tocmai atributele puterii divine, sensurile *Logosului* așa cum acesta este interpretat de Faust în *Studierzimmer* (partea I a tragediei). În românește, după Lucian Blaga (1955):

Stă scris: La început a fost Cuvântul.
Mă și opresc. - Cine m-ajută să fac pasul?
Cuvântul? - Nu pot să-l prețuiesc așa de mult!
Altfel va trebui să-l tălmăcesc
Dacă de spirit eu ascult!
Stă scris: La început a fost Ideea.
Dar cântărește bine-ntâiul rând,
Ca pana să nu fugă, slove goale așternând.
Ideea e, ce-nfapuiește și creează totul?
Ar trebui să scriu: La început a fost Puterea.
Dar iată că scriind sunt îndemnat
Să nu fac nici aici popasul.
Din ce adâncuri vine șoapta?
Mi-ajută duhul și-mi dă sfat.
La început voi pune Fapta.

Atributelor: das *Wort,* der *Sinn,* die *Karft,* die *Tat,* pe care le discută Faust, în interpretarea *Logosului* evanghelic, le corespund în versurile lui Eminescu: *înțelepciune, glas, tărie* și amplificarea într-o strofa a ceea ce se poate numai *faptă,* toate referindu-se la „cuvântul" din versul prim:

Cere-mi — cuvântul meu dintâi,

(vezi și *Comentarii eminesciene,* loc. cit.)

În *Familia,* nr. 4 din 23 ian./4 febr. 1883, această notă din *Cronică bucureșteană* de A.C. Șor (Iuliu Roșca): „Și cum pe lângă petrecerile trupești, e bine să gustăm oleacă și din cele sufletești, odată hotărât că omul e alcătuit din spirit și materie, să vă spun că miercuri iubitorii de literatură au avut plăcerea s-auză, în saloanele d-lui Maiorescu, eminenta traducere germană a d-nei Mite Kremnitz după *Luceafărul* d-lui Eminescu". În același număr al *Familiei* se dă sumarul *Almanahului „României june",* care avea să apară la-nceputul lunii martie: cuprinde și *Luceafărul.* În nr. 19 din 6/18 mai 1844 *Familia* reproduce *Luceafărul,* însoțind poezia de nota: „Din colecțiunea de poezii a autorului, apărută de curând la București". În realitate, se reproduce textul din *Almnah* și din *Convorbiri literare,* nu cel din ediția Maiorescu.

În ce privește versificația, potrivit cu principalul izvor de inspirație, Eminescu s-a oprit la măsura de 8 și 7 silabe, dar a organizat versurile în catrene iambice, îndepărtându-se de ceea ce putea să-i ofere ca model poezia populară. A fost și oarecare dibuire într-un timp. Pe vremea preocupărilor de versificație antică, alături de exerciții de versuri spondaice ori adonice, sunt și exerciții pentru *Luceafărul.* Astfel, după schema înscrisă pe caiet, Eminescu încearcă versul de 11 și 12 silabe:

Cobori înjos luceafăr blând, din mare ieși...
Cobori înjos luceafăr blând pe-o rază...

Desigur, o problemă de mare însemnătate este aceea a izvoarelor poemului. în ce privește izvoarele populare, chestiunea este deplin lămurită. Eminescu însuși ne-a îndreptat spre basmul lui Kunisch, iar cercetările au adus lumină asupra textului german, versificării *Fata-n grădina de aur* și raportului dintre această poemă și *Luceafărul* (vezi M. Gaster, *Literatura populară română,* p. 549; N. Iorga, *Trei călători în Țările românești* 1925; Leca Morariu, *Pentru arheologia „Luceafărului",* în *Junimea literară,* 1926, p. 141; D. Caracostea, *Izvoarele poemei „Luceafărul",* în *Convorbiri literare,* aprilie, mai 1926 și *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu,* 1926; D. Murărașu, *Eminescu și literatura populară,* în ed. M. Eminescu, *Literatura populară,* Craiova, 1936).

Explicația mitologică a basmului lui Kunisch a fost făcută cu multă erudiție de G.Bogdan-Duică și-i aproape de adevăr când ajunge la concluzia că: „Puțin i-a dat lui Eminescu basmul: mult, aproape *tot,* i-a dat el basmului". *(Despre „Luceafărul" lui Eminescu,* Brașov, 1925, p. 4).

Tema dragostei unui nemuritor pentru o muritoare se află şi-n basmul lui Kunisch, dar este mult mai răspândită şi a putut fi cunoscută de Eminescu şi din literatura mai veche ori mai nouă. Despre eroi născuţi din iubirea unui zeu pentru vreo muritoare sunt destule exemple în literatura greco-latină. Despre astfel de eroi aminteşte şi Platon în dialogurile sale.

Povestea lui Apuleius, *Amor şi Psyche,* a fost cunoscută de Eminescu şi-i amintită de el şi-ntr-o scrisoare către Veronica Micle (ms. *2255,* f. 316 şi urm. Vezi reproducerea şi notele la poezia *Despărţire*. Vezi şi G. Bogdan-Duică, *Mihai şi Veronica,* în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1932, p. 10 şi urm.).

Exemple de dragoste între nemuritori şi muritori se află şi-n povesttirile indice de care Eminescu va fi luat cunoştinţă încă din timpul studiilor (vezi G. Bogdan-Duică, *De pe lângă „Luceafărul",* în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1933, p. 12 şi urm.).

Cercetarea basmului *Fata-n grădina de aur,* în sensul lui mitic, a fost făcută de Iulian Jura în *Mitul în poezia lui Eminescu,* Paris, 1933. Nemuritorul - zmeul nu se răzbună pe muritoarea care nu-i răspunde cu dragoste, aşa cum avem în basmul lui Kunisch, ci, spune plin de tristeţe:

Un chin *s-aveţi:* de-a nu muri deodată.

Interpretarea lui Jura, că avem aici un blestem, că acela dintre iubiţi care va muri întâi, se va preface în strigoi şi va chinui pe celălalt rămas în viaţă, este greşită. Interpretarea adevărată este că iubiţii îşi vor trăi viaţa în deplină fericire şi că aceasta va fi umbrită numai de gândul că s-ar putea să nu moară amândoi deodată: soarta pe care şi-o doresc şi le-o doreşte şi zmeul este să meargă împreună în moarte, aşa cum împreună au fost şi-n viaţă.

Tema dragostei nemuritori - muritoare se află şi-n *Biblie.* În cartea *Facerii,* cap. 6: „Şi a fost când au început oamenii a se înmulţi pre pământ şi li s-au născut lor fete. Văzând fiii lui Dumnezeu pe fetele oamenilor că erau frumoase, ş-au luat lor femei din toate care au ales."

În cartea *Facerii,* cap. 5, se povesteşte şi despre Enoch, care după o viaţă de 365 de ani, pentru bunătatea lui, a fost luat la cer de către Dumnezeu: „şi bine a plăcut Enoch lui Dumnezeu şi nu s-a aflat, pentru că l-a mutat pre dânsul Dumnezeu". Literatura religioasă apocrifa cunoaşte o *Carte a lui Enoh* de bogată fantazie, care nu-i lipsită de farmec poetic. Enoh povesteşte şi de îngerii care s-au îndrăgostit de fetele frumoase ale oamenilor şi au dat naştere astfel giganţilor, Îngerii aceştia sunt în contact cu oamenii şi-i deprind în diferite arte. Azaziel învaţă pe oameni să facă săbii, Barkaial îi deprinde să cunoască mersul stelelor, Asaradel, mersul lunii. Samiasa, conducătorul acestor îngeri, îi învaţă pe oameni vrăjitoria. Din porunca lui Dumnezeu, Rafael face ca Azaziel să fie legat şi aruncat în întunecime, deasupra lui ridicându-se un munte de stânci. Extrase din *Cartea lui Enoh* au fost date la iveală de Joseph Scaliger, după *Chronografia* lui Georgius Syncellus; alte extrase, în traducerea latină a lui De Sacy după etiopică, au apărut în *Magasin encyclopedique,* VI (1800), tomul I, p. 382 şi urm. şi au ajuns astfel la cunoştinţa lui Byron, care a scris misterul *Heaven and Earth* (Cerul şl pământul), tradus şi de Eliade Rădulescu. Misterul lui Byron nu numai că a fost cunoscut de Eminescu, dar i s-a înfăţişat ca un principal model cult pentru un episod al *Luceafărului,* tocmai în sensul basmului popular înregistrat de Kunisch. Dăm din lucrarea lui Byron pasagii care arată analogia cu *Luceafărul:*

Anah iubeşte o fiinţă cerească, pe serafimul Azaziel, mai mult decât pe Dumnezeu însuşi, şi de aceea inima ei se zbuciumă în nelinişte şi teamă. Aholibamah, altă făptură muritoare, o îndeamnă ironic să renunţe la o fiinţă superioară şi să-şi caute un soţ într-un fiu al pământului, ca Şi ea, şi să dea naştere unor făpturi legate de pământ. Anah l-ar iubi pe Azaziel şi dacă ar fi muritor de rând, dar e bucuroasă că nu-i aşa ceva şi-şi îndreaptă aspiraţia către dânsul. Aholibamah, adevărată descendentă din Cain, este plină de pasiune şi-n dragoste şi-n ură. Şi ea iubeşte un serafim, pe Samiasa, şi-şi îndreaptă dorurile spre el. Citâm în traducere:

Te chem, te aştept şi te iubesc.
Mulţi pot să te adore, dar nu eu:
Dacă spiritul tău te poate face să cobori aici
jos la mine,
Coboară şi împărtăşeşte soarta mea!
Sunt făcută din lut,
Pe când tu din raze

Mai strălucitoare decât ale soarelui
Pe apele Edenului,
Totuși nemurirea ta n-ar putea să răsplătească
Dragostea mea cu una mai puternică decât
Aceea ce-o simt eu...
...cu tine
Pot să îndur orice, chiar și durerea veșnică;
Nu ți-a fost teamă să-mparți viata cu mine,
De ce eu *aș da îndărăt din fața nemuririi tale?*
...coboară, vino și pune
La încercare iubirea unei muritoare
Pentru un nemuritor. Dar dacă în ceruri se află
Mai multă fericire decât ai putea da și primi,
Rămâi acolo!

[Cele două fiice ale pământului văd serafimi coborând din văzduh:]

ANAH

Soră! soră! văd aripile lor deschizându-și
Drum luminos prin întunecimea nopții.

AHOLIBAMAH

Norii se dau în lături din fața lor,
Ca și cum ar aduce lumina zorilor de mâine...

ANAH

Uite! au luminat occidentul,
Ca și cum soarele ar apune a doua oară:
Uite! pe creasta adineaori ascunsă a Araratului
Lucește un blând curcubeu în mii de culori,
Urma scânteietoare a trecerii lor...

Dumnezeu a hotărât pieirea lumii prin potop, dar Samisa și Azaziel rătăcesc printre muritoare, în loc să se afle sus și să cunoască voința creatorului. Arhanghelul Rafael îi întâmpină și-i îndeamnă să se-ntoarcă la datoria lor:

În timp ce îngerii buni au părăsit pământul,
Voi ați rămas aici, mișcați de pasiuni stranii și degradați
Prin afecțiune muritoare pentru o frumusețe muritoare,
Până acum Dumnezeu v-a iertat și vă cheamă
Printre egalii voștri neprihăniți. Plecați,
Plecați,
Ori rămâneți;
Și prin întârzierea voastră pierdeți-vă nemurirea...
Am venit ca să vă rechem în sfera voastră...
Fugiți cât este timpul,
Voi nu puteți muri,
Dar acestea
Se vor stinge...
Gândiți-vă că esența voastră nu are comun cu a lor
Decât însușirea de-a suferi. De ce să împărtășiți
Dureri care-s partea lor — ființe născute

Ca să-și vadă existența arată de ani,
Semănată de griji
Și secerată de moartea stăpână peste
pământul omenirii?
Chiar dacă viața lor ar fi fost lăsată să continue
Spre mormântul de-a lungul vremii, nescurtată
de mânia lui Dumnezeu,
Ele n-ar fi fost mai puțin prada păcatului și durerii.

Anah și Aholibamah își adăugă rugămințile către cei doi serafimi ca să se întoarcă în ceruri și să nu-și piardă nemurirea din dragostea pentru niște ființe muritoare. Cei doi serafimi nu ascultă de cuvântul Arhanghelului Rafael și rămân, ca rebeli, alături de cele două muritoare, pe care le înalță în văzduh și le fac să plutească spre alt cer decât cel al pământului. În vremea aceasta, apele se urcă, muritorii, unii, se roagă, iar alții și-ndreaptă blestemul către divinitate:

...trebuie să murim,
Dar cum mai rău decât așa nu poate fi,
De ce să-nălțăm imnuri, de ce să ne plecăm genunchii
În fața neînduratului Atotfăcător?
La urma urmei, nu mai puțin vom muri.
Dacă el a creat pământul, rușine să-i fie
Că a făcut lumea numai ca s-o distrugă...

Tema în dezvoltarea ei ia căi diferite, potrivit cu temperamentul de revoltat al lui Byron, potrivit cu temperamentul de senin gânditor al lui Eminescu. Afinitatea *Luceafărului* cu misterul lui Byron este remarcată de D. Caracostea în *Creativitatea eminesciană,* București, 1943.

Eminescu a cunoscut desigur poemul lui Vigny *Eloa.* Fecioara are milă pentru îngerul căzut, simte iubire pentru el și se lasă convinsă de cuvintele lui seducătoare. Eloa nu poate să creadă în existența răului:

„Puisque vous êtes beau, vous êtes bon, sans doute...

Îngerul căzut însuși are momente de tulburare în fața nevinovăției și candorii acestei ființe, dar spiritul răului este mai puternic și se dă pe față până la urmă:

- Où me conduisez—vous, bel Ange? — Viens toujours.
- Que votre voix est triste, et quel sombre discours!
N'est-ce pas Eloa qui soulève ta chaîne?
J'ai cru t'avoir sauvé — Non, c 'est moi qui t'entraîne.
- Si nous sommes unis, peu m'importe en quel lieu!
Nomme-moi donc encore ou ta soeur, ou ton Dieu!
- J'enlève mon esclave etje tiens ma victime.
- Tu paraissais si bon: Oh! qu 'ai-jefait? - Un crime.
- Seras-tu plus heureux? du moins, es-tu content?
- Plus triste quejamais. — Qui donc es-tu? — Satan. "

Eminescu a cunoscut şi *Demonul* lui Lermontov. În comparația *Luceafărului cu Eloa* și cu *Demonul* trebuie să se țină seama de un lucru esențial. În poemele lui Vigny și Lermontov avem în adevăr un demon în sens creștin, un duh al răului, chiar dacă pentru moment, perfid la Vigny, sincer la Lermontov, poate trece drept ființă bună. Luceafărul însă, ca și îngerii din misterul lui Byron, ca și zmeul din *Fata-n grădina de aur,* este o ființă bună. Chiar dacă, în acest poem din urmă, Adonai se adresează astfel către cel ce voia să renunțe la nemurire:

Și tu ca ei voiești a fi, demone...

demonul lui Eminescu nu este cel creștin, nu este Satan cum a voit să arate Jura în lucrarea sa. Pentru a-l înțelege, trebuie să ne îndreptăm spre sensul cuvântului la greci. Mario Meunier, traducând *Banchetul* lui Platon, s-a găsit în situația de-a traduce pe Daimon prin *génie,* tocmai

pentru a evita confuzia. Eminescu cunoaşte încă din epoca studiilor în străinătate cuvântul „demon" cu înţelesul lui platonician. într-o scrisoare din Botoşani, august 1872, recomandă atenţiei lui Maiorescu pe muzicianul Toma Micher, care studia la Conservatorul din Viena. între altele, Eminescu scrie: „Cum am spus, veţi putea cerca pe cale privată demonul care trăieşte în acest om, după părerea mea un demon viguros şi armonic mai cu samă".

Pătrunderea semnificaţiei poemului prezintă un interes cu totul deosebit. Eminescu însuşi a lăsat într-un manuscris următoarea însemnare: „În descrierea unui voiaj în (România) ţările române, germanul K. povesteşte legenda Luceafărului. Aceasta e povestea... Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaşte nici moarte (nici noaptea uitării) şi numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte, aici pe pământ, nici e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc". În stânga nota: „Mi s-a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ şi i-am dat acest înţeles alegoric" (ms. *2275 B,* f. 56).

Între basmul lui Kunisch şi *Luceafărul* se află poemul versificat *Fata-n grădina de aur.* Şi aici avem un nemuritor - zmeul - care se-ndrăgosteşte de copila frumoasă şi ar vrea s-o ducă în lumea lui de eternă primăvară, în grădinile apropiate de soare. Fata însă îi dă acest răspuns:

O geniu mândru, tu nu eşti de mine,
De-a ta privire ochii mei mă dor,
Sângele meu s-ar stoarce chiar din vine,
Căci m-ar usca teribilu-ţi amor.
Curând s-ar stinge viaţa mea, străine,
Când tu m-ai duce-n ceruri lângă sori,
Frumos eşti, dară a ta nemurire
Fiinţei trecătoare e peire.

Geniul are aici numai înţelesul de duh mai presus de oameni, duh intermediar între divinitate şi lumea pământească. La adevăratul sens alegoric al basmului, Eminescu ajunge numai o dată cu *Luceafărul.*

Strofele suprimate din textele de tranziţie, spre a ajunge la forma din ed. Maiorescu, arată şi geniul la care se gândise Eminescu: la Budha, la Platon, la Orpheu şi, cum poate să aibă dreptate Bogdan-Duică, la Giordano Bruno (vezi *Despre „Luceafărul" lui Eminescu, ed. cit.,* p. 14). Săvârşind suprimarea unor strofe care cuprindeau aluzii la persoanele menţionate, Eminescu s-a apropiat de semnificaţia adevărată, geniul fiind însăşi propria sa fiinţă şi totodată geniul în general. Privirea de ansamblu a lui Bogdan-Duică *(op. cit.,* p. 28) poate fi primită în întregime: „Un basm despre lumina solară în luptă cu furtuna care întunecă a trezit în poetul alegoric Eminescu toate asociaţiile mitice cu putinţă privitoare la lupta între lumină şi umbră, bine şi rău şi-n ele îşi simţi mulţămit sentimentul *personal,* dar cunoscut şi din viaţa tuturor geniilor omenirii, că între geniu şi lume aceeaşi luptă se dă; şi astfel sentimentul său intră-n basm, prefăcându-l în «alegoria» de care însuşi vorbi".

D. Caracostea a realizat o lucrare interesantă cu *Arta cuvântului la Eminescu.* Desigur că sunt şi afirmaţii pe care nu le primim, dar nu mai puţin lucrarea este bogată în interpretări, date şi carcaterizări de care istoria literară trebuie să ţină seamă. Partea principală a lucrării este interpretarea estetică a *Luceafărului* însuşi şi am avut prilejul să amintim concluziile valoroase la care ajunge autorul.

Şi semnificaţia geniului, aşa cum apare din textul ed. Maiorescu, este pusă în legătură cu teoria lui Schopenhauer despre geniu, ceea ce-l face pe D. Caracostea să creadă că Maiorescu a făcut suprimarea unor strofe, tocmai pentru ca fondul ideologic al *Luceafărului* să rămână în acord cu teoria schopenhaueriană.

În *Eminescu şi poeziile lui,* Maiorescu a făcut o strălucită carcaterizare a personalităţii poetului. În privinţa temei *Luceafărului,* aceste rânduri de adâncă înţelegere: „Cuvintele de amor fericit şi nefericit nu se pot aplica lui Eminescu, în accepţiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva şi ţinea cu desăvârşire în mărginirea ei. Ca şi Leopardi în *Aspasia,* el nu vedea în femeia iubită decât copia imperfectă a unui prototip

nerealîzabil. Îl iubea întâmplătoarea copie sau îl părăsea, tot copie rămânea, şi el cu melancolie impersonală îşi căuta refugiul într-o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării şi a poeziei. De aci *Luceafărul* cu versurile de la sfârşit:

Ce-ţi pasă ţie chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul!
Trăind în cercul vostru strâmt,
Norocul vă petrece —
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

În *Filozofia antică în opera lui Eminescu,* Cezar Papacostea interpretează *Luceafărul* admiţând o puternică influenţă a idealismului platonician. De la Platon, Eminescu ar fi primit elemente abstracte, conceptuale pe care le-a exprimat concret-poetic: „Se ştie că în sistemul platonic există două lumi distincte: din acestea, numai una este cea adevărată, a doua nu este decât o umbră, o copie palidă şi imperfectă a celei dintâi. Ideile - orânduite într-o ierarhie generalizatoare ce urcă până la Dumnezeu, ideea ideilor, sunt singura existenţă nepieritoare, pe când materia sensibilă, cu variatele ei întruchipări, constituie cea mai veritabilă ne-existenţă. Sufletul omenesc, cu simţurile, stă la mijloc: aşezat în creier, el tinde spre lumea ideilor: dar simţurile, între care este vremelnic sălăşluit, îl trag în jos prin tulburătoare pofte şi pasiuni: îl trag adică spre *ne-fiinţă "* (p. 50).

Conflictul tematic din *Luceafărul* este conflictul între două moduri de a iubi, Hyperion şi Cătălina reprezentând fiecare o lume aparte, deosebită în însăşi esenţa ei. Sensul filozofic al conflictului se poate explica numai prin raportarea la teoria iubirii aşa cum se află în *Banchetul* lui Platon: „Există doi Eros, precum sunt două Afrodite. Ei însufleţesc pretutindeni coeziunea creatoare «ca şi (pitax lui Empedocle», cu deosebirea că unul creează vulgar, prin iubire senzuală, celălalt creează în «frumos şi bine» prin iubirea ideală - cerească. Inspiratoarea celui dintâi Eros este Afrodita Obştească, a celui din urmă este Afrodita din Cer. Cine iubeşte vulgar - şi e cazul majorităţii oamenilor care nu-şi pregătesc sufletul prin filozofare purificatoare - nu poate iubi divin: şi invers. Oricâte concesii de amănunt a făcut poetul în vederea comparaţiei care li preocupa, ceea ce-l desparte în ultimă analiză pe Luceafăr de Cătălina este amorul lor, este modul de-a iubi al fiecăruia. Cătălina «chip de lut» nu poate iubi decât prin simţuri, deci vulgar. Luceafărul e un «nemuritor» «din forma cea dintâi», care nu se coboară în simţuri. El rămâne «rece» în lumea ideilor transcendente" (p. 54).

În privinţa unor întâmplări intime care ar fi la originea inspiraţiei din *Luceafărul,* anecdotişti au dat diferite amănunte care pot fi picante, dar au păcatul de-a nu explica nimic din esenţa poemului. Despre iubirea în poezia lui Eminescu, deci şi-n *Luceafărul,* această observaţie a lui Ibrăileanu: „Eminescu nu cântă incidentele unei iubiri, ci iubirea; nu cântă farmecele unei femei, ci femeia; nu ne dă crâmpeie separate din natură, colţuri de peisagii, ci ceea ce este mai general în natură. Că pentru a reda generalul, utilizează culori ale particularului, aceasta se înţelege de la sine. Dar ceea ce vrea să ne dea, e generalul, iubirea, femeia, natura" *(Prefaţa* la ed. *Poezii,* p. 10).

În *Poezia lui Eminescu,* Tudor Vianu dă atenţia cuvenită materialului documentar, precis şi-n ce priveşte izvoarele, şi-n ce priveşte semnificaţia *Luceafărului.* O constatare întru totul potrivită: „Cuvintele lui Eminescu, chiar dacă nu golesc conţinutul adânc al poemei sale, ne pot însă îndruma mai bine decât o fac atâţi comentatori ai lui" (p. 110). Studiul lui Vianu nu caută aflarea vreunei noi semnificaţii a poemului, ci-i preocupat de problemele estetice pe care le pune acesta: „Ceea ce ne propunem să arătăm este prin urmare că *Luceafărul* este o sinteză a categoriilor lirice mai de seamă, pe care poezia lui Eminescu le-a produs mai înainte. Dacă soarta ar voi ca în noianul vremurilor viitoare întrega operă poetică a lui Eminescu să se piardă, după cum s-a întâmplat cu atâtea opere ale antichităţii, şi numai *Luceafărul* să se păstreze, strănepoţii noştri ar putea culege din ea imaginea esenţială a poetului" (p. 119).

v. *5-8* În această strofa au intrat elemente autentic populare. În ms. *2260,* între alte culegeri din Moldova, este una care-a reținut atenția poetului, tocmai pentru comparația din care reiese frumusețea fetei împăratului:

Ficeoraș de greacî mari
Frumoasî duducî are,
Șî o scoase de vânzări.
Negustori o ne guta,
Turcii bani îi număra,
Ea din gurî așa zicea:
Sî n-ajungî părinții
Sî-ș mai vîndî copchiii.
Sî privească tot creștinu
Pe-a cui mânî-și dî copchilul.
Cî eu am fost una la părinți
Ca și luna printre sfinți
Și le-am fost de mângâieri
Ca și luna printre stele.

Versurile din urmă au căpătat diferite prefaceri în exercițiile din ms. lui Eminescu (vezi *Eminescu și literatura populară* în ed. citată, p. 106 și urm.).
Ceva asemănător se află și-n *Eloa* de Vigny:

Et les Vierges ses soeurs s'unissant en cortege,
Comme autour de la lune on voit les feux du soir

(Jura, *op. cit.,* p. 46).

Iubita - Luceafărul - fereastra, într-o povestire de tinerețe a lui Eminescu, *Visul unei nopți de iarnă* (ms. *2255,* f. 266): „în poveștile lui Hoffmann unul se îndrăgește de un chip de ceară ce sta într-o fereastră. Degeaba se-nchina la luceafărul dimineții sale, degeaba la luceafărul serilor... luceafărul era o păpușă., *coeur de marbre"* (vezi Bogdan-Duică, *Despre „Luceafărul" lui Eminescu,* p. 6).

v. *13* „Ca la greci: marea și luceafărul nu s-au despărțit" *(ibid.,* p. 8).

v. *13-16* Pentru Eminescu, muzica este arta menită să te apropie mai adânc de esența vieții. Nu este deci de mirare că, paralel cu mijloacele plastice, poetul desfășoară aici o suverană măiestrie acustică, menită să întregească ceea ce mijloacele plastice nu puteau spune" (D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 287).

g. *17...*'I vede mâni *(in Almanah...)*

v. *20* I cade (în *Almanah...)*

v. 37 și urm. Subiectul este Luceafărul, față de care „luminiș" apare ca o apoziție (D. Caracostea, *ibid.,* p. 294).

g. *41 și urm.* În *La chute d'un ange,* de Lamartine, Daidha vede în oglindă îngerul de care era îndrăgostită (I.M. Rașcu, *Eminescu și Lamartine,* în *Convingeri literare,* 1937, p. 151).

v. *49 și urm.* Strofa își are farmecul ei poetic: „Se adaogă o notă deosebită la motivul concret, se intelectualizează ceva care ar putea să rămână o simplă înregistrare, o impresie de pastel" (Ovid Densusianu, *Evoluția estetică a limbii române,* curs din 1931 - 1932. p.85).

v. *55...*s-aruncă *(Almanah...)*

v. 56 Se confundă *(Almanah...)*

v. 57 „Pentru firea înaltă, verbul *a cădea* la prezent ar fi fost ceva ca o întunecare de nimb. De aceea, avem aici mai-mult-ca-perfectul arhaic, care te adâncește în atmosfera de fabulos, iar prin forma de plural, subliniază înaltul și excepționalul" (D. Caracostea, *op. cit,* p. 300).

v. *62...*ferestrei *(Almanah...).* Și la Perpessicius.

v. *63-64* În visul mamei lui Zoroastru, acesta pleacă în lume ca lumină și din aceasta răsare apoi ca tânăr frumos purtând în mână un toiag. După spusa tălmaciului de vise, toiagul era semnul maiestății divine (Bogdan-Duică, *op. cit.,* p. 15). Dar toiagul avea aceeași

semnificație și la alte popoare. Și astăzi cuvântul are înțelesul de: sceptru. În *Fata-n grădina de aur,* v. 249 și urm.:

A doua zi el sefăcu o ploaie
În tact căzândă, aromată, lin —
Și din ferești perdelele le-ndoaie
Burând prin țesăturile de in,
Pătrunde iarăși în a ei odaie,
Preface-n tânăr sufletu-i divin,
El stă frumos sub bolțile ferestii
Purtând în păr cununa lui de trestii.

În *Diamantul Nordului,* v. 101-104:

Se-ntunecă iarăși, în fulger năzare
Vederii uimite palatul cel mare:
Năzare bătrânul în boltaferestii,
În pletele-i albe cunună de trestii.

După D. Caracostea, trestia servind pentru condeie de scris, a ajuns simbol al nemuririi *(op. cit.,* p. 302. Vezi și citatul din Scorpan, *Valoarea simbolică a poemei „Luceafărul",* p. 15).

După Tudor Vianu *(Poezia lui Eminescu,* p. 127), Hyperion stăpân al mărilor și purtător al toiagului încununat cu trestii, nu poate fi decât Poseidon, reprezentat iconografic cu tridentul marin. Eminescu ar recurge la elemente mitologice pentru a sensibiliza apariția demonică a lui Hyperion.

Propunem altă explicație: Rima: ferestii - trestii i-a venit de la sine lui Eminescu în *Luceafărul,* după ce-o folosise și-n *Fata-n grădina de aur* și-n *Diamantul Nordului.* Cuvântul „trestie" nu are nici o semnificație deosebită: frunzele trestiei sunt o podoabă firească pentru o divinitate marină și, în aceasta, Eminescu a avut ca model pe zeul Tibrul din *Eneida,* VIII, 31 și urm.:

Tibrul cu fluviu plăcut, al tărâmului zeu, deodată,
Ca un bătrân ce se-nalță din frunzele plopilor coastei,
I se ivi: învelit cu mantă verzuie de pânză
Moale de in și pe cap cu umbroasă de trestii cunună.

v. 65 Gaster, în *Literatura populară română,* p. 262, arată că Eminescu poseda o copie din 1757 a unui *Hronograf* Un astfel de *Hronograf de începutul lumii* se află în Biblioteca Academiei (nr. 86) din care Tudor Pamfile citează în legătură cu căderea lui Lucifer-Luceafărul. „A patra zi, când fiace Dumnezău luminele cele mari și stealele, într-această zăau căzut den ceriu Luceafărul carele [era] mai mare pre o ciată de îngeri din ciatele îngerești. Carele [pentru că] s-au mărit despre sâne și s-au mândritu în cugetul său și au zis că-și va pune scaunul său împotriva scaunului lui Dumnezău, [ca să să] ivască și el tocma cu Dumnezău, deci numai [s-a gândit] acesta gând întru sine atâta s-au și desfăcut [din cer și au căzut], cu toată ciata lui. Și trecură unii până în adâncul pământului, alții în fundul mării, alții pe pământ, alții în văzduh, alții în apă. Și toți aceia câți au căzut de în cer [cu] acel voievod, facutu-s-au diavol întunecat. *(Mitologie românească,* I, *Dușmani și prieteni ai omului,* București, 1916, p. 20-21). Iulian Jura, *op. cit.,* găsește în întrebuințarea de către Eminescu a cuvântului „voievod" încă un argument că Luceafărul este, pentru poet, sinonim cu Satana. Se poate admite că Eminescu, cititor pasionat al cărților vechi, a cunoscut și acest epitet dat lui Lucifer, dar numai atât.

v. *65 și urm.* Întreg portretul hieratic corespunde epitetului „înger" din versul 90.

v. *71* „Îmbibat de ideile și sentimentele care domneau în tinerețea sa în Germania, poetul și-a format una din personalitățile psihice cele mai complexe și mai curioase, în care pesimismul lui Schopenhauer se leagă cu adorația pasionantă a unui tip de femeie mai presus de fire, chip dulce cu ochi albaștri și păr bălan, văzut într-un cadru în care firea

întreagă grămădește toate frumusețile ei: pădurea, umbrarul, izvorul, cântecul, tecul, oglinda lui încărcată de nuferi galbeni, pe care plutesc «tresărind în cercuri albe» bărcile și pe care-l îngrămădesc trestiile, cu tipuri fantastice, care răsar din mormânt și aleargă târziu noaptea «spulberând movile de frunze în cale», cu «morți frumoși cu ochii vii ce scânteie-n afară», ca în poveștile lui Hoffmann sau Uhland..." (N. Iorga, *Iubirea în literatura modernă,* în *Pagini de critică din tinerețe,* Craiova [f.a.], p. 23.)

v. *75* În G. Reinbeck, *Mythologiefur Nichtstudierende,* Eminescu a putut afla încă de pe când era elev, că la început era Haosul și că din unirea Geei (Pământul) cu Uranus (Cerul) s-au născut titanii Oceanus, Ceus, Hyperion, Iapet și Saturn (p. 17). Dar mitologia lui Eminescu nu e totdeauna conformă cu ce scrie în cărți.

v. 77 Folosirea aici a cuvântului: cămara este proprie pentru a sugera ideea deosebirii dintre lumea nemărginită a Luceafărului și lumea atât de redusă a fetei de împărat.

v. *79* Versul exprimă seninătatea apariției Luceafărului. Fiecare Cuvânt folosit de Eminescu în portretul fizic și spiritual, pe care-l face, tinde să justifice epitetul „înger" din versul 90.

v. *81* „O, vin! odorul" *(Almanah...)* - „O vin-odorul..." (Maiorescu).

v. *85* Palatele de mărgean în care Luceafărul vrea să ducă pe aceea pe care și-o dorește mireasă, nu este decât acea Valhală din adâncul mărilor, descrisă cu multă imaginație în *Odin si poetul.* Fata de împărat însăși n-ar fi acolo decât zâna „subțire ca întruparea unui crin" care aduce mângâiere poetului.

v. *91-92* În *Codru și salon* (v. 141) la înșirarea faptelor pe care le-ar săvârși poetul pentru a-și arăta iubirea, femeia răspunde:

Să faci minuni? Nu-i asta. Nu mă-nțelegi, iubitei

v. 93 și urm. În *Fata-n grădina de aur,* v. 275 și urm.:

Dar nu e chipul tău cel pestefire
Ce-n fundul sufletului meu îl port.
O, geniul meu, mi-efrig l-a ta privire,
Eu palpit de viață — tu ești mort,
Cu nemurirea ta tu nu mă-nveți,
Acum mă arzi, acuma mă îngheți.

v. 94 „fără de viață" *(Almanah* și Perpessicius).

v. 111 La Perpessicius: „ceru-ncepe"...

v. 113 În *Eloa:*

A sa lueur de rose un nuage embaume
Montait en longs detours dans un air enjlamme

(vezi Jura, *op. cit.).*

v. *117* În *Convorbiri literare:*

Pe vițele-i negre de păr,

vădit o greșeală de culegere la tipografie, transmisă apoi edițiilor Maiorescu. Forma corectă în *Almanah...*
În *Eloa:*

Ses cheveux etaient noirs, maispresses d'un bandeau;
C'etait une couronne ou peut-etre unfardeau.

(vezi Jura, *op. cit.).*

În prima sa încarnare Luceafărul era „înger" firește blond, în a doua este „demon" și potrivit cu această stare îi e și fizionomia.

v. *121* În *Eloa*

Comme un sombre manteaujette son aile immense

(vezi Jura, *op. cit).*

v. *122* „M-am gândit cum i-a venit în minte lui Eminescu acest «marmoreele». Parcă a plecat de la un derivat «marmorean», «marmoreenele braţă», şi să zicem că l-a bruscat, adică s-a oprit la «marmoreele braţă». În tot cazul acest «marmoreele» strigă faţă de «braţă», strigă întâi pentru că e un neologism care e improvizat ad-hoc şi apoi pentru că e alăturat de «braţă». Pentru că-i trebuia o rimă la «faţă», Eminescu - ca şi mulţi alţi poeţi - a făcut concesie exprimării populare, dar dacă poporul zice în unele părţi «braţă» în'loc de «braţe», sau «cară» în loc de «care», în literatură acestea n-au ce căuta" (Ovid Densusianu, *op. cit,* p. 99).

În *Geniu pustiu,* avem forma: marmoreu: „Ochii închişi şi seci, gura ei trasă cu amărăciune, faţa ei ce sta să plângă şi nu putea, te făcea să crezi că maestrul Canova îşi săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu..."

În *Cezara* (1876): energie marmoree...

v. *125* În *Convorbiri literare* şi în ed. Maiorescu: - „Dar ochii..." vădit o greşeală de tipar care s-a transmis celorlalte ediţii.

v. 127-128 Expresiile sunt potrivite cu apariţia „demonică". Să ne amintim şi de versul din *Pe lângă plopii fără soţ:*

Căci te iubeam cu ochi păgâni..

v. *132* În mitologie soarele este fiul, nu tatăl lui Hyperion: „Libertatea teogonică a fantaziei lui Eminescu este un rod al suveranităţii poetice: greceştile figuri deveneau instrumentele alegoriei sale: el le alegea după cum se potriveau frumuseţei basmului său" (Bogdan-Duică, *Despre „Luceafărul" lui Eminescu,* p. 10).

v. *137-138* La Alecsandri, în *Vis de poet:*

Vrei s-anin pe frunte-ţi mărgăritarele,
Salbe înşirate pe raze de stele?

(vezi I.M. Raşcu, *Eminescu şi Alecsandri,* p. 61).

Din vorbele Luceafărului reiese că şi copila iubită ar fi devenit o stea între celelalte stele, mai mândră decât toate. În *Timaios* se arată originea astrală a fiinţelor omeneşti şi întoarcerea lor, dacă au dus viaţa conform cu dispoziţiile divine, din nou la steaua lor, spre a continua o existenţă etern fericită. Şi aici trebuie să înţelegem metaforele lui Eminescu şi să vedem în vorbele Luceafărului dorinţa de a smulge pe iubita sa din lumea simţurilor, proprie rangului inferior al umanităţii, şi de-a o ridica într-o sferă divină a simţirilor şi aspiraţiilor înalte.

v. *142* După Tudor Vianu *(op. cit,* p. 124-125), Luceafărul ar fi un „demon" ca şi acela din poezia de tinereţe a lui Eminescu, *Înger si demon.* Apropierea aceasta nu poate fi primită. În *Înger şi demon,* avem o fiinţă satanică prin atitudinea ei de revoltă, în felul fiinţelor create de Byron. În *Luceafărul* nu aveam un „demon" în sensul creştin, ci, de fapt un „geniu" în sensul platonician.

În privinţa încarnărilor Luceafărului, Tudor Vianu scrie următoarele *(op. cit,* p. 127): „În privirile acestei apariţii, ea [Cătălina] citeşte cu adevărat elementul demonic al «patimii rară saţ şi plină de întuneric». Şi această impresie este cu mult mai potrivită decât aceea care o face pe Cătălina să-şi asemene fantomaticul ei amant, în prima lui întrupare, cu un înger. Un înger nu priveşte astfel pe o fecioară pământeană! Dar chiar faptul că, în prima lui întrupare, Hyperion îi poate apărea Cătălinei ca un înger, iar în cea de-a doua ca un demon, vrea să spună că prima impresie falsă este corectată de cea de-a doua, în care se manifestă cu adevărat natura demonică a personajului miraculos."

Desigur, dacă-l socotim pe Luceafăr un „demon", ca Tudor Vianu, ori chiar „Satana", ca Iulian Jura, apariţia personajului ca „înger" este un nonsens. În realitate, nu avem a face nici cu un „înger", nici cu un demon". Trebuie să înţelegem lucrurile metaforic. Avem aici pasiunea în două ipostaze ale ei: senină la început, tumultuoasă după aceea, din pricina obstacolelor întâmpinate.

v. *153-156* Potrivită observaţia lui Cezar Papacostea: „Abisul ce desparte aceste două lumi, simbolizate în Hyperion şi Cătălina, explică el singur, de ce fata de împărat «nu poate pricepe» pe Luceafăr, deşi ea însăşi recunoaşte că el îi vorbeşte «pe-nţeles». Deci nu un

element extern, superficial, limba - care e aceeași - îi împiedică a se-nțelege în dragoste, ci esența contrarie din care sunt respectiv făcuți" *(Filosofia antică în opera lui Eminescu,* p. 53).

v. *165 și urm.* Naşterea din păcat înseamnează întruparea în forma omului obişnuit. Despre „păcat" Eminescu a scris cu dispreț, văzând în el o pornire instinctivă de pe urma căreia, din uneltele oarbe ale naturii, se face „plodirea" de noi ființe (vezi *Femeia?... măr de ceartă).* Altădată, poetul declară disprețuitor:

Cum mulțumesc eu soartei că am scăpat de tine,
Făr-a comite, Doamnă, păcatul moștenit...

(M-ai chinuit atâta cu vorbe de iubire)

De-o parte condiția obișnuită umană, de alta condiția superioară, pe care nu o are decât geniul, cunoscător al adevărului. Poetul își dă seama de faptul că amândouă condițiile acestea coexistă și că sunt eterne:

O genii, ce cu umbra pământul îl sfințiți
Trecând atât de singuri prin secolii robiți...
În orice veac trăirăți neîncetățeniți
Și totuși nici într-unui străini nu o să fiți,
Căci lamura vieții ați strâns-o cu-ngrijire
Și dându-i acea haină de neîmbătrânire,
Oricât se schimbe lumea, de cade ori de crește,
În dreaptă-vă oglindă de-apururi se găsește:
Căci lumea pare *numai a curge trecătoare.*
Toate sunt coji durerii celei nepieritoare,
Pe când tot ce aleargă și-n șiruri se așterne
Repaosă în raza gândirii cei eterne.
Iar adevărul, ca și păcatul mumii Eve,
Defață-i pretutindeni și pururе aieve.

(Ca o făclie...)

„Strofa este încărcată nu numai de patimă, dar și de taină. Inefabilul zborului în nemărginire și al întrevederii cu Dumnezeu vibrează virtual aici. Tiparul ritmic e spart prin acel *da,* care se cere și accentuat și separat prin pauză de restul versului, pentru ca emoțiunea să crească prin asonanța din accentul verbului *naște* și să culmineze acustic în accentul ultimei silabe a versului din cuvântul reliefat - *păcat.*

Cu totul remarcabile și deșteptând un efect rar, sunt rimele: *o altă lege, sunt legat, să mă dezlege.* Ele cad pe rând în finalul a trei versuri succesive, se asociază, se influențează reciproc, îmbogățindu-și înțelesul și căpătând o putere expresivă nouă, întemeiată pe asemănarea acustică între *lege* și *dezlege"* (D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 305).

v. *171* În *Almanah...* și în *Convorbiri literare:* „locul lin". De la ed. Maiorescu înainte: „locul lui". Versul are înțeles și păstrând „locul lin", credem însă că Eminescu, dacă ar fi scris „lin", ar fi dat versului altă formă și anume:

S-a rupt din locui-i lin de sus...

v. 173 și urm. În ceea ce este o grațioasă idilă, G. Călinescu vede o *satiră,* de aceea și concluziile în întregime greșite: „Cătălina are gusturi mărunte, stă la îndoială între slugă și geniu și alege sluga. Toată simpatia noastră merge de la început către astru și oricâtă gingășie idilică ar pune poetul în intimitatea fetei și a pajului, aceștia rămân descalificați" *(Opera lui Eminescu,* V. p. 257).

Să nu uităm că situația **pajului și-o dorea poetul** însuși într-o vreme când nu era „Luceafărul". Astfel, în *Ce s-alegea de noi, a mea nebună...:*

Și-n astă înflorire zgomotoasă,
Noi ne-am fi fost atât... atât de dragi...
Cu toane multe, tu, ca o crăiasă,
Iar eu - de tine lacom - ca un pagiu.

Și la fel o accepta cu plăcere și „crăiasa", care voia să vadă în iubitul ei altceva decât o ființă mai presus de condiția umană:

Să fii un pagiu din basme și eu să fiu regină!
O, cum aș fi de bună, și tu ai fi gentil,
Plutire-am lin pe lacul, ce doarme în grădină,
Căci eu mă simt copilă, de-ai fi și tu copil!...

(Codru și salon)

v. 183 În *Almanah:* pânditori.

v. *192* În *Almanah* și-n ed. Perpessicius: „Ia dut' de-ți vezi de treabă".

v. *229 și urm.* Iubire romantică, nostalgie către o stea și o emoție a inimei la fel cu aceea a fecioarei Adah din *Cain* de Byron: „Aceste astre nenumărate, strălucitoare de frumusețe, ne atrag către ele fără să ne orbească, ne ademenesc și îmi umplu ochii de lacrimi". Inimă plină de iubire și la Cătălina: „Aceeași inimă grea a unei iubiri despărțită de obiectul ei prin toată depărtarea dintre cer și pământ, revine și în cuvintele Cătălinei, dar cu ce sentiment plastic al depărtării, cu ce farmec muzical" (Tudor Vianu, *opt cit.,* p. 120-121).

v. *257 și urm.* Și altă dată am arătat că o comparație, în ce privește temele ori exteriorizarea lor, cu poeții mari ai umanității, este în favoarea lui Eminescu. Avem aici dovada simțului artistic al poetului, care ne exprimă cu o minunată economie de cuvinte și imagini atât infinitul spațiului și timpului, cât și avântul extraordinar al ascensiunii spre dumnezeire. Puțin reușită apare, din punct de vedere artistic, ascensiunea lui Faustus și a Stellei, duși pe aripa îngerului morții, prin tărâmurile astrale, către punctul care este „izvorul lumii", în Sully Prudhomme, *Le bonheur,* partea III, *Le supreme essor - Le triomphe.*

v. 257-258 Trebuie să înțelegem expresia în sensul ei metaforic: nu *aripa* crește, ci *avântul* Luceafărului, îmboldit de dragostea lui sublimă. Și potrivit cu acest avânt, crește însăși iuțeala zborului mai presus de fire, pe care-l înfăptuiește Luceafărul.

Poate că nu este inutil să ne raportăm și de data aceasta la Platon. În *Phèdre* se spune că tot ce poate să aibă corpul mai dumnezeiesc sunt aripile și că aripile sunt nutrite de către ceea ce-i divin, adică aspirațiile și de participarea la frumusețe, înțelepciune, bunătate: „Ceea ce este propriu aripelor constă în a duce ceea ce-i greu către regiunile superioare locuite de zei".

Vom mai nota aici că Eminescu folosește foarte adesea cuvântul: aripe. Îl întâlnim de multe ori în *Feciorul de împărat fără de stea* și-l întâlnim de asemenea în versiunile *Luceafărului.* În forma definitivă a poemei nu apare decât o singură dată, și, estetic vorbind, numai acolo unde trebuia să apară. „Când poetul ne-arată drumul lui Hyperion la Dumnezeu:

Porni luceafărul. Creșteau...

ne dă puternica emoțiune a avântului ritmic, pe care în dorul lui de-a-și sacrifica nemurirea pentru fericirea pământească, îl simte această figură transfigurată ce reprezintă geniul creator. Este expresiunea unei laturi a ideii, printr-o plasticitate fără seamăn" (M. Dragomirescu, *Principii de literatură,* I, p. 182-183).

v. *263-264* Amintim o altă formă sublimă, deși statică a imaginei:

...fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit.

(Scrisoarea III)

În literatura universală, avem ceva de aceeași înălțime artistică numai la Lucrețiu, *Poemul Naturii* (II, 329 și urm.):

Zboară în jur călărimea și trece-ntr-o clipă prin câmpuri
Cutremurate adânc de avântul galopului vajnic.
Totuși se află un loc colo sus, pe o culme, de unde
Tohil îți pare că stă, că pe câmp s-odihnește un fulger.

v. *269* ...încunjor *(Almanah...)*

v. *273-276* După Ibrăileanu, aici Eminescu formulează geneza timpului *(Eminescu: Note asupra versului,* loc. cit., p. 166). Adevăratul sens al strofei l-a pătruns D. Caracostea: „fiorul apropierii de Dumnezeu, un aspect propriu din poezia inefabilului. Amintesc că aici timp, spațiu și cunoaștere sunt tăgăduite, pentru a sugera printr-această formă negativă absolutul dumnezeirii, străină de formele cunoașterii omenești" *(op. cit,* p. 64).

v. *281* În *Feciorul de împărat fără de stea,* geniul este în raport cu divinitatea prin magul care are rolul „demonului" platonician, o ființă intermediară între om și divinitate, dar mai apropiată de om. În *Luceafărul,* geniul este în direct raport cu Dumnezeu. Nu-l vede, dar îi simte apropierea, ca o forță nedefinită, și-i vorbește ca unuia care trebuie să i se revele prin „cuvânt".

S-a făcut adesea comparație între *Luceafărul* și *Moise* de Vigny. Amintim aici câteva versuri din apelul lui Moise către creator:

Sitôt que votre souffle a rempli le berger,
Les hommes se sont dit: „Il nous est étranger. "
Et leurs yeux se baissaient devant mes yeux de flamme,
Car ils venaient, hélas! d'y voir plus que mon âme.
J'ai vu l'amour s'éteindre et l'amitié tarir;
Les vierges se voilaient et craignaient de mourir...
Aussi, loin de m'aimer, voilà qu'ils tremblent tous,
Et, quand j'ouvre les bras, on tombe à mes genoux.
O Seigneur! J'ai vécu puissant et solitaire,
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre!

v. 292 În *Convorbiri literare* și-n ed. Maiorescu avem: *oară,* pe când în *Almanah: oră.* Și manuscrisele dau numai forma *oră.* Ovid Densusianu crede că ar fi fost mai potrivit: *clipă,* în loc de *oară* ori *oră (op. cit.,* p. 90). În ms. *2275* B, f. 39-66, unde se află o versiune a *Luceafărului,* de prin 1881, Eminescu a încercat și altă formă:

O zi dă-mi de iubire.

Dar forma: *oară* nu este ceva nemaiîntâlnit în poezia lui Eminescu. Perpessicius, în ed. *Opere alese,* I, 372, ironizează pe cei ce primesc pe *oară,* în loc de *oră.* Totuși Eminescu, *în Aveam o muză* (ms. *2259,* f. 142-143) scrie:

Îmiplac a nopții turburate oare.

Veronica Micle, la fel cu Eminescu, folosește cuvântul în *Când noaptea e adâncă:*

Și-n oara cea de pace, de sfântă liniștire.

Mai amintim și cum scrie Eminescu în *Pe lângă plopii fără soț:*

v. 13 O oară să fi fost amici...
v. 16 O oară și să mor.

Și într-o versiune la *S-a dus amorul...: Unde-s oarele iubite / De uitare și noroc...:* (ms. *2283,* f. 97v-96v.).

v. *296* „Setea de repaos" își găsește expresie încă de prin 1876, în *Pierdut în suferința...:*

Pierdut în suferința nimicniciei mele,
Cafrunza de pe apă, cafulgerul în haos,
M-am închinat ca magul la soare și la stele
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos.

v. *305 și urm.* Reproducem din *Hyperion* de Hölderlin *Schiksaalslied:*

Ihr wandelt droben im Licht
Aufweichem Boden, seelige genien!
Glänzende Götterlüfte
Rühren euch leicht,
Wie die Finger der Künstlerin
Heilige Saiten.

Schiksaallos, wie der schlafende
Säugling, athmen die Himmlischen:.
Keusch bewahrt
In bescheidener Knospe,
Blühet ewig,
Ihnen der Geist,
Und die seeligen Augen
Büken in stiller
Ewiger Klarheit.

Doch uns ist gegeben,
Aufkeiner Stätte zu ruhn,
Es schwinden, esfallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunde zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Idhrlang ins Ungewisse hinab.

Și Hölderlin dezvoltă tema deosebirii dintre geniu și omul comun. Geniul este „Schiksaallos", pe când oamenii, contrar lui, au „stele cu noroc", au „prigoniri de soarte". Versurilor 16 și urm. din Hölderlin le-ar corespunde acele dintr-o strofa care nu se află în ed. Maiorescu, ci *în Almanah:*

Ei numai doar durează-n vânt...

(vezi Iulian Jura, *op. cit.,* p. 50).

v. *311-312 I.M.* Rașcu apropie aceste Versuri de „Un soare ce declină din nou renaște soare", din *10 mai 1881,* de Alecsandri *(Eminescu și Alecsandri,* p. 56). Observăm că expresia apare la Eminescu în versiunea *Luceafărului* din ms. 2275 B, f. 39-66, de pe la începutul anului 1881:

Din sânul zilei cei de ieri
Se naște azi și moare,
Chiar soarele pierind din cer
Din nou se naște soare.

v- *315-316* În *L'immortalite* de Lamartine: „Tout marche vers un terme et tout naît pour mourir". (I.M. Rașcu *Eminescu și Lamartine, loc. cit,* p. 145.)

v. *317-318* Versul a apărut greșit ortografiat în ed. Maiorescu și, ca urmare, a fost greșit interpretat. În opunere cu ființele trecătoare, Hyperion este de esență eternă, așa încât, oriunde ar apune, tot Hyperion rămâne (vezi și D. Mazilu, *Luceafărul lui Eminescu,* București, 1937, p. 18 și urm.).

v. 355... rătăcitoriu *(Almanah...).*

v. *337* sin *(Almanah...).*

v. 353-356 Aceste versuri au aici același rol ca și versurile din *Booz endormi,* prin care Hugo sugerează că natura însăși încununã taina iubirii:

Un frais parfum sortait des touffes d'asphodèle
Les souffles de la nuit flottaient sur Galgala...
On était dans le mois où la nature est douce,
Les collines ayant des lys sur leur sommet...
Une immense bonté tombait du firmament;
C'était l'heure tranquille où les lions vont boire...

v. *357 şi urm.* Înțelegând în adâncimea ei viața psihologică a Cătălinei, D. Caracostea vede aici o „nostalgie a cerului".

La polul opus este G. Călinescu: „Purtarea Cătălinei ar fi inexplicabilă fără intenție satirică... În Cătălina nu mai lucrează așadar instinctul cel bun, dorința inocentă de împerechere, ci artificialitatea vanității femenine..." *(Opera lui Eminescu,* V, p. 271).

v. *362* ...pe rază *(Almanah...)*

v. 364 Cătălina cere Luceafărului să coboare, dar nu, ca altădată, ca să-i lumineze viața, ci ca să-i lumineze *norocul.* Este norocul asupra căruia se va opri și Luceafărul în cuvintele din urmă pe care le are pentru lumea muritoare.

v. *371-372* Tema iubirii neînțelese se poate urmări și-n *Femeia?... măr de ceartă, Nu mă înțelegi, Pe lângă plopiifără soț, S-a dus amorul...*

v. 373 ...strimt *(Almanah...).*

v. 373-376 Versurile finale din *Luceafărul* au sugerat gânduri care, uneori, trec dincolo de poemul în sine și fixează ceea ce este esențial în personalitatea artistică a lui Eminescu: împărtășim cititorilor câteva din acestea.

Anghel Demetriescu este printre cei dântâi, lăsând la o parte pe Maiorescu, care s-a apropiat cu seriozitate de opera marelui poet. Acuzat, fără o studiere adâncă a textelor, de a fi scris un pamflet în *Revista contimporană,* critica noastră a avut mai mult atitudine negativă, chiar și insultătoare, pentru acest profesor serios și învățat. Iată părerile lui Anghel Demetriescu: „Epilogul vieții sale amoroase este *Luceafărul,* cu care el își ia rămas bun de la amorul femeiesc, spre a rămâne vecinic «nemuritor și rece». Ideea fundamentală a acestei poeme este că viața omului de rând, cu dorințele și pasiunile ei, nu are nici o însemnătate; că deasupra acestui om este inteligența superioară ce nu se tulbură, ce privește cu indiferență și poate cu un fel de milă la nimicurile acestei vieți. Cu cât cineva e mai sus, cu atât disprețuiește mai mult caleidoscopul aparențelor lumești - *omnia humana contemnere* - și nu se lasă a fi zguduit de ceea ce face pe alții fericiți sau nefericiți. Cel ce dorește, cel ce iubește, are în sine plumbul care îl trage în jos în durerosul vârtej al vieții. În fond, aici este ceva nu din *ataraxia* stoicilor, ci din concepția budhistă a vieții. Față de acel fiu al lui Hyperion, față de acele inteligențe lucide și senine, noi suntem niște bucăți grosolane de materie, pe care niște împrejurări de nimic le scot din echilibrul lor nestabil; pe când ele, sub influența unor împrejurări mai norocite, se ridică din ce în ce mai sus, până când, ajungând în regiunile unde zgomotul nostru nu le mai atinge, unde senzualitatea încetează, unde tot ce întunecă mintea dispare -, plutesc în incomensurabilul azur, de unde privesc cu o liniște perfectă la neînțelese frământări ale existenței noastre" *(Mihail Eminescu,* în *Literatură și artă română,* 1903, p. 387-388).

Interpretarea lui Tudor Vianu are în vedere cunoașterea de către Eminescu a filozofiei lui Schopenhauer și a gândirii elene eleate: „folosind niște elemente însumate dintr-o lungă frecventare a lui Schophenhauer, dar și a filozofilor eleați, viziunea lui Eminescu despre lume este aceea a unui univers static, din care elementul oricărei deveniri este expulzat. Luceafărul nu mai poate fi într-un asemenea univers un înnoitor al destinelor omenești. El rămâne o esență de-a pururi identică cu sine însuși, fixată în destinul și locul pe care îl ocupă în acea așezare statică a lumii, a cărei structură este tripartită: om, stea, Dumnezeu" *(Poezia lui Eminescu,* p. 131-132).

G. Bogdan-Duică pune accentul pe cunoașterea de către poet a operei lui-Giordano-Bruno *Dell'Infinito, universo e mondi:* „Dacă *Luceafărul* și-a ales ca scenă perspectivele cosmice și Bruno este desigur o cauză".

În ultima strofa din *Luceafărul* ar fi un ecou din sonetul lui Giordano Bruno:

E chi mi impenna, e chi mi scalda il core?
Chi non mifa temerfortuna o morte?
Chi le catene ruppe e quelle porte,
Onde rari son sciolti ed esconfore?

L'etadi, gli anni, i mesi, i giorni et l'ore,
Figlia ed armi del tempo, e quella corte
A cui neferro, ne diamanti eforte,
Assicurato m 'han dal suofurore

Quindi l'ale sicure a l'aria porgo,
Ne temo intoppo di cristallo o vetro:
Mafendo i cieli, e a l'infinito m'ergo.

Et mentre dal mio globo agli aetri sorgo,
Et per Veterio campo altre penetro,
Quel ch 'altri lungi vede, lascio al tergo.

După cum Bruno lasă în urmă pe cei inapți de înțelegerea infinitului, Eminescu se simte opus lutului și rămâne în sfere cerești (vezi G. Bogdan-Duică, *Despre „Luceafărul" lui Eminescu,* p. 18 19).

Apropierea între Eminescu și Giordano Bruno, tăcută de Bogdan-Duică își află deplina îndreptățire. În legătură cu *Luceafărul,* avem o însemnare a lui Eminescu în ms. *2257,* f. 429 v.: „Legenda Luceafărului (modificată și cu mult schimbat sfârșitul à la Giordano Bruno)". Bogdan-Duică își fixează atenția asupra setei de libertate din *Dell'Infinito, universo e mondi.* Dar cu aceasta nu se lămurește nota lui Eminescu. La sfârșitul *Luceafărului* nu avem sete de libertate, ci stoica resemnare a geniului, care înțelege că fericirea, norocul au legătură numai cu condiția umană. Geniul se condamnă la izolare prin însăși superioritatea lui.

Pentru sfârșitul „à la Giordano Bruno" trimitem la *Aforismele* lui Schopenhauer: „Tot așa cugeta Giordano Bruno: *tanti uomini che in terra hanno voluto gustare vita celeste, dissero con una voce: ecce elongavi fugiens et mansi in solitudine"* (Atâția oameni din cei ce au vrut să guste pe pământ viața cerească, au zis într-un glas: iacă m-am depărtat fugind și am rămas în singurătate. Trad. de Maiorescu, București, 1921, p. 271).

Lumea lui Eminescu din versul 375 este aceea a divinității din care a emanat geniul. Divinitatea este senină, mai presus de bine și de rău, în sensul relativ uman, creatoare în sine: ființă pură - putere pură - creație pură. Aceasta este lumea Luceafărului - geniu. „Rece" însemnează sustras oricărei pasiuni pentru ceea ce e muritor și trecător. Pentru „nemuritor" adevăratul înțeles din *Luceafărul* ni-l dă Platon în dialogurile, pe care Eminescu a căutat să le pătrundă în toată adâncimea lor. Va fi utilă cunoașterea acestei note pe care o face Mario Meunier la traducerea *Banchetului* (Payot, 1920, p. 138): „On participe à l'immortalité par la génération dans la beauté selon le corps et l'esprit. On devient mortel, est-il dit dans le *Timée,* autant que cela est possible, quand on s'abandonne aux passions. On atteint au contraire la béatitude supreme et on participe à l'immortalité, autant que le peut notre nature quand par amour de la science et de la vérité on réussit à n'avoir que des pensées immortelles et divines et qu'on s'applique à cultiver en soi le divin et à honorer le genie que l'on porte en soi-mème, car, dit le *Cratyle,* 398, BC: «l'homme sage est vraiment genie pendant sa vie et après sa mort»."

S-A DUS AMORUL...

La-nceputul primăverii anului 1883, pe când Iosif Vulcan se afla la București, pentru a lua parte la ședințele Academiei, a primit de la Eminescu pentru *Familia* următoarele poezii: *S-a dus amorul..., Când amintirile..., Adio, Ce e amorul?, Pe lângă plopii fără soț..., Și dacă..., Din noaptea...* Acestea au apărut în revistă în cursul anului 1883 și la începutul anului 1884. Eminescu a făcut însă modificări și asupra textului trimis *Familiei,* modificări de care Maiorescu a ținut seamă, ceea ce explică deosebirile între *Familia* și ediția Maiorescu.

S-a dus amorul... a apărut în *Familia,* nr. 18 din 24 aprilie / 6 mai 1883, într-o versiune puțin deosebită de cea din ediția Maiorescu.

Textul ed. Maiorescu, în ed. Perpessicius, vol. I, p. 184, notele în vol. III, p. 24 și urm. Multiplele versiuni, pe care Perpessicius le grupează și datează cu pricepere, arată cât de mult a fost preocupat poetul să dea poeziei o formă cât mai artistică, ceea ce l-a făcut s-o reia mereu între 1876 și 1883. Desigur primele forme din 1876 sunt mult deosebite de versiunea definitivă. Dăm aici una din ele, cea mai completă, după ms. *2283,* f. 97v.-96v.

Cum s-a dus norocul vieți-mi?
Și răsună tristă ora
Când la cânturi zic adio -
Tuturora, tuturora.

Niște frunze-ngălbenite
Le închid în negrul scrin,
Nici prin gându-mi n-or mai trece,
Nici pe buze nu-mi mai vin.

Însoțit de umbra vieți-mi,
Plec și-n veci n-oi mai veni,
Nici cenușa noastră-n lume,
Scumpo, nu s-a întâlni.

Și eu totuși a mea tâmplă
De-a ta tâmpl-am răzimat,
Când a serii armonie
Peste lume s-a lăsat;

Când suna glas de izvoară
Ce sclipesc fugind în ropot,
Prin amurg în văi coboară
Tânguiosul glas de clopot.

Unde-s oarele iubite
De uitare și noroc,
Când lăsai brațelor mele
Mlădiosul tău mijloc —

Unde-i teiul cu-a sa umbră,
Cu-a lui flori pân-în pământ -
Vis e viața omenească,
Iar norocul un cuvânt!

Tot prin 1876, Eminescu a început să lucreze la poemul care avea să fie *Sarmis - Gemenii.* Între acesta și versiunile poeziei S-a *dus amorul...* sunt contaminări.

Versurile 37-40 au acest corespondent într-o versiune din 1876, *Nunta lui Brigbelu:*

Căci tu eşti prea mult înger şi prea puţin femeie,

iar în versiunea din urmă, *Sarmis,* de prin 1879, v. 59-60:

Cum s-a putut ca-n lume aşa minuni să steie,
Căci tu eşti prea mult înger şi prea puţin femeie!

Vezi de asemenea *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!,* v. 53-54. Versurile 33-36, 41-48 au, şi ele, corespondent în versiunea din urmă *Gemenii,* de prin 1882, v. 275-284.

În afară de versiunile ediţiei Perpessicius mai există una necunoscută până în prezent, copiată pe trei pagini - hârtie fină, dar şi cu modificări făcute chiar pe textul frumos caligrafiat. Prima pagină n-o cunoaştem, dar poate că să iasă vreodată la iveală din vreo arhivă particulară. Paginile 2 şi 3 se află în original la d-na Felicia Noica, fiica lui Nerva Hodoş, din Bucureşti. Textul este apropiat de cel din *Familia,* corespunzând versurilor 17-44 din *Familia* şi versurilor 17-40,45-48 din forma definitvă ed. Maiorescu. Îl dăm aici:

p.2:

Cum luminau atât de greu
În jalea mea adâncă,
Şi cât de mult îmi pare rău
Că nu mai sufăr încă.

Că nu mai vrei să te arăţi
Venindu-mi de departe,
Cu ochii mari înamoraţi
Renăscători de moarte.

Să mi se pară că tu creşti
De cum răsare luna
În umbra dulcilor poveşti
Din nopţi o mie una.

Că mă priveşti cu-acel surâs
Ce-ţi luminează faţa,
Că faci din viaţa mea un vis,
Din visul meu o viaţă.

p.3:

Da, era vis senin de tot
De trebuia să piară:
Din umbra vremilor nu pot
Să-l fac să vie iară.

Prea mult un înger mi-ai părut
Şi prea puţin femeie,
Ca fericirea ce-am avut
Să fi putut să steie.

Prea nu e timp, nici este loc
Pe-o lume de mizerii
Pentru-un atât de sfânt noroc
Străbătător durerii.

Forme intermediare:

v. *30* (Ce-acea senină) Ce-ţi luminează faţa...

v. *33* Da, era vis (frumos) senin de tot...

v. *39* Ca fericirea (din trecut) ce-am avut...

v. *41* (şi prea) Prea nu e timp, (prea nu e), nici este loc...

v. *44* (Străbătător) (Semănător), Străbătător durerii....

Deosebiri în *Familia* faţă de această versiune:

v. 17 Cum străbăteau atât de greu.

v. *18* Din jalea mea adâncă...

v. *30* Ce-ţi luminează-n faţă.

v. *41* Şi poate că nici este loc.

v. *6* În *Conv. lit.:* Cu mâna ei cea race.

v. *9 şi urm.* „Din fericire, această prăbuşire în noaptea deznădejdii este temperată şi adesea împiedecată de alte cauze, care readuc pe poet în drumul unei cuminţi împăcări cu viaţa. Una din aceste cauze este *iubirea de natură,* a celui greu încercat de suferinţe. Ea va fi pentru cântăreţ anestezicul mântuitor şi-i va morfiniza simţirea, tară să-i îndepărteze, cu totul, efectele unei vieţi de profunde amărăciuni. Natura va fi, cum s-a repetat de atâtea ori, un cadru al sentimentelor exprimate, care le va da o neaşteptată strălucire." (I.M. Raşcu, *M. Eminescu, Poezii de iubire,* în *Alte opere din literatura română, ed. cit.,* p. 157).

v. *29 şi urm.* „Dar fantazia intervine şi în cadrele realităţii, în poeziile pur subiective. Iubita pare mai plină de farmec, dacă e înconjurată de atmosferă de vis" *(ibid,* p. 146).

v. *35-36* La Young, în *Noaptea VII* (trad. cit.):

Elle etait trop belle pour vivre!

V. 41 şi 44 În textul definitiv, Maiorescu, avem concordanţa verbală: pierdurăm - uitarăm. Aceasta este tulburată în celelalte ediţii: Ibrăileanu, Bogdan-Duică, C. Botez, Perpessicius: pierdusem — uitarăm. Textul Maiorescu se află şi în *Convorbiri literare şi în ed. Scurtu.*

Dăm diferitele forme din manuscrise.

În ms. *2261,* f. 118-119v.:

Prea nu aveam un Dumnezeu,
Mi-am fost uitat de toate
Prea ne pierdusem tu şi eu
În dulce umbră poate.

Pentru versul din urmă, o formă de tranziţie: În dulcea-i voluptate.

Pentru acelaşi vers, la f. 120 r. şi v. forma: În dulcea-i noapte poate.

În ms. *2260,'l* 189-191:

Prea ne pierdusem tu şi eu
În acel farmec poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu
Precum uitasem toate.

La fel în versiunea ms. *2261,* f. 302-304.

v. *43-44* În traducerea lui C. Conachi *Heloisa către Abeliard:*

Te iubii, cunoscui gustul, de hazul tău mă-mbătasem,
Încât şi pravili şi lege şi pe Dumnezeu uitasem.

(vezi I.M. Raşcu, C. Conachi, *Alcătuiri şi tălmăciri, loc. cit.,* p. 32).

CÂND AMINTIRILE...

A apărut în *Familia,* nr. 20, 15/25 mai 1883. În ed. Maiorescu, forma definitivă. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 186; note în vol. III, p. 48 şi urm. Versiunea din *Familia,* sub titlul *Când amintirea* se deosebeşte puţin de cea definitivă:

v. *1* Când amintirea în trecut.
v. *9* Şi peste arborii-nşiraţi.
v. 13 Ş-a noastre inimi îşi jurau.
v. *22* Urmează lin în cale-şi.

Ceea ce s-a cunoscut prin *Familia* şi ed. Maiorescu este numai partea întâi a poeziei. în manuscrise, despărţită prin *** este partea a doua, pe care o dăm după ms. *2261,* f. 314-315. Se află în numeroase versiuni. Una a fost reprodusă şi în ed. Hodoş, şi apoi în ediţia Chendi, p. 160:

Cum ai putut a-ţi bate joc
De patimele mele -
De dulci petreceri la un loc,
De ceasuri ca acele?

Cum le-i menit pe toate rău
De s-au ales deşerte?
Dar care-i acel Dumnezeu
În stare să te ierte?

Când amândoi vom fi pământ
- Căci el pe toţi ne-adună -
S-o stinge vis şi jurământ
Cu vieţile-mpreună,

Ci-n lungul negrei vecinicii
Blestemu-mi se va naşte,
Ce numai tu n-ai vrut să ştii,
O lume va cunoaşte.

Pe lungul vremurilor vad
Va răsări cuvântu-mi,
Cafrunza codrului de brad,
Ce va umbri mormântu-mi,

Şi-n cântul meu ce va trăi
Sperjură rămâne-vei,
Cum n-a mai fost, nici a mai fi
O alta-n neamul Evei.

Valoarea poeziei *Când amintirile...,* partea publicată în 1883, a fost de toţi recunoscută. Iată părerea lui Ovid Densusianu: „Are - trebuie să recunoaştem de la început - rara însuşire de a se prezenta fără insuficienţe de rimă; nu putem însemna absolut nimic de data aceasta ca incorectitudine, în ceea ce priveşte gruparea versurilor. Pe urmă ritmul are însuşirea de potrivire cât mai apropiată de fondul de inspiraţie; e un ritm care se desfăşoară lin, o muzică nostalgică, întocmai aşa cum e şi sentimentul pe care a căutat să-l exprime poetul" *(Evoluţia estetică a limbii române,* 1931-1932, p. 110).

v. *13—16* „Întreaga poezie *Când amintirile...* este caracterizată prin opoziţia dintre cadrul naturii, care rămâne neschimbat şi caducitatea elanurilor inimii.

Ca într-un leit-motiv wagnerian, elanurile către absolut sunt dezmințite aici chiar în clipa celei mai intense afirmări" (D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu,* p. 231).

În *Opera lui Eminescu,* IV; 184 și urmat., și-n *Studii eminesciene: Teme romantice, cadrul fizic* (în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* nr. 1-2, 1957, p. 58), G. Călinescu dând caracterizări generale asupra florei eminesciene, scrie despre liliac că „simbolizează fragranța primăverii, idila juvenilă", pe când teiul „figurează mireasma estivă". Dar de ce n-ar fi tot atât de simbolic-idilică și floarea de tei?

Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rânduri — rânduri...

(Dorința)

Idilic este tabloul și-ntr-o versiune a poeziei *Adio:*

Când teii vechi sub cari îmblai
Se scuturau pe cale
De flori pe părul tău bălai
Și moale...

Și tot floarea de tei, cu mireasma ei copleșitoare, poate lăsa să se presmită apropierea unor evenimente tragice:

Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun,
Căci vântul adunat-a de flori de tei troiene
Și le așterne-n calea reginei dunărene.

Și tot teiul „sfânt și dulce" poate fi arbore funerar în *O, mamă...*

ADIO

A apărut în *Familia,* nr. 33, 5/17 iunie 1883. Forma definitivă în ed. Maiorescu. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 187; note în vol. III, p. 59 și urm. În *Familia,* poezia are titlul *De-acuma...* și prezintă următoarele deosebiri față de textul definitiv:

v. 21 Încât în taină mă rugam.

v. *29* Căci dacă astăzi mai ascult.

v. *35* Tot o să-mi pară că de-atunci.

În ms. *2255,* f. 316 și urm. se află o ciornă de scrisoare (vezi notele la poezia *Despărțire)* unde se vede hotărârea poetului de-a curma prietenia cu Veronica, în caz că aceasta nu se supune unei condiții, care este formulată fără de echivoc: „Reînturnare din parte-mi nu e decât c-o condiție. Aceasta e: să împarți soarta rea în care trăiesc, să fii a mea oricum aș trăi și oriunde."

G. Bogdan-Duică vede în *Adio* însumarea tuturor decepțiilor poetului și înfăptuirea hotărârii din această ciornă. Vom adăuga însă că în scrisoare avem violență de limbaj și crudă pornire afectivă, pe când *Adio* respiră poezie a trecutului și tristețe amară.

v. 7 Desigur, epitetul „dulce" pentru o femeie pare foarte comun. Va fi fost și folosit prea adesea. Acum vreun secol poate că era mai puțin banal. Wagner îl folosește în *Lohengrin* (1850):

So ist der zäuber, der mich dir verbunden,
Als ich zuerst, du Süsse, dich ersah...

(Act. III, sc. 2).

Prin 1855 îl folosește și Baudelaire în celebra *Confession:*

Unefois, une seule, aimable et doucefemme...

v. *8* Că femeia din *Adio* este **Veronica Micle nu e nici o îndoială. În** versiunea **din** ms. *2261,* f. 516-319, de prin 1882-1883, **după** v. 9, urmează o strofa care a fost eliminată din redacția definitivă:

Cu ochii tineri și fierbinți
De văduvă vicleană,
Credeai c-o să mă scoți din minți
Sărmană.

v. *9 și urm.* Amintiri de viață intimă, ca acele din *Stau în cerdacul tău...*

Deasupră-mi stele tremură prin ramuri,
În întuneric ochii mei rămân
Ș-alături luna bate trist în geamuri.

v. 13 și urm. Vezi și amintirile din *Pe lângă plopii fără soț...*

CE E AMORUL?

A apărut în *Familia,* nr. 29, 17/29 iulie 1883. Forma definitivă în ed. Maiorescu. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 189; note în vol. III, p. 66 și urm.

Deosebiri în *Familia* față de textul definitiv:

v. *5* Cuvântul *ea* este subliniat. Credem că trebuie păstrată această accentuare,

v. *11* Unde se-ntâmpin drag cu drag.

v. *12* Cum inima le cere.

v. *15* Și tot atârnă de-un cuvânt.

v. *21-24* Lipsesc.

v. *25* Ș-atunci e scris ca viața ta.

v. *27* Ci s-o cuprinz-asemenea.

Amintim și încercarea *Amorul,* de G. Sion *(Revista Carpaților,* 1861):

Ziceam adese: ce e amorul?
E vreun înger înaripat?
E vreun flutur ce nu-și ia zborul
Decât atunce când e trădat?...

Sion nu depășește banalul.

C. Balmuș face apropiere între poezia lui Eminescu și o elegie a lui Properțiu, în care se spune: „Non nihil asperis gaudet Amor lacrimis" *(Câteva note despre Propertius și Eminescu,* în *Viața românească,* mai-iunie 1928). Dar Perpessicius *(loc, cit.* p. 67) observă: „versul arată, cel mult, că și acum două mii de ani se plângea, cu aceeași naturalețe, în dragoste".

Cezar Papacostea găsește afinitate între strofa I a poeziei și un text din *Udâna:* „Toate suferințele și plângerile, toate durerile acestei lumi, sub toate înfățișările, izvorăsc numai din ceea ce omul îndrăgește. Când n-ai îndrăgit nimic, nu sunt nici dureri. Bogați în lucruri, liberi în necazuri sunt numai cei ce n-au nimica scump în lumea aceasta. De aceea, ce bine ar fi ca oricine aspiră către starea unde nu mai este nici necaz, nici necurăție, să facă așa, încât să nu îndrăgească nimic în lumea de aici" *(Filosofia antică în opera lui Eminescu,* p. 27).

PE LÂNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ...

A apărut în *Familia,* nr. 35 din 28 august/9 sept. 1883. În ed. Maiorescu și în *Convorbiri literare,* febr. 1884. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 191; note în vol. III, p. 72 și urm. În textul din *Familia:*

v. *12* O zi-mi era de-ajuns.
v. 75 O oară să fi fost amici.
v. 16 0 oară și să mor.

Și-n ed. Maiorescu: oară în v. 13 și 16.

În numărul *Familiei,* în care apare *Pe lângă plopii fără soț...,* se află și următoarea notă: *„Sărmanul Eminescu.* Am anunțat înainte cu câteva săptămâni, că distinsul poet și colaborator al nostru, d-l M. Eminescu, este greu bolnav și ne-am exprimat dorința de-a-l vedea cât mai curând vindecat. Durere, dorința noastră nus-a realizat: amicul nostru fu lovit de boala cea mai înfricoșată, de alienațiunea mentală. El nu mai cântă, căci lira i-a căzut din mână. Deci astăzi orice rămășiță literară a nefericitului poet are o valoare și mai mare. Noi posedăm încă trei poezii inedite ale lui pe care dimpreună cu altele deja publicate de noi, ni le-a dat pentru *Familia.* Una din aceste este cea din numărul prezinte."

În legătură cu arta poetului în *Pe lângă plopii fără soț..,* acest comentar al lui Ibrăileanu: „În prima parte a vorbit tânărul romantic, timid și modest... În partea a doua, imediat după acel «să mor» din *Dorul inimii,* apare cineva atât de excepțional! Un supraom. Procedeul de compoziție are ceva analog cu acela al cunoscutei poezii a lui Heine, în care după primele două strofe (un tânăr iubește o fată, fata iubește pe altul etc....) anume banale și naiv-prozaice, urmează sfâșietoarea strofa: «Das ist eine alte Geschichte». Întocmai așa și la Eminescu, partea primă servește ca piesă de sprijin părții a doua și o înalță." *(Pe lângă plopiifără soț,* în *Viața românească,* 1920, vol. XLIV, p. 591 și urm. și în *Eminescu - Note asupra versului* din *Studii literare.)*

v. 1 Pe baza acestui vers, anecdotiștii au identificat și casa în care ar fi locuit inspiratoarea poeziei. Notăm că-n versiunea ms. *2277,* f. 121 primul vers este: „Pe lângă casa cu arini", prefăcut apoi în: „Pe lângă casa dintre tei".

Totuși, în viața lui Eminescu, în toamna anului 1880, intervine ceva nou: o pasiune puternică, dar și trecătoare, pentru artista Cleopatra Poenaru-Lecca. Cum informațiile vin de la Maiorescu și Mite Kremnitz, în corespondența lor cu N. Gane (vezi I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare,* III, p. 183, 290, 293-294), nu pot fi puse la îndoială. Poate că această Cleopatra-Dalila l-a făcut pe poet să scrie rânduri violente ca acestea: „Ești o mizerabilă cochetă Cleopatra... m-ai ucis moralicește... mi-e atât de frig înlăuntrul inimii" (ms. *2276,* f. 200). Sigur că pentru ea sunt paginile ciornei de scrisoare din ms. *2277,* f. 17-22, din care dăm pasagii: „Ești tu cuminte Cleopatra? să maltratezi pe un om care te iubește cu toate puterile sufletului său, cu mintea, inima, viața, pentru a te... lepăda la cine știe ce crai de mahala... Nu spune că mai sunt alte femei în lume... aste toate sunt pentru cei ce se satură de una și aleargă la alta, pentru cei ce iubesc mai multe deodată... Pentru amorul meu nu există decât o singură femeie... și aceea ești tu. Nu-nțelegi că nu are a face una cu alta? Ce sunt ființele ce vezi împrejurul tău... Niște oameni care peste o sută de ani or fi cenușă... Tu zici că nu mă iubești? Nu te cred. Mă iubești fără s-o știi, fără s-o vrei... Mă iubești dar... cam te temi de mine... Tu ești o femeie galantă... care dintr-un caprițiu ai fericit desigur vrun idiot... Ei bine... Să facem abstracție de ce sunt... Să zic că sunt cel mai mizerabil dintre oameni, cel mai urât, cel mai nemernic..." Poetul arată apoi în ce zbucium dureros își duce existența, fără ca să i se arate un semn de mângâiere. Cleopatra ar trebui să nu fie femeie, dacă n-ar înțelege chinurile de moarte pe care le trăiește acel îndrăgostit de ea. Se aduc argumente care s-o convingă că, dacă nu are iubire, ar trebui cel puțin să simtă milă pentru un om care ar înnebuni de fericire, când i s-ar arăta înțelegere. „Prea sunt filosof pentru a nu ști că nu m-așteaptă nimic decât țărâna și uitarea... că nu voi avea nefericirea de-a te revedea, ba încă pentru vecinicie cum se zice..."

După însemnări în germană (la f. 22) urmează: „De te recunosc?" Dar nu sub mască - cenușă să fii, aș alege-o din pământ și te-aș recunoaște!"

Sunt în această scrisoare date care nu se potrivesc cu Veronica. În *Pe lângă plopii fără soț...,* în primele patru strofe, avem un material poetic apropiat de scrisoare. De altă parte însă, de la strofa a V-a înainte, peste acest material, se suprapune un altul care nu poate fi în legătură cu Cleopatra, ci cu inspiratoarea, mai veche și mai nouă, Veronica.

Și prima versiune, de patru strofe, a poeziei, care ar aparține toamnei anului 1880, poate fi inspirată de Cleopatra Poenaru-Lecca:

Pe lângă [jur] de casa ta
Adesea am trecut,
Și toată lumea cunoștea,
Tu nu m-ai cunoscut.

Spre ochii tăi ce lumina
Priveam atât de des
Și toată lumea-nțelegea,
Tu nu m-ai înțeles.

Dar azi pe lângă casa ta
Eu trec cu mult mai rar,
Și ochiul tău pe urma mea
Se uită în zadar.

Căci toate-acuma au pierit
Cu frunzele, de vânt,
Astfel se trece-n negrăit
Norocul pe pământ
(ms. 2261, f. 132)

Versul 1 este completat de Perpessicius.

v. *13* și *16:* oară. Vezi nota la *Luceafărul,* v. 292.

v. *17-20* Ibrăileanu a remarcat concentrarea expresiei până la obscuritate.

Versurile poeziei pot ajuta la lămurirea înțelesului strofei.

În ms. *2277,* f. 121:

Și dacă tu m-ai fi privit
O dată dinadins,
Pe drumu-mi vieți-mi liniștit
O stea s-ar fi aprins.

În ms. *2276,* f. 179, se află versificarea *În ochii tăi citisem* (în ed. Perpessicius vol. IV, p. 521; note în vol. V, p. 604). Data ei ar fi aproximativ 1878:

În ochii tăi citisem iubire dinadins
Și-n calea vremii steaua mea
O clipă s-au aprins.

Apoi cafoi uscate, văzduhul coperind,
Văzui nădejdi și fericiri
Naintea mea pierind.

După-acea dulce clipă, ce-atâta mă uimea,
Nainte chiar de-a răsări,
Se stinse steaua mea.

Amintim că la 18 ani, în *Amorul unei marmure,* poetul spusese iubitei neînțelegătoare:

Din ochi de-ar soarbe geniu slăbită mea privire,
De-ar tremura la sânu-mi gingașul tău mijloc,
Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire
Un diadem de foc.

v. 21 și urm. Ibrăileanu vede aproape „grandomanie" în cuvintele lui Eminescu. Să le dăm adevăratul lor înțeles: o superbă conștiință de sine și totodată convingerea că arta poate oferi nemurire celei înțelegătoare a iubirii.
Amintim versurile lui Baudelaire pentru Jeanne Duval:

Foule d'un pied léger et d'un regard serein
Lès stupides mortels qui t'ont jugée amère,
Statue aux yeux de jais, grand ange au front d'airain!

În împrejurări atât de deosebite, unul nefericit în dragostea lui, celălalt bucurându-se de înțelegere și împărtășire a sentimentului, găsesc expresia plastică asemănătoare pentru nemurirea iubitei:

înmărmurai măreț — Eminescu
Statue aux yeux de jais - Baudelaire

Facem astfel de apropieri pentru evidențierea unor aspecte de artă: apropierile nu însemnează stabilire de influențe ori de izvoare literare.

v. *23* În *Atât de fragedă:*

Cu-mbrățișări de brațe reci.

N. Iorga, în *Eminescu în și din cea mai nouă ediție,* 1939, p. 20, ține să se știe că în *Pe lângă plopii fără soț:* „«brațele reci» nu pot fi ale disprețuitoarei nemțoaice cu interes pentru psihologiile poetice". Mai întâi, Mite Kremnitz, chiar dacă nu l-a înțeles de la început pe Eminescu, a ajuns să-l prețuiască și, prin traducerile ei, a făcut ca poetul să fie cunoscut străinilor. Și apoi, în *Atât de fragedă,* „brațe reci" însemnează afecțiune fără elan, pe când aici, unde este vorba de Veronica Micle, aceasta avea „brațe reci", în adevăratul sens al cuvântului.

v. *24* Păstrăm forma: înmărmurai, ca în *Convorbiri literare,* căci arată mai direct întruparea în statuie de marmură. *Înmărmureai* poate să aibă și alt înțeles. Edițiile primesc însă în general forma: înmărmureai.
După punctuația care i se dă, versul poate să aibă un sens deosebit.
În ed. Bogdan-Duică:

Înmărmureai măreț!

Un chip de-a pururi adorat

În ed. Ibrăileanu:

Înmărmureai măreț

Un chip de-a pururi adorat...

(Ibrăileanu, în *Scriitori români și străini,* p. 131 - notă, interpretează verbul „înmărmureai" ca tranzitiv, „un chip" fiindu-i complementul direct.)
În ed. Perpessicius, punctuația ca-n *Convorbiri literare:*

Înmărmureai măreț,

Un chip de-a pururi adorat...

În ed. VI — Maiorescu:

Înmărmureai măreț,
Un chip de-a pururi adorat...

Adică: Înmărmureai măreț = [ca] / Un chip de-a pururi adorat / Cum nu mai au perechi / Acele zâne ce străbat / Din timpurile vechi. La această punctuație trebuie să rămânem.

v. *27-28.* Divinitățile eternizate în marmoră: Venus, Junona, Minerva etc...

v. *29 și urm.* În *Ce suflet trist...:*

Ce suflet trist mi-au dăruit
Părinții din părinți,
De-au încăput numai în el
Atâtea suferinți?

De asemenea într-o versificare din ms. *2277,* f. 52:

La ce s-urmez cărarea departe pe pământ,
De ce s-atârne toate nădejdile de vânt,
Iar inima, organul atâtor suferinți
Trecut-o-au asupră-mi părinții din părinți?
Să voi s-o sufăr încă nu pot, dar nu mai voi,
O valuri luminoase, luați-mă-ntre voi...

v. 35 În ed. Maiorescu, Scurtu, Ibrăileanu, Bogdan-Duică: tristețe,

v. *40* În *Când te-am văzut, Verena:*

Oricât fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Și blândă ca un înger de-ai fi cântat în psalme
Sau dacă o heteră jucând băteai din palme,
Priveam deopotrivă c-un rece ochi de mort.

Și în *Gelozie:*

Și pe cât de frumoasă și gingașă la port,
Eu te priveam atuncea c-un rece ochi de mort.

v. *41 și urm.* În v. 19-20 avem:

În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins;

iar în v. 43-44:

Și noaptea candelă s-aprinzi
Iubirii pe pământ.

Ideea pare obscură. Pentru a stabili o relație: iubirea - steaua - candela, este necesar să amintim poezia de tinerețe *Filosofia copilei:*

Stelele toate angeli îi par,
Angeli cu aripi strălucitoare,
A căror inimi tremurătoare
Candele d-aur nouă mi-apar.

v. *43-41* Ibrăileanu a remarcat că în *Pe lângă plopii fără soț* sunt două părți distincte (vezi nota de mai sus). Primele strofe sunt ale unei romanțe, obișnuite, din cele care și-au avut renumele în epoca în care Eminescu era de puțini cunoscut: *Te iubesc, nu mă uita, Cei mai frumoși luceferi, Nori pe cer - nori pe pământ. De ce?* (cu începutul: „Cu ochii tăi cei mari ca dorul..."), romanțe cantabile, pentru care s-au și găsit repede compozitori. De la strofa a

V-a înainte însă avem: o stea care s-ar fi aprins la un semn al dragostei adevărate, eternizarea, parcă ar fi fost tăiată în marmoră, a celei ce s-ar fi făcut demnă de cântarea poetului, femeia sinceră devenită nu numai stea a iubirii, deci şi a încrederei, speranţei, tinereţei, norocului, dar şi divinitate protectoare de sus din cer, a dragostei omeneşti.

Este o întreagă mistică a lui Eminescu în jurul cuvintelor stea - înger - iubire. Nu mai sântem pe tărâmul romanţei cu afecţiuni superficiale şi efemere, ci pe tărâmul unei poezii - expresie a pasiunii proprii şi a unei religiozităţi proprii unui alt ev la care parcă s-ar gândi nostalgic. Religiozitate - iubire - stea întâlnim în adevăr la Wagner. La Wartburg, opus cântecelor lui Tannhäuser, cel obsedat de voluptăţile cunoscute în grota vrăjită a Venusbergului, este versul de slavă pentru Elisabeth - stea protectoare - a lui Wolfram:

Da blick' ich auf zu einem *nur der Sterne,*
der an dem Himmel, der mich blendet, steht:
es sammelt sich mein Geist aus jeder Ferne,
andächtig sinkt die Seele in Gebet...
Dir, höbe Liebe, töne
begeistert mein Gesang,
die nur in Engels-Schöne
tief in die Seele drang!
Du nah 'st als Gottgesandte,
ich folg'aus holder Fern ' -
Soführst du in die Lande,
wo ewig strahlt dein Stern...

În traducerea lui St. O. Iosif:

Atunci privesc la una *dintre stele,*
Acolo sus, cum stă ca-ntr-un privaz.
Din depărtări chem gândurile mele
Şi sufletul meu cade în extaz...
Pe tine te slăvească,
Iubire, al meu cânt,
Frumuseţea îngerească
Şi-adâncul farmec sfânt!
Solia ta divină
În veci o voi urma,
Acolo unde lină
Străluce steaua ta!

Să începi o poezie ca un Carol Scrob şi să sugerezi până la urmă atmosferă wagneriană, iată dovada ridicării lui Eminescu până la cea mai înaltă culme a artei.

ŞI DACĂ...

A apărut în *Familia,* nr. 46, 13/25 noiembrie 1883. Forma definitivă în ed. Maiorescu.

Deosebiri în *Familia* faţă de textul definitiv:

v. *3* E ca în jalea care-o am.
v. *4* Să-mi paie că te-apropii.
v. 7 E ca durerea să mi-o-mpac.
v. *8* La tine-avându-mi gândul.

Manuscrisul după care s-a tipărit în *Familia,* s-a păstrat în Biblioteca centrală din Sibiu (vezi facsimilul la Kakassi Endre, *M. Eminescu,* Bucureşti, 1962, 424-25).

„Rarele strofe care încep cu versul «Şi dacă ramuri bat în geam» reprezintă o astfel de erotizare a întregei naturi, o pătrundere a tuturor înfăţişărilor ei cu substanţa iubirii" (Tudor

Vianu, *Poezia lui Eminescu,* p. 103). În legătură cu „corespondențele" dintre imaginile și stările afective din *Și dacă...,* I.M. Rașcu citează, în *Convorbiri literare,* p. 147, din *Souvenir* de Lamartine:

Tandis que la terre sommeille,
Sij 'entends le vent soupirer,
Je crois t'entendre murmurer
Des mots sacrés à mon oreille.

Si j'admire ces feux épars
Qui des nuits parsèment le voile,
Je crois te voir dans chaque étoile
Qui plaît le plus à mes regards.

Et si le souffle du zéphyre
M'enivre du parfum des fleurs,
Dans ses plus suaves odeurs
C'est ton souffle queje respire....

(Vezi I.M. Raşcu, *Eminescu, Poezii de iubire, loc. cit.,* p. 159-160.) „Corespondențele" își au o artă a lor, care poate fi urmărită și-n poezia romantică și-n poezia franceză mai nouă. Am mai avut prilejul să scoatem în relief „corespondențe" la Baudelaire și la Eminescu.

DIN NOAPTEA...

A apărut în *Familia,* nr. 7, 12/24 febr. 1884. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 230; note în vol. III, p. 293 și urm. într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, din Buc. 13 febr. 1884, Maiorescu spune: „Ai văzut în ultima *Familie* poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri,* pentru totalitate." Este vorba de *Din noaptea.* Poezia n-a fost reprodusă în *Convorbiri literare* și nici primită în edițiile Maiorescu. În legătură cu *Din noaptea...,* următoarele note din *Familia:* „Poeziile lui Eminescu vor apărea cât de curând într-un volum, care deja s-a și pus sub tipar. Această știre, credem că va face o deosebită plăcere tuturor iubitorilor de literatură română originală. Regretatul Eminescu este unul din cei mai de frunte poeți, dintre câți a avut națiunea română. Cugetări profunde, idei nalte și originale, limbă îndesată și o tehnică admirabilă sunt însușirile lui caracteristice. Noi mai posedăm încă una din poeziile lui inedite, care se va publica după Anul nou în foaia noastră"[1] Anunțând scrierile care vor apărea în revistă în 1884, adaugă și aceste cuvinte: „de la nefericitul poet Eminescu mai avem una din poeziile sale inedite, ce însuși - fiind încă sănătos - ni-a dat pentru *Familia "* (nr. din 25 dec. 1883/6 ian. 1884).

Știri în *Familia* în legătură cu Eminescu:

„Poetul Eminescu, care se află în institutul d-nului Lindenheim de lângă Viena, precum aflăm cu durere, a suferit zilele trecute un atac de apoplexie, care n-a lăsat din fericire nici o urmă, dar este un semn rău pentru sănătatea nenorocitului poet" (4/16 dec. 1883).

"Poetul Eminescu însănătoșit. Cu bucurie tragem atenţiunea cetitorilor noștri asupra știrii fericite, împărtășită de foiletonistul nostru din Bucureşti în cronica sa de acuma, despre însănătoşirea deplină a poetului nostru Eminescu. Felicităm literatura națională și trimitem simpaticului poet salutările noastre călduroase" (29 ian./l0 febr. 1884).

În *Cronica bucureșteană,* A.C. Șor (Iuliu Roșca) scrie despre apariția vol. de *Poezii,* reproduce *S-a stins viața* și adaogă: „Cred de prisos să spun că asemeni bucăți de o frumusețe neîndoioasă împlu cu îmbelşugare volumul iubitului poet Eminescu, despre care pot să vă

[1] *Familia,* 4/16 dec. 1883.

împărtășesc fericita știre că e aproape pe deplin mântuit de cruda nenorocire care-l lovise. O lungă scrisoare a sa - pe patru fețe - adresată unui prieten care, spre bucuria tuturor, ne-a făcut plăcerea de-a ne-o ceti sâmbătă, la d-l Maiorescu, e cea mai temeinică dovadă că în curând vom avea fericirea să revedem în mijlocul nostru pe maestrul scriitor al altor «simțiri adânci și nalte gânduri», admirabile creațiuni pe care de m-aș încrumeta să le citez, aș face dintr-o scurtă cronică o lungă tablă de materii."

În *Familia,* 7/19 oct. 1884, se anunță că Eminescu va fi numit director al Bibliotecii Centrale din Iași.

La 21 oct/2 noiembrie 1884, *Familia* anunță că Eminescu a fost numit profesor suplinitor de geografie și statistică la Școala comercială din Iași.

La 25 noiembrie/6 dec. 1884, *Familia* anunță că la Iași, coborând din trăsură, Eminescu și-a frânt piciorul, dar că se speră să se facă bine în câteva săptămâni.

LASĂ-ȚI LUMEA TA UITATĂ

A apărut în ed. Maiorescu, dec. 1883, și a fost reprodusă de *Convorbiri literare,* febr. 1884. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 209; note în vol. III, p. 186 și urm.

În *Convorbiri literare* se înfățișează cu unele corectări de care ținem seamă:

v. *7 se trezește* în loc de: *ne trezește.*

v. 21 Îi răspunde în loc de: *Și răspunde.*

v. 22 Fărmecat în loc de: *Fermecat.*

v. 51 brațe în loc de: *brață.*

„Cele două faze ale poeziei lui (Eminescu), marcate prin deosebiri în concepția vieții, în sentimentul iubirii și al naturii, în stil etc. se marchează și prin deosebirea de ritm. Și am văzut că atunci când într-o fază apar elemente din altă fază, - și apar toate deodată, căci sunt independente - ele sunt însoțite și de ritmul fazei corespunzătoare. *Lasă-ți lumea ta uitată,* de pildă, din faza a doua, poezie de fericire (o altă ediție a *Dorinței* din faza întâi) conține natură, ca și *Dorința,* și e în metrul trohaic ca și *Dorința"* (G. Ibrăileanu, *M. Eminescu, Note asupra versului,* loc. cit., p. 161).

v. *3-4* În *Floare albastră:*

De mi-i da o sărutare
Nime-n lumea n-o s-o știe...

Ultima versiune este de prin 1883, dar poezia prezintă numeroase forme din anii anteriori, una chiar de prin 1876. Din versiunea ms. *2261,* f. 251-256 s-au desprins strofe care, primind altă ordine, și completări, au dus la versificările autonome *Zboar-al nopții negru flutur* si *De pe ochi ridici...* de prin 1879.

In ms. *2261,* f. 26-28, următoarea versiune:

Acum toate-s ale noastre;
Stele-n cer și jos în valuri,
Depărtările albastre
Și pădurile pe dealuri.

E-un miros de tei în crânguri,
Dulce-i umbra de răchiți
Și suntem atât de singuri
Și atât defericiți.

Luna codrii îi pătrunde,
Varsă apelor văpaie,

Te-am văzut intrând în unde,
Dulce dragoste bălaie.

O, arată-mi-te-n taină,
Și colanul să-l descingi,
Ca să cadă a ta haină,
Fără chiar ca s-o atingi.

Cum încet, femeie dragă,
De pe umere-o să cadă,
O să văz odată-ntreagă
Arătarea de zăpadă,

Ai ieșit de sub o daltă
Marmură strălucitoare,
Așa plină și de naltă
De la creștet la picioare,

Lun-atuncea se roșește
De amor și de mirare,
Numai lacul te privește
Rămânând în nemișcare.

Fața apei sperioasă,
Tu piciorul ai întins
Să încerci c-un vârf de deget
Pân' să intri dinadins.

Iară părul se desface
Și în valuri cade-alene...
Lacul scânteie și tace,
Venus Anadyomene.

Reproducând-o după ce a fost publicată în *Sămănătorul,* II (1902), p. 97, Chendi *(ed. cit.,* p. 278) arată înrudirea de motive cu *Freamăt de codru* şi *Lasă-ți lumea...* În realitate, începutul este din *Lasă-ti lumea...,* iar de la strofa a patra înainte poetul modifică un pasaj din *Miron și frumoasa fără corp.*

În ms. *2261,* f. 251-256, următoarea versiune:

Lasă-ți lumea ta uitată,
Mi te [dă] întreagă mie,
De ți-ai da viața toată,
Nime-n lume nu ne știe.

Vin' cu mine, rătăcește
Pe cărări cu cotituri -
Unde noaptea se trezește
Glasul vechilor păduri.

Unde sunetele sfinte
Or să miște el tău piept,
Să nu cauți înainte,
Să nu cugeti îndărăpt.

Prin a visurilor mreajă
O să-ți sune în urechi
Cântec dulce ca de vrajă
De sub teiul nalt și vechi.

Pintre crengi scânteie stele
Farmec dând cărării strâmte
Și afară doar de ele,
Nime-n lume nu ne simte.

Doar al nopții negru flutur
Zboară cu-aripi ostenite,
Pe când crengile se scutur
Pe cărări înțelenite.

Doară bolta cea senină
Pintre ramuri, pintre frunză
Aruncând dungi de lumină
Va-ncerca ca să pătrunză.

Părul tău ți se desprinde
Șifrumos ți se mai șede,
Nu zi ba de te-oi cuprinde,
Nime-n lume nu ne vede.

Tânguiosul bucium sună,
L-ascultăm cu-atâta drag,
Pe când iese dulcea lună
Dintr-o rariște de fag.

Îi răspunde codrul verde
Fermecat și dureros,
Iară sufletu-mi se pierde
După chipul tău frumos.

Nu auzi cum păsărele
Ciripesc în verde crâng,
De amoru-mi între ele,
Tânguindu-se, mă plâng.

Ele știu că eu într-una
Suferii dorințe crude...
Dă-mi o gură, numai una,
Nime-n lume nu ne-aude.

Te desfaci cu-o dulce silă,
Mai nu vrei și mai te lași,
Ochii tăi [sunt] plini de milă,
Chip de înger drăgălaș.

De pe ochi ridică-nchisă
Lănguroasa, lungă geană,

Să citesc prin a lor visă
A tajalnică dojana.

Pune-ți degetul pe buze,
Sfătuind să m-amenințI,
Făr' ca nimeni să te-auză,
Să fim strașnic de cuminți.

Iară luna, dintre ceață,
Varsă apelor văpaie,
M-a găsit ținând în brațe
Dulcea dragoste bălaie.

Doamnă negurei acestei,
Dă lumina ei smerită
Peste lac ce stă în trestii
Cu-a luifață neclintită.

Căci ea tainică și plină,
Poleindu-l îl străbate,
El pătruns de-a ei lumină
Simte-a lui singurătate,

Și pornind undele-n spume
Printre trestie lefarmă,
Și visând o-ntreagă lume
Tot nu poate să adoarmă.

De-al tău chip el se pătrunde,
Că-n oglindă îl alege —
Ce privești zâmbind în unde,
Eștifrumoasă, se-nțelege.

O!arată-i-te-n taină
Și colanul să-l descingi,
Ca să cadă a ta haină
Fără chiar ca s-o atingi.

Și încet, copilă dragă,
De pe umere să cadă,
Ca să văd odată-ntreagă
Arătare de zăpadă.

Uite cerurile-albastre
Pleacă zarea lorpe dealuri,
Arătând privirii noastre
Stele sus și stele-n valuri.

E-un miros de tei în crânguri,
Dulce-i umbra de răchiți
Și suntem atât de siguri
Și atât defericiți!

Numai luna dintre ceață
Varsă apelor văpaie
Și te află strânsă-n brață,
Dulce dragoste bălaie.

LA STEAUA...

A apărut mai întâi în *România liberă,* București, 25 oct. 1886 și apoi în *Convorbiri literare,* 1 dec. 1886. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 234; note în vol. III, p. 310 și urm.

În vara anului 1886, la Repedea, lângă Iași, Eminescu a copiat frumos poezia în albumul Coraliei Gatoschi (Riria Xenopol).

România liberă la „mai nou" arată că poezia i-a fost trimisă de un prieten al lui Eminescu și că ea marca reînceperea activității literare a poetului. Cum în scrisoarea lui Maiorescu către sora sa Emilia, trimisă la 4/16 noembrie 1886, se vorbește și despre poezia care ne preocupă - „Îți trimit în alăturare admirabila poezie nouă a lui Eminescu. Ideea este luată dintr-un discurs al meu; dar ce formă frumoasă! - putem socoti ca aproape sigur că prietenul care-a trimis *României libere* poezia este însuși Maiorescu.

Analizând însă, pe bază de documente, cele afirmate de Maiorescu, în scrisoarea sa, putem aduce corectările necesare: poezia nu era ceva „nou" decât prin faptul că atunci ajunsese la cunoștința publicului. În realitate Eminescu începuse a lucra la ea cu mulți ani înainte și o avea definitiv închegată încă de prin 1882-1883. în al doilea rând, nu conferința lui Maiorescu *Despre hipnotism,* ținută la Ateneu la 11 aprilie 1882, a putut fi inspiratoarea poeziei, cel mult a mai adaos încă un exemplu pentru circulația unui motiv ajuns de mult la cunoștința poetului. Eminescu a cunoscut poezia lui Gottfried Keller, *Siehst du den Stern (Neuere Gedichte,* 1851) și trebuie s-o socotim pe aceasta ca izvorul de la care a plecat pentru a ne da o frumoasă prelucrare. Trebuie însă să fie publicată alături de creațiile originale, și pentru elementul personal introdus, și pentru arta poetului. Dăm aici originalul german:

Siehst du den Stern in fernsten Blau,
Der flimmernd fast erbleicht?
Sein Licht braucht eine Ewigkeit
Bis es dein Aug' erreicht?

Vielleicht vor tausend Iahre schon
Zu Asche stob der Stern;
Und doch steht dort sein milder Schein
Noch immer still und fern.

Dem Wesen solchen Scheines gleicht,
Der ist und doch nicht ist,
O Lieb ', dein anmutvolles Sein,
Wenn du gestorben bist!

Nu se face un serviciu poetului român de către comentatorii care coboară cu insistență valoarea originalului german. De exemplu, Leca Morariu în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1932, p. 182: „Că totuși *La steaua* lui Eminescu, ridicată atât de sus peste originalul nemțesc - prin transpunerea ei pe un mult mai larg plan cosmic (de la strâmtul «du» - tu, avansăm până la cutare stea pe care o «vedem» *noi,* de oricând și de oriunde), prin vibranta ei personificare («icoana stelei ce-a *murit»),* prin atât de marmoreana concizie a verbului (ce departe suntem de poliloghia: «im *fernsten* Blau», «der *flimmernd* fast erbleicht», «sein *milder* Schein», «O Lieb'», *«dein anmutvolles Sein»:* - ce improprie e și împerecherea, aproape contradictorie, *flimmernd* și *still* - ce acrobatică e sintaxa «Dem Wesen solchen *Scheines* gleicht. *Der ist* und doch nicht ist» - ce

rigid filozofală e pentru determinarea iubirii «dein anmutvolles Sein» etc., etc-.) şi prin cea mai sugestionantă sonoritate (pe care o putem savura şi conştient, după reţeta maestrului G. Ibrăileanu - *Eminescu - Note asupra versului* -) e o nouă creaţie, patent eminesciană şi un exemplar rar în literatura universală, e altă chestiune." După cum vedem, nu ne mulţumim să coborâm pe Keller, fiindcă a avut norocul de-a fi fost citit de către Eminescu, dar îi mai arătăm că nici nemţeşte nu ştia!

Problema izvoarelor poeziei *La steaua* a fost dezbătută în literatura noastră şi s-a scos în relief şi creaţia altor poeţi - francezi îndeosebi - care au dezvoltat acelaşi motiv literar. Remarcabilă prin fineţea observaţiilor este contribuţia lui I. M. Raşcu: *Aspecte şi atitudini: Auguste Dorchain,* în *Îndreptar,* Bucureşti, febr. 1930 şi *Aspecte şi atitudini - La steaua,* în aceeaşi revistă, nr. din iulie 1930. Şi concluzia lui I.M. Raşcu este aceea pe care trebuie s-o primim: „Asemănări în ceea ce priveşte tema stelei ce-a murit şi care totuşi încă străluceşte se găsesc între toate aceste poezii. Diferenţele intervin când e vorba de animat simbolul şi de precizat explicaţiile alegorice. Pot fi desigur şi coincidenţe în unele din cazurile pe care le-am citat, din mai multe - dar la urma urmei e şi un strălucit «loc comun» liric, după cum vedem - destul de frecvent în poezia sec. XIX:

Această constatare nu exclude, eventual, din partea unui poet şi un anumit împrumut conştient dintr-unul sau chiar din mai multe modele. Keller nu e nici primul care a tratat această temă şi nici cel care a exprimat-o mai luminos. Aproape fiecare poet a găsit o tonalitate nouă şi a ştiut să scoată din imaginea plină de perspective poetice efecte de rezonanţă interioară puternică şi deschizătoare de armonioase orizonturi."

În afară de menţionatele articole ale lui I.M. Raşcu, pentru cei care vor să cunoască bibliografia problemei, notăm: N. Georgescu-Tistu, *Icoana stelei ce-a murit,* Bucureşti, 1947; Radu Manoliu, *Izvoarele motivelor...* În *Preocupări literare,* 5 mai 1936; Augustin Z. N. Pop, *La steaua,* în *Moldavia,* nr. aprilie-iunie 1940; *Adaos: „La steaua",* în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1942, p. 16 şi urm; *Din Eminescu necunoscut,* Cernăuţi, 1942; Perpessicius, *loc. cit.,* vol. III, p. 316 şi urm.

Că motivul literar a avut o mare circulaţie şi că a devenit un „loc comun" este foarte adevărat. În *Larousse,* din 1865, la *étoile,* avem şi următoarea informaţie:„Une étoile peut donc s'éteindre et disparaître totalement ajourd'hui et, pendant 2700 ans, les hommes continueront à la voir au bout de leurs instruments et à la compter dans leurs catalogues".

În caietele în care se află exerciţii pentru *La steaua* sunt şi note care arată preocupările ştiinţifice ale lui Eminescu. În comentariul nostru la v. 29 din *Scrisoarea I,* am arătat că Eminescu, atunci cînd prin „bătrânul dascăl" vizează pe Kant, se gândeşte la lucrarea *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels,* a acestuia, din 1755, şi aş vrea acum să atrag atenţia asupra importanţei acestei lucrări în formarea sensibilităţii cosmice a lui Eminescu.

Lucrarea lui Kant nu este numai un tratat ştiinţific care ţine seama de teoria, revoluţionară, pe atunci, a lui Newton. Pagini de adevărată emoţie literară fac atractive şi speculaţiile ştiinţifice. Avem, ici şi colo, înfiorarea sufletului lui Kant în faţa infinitului, pe care-l vede în continuu proces de creare a unor lumi noi, în vreme ce alte lumi dispar. Lumile, imense, cuprinse într-un univers fără de capăt, sunt în raport cu timpul şi suferă dominaţia acestuia. Şi nu numai stelele fixe, mai mari ori mai mici, sunt supuse stingerii. Soarele însuşi poate să se stingă şi să lase loc altui soare, aşa cum el va fi luat locul altuia de mai înainte.

Ici şi colo, Kant citează poezii din literatura engleză în legătură cu cosmosul. Are preferinţă şi pentru un poet gânditor german v. Haller. Pentru Kant, universul este mereu în prefacere şi înaintea lui este un viitor capabil să aducă mereu şi mereu noi creaţii: „Die Schöpfung ist niemals vollendet. Sie hat zwar einmal angefangen, aber sie wird niemals aufhören" (ed. Reclam, p. 109). Iată o pagină pe care Eminescu o va fi citit cu emoţie: „Wenn die Grosse eines planetischen Weltbaues, darin die Erde als ein Sandkorn kaum bemerkt wird, den Verstand in Verwunderung setzt, mit welchen Erstaunem wird man entuzücket, wenn man die unendliche Menge Welten und Systemen anstehet, die den Inbegriff der Milchstrasse erfüllen: allein wie vermehrt sich dieses Erstaunen, wenn man gewahr wird, dass alle diese unermesslichen Sternordnungen wieder um die Einheit von einer Zahl machen, deren Ende wird nicht wissen, und die vielleicht eben so wie jene unbegreiflich gross, und doch wiederum noch die Einheit einer neuen Zahl Verbindung ist. Wir

sehen die ersten Glieder einer fortschreitenden Verhältniss von Welten und Systemen, und der erste Theil dieser unendlichen Progression giebt schon zu erkennen, was man von dem Ganzen vermuthen soll" *(ed. cit.,* p. 42-43).

În ms. *2275[B],* f. 22, această expresie de admirație pentru Kant și Laplace:

„Două mari spirite, în adâncimea lor inedite - ca două izvoare care, pornind de la înălțimi egale, acolo unde răsar din pământ, își aruncă raza de apă la înălțimi egale, *Kant* și *Laplace".* În același ms., f. 41v., o notă *Principiul independenței absolutului* care ne arată că Eminescu a căutat să cunoască și sistemul lui Laplace: „Principiu care este foarte folositor în cercetarea legilor naturii. Iată în adevăr ce zice Laplace în privirea legii atracțiunii în rațiunea inversă a pătratului distanței:

«Una din proprietățile ei remarcabile [este] că, dacă dimensiunile tuturor corpilor universului, distanțele lor mutuale și repejunile lor ar crește sau ar descrește proporțional, ar descrie curbe cu totul asemănătoare celor pe care le descriu acum, în așa chip încât universul ar oferi totodeauna aceeași aparență observatorilor. Aceste aparențe sunt prin urmare *independente* de dimensiunile Universului, precum, în virtutea legii proporționalității (ecuației) forței către repejune, ele sunt independente de mișcarea absolută, ce s-ar putea întâmpla în spațiu. Simplicitatea legilor naturii nu ne permite așadar de-a observa și de-a cunoaște decât raporturi.» *(Exposition du système du monde)» ".* Nota este între exerciții pentru *Luceafărul,* dar după scris, anterioară acestora. Textul francez e de aflat în lucrare, cap. XVII, *Reflections sur la loi de la pesanteur universelle,* pe care traducătorul îl simplifică pe alocuri.

În articolul din *Timpul,* 18 iunie 1883, Eminescu glorifică pe Ștefan cel Mare. „Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca și acele ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătorește încă mii de ani prin univers după stingerea lui…"

Nu este de mirare că în 1886 Eminescu a putut să transcrie din memorie o poezie făcută cu mulți ani înainte.

Traduceri si prelucrări

RESIGNAȚIUNE

În ms *2259,* f. 12-14v.; datată aprilie 1867. În ed Perpessicius, vol. IV, p. 14; note în vol. V, p. 17 și urm. Poezia a mai fost tradusă în românește de Wolf Abasohn (Roman, 1888) și de Maria Cunțan, în *Familia,* 1897-1898, p. 619 și retipărită cu îndreptări de text în *Viata literara,* 29, 1906 (vezi I. Gherghel, *Schüler în literatura română*, București, 1935, p. 43).

Nu este de mirare că Eminescu și-a îndreptat atenția, în adolescență, îndeosebi asupra lui Schiller. Poetul german a fost cunoscut și-n Transilvania și-n provinciile de dincoace de munți încă de la începutul poeziei noastre moderne. Printre cei care J-au popularizat la noi se pot menționa Timotei Cipariu, M. Cuciureanu, Al. Hrisoverghi, Andrei Mureșanu, Ion Câmpineanu, Asachi, Eliade. Acesta din urmă, cu prilejul serbărilor comemorative din 1859, scrie poezia *La încoronarea bustului lui Fr. Schiller.* Emilia Maiorescu a tradus tragedia *Moartea lui Wallenstein.* Din 1867 înainte, o dată cu începerea activității de la *Convorbiri literare,* cultul pentru Schiller îl reprezintă N. Skeletti și Iacob Negruzzi (vezi date despre locul lui Schiller în preocupările scriitorilor noștri, în G. Bogdan-Duică, *Schiller la romîni, Luceafărul.* 1905 și Ion Gherghel, *op. cit.)* Despre traducerea lui Eminescu se pot spune și cuvinte favorabile și defavorabile, depinde din ce punct de vedere este privită. Ca traducere, în comparație cu alte traduceri, arată desigur superioritatea în ce privește concizia expresiei și bogăția lexicului. Traducerea apare pe alocuri obscură și se depune multă muncă pentru rămânerea cât mai aproape de textul original. Unele expresii nici nu s-ar putea înțelege, dacă nu am avea la îndemână și originalul. Pentru aceasta a dat exemple și Perpessicius *(loc. cit.),* care-i pe drept uimit de îndrăzneala a ceea ce dânsul numește „inițiative lexicale": Primește-mputerirea-mi fortunei adresată = Empfange meinen Vollmachtbrief zum Glücke; O jude voalat = Verhüllte Richterin; De gropi dincolo, amaru-ți luci cu-ncămătare = Ienseits der Gräber wuchern deine Schmerzen etc…

ECTOR ȘI ANDROMACHE

În ms. *2259,* f. 31-31v., datată 1868. În ed. Perpessicius vol. IV, p. 17; note în vol. V, p. 19 și urm. Este traducerea poeziei lui Schiller *Hectors Abschied.* A mai fost tradusă mai întâi de un anonim, în *Calendarul Institutului Albinei,* din 1850, și apoi de Iacob Negruzzi în vol. *Hoții,* Iași, 1871, și-n *Scrieri complete,* Socec, 1894 (vezi Ion Gherghel, *op. cit.,* p. 41). Și-n privința acestei traduceri se poate face aceeași observație, ca și la traducerea anterioară. Părerea generoasă a lui Perpessicius: „Traducerile din Schiller, ale adolescentului la 17 *(Resignațiune)* și la 18 *ani (Ector și Andromache)* atestă o măiestrie pe care, cu toată opinia contrară a lui Chendi, meșteșugarul de la 1881 *(Mănușa)* n-o egalează" *(loc. cit,* p. 20). Și totuși Chendi are dreptate.

MĂNUȘA

Apărută în *Schalk-Bibliothek,* 1881, caietul V, Leipzig. A fost reprodusă mai întâi în *Telegraful român,* Sibiu, nr. 128, 31 oct. 1881. Aceasta este versiunea pe care-o reproducem și noi. În foaie următoarea notă: „De curând a apărut la librarul editor Fr. Thiel din Lipsca un

fascicol nou (V) din *Schalk-Bibliothek,* cuprinzând: *De Handschuh;* von. Fr. von Schiller. Eine polyglotte Zusammenstellung von Fr. Thiel. Mit 24 original Illustrationen von W. Wellmer (110 p.).

În cărticica aceasta aflăm, afară de traducerile în 12 limbi, încă: *Einleitung.* I. Die französische version: A. Saint-Foix-Brantome; B. Der schottische Ritter Iacob Montgommery de Lorges; C. Einige Nachrichten über das Haus Montgommery. II. Die italienische Version des Bandello. III. Die spanische version, des Timoneda. IV. Verwandte deutsche Versionen; A. Ein Fürst reitzet ein gefangnen Löwen; B. Guarinonius (Gräuel der Verwüstung): C. Die Sage vom Kynast. V. Die Uebersetzungen. VI. Das Metrum. VII. Compositionen. VIII. Illustrationen. IX. Parodien.

Ilustratiunile lui Wellmer sunt de genul celor ce le aflăm la cunoscutul Moritz Busch.

Pe noi ne interesează cu deosebire *atenţiunea progresivă a străinătăţii faţă cu limba română:* din prefaţa editorului vedem adică, cum d-l Eminescu a fost anume recercat prin mijlocirea consulului german Grisebach din Bucureşti, a traduce balada lui Schiller în limba română pentru ediţia poliglotă de faţă. Apoi ne bucurăm că d-l Eminescu ne-a dat o traducţie, care se poate prezenta fără cea mai mică sfială lângă oricare din celelalte 11 traduceri, toate fiind de autori eminenţi."

Balada a mai fost reprodusă în traducere, după *Schalk-Bibliothek* de *Amicul familiei,* în 1881 - şi de *Epoca,* în 1904. Scurtu a reprodus-o în ediţia Eminescu, *Lumină de lună* după *Amiculfamiliei,* însă şi cu corectări ale sale după ms. lui Eminescu. Curios că *Telegraful român, Amiculfamiliei,* şi *Epoca* pleacă de la acelaşi original şi totuşi au unele deosebiri de text între ele.

În legătură cu textul pe care-l dăm după *Telegraful român,* următoarea lămurire: în versul 41, în *Telegraful român,* este: „Cu mirare", spre deosebire de celelalte reproduceri care dau: „Cu mişcare"; versul 45 este: „De-a lui laudă sună orice gură", însă înţelesul şi măsura versului cer: „răsună orice gură", aşa cum dă *Epoca.*

Amiculfamiliei, Gherla, 1/13-15/27 noiembrie 1881, dă într-o notă informaţia că traducerea a apărut în *Schalk-Bibliothek,* fasc. V, la Lipsca, în ed. Fr. Thiel, care cuprinde poezia lui Schiller tradusă în 12 limbi.

În ed. Perpessicius, vol. I, p. 165; note în vol. II, p. 366 şi urm. Poezia a mai fost tradusă în româneşte de Constantin Morariu, în *Amiculfamiliei,* 1886, şi-n *Poezii,* 1890; şi de Şt. O. Iosif, în *Vieaţa,* 1895, nr. 4 (vezi Ion Gherghel, *op. cit.,* p. 55-56). În *Epoca,* 11 iunie 1904, în articolul *O baladă de Schiller tradusă de Eminescu,* de I.A.R. (I.A. Rădulescu-Pogoneanu) se dă traducerea după *Schalk-Bibliothek.* Iată partea din articol privitoare la *Mânuşa:*

„Domnul Maiorescu a găsit de curând printre cărţile sale un volum care cuprinde traducerea baladei lui Schiller *Der Handschuh (Mănuşa)* în mai multe limbi, între care şi româneşte. Traducerea românească e iscălită M. Eminescu şi are următoarea notă: *«Original, durch den rumänischen Dichter M. Eminescu ad hoc angefertigt»* (originală, făcută ad-hoc de poetul român, M. Eminescu): avem astfel o mică lucrare a lui Eminescu *necunoscută* până acum. Prefaţa volumului în care e cuprinsă ne lămureşte asupra timpului şi a împrejurărilor în care Eminescu a făcut această traducere: la 2 ian. 1881 a apărut în jurnalul humoristic din Lipsea *De Schalk,* cunoscuta baladă a lui Schiller, *Der Handschuh,* cu ilustraţii ale unui tânăr artist din Weimar; ilustraţiile la text erau făcute cu atât humor, încât numărul acela al lui *Schalk* a fost căutat nu numai în Germania, ci şi în străinătate. Editorul, văzând că e nevoie de o nouă ediţie, se gândeşte că aceasta s-ar răspândi şi mai mult, dacă ar adăoga, pe lângă textul german, şi traduceri în limbile mai cunoscute. Dintre acestea se menţionează ca inedite, făcute într-adins pentru publicaţia sa, numai două: traducerea grecească (făcută de consulul grec din Berlin de pe vremea aceea, Alexandru Rizo Rangabé, şi cea românească. Pentru aceasta din urmă se vede că se adresase consulului german din Bucureşti din acel timp, Grisebach, fiindcă e pomenit între cei cărora le mulţumeşte pentru procurarea traducerilor (între aceştia se află şi marele slavist Miklosich - probabil pentru traducerea slovenă), iar Grisebach se va fi adresat lui Eminescu, care a şi făcut deîndată traducerea. Prefaţa editorului e datată *Ostern,* 1881, astfel că Eminescu trebuie să fi tradus balada aceasta între ianuarie şi Paşti 1881.

Eduard Grisebach, consulul german de atunci din Bucureşti, cunoştea bine pe Eminescu din cercul d-lui Maiorescu şi al *Convorbirilor literare,* unde se împrietenise cu unii din scriitorii noştri; el însuşi e poet: una din poeziile sale din volumul *Der neue Tannhäuser* a fost tradusă în

românește și a apărut în *Convorbiri literare* de 1 martie 1881 (însă traducerea nu e de R. Torceanu, cum ar părea că rezultă de acolo, ci de altcineva, care a vrut să rămână necunoscut).

Pe Grisebach trebuie să-l fi apropiat de Eminescu îndeosebi, pe lângă cultura lor comună, admirația amândurora pentru Schopenhauer. Eduard Grisebach a și făcut apoi cea mai bună ediție a operelor lui Schopenhauer (în «biblioteca universală» a lui Reclam)."

Deosebiri în *Amiculfamiliei:*

v. *2* Ca să vadă...
v. 7 Mult se miră...
v. *32* Însă dama Cunigunda.
v. *41* Cu mișcare.

Deosebiri în *Epoca;*

v. 7 împrejuru-și.
v. *28* Și-mprejuru-i, arzând.
v. *32* Însă dama...
v. *34* oră.
v. *45* răsună orice gură.
v. *47 Ca* norocul lui e-aproape.
v. *48* Dară el mănușa-n față i-o aruncă.

I.A. Rădulescu-Pogoneanu socotea traducerea lui Eminescu *necunoscută* la noi. În realitate, după cum arată Scurtu, în nota din *Sămănătorul* 20 iunie 1904, era cunoscută și prin *Amiculfamiliei,* și prin ed. Șaraga. Scurtu însă n-a dat atenție textului publicat de I.A. Rădulescu-Pogoneanu, ci a plecat de la cel din *Amicul familiei,* pe care l-a confruntat cu ms. 2281:

I.A. corectat greșeala din v. 7, servindu-se de ms.
II. A introdus prefaceri în unele versuri:
v. *37* Aleargă, iute se coboară...
v. *39* Din mijlocu-acestor monștri
v. *40* ...mănușa de-o ridică.
v. *45* De-a lui laudă e plină (în aceasta a urmat ms. lui Eminescu).
III. A păstrat versiunea din *Amicul familiei,* în v. 2, 28, 34, 47, 48.

Ediția Ibrăileanu urmează pe Scurtu. Ediția Perpessicius urmează pe Ibrăileanu în 1939 și introduce corectări în 1943 și 1964.

Broșura din *Schalk-Bibliothek* nu ne-a fost până acum accesibilă.

CÂNTEC DE NUNTĂ

Din ms. *2257,* f. 9v.-10v. Publicat de G. Bogdan-Duică în *Eminescu și Goethe, Buletinul „Mihai Eminescu",* nr. 2, 1930. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 491; note în vol. V, p. 581 și urm. Versul 55 corespunde celui german: „Nun dappelt's und rappelt's und knaplet's im Saal". Traducerea este din epoca studiilor la Berlin, aproximativ 1873, după *Hochzeitlied.*

„Îndrăzneț și bizar - Eminescu! Traducerea nu-i ușoară. Nici Eminescu nu i-a putut da de **rostul** românesc. Totuși o reproducem, ca un omagiu ce-a fost pentru Goethe, ca o măsurare a luptei lui Eminescu cu stilistica sa în naștere" (Bogdan-Duică, *loc. cit).*
v.4 Nu are o formă definitivă.

FRAGMENTE

Din ms. *2306,* f. 101, 104, 106. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 340; note în vol. V, p. 342 și **urm.**

După lămurirea dată de Maiorescu, în *O rectificare literară (Convorbiri literare,* iunie 1903) traducerile acestea ale lui Eminescu erau destinate pentru ed. a II-a, a *Aforismelor pentru înțelepciunea în viață,* pregătită cu mai mulți ani înainte, dar apărută numai la 1890.

Fragmentele 1 şi 3, socotite de Chendi originale, au apărut mai întâi în studiul introductiv al acestuia la *Eminescu, Literatura populară,* Bucureşti, 1902. Fragmentul 2 a apărut mai întâi în ed. Perpessicius. Traducerea fragmentelor ar fi, după Maiorescu, de prin 1883, în realitate însă ea trebuie fixată în vremea cînd Eminescu se afla încă la Iaşi şi nu-şi începuse activitatea la *Timpul,* deci prin 1877.

Primul fragment este din *West-Ostliche Divan* şi-i citat de Schopenhauer în *Aforisme pentru înţelepciunea în viaţă,* cap. I, *Împărţire fundamentală:*

Volk und Knecht und Überwinder,
Sie gestehn, zu jeder Zeit,
Höchstes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

Fragmentul II este din *Sprüche in Reimen* şi-i citat de Schopenhauer în cap. IV, *Despre ceea ce reprezintă cineva:*

Du wirkest nicht, alles bleibt so stumpf.
Sei guter Dinge!
Der Stein im Sumf
Macht keine Ringe.

Fragmentul III este din *Urworts - Orphisch - Dämon* şi-i citat de Schopenhauer în cap. I, *Împărţire fundamentală:*

Wie an dem Tag; der dich der Welt verliehen,
Die Sonne stand zum Grusse der Planeten,
Rist alsobald und fort und fort gediehen,
Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.
So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen,
So sagten schon Sibyllen, so Propheten;
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.

Deşi *Aforisme pentru înţelepciunea în viaţă* a apărut în mai multe ediţii, în cursul vieţii lui Maiorescu, traducerile lui Eminescu n-au fost utilizate.

Fragmentul III pare obscur în primele versuri, dăm de aceea şi traducerea în proză a lui Maiorescu: „Precum în ziua în care te-ai născut, Soarele a salutat Planetele în locuri hotărâte, aşa eşti întrupat şi tu şi creşti mai departe după legea înfiinţării tale. Aşa *trebuie* să fii, nu poţi scăpa de tine: aceasta este şi vechea învăţătură a Sibilelor şi Proorocilor. Şi nici un timp şi nici o putere pe lume nu poate sfărâma tiparul unei forme care se dezvoltă în viaţă."

FOAIA VEŞTEDĂ

Publicată în *Convorbiri literare,* 1 oct. 1879. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 125; note în vol. II, p. 141 şi urm. Nefericiţi amândoi în viaţă, cu aceeaşi viziune întunecată asupra existenţei, Lenau şi Eminescu au fost obiectul unor cercetări care, cum era de aşteptat, au scos la iveală asemănări de psihologie, dar nu şi asemănări pe baza cărora să se poată afirma sigur influenţa poetului german asupra celui român.

Între studii: Ionescu Raicu-Rion, *Eminescu şi Lenau,* în *Scrieri literare,* Iaşi, 1895; Ilarie Chendi, *Lenau,* în *Sămănătorul,* 24 noiembrie 1902; N. Tcaciuc-Albu, *De la N. Lenau la Eminescu, Convorbiri literare,* iunie-sept. 1939.

STAI DEASUPRĂ-MI

În ed. Perpessicius, vol. IV, 537; note în vol. V, p. 613, după ms. *2279,* f. 70. În T.V. Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu,* 1914, p. 162, o variantă care nu este cu nimic inferioară celei pe care Perpessicius o socoate ultima şi de prin 1879. O dăm aici:

Rămâi deasupra-mi, noapte-ntunecoasă,
Cu-ntreaga ta putere mă condu,
O, visătoare, blândă, serioasă,
O, nemărginit de dulce noapte, tu!

Și cu-al întunecimei talefarmec
Răpește-mi lumea mea de umbre reci,
Ca să te simt plutind deasupra vieți-mi
Tu singuratică în veci de veci!

Este traducerea poeziei *Die Bitte,* de Lenau:

Weil über mir, du dunkles Auge,
Übe deine ganze Nacht,
Ernste, müde, träumerische,
Unergründlich süsse Nacht.

Nimm mit deinem Zauberdunkel
Diese Welt von hinnen mir,
Dass du über meinen Leben;
Einsam schwebest für und für.

FABULE

Din ms. *2287,* f. 60. Traducerile din Pfeffel s-au publicat în ed. *Opere complete,* Iași, 1914. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 200; note în vol. V, p. 170. Traducerile sunt din epoca studiilor la Berlin. Gottlieb Konrad Pfeffel (1736-1809) s-a făcut cunoscut prin fabule originale și prin traduceri din Florian și din Marmontel. Spirit înclinat spre filosofie și preocupări moralizatoare.

FRAGMENT

Din ms. *2306,* f. 106. Poezia citată de Schopenhauer în *Aforisme asupra înțelepciunii în viață,* cap. IV, *Despre ceea ce reprezintă cineva*. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 341; note în vol. V, p. 346. Goethe a scris o poezie *Monumentul lui Geliert de Oeser...*

Vezi și lămuririle la *Fragmente din Goethe*.

Christian Fürchtegott Geliert (1715-1769) a fost popular prin fabulele sale, rămânând mai puțin cunoscute comediile și romanul *Leben der schwedischen Gräfin G.* (1746). A fost și profesor extraordinar începând cu anul 1751 și, între alții, l-a ascultat și Goethe.

Poezia citată de Schopenhauer și tradusă de Eminescu este un fragment din *Die beiden Hunde:*

Dass oft die allerbesten Gaben
Die wenigsten Bewundrer haben,
Und dass der grösste Teil der Welt
Das Schlechtefür das Gute hält,
Dies Übel sieht man alle Tage.
Allein, wie wehrt man dieser Pest?
Ich zweifle, dass sieh diese Plage
Aus unsrer Welt verdringen lässt.
Ein einzig Mittel ist auf Erden,
Allein es ist unendlich schwer:
Die Narren müssten weise werden:

Und seht! sie werden 's nimmermehr,
Nie kennen sie den Werth der Dinge;
Ihr Auge schliesst, nicht ihr Verstand,
Sie loben ewig das Geringe,
Weil sie das Gute nie gekannt.

După această parte introductivă, urmează fabula propriu-zisă și, la sfârșit, morala corespunzătoare:

So gilt ein bisschen Witz mehr als ein gutes Herz.

UN OM DE STAT

Din ms. *2259,* f. 325. Publicată de G. Bogdan-Duică în *Cele trei Crișuri,* iunie-iulie 1926. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 382; note în vol. V, p. 408. Traducere de prin 1879, în legătură poate, cum crede Perpessicius, cu vreun articol scris în acea epocă pentru *Timpul.* Vezi și Augustin Z.N. Pop, *Din Eminescu necunoscut - O traducere din Wernicke,* Cernăuți, 1942.

Christian Wernicke (1666-1710) a publicat la Amsterdam în 1697 volumul *Ueberschriften oder Epigrammata.* Spirit polemic și caustic.

GERMANU-I **FOARE** TACTICOS

Din ms 2260, f. 184. În *Buletinul „Mihai Eminescu",* nr. 3, 1930, G. Bogdan-Duică, *Din toate, VII: Relativ la nemți.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 519; note în vol. V, p. 602. Traducerea are încă două versiuni (același ms., f. 50 și 184), din care reproducem pe cea de la f. 50, în versificație apropiată de-a originalului german *Unsere praktische Seite:*

Germanu-ifoarte tacticos
Și cu temei în toate,
De are-o pată la surtuc,
Chimia o învață.

Învață azi, învață mâni,
Pân-izbutește-n fine
Să știe cum dintr-un surtuc
Scoți petele mai bine.

Când știe tot din fir în păr,
Atunci îl calcă focul,
Căci din surtuc n-au mai rămas
Decât numai urzeala.

August-Heinrich Hoffmann von Fallersleben (1798-1874) este autorul unui volum intitulat *Unpolitische Lieder,* de pe urma căruia nu și-ar fi găsit un loc în literatură, dacă, în 1841, cuprins de sentimentul patriotic al generației lui, n-ar fi scris cîntecul popular *Deutschland, Deutschland über alles.*

ORIUNDE VOM PRIVI

Citată de T.V. Stefanelli *m Amintiri despre Eminescu,* p. 163. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 480; note în vol. V, p. 576.

O versiune a acestei traduceri se află în ms. 2260, f. 250-251v.

Oriunde-ai vrea să vezi,
Durere și ruină,
Iar soarta-n care crezi
Desparte, dezbină.

Iar visul de noroc
Și dragoste are
Atâta loc
De trece, moare.

Hieronymus Lorm (1821-1902) a avut o intensă activitate de jurnalist și poet liric, epic și dramatic. Între volumele care i-au asigurat un loc în literatură: *Gedichte,* 1870; *Neue Gedichte,* 1877; *Nachsommer,* 1897. Poet meditativ, melancolic, îndurerat.

FRAGMENT

Din *Almanach literar pe anul 1905,* Cernăuți, p. 61-63, publicat de Filimon Taniac. Poezia a fost reprodusă de Leca Morariu în *Buletinul „Mihai Eminescu",* nr. 4, din 1931. În ed. Perpessicius vol. V, p. 577.

v. *6* La Perpessicius: Din sânul etern.

Poezia a fost cunoscută de A.C. Cuza în 1887, când a venit la Botoșani ca să-l vadă pe Eminescu din nou grav bolnav. A publicat-o în cursul articolului *Kamâdeva* din *Neamul românesc literar,* 1 iulie 1909, și a arătat că e insiprată de *Sphărengesang* de Hieronymus Lorm.

SĂTUL DE LUCRU

Din ms. *2260,* f. 272. În ed. Chendi, 1905. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 332; note în vol. V, p. 319, Poezia este scrisă pe verso afișului pentru concertul violonistului Th. Micheru - miercuri 30 martie 1877.

v. *10* Perpessicius citește „curăție". Se poate însă citi și „semeție".

De fapt nu avem a face cu o postumă originală, ci cu o traducere a sonetului XXVII, de Shakespeare (vezi *Tribuna,* 12 iulie 1958, Al. Piru, *O postumă de Eminescu).* Traducerea este liberă, mai ales în terțete, și desigur nu e făcută după original. „Bălaia mea soție", din v. 12, nu aparține textului shakespearean. Eminescu este sub obsesia dragostei lui și, poate, cu gândul la o căsătorie care avea să nu se mai facă. Ștefan Micle moare la 6 august 1879: de prin această vreme trebuie să fie și traducerea care, în v. 12, pare o prelucrare intenționată.

VIAȚA

A apărut după moartea poetului, în *Fântâna Blanduziei,* 1 august 1889 și apoi în *Versuri și proză,* ed. V.G. Morțun, Iași, 1890. Versiunea care a fost la baza copiei folosite de redacția *Fântânei Blanduziei* se află în ms. *2261,* f. 287v.-292. În ed. Perpessicius, vol. VI, p. 364; note în vol. V, p. 387 și urm.

Poezia a fost prezentată ca originală, ceea ce este în defavoarea poetului, căci, cum a arătat și D. Caracostea, avem a face cu o prelucrare indirectă după *The Song of the shirt,* de Thomas Hood. Scrisă în 1844, această poezie a avut mare răsunet și a servit propagandei politice. Poezia a pătruns și în *Larousse,* vol. III *(Chanson de la chemise),* unde este dată în întregime în traducere franceză.

Eminescu a cunoscut-o probabil prin traducerea germană a lui Freiligrath, din 1847, *Das Lied vom Hemde.* În același volum al poetului german, Eminescu a avut prilejul să citească și *Das Lied des Landproletariers,* tot de Thomas Hood. Dealtfel, se vede din cuprins că nu este vorba de

viața de la noi - ducesa pentru care lucrează proletara, egumenul rotund. Poezia nu urmează fidel textul lui Hood și nici al lui Freiligrath, respectând numai tema din acele texte. Față de autor și traducător, este nouă amiciția între proletara umană și albină, o proletară, și aceasta, exploatată tot de oameni, dar și pentru acest element deosebit, credem că Eminescu a avut modele străine, poate și compoziția măruntă a lui Vergiliu, *Astfel voi, nu pentru voi:*

Versuri mărunte făcui și un altul și-atrase cinstirea:

Astfel voi, nu pentru voi, pasări, cuiburi clădiți;
Astfel voi, nu pentru voi, lâna, oi, o purtați
Astfel voi, nu pentru voi, miere-albine-nchegați;
Astfel voi, nu pentru voi, gliei, boi, slugăriți.

Concluzia cea mai bună ar fi poate că Eminescu n-a compus *Viața* după textul lui Hood, cunoscut în traducerea germană, ci numai din ceea ce a reținut memoria lui, împrospătată de vreo dare de seamă într-o revistă ori ziar. Spre acest gând ne duce o notă manuscrisă, pe car I. Scurtu a reprodus-o în *Scrieri politice* și *literare,* I, p. 5, după caietul *2285,* f. 67-68, cu însemnări din epoca studiilor în străinătate: „Când am citit istoria acelei sărmane fete, care ședea într-o mansardă, lucra ziua și noaptea spre a se hrăni cu pâne goală (cu dejunul ei, cum zicea ea), care-n frig, la lumina de petroleu își rănea degetele lucrând, care era silită ca din 45 de franci să mai îmbie și curat îmbrăcată, atunci întreb, cine dă dreptul în lume burghezului a-i cumpăra lucrul, ca s-o silească pe această copilă să moară de frig și foame, pentru ca el să se îmbogățească. Sărmană față palidă de Madonă! Câte lacrimi te-or fi brăzdat, până ce te-a cuprins sicriul, până ce ai murit și te-ai înturnat în pacea nesfârșită, din care ieșișeși." Scurtu pune notița în legătură cu *Viața.*

Irina Balmuș are dreptate când susține că *Viața* nu trebuie tradusă în englezește, căci facem pe cunoscătorii străini ai problemei să creadă că au a face cu un poet român care dă ca originală o lucrare vădit imitată (vezi *Buletinul „Mihai Eminescu",* nr. 17 din 1939 *Eminescu în englezește).*

SERENADA

Din *Autografe Iacob Negruzzi,* 125/919, de la Biblioteca Academiei. În ed. Perpessicius vol. IV, p, 547; note în vol. V, p. 630. A apărut împreună cu poezii populare în *Convorbiri literare,* martie 1892, cu următoarea notă de Iacob Negruzzi: „Aceste poezii, scrise de mâna lui Eminescu, sunt parte populare, culese din popor, parte compuse de el în forma populară. Versurile aceste au fost scrise târziu, după ce se îndreptase de întâia lovire de boală, întors din casa de sănătate Leidersdorfer din Viena."

„În acea epocă de unanimă atenție pentru poet, Negruzzi ar fi voit să arate lumii că și după înapoierea din casa de sănătate Eminescu și-a continuat cu luciditate activitatea și-n domeniul literaturii populare. Afirmația lui Negruzzi este însă neântemeiată, căci din cele zece poezii reproduse, unele sub formă asemănătoare, altele cu mici deosebiri, se găsesc în manuscrise anterioare bolii; numai pentru patru n-am găsit în manuscrise însemnări, dar desigur că acestea se vor fi pierdut" (D. Murărașu, *Eminescu și literatura populară,* Craiova, 1936, p. 19).

In ce privește *Serenada,* care face parte din piesa *Maria Tudor* a lui Hugo, credem că este tradusă mai demult, poate că, la fel cu poeziile populare, numai transcrierea este de după 1883. Și când s-a publicat *La steaua,* în 1886, prietenii au voit să vadă în aceasta o reîncepere a activității lui Eminescu. Dar și această poezie este dinainte de îmbolnăvire. Transcrierea ei a facut-o Eminescu din memorie.

MEDICUL SĂRACILOR

Din ms. *2262,* f. 152-153v. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 497; note în vol. V, p. 587 și urm. Perpessicius presupune că este o traducere de prin 1873 după un text francez, poate de Hugo, poate de Beranger.

FRAGMENTE DIN *POEMUL NATURII*

Primul fragment, începutul cărții II, este citat de Eminescu în articolul din *Timpul,* (III), 1878, 31 oct. Al doilea fragment, din cartea III, se află în ms. *2306,* f. 106 și-i tradus pentru Maiorescu (vezi notele la *Fragmente* din Goethe). Schopenhauer citează fragmentul în *op. cit.,* cartea II, *Despre aceea ce este cineva.*

Publicate de D. Murărașu în notele la Lucrețiu, *Poemul naturii,* 1933. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 340; note în vol. V, p. 342 și urm.

CALUL TROIAN

Din ms. *2262,* f. 205. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 367; note în vol. V, p. 389. Schiller a tradus liber cartea II; din *Eneida* sub titlul *Die Zerstorung von Troja* și, de asemenea, cartea IV. De aici i-a venit lui Eminescu ideea să-ncerce traducerea liberă a cărții II din *Eneida.*

FRAGMENT

Din *Triste,* I, 9, 5-6. În ms. *2279,* f. 3. Publicat în ed. *Opere complete,* Iași, 1914. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 382; note în. vol. V, p. 408.

FRAGMENTE

Primul fragment, din ms. *2306,* f. 99. În D. Murărașu, *Eminescu și clasicismul greco-latin.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 518; note în vol. V. p. 601.

Al doilea fragment, din ms. *2306,* f. 105. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 341; note în vol. V, p. 342 și urm. Amândouă fragmentele sunt citate de Schopenhauer în *Aforisme...,* cap. I, *Împărțire fundamentală.* Vezi note la *Fragmente* din Goethe.

CĂTRE BULLATIUS

Din *ms.2282,* f. 76-77. în D. Murărașu, *op. cit.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 402; note în vol. V, p. 428. Versul 28, în ms. *2306,* f. 104, 105, tradus pentru *Aforisme...;* cap. IV, *Despre* ***ceea*** *ce* ***reprezintă*** *cineva.* Vezi note la *Fragmente* din Goethe.

Versul 28 este citat de Eminescu în *Tendențe de cucerire* din *Timpul,* 7 aprilie 1878, iar versurile 26-28 în *Polemica cu „Steaua României",* din *Timpul,* 13 iulie 1880, după ms. *2260,* f. **72-74,** cu ușoare modificări:

Grijile noastre pier prin minte și-nțelepciune,
Nu prin vreun loc ce răsare domnind peste apele mării.
Cerul deasupra-l schimbi, nu inima, marea trecând-o...

v. *19* La Perpessicius: ori ca baia în Tibru.

CĂTRE SCLAV

Din ms. *2279,* f. 2. O traducere apropiată de aceasta și în ms. *2306,* f. 99:

Lux persan urăsc copile și nu voi
Cufâșii de coajă să legi cununa-mi.
Nu cerca-n zadar să mai afli unde-i
Ultima roză!

Simplul mirt cu nimic să nu-l [mai] adaogi,
Bine-ți șade-astfel, paharnice, ție,
Rău nu-mi sade nici mie când beau sub
Bolta defrunze.

Publicată de D. Murărașu, *op. cit.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 404, note în vol. V, p. 432.

CĂTRE MERCUR

Din ms. *2282,* f. 96-99. în D. Murărașu, *op. cit.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 400; note în vol. V, p. 424 și urm.
v. *1* La Perpessicius: deprins-au.
v. *2* La Perpessicius: cântecu-i.
v. *3* La Perpessicius: care-n cald avânt din șapte.
v. *42* Întâia formă: Soții și-i ucid.
v. *51* Întâia formă: Mergi cu bine. Drept amintire sap-un...

DIN *ILIADA*

Din ms. *2308,* f. 1. În D. Murărașu. *op. cit.* În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 515; note în vol. V,p.597.
v. *3* Eminescu păstrează forma din originalul grec:
Ais (Hades). La Perpessicius: Aii.
v. *13* La Perpessicius: la Achaici
v. *16* La Perpessicius: înconjură.

DIN *ODISSEIA*

Din ms. *2281,* f. 76-77. În D. Murărașu, *op. cit.* În ed. Perpessicius vol. IV, p. 515; note în vol. V, p. 598.

DE-ANĂSCOCI NOI IPOTEZE...

Din ms. *2258,* f. 20 v. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 505; note în vol. V, p. 591. Nu cunoaștem încă autorul din care a tradus Eminescu.

EPIGRAMA

Din ms. *2258,* f. 20 v. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 507; note în vol. V, p. 592. Eminescu dă și textul latin corespunzător:

Armatam vidit Venerem Lacedemone Pallas.
Nune pugnamus ait, judice vel Paride;
Cui Venus: Armatam, tu me temeraria temnis
Quae, quo te vid, tempore nudafui.

O variantă la acest text, în *Poetae latini minores* (vezi Perpessicius, *loc. cit.).* Despre traducerea după Ausonius vezi Traian Costa, în *Studii clasice,* II, 1960, p. 373-376.

EPIGRAMATICE

Din ms. *2258,* f. 165 şi 173. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 507; note în vol. V, p. 592. Nu cunoaştem încă autorul din care a tradus Eminescu.

EPIGRAMATICE

I, II şi III din ms. *2260,* f. 82 r. şi v. IV din ms. *2284,* f. 67v. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 502; note în vol. V, p. 589. G. Bogdan-Duică reproduce I, II şi IV în *Buletinul „Mihai Eminescu",* 1930, p. 3. Pentru II, varianta:

În somn nici Croesus nu-i bogat,
N-are comori, averi, palate -
Șijumatat' din viața lui
El e egal c-un cerșetor.

Pentru IV, varianta:

Vinul de azi - mai râu ca cel de ieri, amicii mei!
O niciodat-un vin băut *nu-i bun ca cel ce-l bei.*

Pentru IV, ceva asemănător, în Goethe, *West-Östliche Divan* - Saki Nameh *(Das Schenkenbuch):*

In welchem Weine
Hat sich Alexander betrunken ?
Ich wette den letzten Lebensfunken:
Er war nicht so gut als der meine.

Nu se ştie încă după ce autori a tradus Eminescu.

LAUNNOU-NĂSCUT

Din ms. *2287,* f. 60. Publicată în *Sămănătorul,* 10 martie 1902 şi-n ed. Hodoş, 1902. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 200; note în vol. V, p. 170. Traducere din epoca studiilor la Berlin. Un model străin a avut C. Conachi pentru catrenul *Către un copil bolnav de moarte* (1848):

Când născându-te în lume, ca o floare te iveai,
Părinții de bucurie te urau și tu plângeai;
Iar acum, când cruda moarte te adapă din pahar,
Tu zâmbești cu bucurie, iar ei se bocesc amar,

după cum un model străin va fi avut şi francezul Eugène Manuel, în *Le commencement et la fin:*

Enfants, à votre première heure,
On vous sourit et vous pleurez,
Puissiez-vous, quand vous partirez,
Sourire, alors que l'on vous pleure.

Vezi I.M. Raşcu, G *Conachi, Alcătuiri și tălmăciri,* în *Alte opere din literatura română,* p. 27 şi nota 37.

DIN *HALIMA*

Din ms. *2261,* f. 258-264. G. Călinescu, *Opera lui Eminescu,* III, cu greşeli de transcriere. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 405; note în vol. V, p. 433 şi urm.

v. *40* Perpessicius completează: ca-ntr-o grilă.

Mai potrivit ar fi: „fără milă", dar rima silă-milă revine şi la v. 57-58. Completarea potrivită ar fi cu un cuvânt care să rimeze cu „lacrimi" din versul precedent, lucru imposibil. De aceea Eminescu a lăsat versul neterminat.

POVESTE INDICA

Din ms. *2284,* f. 66. Publicată de D. Murărașu în Eminescu, *Scrieri literare,* Craiova 1935, p. 282. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 493; note în vol. V, p. 585. Este transpunerea în versuri, neduse la desăvârşire, a unei mici povestiri în proză, copiată de Eminescu în ms. *2259,* f. 272-273, şi aceasta neprelucrată, înregistrată aşa cum a auzit-o de la alţii ori şi-a amintit-o din vreo lucrare.

Sub aceeaşi formă simplă a cunoscut-o, tot din vreo lucrare, şi Ştefan Petică şi, modificând-o în parte, spre a-i da un înţeles simbolic, o transpune în versuri în *Fecioara în alb,* IX:

Era odată-un prinţ vestit
Cu ochii trişti, cu faţa blândă:
Un viers de cântec rătăcit
Doinea în vorba-i tremurândă.
Pe tristul prinţ cu ochii mari,
Un gând adânc de pribegie,
Sub negrii codri solitari,
Îl îndemna cu viclenie.
Ah, pală-i floarea de cicoare
Ca floarea dorului ce moare!

Un cal şi-o spadă şi-a gătit
Şi s-a pierdut în depărtare,
Vai, blândul, tristul prinţ vestit,
Ce trişti sunt crinii pe cărare!
În urma lui, îngândurat,
Privea un chip alb defecioară,
Dar numai colbul argintat
Se joacă-n razele de seară.
Ce tristă-i floarea de cicoare,
Ah, floarea dorului ce moare!

Trecut-a timp şi s-au lăsat
Dureri pe-ntinsa-mpărăţie
De dorul celui ce-a plecat
Pe drumul lung de pribegie,
Iar ochii candizi şi albaştrii
Ce-au plâns pe urma frumuseţii,
Păreau pe ceruri nişte aştrii
Pierind în zarea dimineţii.
Şi plânge floarea de cicoare
Ah, floarea dorului ce moare!

Târziu de tot a revenit
Într-un amurg de toamnă rece.
Vai, blândul, tristul prinț vestit
Era o umbră care trece
Înfășurată-ntunecat
În greaua mantie de vise:
Domnea tăcere în palat,
Fecioara palidă murise.
Uscată-i floarea de cicoare
Ah, floarea dorului ce moare!

PENTRU PĂZIREA AUZULUI

Din ms. *2262,* f. 137-138. În ed. Perpessicius, vol. IV, p. 266; note în vol. V, p. 228 și urm.

v. *11 și urm.* La fel Lucrețiu, în *Poemul Naturii,* c. IV, arată cum imaginația se pune în serviciul dragostei.

v. *19* La Perpessicius: urechea-n versul iambic.

v. *24 și urm.* Aluzie la călătoria lui Ulise prin regiunea în care sirenele atrag pe muritori. Circe îl sfătuiește pe Ulise cum să scape de primejdie (vezi *Odisseia,* tr. G. Murnu, c. XII).

v. *25-26* Rimele „vorbareț-meșteșugareț", și în *Democrație.* Numele obișnuit al eroului este Ulise, dar Eminescu folosește numele grecesc. În dialectul dorian: Odisseus, în cel eolian: Ydysseus sau Udysseus, în cel italo-roman: Ulixes, în cel etrusc: Uluse sau Olyseus.

v. *53—60* I. Crețu, în *Contribuții la cunoașterea scrierilor lui Eminescu,* din *Studii eminesciene,* București, 1965, p. 575, amintește de un ms. vechi românesc, care a aparținut lui Eminescu, și anume traducerea românească din 1819 a unei lucrări grecești: *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri și a năzucirii și a minții și a inimii.* Traducătorul este monahul Nicodim de la Sfântul Munte.

Al. Elian a identificat lucrarea ca aparținând bibliotecii lui Eminescu. A fost dată Bibliotecii Academiei de Titu Maiorescu *(Eminescu și vechiul scris românesc,* în *Studii și cercetări de bibliografie,* I, București, 1955).

În *Din aspectele limbajului eminescian, Limba română,* nr. 2, 1965,I, Crețu arată că Eminescu și-a îmbogățit lexicul poetic și prin cercetarea lucrării *Cărticică sfătuitoare...* În v. 53-60 este vădită cunoașterea unui pasaj de la f. 71: „Deci scriu istoricii că un împărat al Romei s-au împătimit spre o pasăre... îndulcindu-se la vopselile ei cele împistrite." Vezi și *Izvoare vechi folosite de Eminescu în scrierile sale,* în *Viața românească,* nr. 10, 1965.

În ed. Eminescu, *Literatura populară,* Craiova, 1936, la p. 614, am arătat, în legătură cu proverbele, asemănările, cimiliturile, grupate în ms. *2260,* f. 247 și *2262,* f. 138v., că Eminescu obișnuia să facă extrase din cărțile citite: „Sunt desigur extrase din diferite lucrări citite de poet. Această ocupație e mărturisită de Eminescu în scrisoarea către Maiorescu, din 15/27 oct. 1877. (Vezi această scrisoare în ed. *Poezii* a lui C. Botez, colecția „Clasicii români comentați", p. XXIII).

v. *57* Honorius (384-423), împărat al Occidentului, s-a interesat mai mult de viața lui în plăceri decât de starea imperiului. Grija apărării statului împotriva dușmanilor o lăsase lui Stilicon. A trăit mai mult la Ravenna, înconjurat de favoriți, în timp ce barbarii ocupau provinciile una după alta. Când Alaric, șeful goților, a prădat Roma, în 410, împăratul, slab și fricos, s-a închis în Ravenna, continuându-și viața comodă și frivolă.

v. *60* Avem un îndrăgostit de-o floare într-o povestire a lui Dumas-tatăl, *La tulipe noire;* și un îndrăgostit de păsări în La Bruyere, *Les caracteres* (c. XIII, *De la mode),* tipul Diphile. De aici s-a inspirat Macedonski pentru *Între cotețe.*

v. *62-72* I. Crețu, în articolul menționat, arată că, pentru aceste versuri, Eminescu s-a inspirat din *Cărticică sfătuitoare,* f. 72: „Istorisesc încă și pentru Xerxe că iubind un copaci ce se numește platan îl împodobea ca pre o mireasă spânzurând în crengile lui gherdanuri și

cercei și inele și altele de acest feliu, înfrumusețând rădăcina lui cu ape bine mirositoare și de mult preț, încât putea zice cineva că împodobitoriul acelui copaci era mai nesimțitoriu decât însuși copacul ce-l împodobea". În notă, călugărul Nicodim trimite la istoriile lui Aelianus.

v. *68* Completare de Perpessicius. Versul lipsește în ms.

v. *61* și *73* Despre Xerxe îndrăgostit de un platan și despre sculptorul care se-ndrăgește de chipul cioplit de el, vezi și Perpessicius, vol. V, p. 228, informațiile din Aelianus, *Variae Historiae*.

v. *72* La Perpessicius: epitrop pune paznic.

v. *76* Emistihul reprodus de Perpessicius ca versul 77: „El singur se jertfește" este numai o nouă formă pentru v. 76:

(Și l-ale ei genunche-și dă sufletul pe gură)
(Și singur se jertfește cu sufletul pe gură).

Anexă

VREMEA ŞI IUBIREA

(Alegorie)

Sub un copac uriaş, care se întindea peste întreaga boltă cerească şi de care atârnau frunzele ca nişte stele, sta o femeie gigantică şi măreaţă - Vremea - se uita cu ochi visători în depărtările veşniciei, şi apucând crengile copacului, le scutura în linişte. Iar frunzele cădeau jos cu sutele de mii, frunze de aur, de argint, de plumb, frunze de hârtie şi de petece netrebnice, frunze groase şi subţiri, grele şi uşoare, ascuţite şi rotunde. Unele cădeau şi pe Pământul cel mic şi, ori căutau oamenii să le ia ori nu, fiecare îşi primea partea sa. Oamenii numeau aceste frunze ani, şi la mulţi li se părea că au câte o frunză de aur în mână, care însă în curând se schimba în plumb şi îi trăgea cu greutatea ei la pământ, sau se schimba într-un petec fără valoare, care se destrăma şi se făcea praf, lăsând pe om gol şi sărac, şi cu inima poftitoare după frunzele de aur ale celorlalţi. Dar era şi lucru straniu, pentru că unii aveau parte tot de frunze preţioase, sclipitoare de diamante ca rouă, grele de lacrimi de mărgăritar, pe când altora nu le veneau decât frunze rele, pe care nu aveau decât să le arunce la gunoi. Poate fiece om avea un magnet ascuns în firea lui, după care se îndreptau frunzele şi se alipeau, când de un fel, cînd de altul. Poate iarăşi că unii ştiau mai bine să întindă mâna şi să le apuce, deşi erau grele şi înţepau, pe când alţii mai slabi se ţineau numai după cele uşoare şi nu se gândeau că aceste sunt şi fără preţ.

Iar când frunzele îşi sfârşeau viaţa, cădeau din mâna oamenilor şi din ele se alcătuia calea pe care merseseră ei. Şi astfel se întâmplă că din frunzele cele preţioase se făceau căi minunate, spre care tindeau alţi oameni, pentru a culege mărgăritărele şi pietre scumpe, ce rămăseseră aşternute pe ele. Dar cu pietrele cele scumpe se întâmpla ca şi cu frunzele cele vii: în mâna unora străluceau cu mai mare lumină, în mâna altora se prefăceau în frânturi de sticlă, aruncate apoi cu dispreţ.

Printre oameni se mai introduse şi un obicei deosebit, de a face adică o sărbare la sosirea fiecărei frunze nouă, dar şi aici erau adeseori aşa de orbi, încât serbau mai mult frunzele netrebnice decât cele de valoare. Apoi se mai serbau şi unele părţi din calea ce om cu om o petrecuse împreună dar, cu aceeaşi deosebire; o parte din oameni se uitau veseli înapoi, deşi nu mai rămăsese urmă din calea trecută şi toate se prefăcuseră în nimic, pe când alţii priveau gânditori şi cu ochii umezi la calea cea de aur, pentru care mulţi îi pismuiau, dar despre care numai dânşii ştiau, cu câtă greutate au îmblat-o si câte picături din chiar sângele inimei lor au rămas pe frunzele vechi, ce acum strălucesc ca rubine preţioase, dar uneori şi ca pete negre şi urâte, ce nu se mai puteau şterge.

Mai mult se plângeau oamenii de frunzele cele de plumb, care nu aveau nici preț, nici frumusețe, ci numai greutate și o față monotonă și cenușie, de care nimeni nu se bucura.

Dar priveliștea cea mai mișcătoare erau părinții, care se osteneau să apuce pentru copiii lor frunze de aur, pe când pentru ei înșii primeau fără a plânge frunzele de plumb, parcă aceasta le-ar fi legea și nici că ar putea să fie altfel.

Unii oameni voiau să smulgă cu de-a sila ceva de la Vreme și porneau războiu împotriva ei; dar nimeni nu o putea măcar atinge la înălțimea în care se afla - cu capul în mijlocul boitei cerești, cu mâna atingând soarele și cu privirea liniștit ațintită în depărtare, ca și când nu ar avea știință că doboară frunzele peste întreaga lume. Din când în când ea surâdea ca o rază de lună pe brumă și cânta pierdută în gânduri:

Sferele tot mai umblă, eterul tot străluce,
Târziu ori mai devreme, cu toate se vor duce;
Mâna i-o țin în ramuri, l-apăs la rădăcină
Ș-al lumii arbor mândru murind mi se închină.
De suflu veștejește șifrunzele-i ușoare
Se mistuie în flăcări, cenușă trecătoare.

Dar versul acesta nu se pierde în pustiu; o copilă încântătoare îl auzea și râdea. Frumusețea ei era așa de mare și râsul ei așa de drăgălaș, încât iarba din pământ și florile de pe copaci se iveau să o vadă și să o audă, și chiar frunzele care cădeau, păreau a mai înverzi încă o dată și luceau ca sub atingerea razelor unui apus de soare. „Vino! Vino!" se auzea din toate părțile, pretutindeni se deștepta o nouă mișcare și o nouă viață în fragedă renaștere și acel „vino! vino!" murmurat și șoptit de freamătul tuturor, apropia ființă de ființă și le contopea în veșnica minune a creațiunii, în joc și în petreceri, în râs și în glume, fără zor, fără silă, fără luptă.

Și în zburdalnica-i îndrăzneală striga copila cea cerească, pe când fața ei trandafirie se mișca în mii de gropițe și ochii ei împrăștiau valuri de lumină peste lumea întreagă

Eu sunt iubirea și teamă n-am
O, vreme, de tine,
Căci toată lumea eu o am.
Ea e pentru mine;
Căci aer și eter rămân ale mele
Și flori ș-ale soarelui raze și stele
E mare puterea în care mă-ncrez
Căci tu omori, iar eu creez;
Dacă șoptesc un mic cuvânt,
Atrag și ceruri și pământ
Căci să cutremur lumea pot,
Dacă sărut trăiește tot.
Cântările mândre din pieptul meu,
O, vreme săracă,
Vor răsuna cu drag și dor
Și n-or să mai treacă.

1 883

Note

In *Almanahul „României June"* din Viena, 1883. Reprodusă întâia dată în ed. Colorian, Bucureşti, 1946, p. 291 şi urm. Numai cu versurile, de Teodor V. Stefanelli, în *Amintiri despre Eminescu,* ed. 1914, p. 163-164 şi în vol. M. Eminescu, *Opere,* IV 1952, p 520 (textul); V, 1958, p. 616 (notele), ediţie critică de Perpessicius. Traducerea e din 1882

În Maiorescu, *Însemnări zilnice,* II (1939), p. 134, această informaţie: „Vineri 5/17 noiembrie 82. De marţi încoace vremea posomorâtă, dar tot încă nu ger adevărat Alaltăieri miercuri, *Junimea,* citit două drame (prezentate) la concurs (foarte proaste)- au fost de fată Hasdeu, Zizin, Gane ş.a.m.d. Încă noaptea târziu, tradus cu Eminescu două poezii ale reginei, eu, tradus alegoria ei *Vremea şi iubirea.* Livia le-a copiat si totul trimis dimineaţa la *România Jună,* la Viena, pentru *Almanahul* ei…"

Stefanelli (*loc. cit)* dă şi facsimilele versurilor cu scrisul lui Eminescu. Trebuie să admitem că Maiorescu a tradus partea în proză, iar Eminescu cele două fragmente în versuri.

INDICE GENERAL DE NUME

Aaron, Vasile: III, 266
Abasohn, Wolf: III, 339
A.C. Șor (vezi Iuliu Roșca): III, 302, 329
Adevărul literar și artistic: I, 336; II, 306
Aelianus: III, 352
Agrippa, de Nettesheim Cornelius H.: I, 340, 371; II, 351
Albina: 1,311, 318; II, 378
Albina Pindului: I, 317
Album literar: III, 196, 198
Albumul ziarului Epoca (vezi *Epoca):* III, 258
Aldea, Sandu: III, 244
Alecsandri, Iancu: II, 345; III, 212, 213
Alecsandri, Vasile: I, VI, XVII, 268, 269, 270, 271, 275, 277, 278, 283, 284, 287, 288, 291, 293, 298, 300, 302, 303, 313, 315, 318, 321, 326, 329, 333, 352; II, 287, 290, 300, 302, 305, 306, 307, 308, 318, 319, 342, 345, 347, 353, 372, 403, 419, 422; III, 192, 234, 242, 243, 250, 252,289,311,315
Alegătorul liber: 11,2,61
Alexandrescu, Gr.: I, 275, 279, 284, 316, 317, 369; II, 331, 389, 403,409; III, 230
Alexiu, V.: III, 246
Alih (vezi Hodoș, Al. I.): III, 258, 321
*Almanah literar pe anul 1903:*1, 270
Almanah literar pe anul 1905: II, 423; III, 345
Almanahul Soc. academice social-literare „România Junǎ": III, 112, 113, 301, 302, 308, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 357
Amicul Familiei: III, 340, 341
Analele Universității din București: I, 314
Antonescu, Teohari: II, 381, 382, 398; III, 213,214
Antoniade: I, 366
Antohi, Iosif: I, 271
Anuarul Liceului de băieți „Al. Papiu Ilarian" din Tg. Mureș: III, 280
Anuarul III al Soc. pentru crearea unui fond de teatru român, pe anii 1899-1900: I 279
Anzengruber: III, 293
Apelles: I, 305
Apolodor din Damasc: I, 353
Apostolescu, N.I.: I, 360; III, 192, 288
Appolonius: III, 271
Apuleius: I, 341; II, 300, 332, 334, 335; III, 303
Arhiloc: II, 378
Arhiva istorică a României: I, VI
Arhiva românească: I, IV
Aricescu, C: 111,251
Arctions din Kinaethon: II, 306
Ariosto: II, 303
Aristofan: II, 306
Asachi: I, 269, 281, 294, 302, 336; II, 352, 353; III, 222, 339
Atheneul român: I, 270
Augustin, Sf.: I, 341
Ausonius: III, 175,349

B

Babeș, Vincențiu: I, 269
Bach: 1,292
Balmuș, I. Const: I, 306; II, 342; III, 289, 323
Balmuș, Irina: III, 346
Balzac: I, 287, 307, 325, 340, 342, 343, 345, 356,371
Bandello: III, 340
Banville, Th. de: II, 342; III, 286
Bantaș, M.: III, 223, 286
Barac, L: 1,359; II, 291, 302
Baronzi, G.: II, 350
Barrière Theodore: I, 286, 287, 351
Bariț, Gh.: I, 269, 289, 290

Bastiat, Frédéric: I, 368
Baudelaire: I, VII, XII, 326, 328, 340, 341, 348; II, 292, 390, 408, 415; III, 205, 273, 322, 326, 329
Bădescu, Ioniță (I. Scipione Bădescu): I, 295, 296,369
Bălăcescu,C.:I,316
Bălcescu,N.:I,312
Bebel, A.: I, 368
Beck, Friederick: I, 279
Beethoven: II, 357; III, 286
Behn-Eschenburg, H.: II, 362, 364
Beldiman, AL: 1,314, 320
Bellini, Vincenzo: I, 307; III, 222
Beranger: III, 346
Beule, E.: 1,351
Beza, Marcu: III, 278
Bion: III, 274
Blaga, Lucian: II, 355; III, 301
Blanc, Louis: I, 368
Blätter fur literarische Unterhaltung: II, 361, 362
Bodnărescu, Samson: II, 312, 313, 332, 356, 368; III, 222
Boerescu, V.: II, 326, 356, 367
Bogdan, Al.: II, 324, 345, 347, 348, 349, 350,351,352,353
Bogdan, Duică: I, XIV, 269, 271, 275, 278, 286, 287, 290, 293, 295, 302, 303, 307, 312, 319, 326, 329, 330, 337, 358, 359, 368, 369, 370; II, 340, 345, 350, 359, 367, 368, 379, 384, 402, 409, 421; III, 261, 282, 287, 293, 301, 302, 303, 306, 308, 311, 317, 320, 322, 326, 327, 339, 341,344,349
Bogdan, Ion: I, 322
Bogrea, Vasile: III, 236, 261
Böhme, Iacob: I, 340, 342; III, 201
Bojincă, Damaschin: I, 270
Bolliac, Cezar: I, 310, 311, 316; II, 342
Bolintineanu, D.: I, VI, XVII, 269, 270, 271, 275, 277, 278, 283, 284, 290, 294, 295, 301, 303, 305, 309, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 334, 339, 348, 349; II, 291, 318, 338, 347, 389; III, 239, 243, 244, 250, 269
Bossuet: III, 202
Botez, C: I, 277, 278, 311, 324, 355, 366; II, 409; III, 296, 320, 351
Bouilett, Marie-Nicolas: III, 233
Bourget, Paul: III, 288
Bourguignon, d'Anville, J.B.: I, 294
Brătianu, Dimitrie: II, 368
Brătianu, I.: II, 326, 368; III, 248
Brunetière: I, XI
Bruno: I, 332,111,306, 317
Buat, du: I, 337
Budai-Deleanu: II, 303
Bude, Valentin: I, 278, 329; III, 286
Buletinul „Mihai Eminescu": I, 268, 270, 271, 274, 275, 280, 286, 293, 299, 302, 307, 314, 315, 333, 358, 368; II, 339, 345, 351, 359, 368,-384, 385, 402, 409, 421, 423; III, 223, 236, 237, 243, 248, 251, 282, 287, 293, 303, 334, 335, 341, 344, 345, 346, 349
Burada, T.T.:II, 379
Bürger: II, 352
Burnouf, Eugène: I, 312, 318, 319; II, 398, 407; III, 214
Buticescu, Ranta, V.: I, 281
Busch, Moritz: III, 340
Byron: I, VI, X, 269, 284, 290, 305, 309, 317, 320, 325, 326, 327, 331, 332, 334, 337, 340, 341, 343, 349, 355; II, 292, 304, 318, 331, 332, 342, 348; III, 191, 193, 225, 226, 227, 237, 240, 269, 283, 289,290,303,305,311,313

Calderon: I, 309
Calendarul Institutului „Albinei": III, 339
Calendar pentru poporul român: I, 317
Canova: III, 311
Cantacuzino, G. Gr.: II, 356
Cantacuzino, Zoe: I, 318
Cantemir, Antioh: I, 314
Cantemir, Const: 1,313
Cantemir, D.: I, 294, 313, 314, 317, 322; II, 345, 404; III, 239
Caracostea, D.: I, 281, 305, 306, 309, 315, 320, 324, 325, 326, 334, 356, 357; II, 303, 305, 351, 352, 372, 373, 379, 398, 418, 421; III, 192, 195, 200, 211, 225, 226, 239, 251, 269, 277, 280, 281, 285, 286, 301, 302, 305, 306, 308, 309, 312, 314,316,222,345
Caragiale, I. L.: I, 287, 295; II, 373; III, 208, 238
Carducci; II, 390
Carmen Sylva: II, 415; III, 289, 355
Carp, M.I.: 359
Carp P.P.: II, 307, 367
Catargi, Lascăr; II, 356, 367
Catina L: III, 251
Catullus: III, 280, 284, 286

Călinescu, G.: I, 277, 278, 295, 337, 338, 365; II, 287, 300, 301, 302, 304, 306, 339, 361, 383, 385, 389, 394, 406, 415; III, 205, 222, 232, 233, 237, 266, 280, 286,287,312,316,322,350
Câmpineanu, Ion: II, 379; III, 339
Cârlova, V.: I, 269, 270, 316, II, 389
Cei doi Grachi (Eminescu și Scipione Bădescu): I, 369
Cele trei Crișuri: II, 384; III, 286, 344
Cervantes: III, 278
Cerri, Gajetan: III, 192, 193, 194, 195
Chateaubriand: 11,319
Chendi: I, 279, 280, 281, 286, 291, 297, 298, 299, 300, 308, 330, 333, 360, 362; II, 298, 300, 303, 304, 306, 308, 310, 313, 314, 316, 323, 326, 327, 328, 340, 352, 357, 378, 387, 389, 391, 393; III, 198, 200, 202, 203, 218, 321, 331, 339, 342, 345
Chénier, André: II, 378
Chénier, M.J.: I, 290
Chibici - Râvneanul: III, 236, 293
Chițu, Gh.: II, 356, 368
Cicero: I, 270, 342
Cichendeal, Dimitrie: I, 311, 312, 313
Ciorănescu, AI.: 1,287, 306
Cipariu, Timotei: I, 269, 279; III, 339
Clairant: II, 307
Cluvier: I, 337
Colorian, Al.: I, 321, 332, 333, 344, 371, II, 311, 324; III, 357
Columna lui Traian: II, 367, 368; III, 229
Conachi, C: I, 270, 328; II, 372, 425; III, 221,223,226,287,320,349
Concordia: I, 290
Constantiniu, C.P.: II, 379
Conta, V.: III, 248
Conte, Rosa del: 1,341
Convingeri literare: I, 286, 318, 328; II, 342; III, 222, 272, 308
Convorbiri literare: I, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, 267, 268, 301, 303, 304, 305, 310, 311, 316, 31.8, 320, 324, 327, 328, 329, 335, 337, 341, 346, 347, 349, 355, 356, 357, 358, 359, 366, 367, 369; II, 287, 291, 317, 318, 320, 322, 324, 328, 339, 340, 341, 342, 345, 347, 354, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 376, 378, 379, 383, 384, 386, 388, 389, 394, 396, 398, 399, 404, 407, 409, 410, 416, 418, 419, 420, 421, 424; III, 190, 191, 192, 194, 202, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 221, 224, 228, 229, 233, 234, 237, 238, 242, 243, 246, 248, 249, 252, 253, 256, 257, 258, 261, 263, 264, 266, 274, 278, 279, 281, 292, 295, 296, 301, 302, 310, 311, 312, 314, 320, 324, 326, 329, 330 334,339,340,341,342,346
Corregio: I, 332, III, 235
Costa, Traian: I, 359; III, 293, 349
Costaforu, Gr.: II, 356; III, 250
Costin, Miron: I, 313, 348, 354; II, 389, 409· III, 234
Costin, Nicolae: I, 314; II, 374
Costin, Velicico: 1,313
Costinescu, Emil: II, 368
Coșbuc: II, 350
Creangă: I, X, XV, 321, 362; II, 303, 346
Crețeanu, Gh.: I, VI, 270, 271, 275, 278, 284, 288, 290, 306, 307, 314, 317, 324, 328; II, 308; III, 191, 192, 193, 227, 246, 251
Crețu, I.: I, 357, II, 343, 372, 373, 412; III, 205,244,250,351
Creuzer, Fr.: II, 333
Cronica: III, 196
Crudu, Tiberiu: III, 266
Cuciureariu, Șt.: 1, 269
Cuciureanu, M.: III, 339
Cuget clar (Noul semănător): I, 312, 374
Cugetarea: II, 307
Cugler, Matilda:I,X,310
Cunțan, Maria: III, 339
Curierul de ambe sexe: I, 284, 317
Curierul de Iași: I, V, XII, 268, 366, 369; II, 326, 369; III, 234, 274, 278 .
Curierul românesc: I, 296, 316, 369
Cuvântul nostru: III, 225
Cuza, A.C.: I, 280; II, 328, 341; III, 345

D

Dacia literară: I, VI, 317
Dacoromania: II, 348
Daniileanu: II, 367
Dante: II, 410; III, 260
Dargomyjski, A.: I, 281
Daubrun, Marie: II, 415
Dăianu, E.: I, 274, 279
Dăscălescu, D.:I,281
Delavrancea: II, 324; III, 258, 289
Demetrescu, Baziliu (V.D. Păun): I, 295, 296
Demetriescu, Anghel: I, 271, 287, 288, 309, 313, 314, 315, 317, 318, 324, 325, 327, 358; II, 328, 368; III, 192, 229, 231, 239,241,242,280,316
Densusianu, Ovid: I, 311; II, 356; III, 266, 288,308,311,314,321
Densusianu, Aron: II, 345

Depărățeanu: I, VI, VII, 269, 277, 278, 284, 287, 288, 306, 326, 358; II, 292, 308; 111,212,223
De Sacy: III, 303
Deussen, P.: II, 399; III, 224
Dickens: I, 343
Dietrich, Albrecht: I, 331
Dima,Al.:371;II,383
Dimineața: II, 312, 313
Dimitriescu, Vasile (vezi Basiliu Demetrescu): I, 296
Diodor din Sicilia: I, 349; II,· 335
Diogene: I, 286
Djuvara, Mircea: II, 399; III, 2^4, 225, 227, 256
Donici, AL: 1,314
Dosoftei: I, 351; II, 409; III, 287
Dragnea, Radu: II, 409
Dragomirescu, Laura: I, 340
Dragomirescu, M.: III, 195, 251, 296, 313
Dragoș, Gregoriu: I, 279
Drächsler, Karl: III, 286
Drăgan, N.: II, 348
Dumas, AI.: П, 379
Dumas-tatăl: 111,351
Dumitrescu, Al. T.: I, 301
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe: I, 314; II, 370
Dühring: I, 332
Duval, Jeanne: II, 415; III, 326

Eckhardt, Rudolf: I, 267
Ehrlich, B.: I, 267
Eliade Rădulescu, I.: I, VI, VII, 269, 270, 277, 279, 283, 284, 290, 310, 313, 315, . 316, 317, 326, 332, 337, 339, 369; II, 308, 342, 389; III, 250, 260, 283, 289, 303, 339
Elian,Al.:I,312;III,351
Eminovici, Henrietta: II, 328
Eminovici, M., privatist: I, 267
Engels: I, 368
Epictet: III, 274
Epoca: I, XI, III, 258, 262, 340, 341
Erman, A.: I, 350
Eumelos din Corint: II, 306
Euripide: II, 335

Fabian Bob, Vasile: 1,318
Fallersleben, August-Heinrich Hoffmann von (vezi Hoffmann)
Familia: I, V, VI, VIII, XVI, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 277, 278, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 313, 334, 339; II, 315; III, 302, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 329, 330, 339
Fanelly: III, 248
Făt-Frumos: III, 191, 229, 246, 266, 281
Fântâna Blanduziei: III, 258, 345
Fedeleș, C: III, 286
Fenneberg, Fernando: I, 281
Ferran, André: III, 205
Filimon, Ilia: I, 293
Filipescu, Const: 1,313
Firdusi: II, 324, 325
Flaccus, Valerius: III, 271
Flechtenmacher, Maria: II, 379
Fleva,N.:II, 368
Florescu, Bonifaciu: II, 367; III, 231, 232, 233, 234
Florescu, I.Em.: II, 356, 367
Florian: III, 343
Foaia pentru minte...: I, 267
Foaia Soc. pentru literatura și cultura română în Bucovina; I, 268, 269,' 325; III, 252
Foița de istorie și literatură: I, 293
Fontenelle: I, 343
Förster, Wilhelm Meyer: II, 356
Franzos, K.E: I, 267, 268
Freiligrath, Ferdinand: I, 278, 329, 367; II, 386; III, 345 '
Freud: III, 190
Furtună, D.: I, 312

Gajus (vezi Eminescu): II, 322
Gâldi, L.: I, 348; II, 303, 370
Gallois: I, 292
Gane, N.: II, 347, 356, 378; III, 324, 357
Garibaldi, Giuseppe: I, 288, 289
Garrick, David: I, 355
Gaster: II, 351; III, 229, 274, 302, 309
Gautier, Th.: 1,281; III, 272
Gazeta Bucovinei: I, 268
Gazeta literară: III, 263
Gazeta Transilvaniei: I, 289
Găvănescu, Ed. I.: III, 243
Gândirea: II, 409
Gând și suflet românesc: II, 315
Geibel: III, 286
Geliert, Christian Fürchtegolt: III, 148, 343
Gellianu, Gr.: I, 325; II, 328; III, 231
Georgescu-Tistu, N.: III, 226, 335
Gérome: I, 305
Gherasim Gorgan, I.: II, 291

Gherea: I, 357; III, 214, 241, 250
Gherghel, L: II, 352; III, 241, 339, 340
Ghiacioi,V. 1,317
Ghica, Dimitrie; I, 366
Ghica, Gr.: II, 378
Ghica, Ion: III, 248, 249, 250
Ghica, Pantazi: II, 306, 307, 316, 328, 368; III, 234, 248, 249, 250
Ghika-Kogălniceanu: II, 426
Ghimpele: II, 328; III, 229
Giani, D.: II, 368
Gide: I, XI
Giraudoux, Jean: I, 281
Giurescu,C.C.:I,278
Goethe: I, VI, 305, 339, 343; H, 306, 324, 338, 345, 353, 357, 375, 379, 384, 390; III, 140, 222, 236, 237, 341, 343, 347, 349
Golescu, Dinicu: I, 353
Golescu, Iordache: III, 272
Gorovei, Artur: III, 196, 246
Gracian, Baltazar: III, 274
Grama AL: III, 192
Grandea: 1,290, 317
Grassmann, Hermann: II, 382, 400; III, 214
Grădișteanu,P.:II,368
Grămadă, Ion: III, 194, 212, 238
Greceanu, Radu: I, 341
Greceanu, Șerban: I, 341
Grimm, Iakob: I, 337
Grimm, P.: I, 320, 332
Grisebach, Eduard: II, 381; III, 340, 341
Grotius: I, 337
Guigniaut,J.D.:II,333

H

Halévy: III, 236
Halle, I.S.: I, 340
Hammer: III, 238, 240, 242
Haneș, P.V.:I,271
Hasdeu, Alexandru: I, 322
Hasdeu, B.P.: I, VI, 293, 294, 300, 322; II, 348, 367, 404; III, 234, 250, 258, 277, 357
Hegel: I, 371; П, 383; III, 213
Heine: I, 281, 374; II, 345, 370; III, 251, 324
Hemans: III, 286
Heraclit: III, 227
Herder: 1,278, 317, 330; II, 341, 385'
Herodot: II, 333, 334; III, 243, 270, 271, 272
Hesiod: 1,293, 331
Hodoș,Al.I.:IH,258, 321
Hodoș Nerva: I, 330, 359, 360; II, 308, 311, 313, 315, 325, 327, 328, 341, 373, 376, 387, 389, 391, 393; III, 199, 200, 202, 264,298,300,319,349
Hoffmann: I, VI, 281, 305, 339, 340, 341· II 386; III, 272, 308, 310, 344
Holban,Al.:III,250
Homer: I, 331, 332, 353; II, 335; III, 172, 243,271,281
Hood, Thomas: I, 367; III, 154, 345, 346
Horațiu: I, 269, 317, 320, 338, 374; III, J66, 280,281,284,286
Hölderlin: III, 315
Hrisoverghi,Al.:III,339
Hugo, Victor: I, 281, 290, 303, 337, 339, 348; II, 313, 397; III, 157, 201, 226, 239,243,267,316,346
Humboldt, Al. von: II, 333
Hurmuzachi, George: I, 269; III, 243

I

Iacobescu, Al.: I, 321, 332, 333, 371; II, 311, 324
Ibrăileanu: I, XIV, XV, 277, 278,.295, 324, 335, 356, 360, 366, 367; II, 383, 409, 421, 422; III, 192, 194, 196, 229, 234, 238, 252, 253, 261, 280, 287, 288, 296, 314, 320, 324, 326, 327, 330, 335, 341
Ibsen: II, 30.2
Ieremievici, I.: I, 267
Immermann, Karl: I, 309
Independența română: II, 316
Ioan Gură de Aur, Sf. (Hrisostomul): I, 312, 341
Iorga: I, 325, 356, 374; II, 305, 316, 345, 352, 383, 398, 402, 415; III, 283, 285, 302,310,326
Iosif, St. O.: I, 358; III, 328, 340
Iroaie, Petru: II, 346, 402
Ispirescu, P.: II, 299, 303
Ivacicovici, Procopiu: I, 269
Ivireanu, Antim: III, 221

Î

Îndreptar: II, 342; III, 335

Jirecek: III, 283
Jornandes: I, 336, 337; III, 272
Jung-Stilling, J. H.: I, 339, 340
„Junimea": I, 301, '304, 311, 345, 347, 356, 358; II, 291, 306, 307, 310, 317, 345,

356, 368, 369, 375; III, 192, 222, 229, 233,238,248,249,250,301,357
Junimea literară: III, 302
Jura, Julian: II, 348, 350, 404, 405; III, 303, 305,310,311,315

K

Kakassi, Endre: III, 328
Kalende: I, 374
Kalidasa: II, 350
Kant: I, VII, 325, 327, 334, 340, 371; II, 339, 340; 223, 227, 335, 336
Keats, John: I, X
Keller, Gottfried: III, 226, 334, 335
Kepler: II, 408
Kenning, J.: I, 340
Kleinschmidt, Arthur: III, 237
Kogălniceanu, M.: II, 374
Kremnitz, Mite: II, 317, 345, 380, 381, 393, 394, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419; III, 192, 238, 302, 324, 326
Kremnitz, Wilhelm: II, 380
Kretzulescu, N.: I, 366
Kunisch, R.: II, 303, 304, 305; III, 302, 303, 306

L

La Bruyère, Jean de: III, 274, 351
La Bucovina: I, 336
La Fontaine: 11,371
Lahovari, Al.: II, 356, 367
Lamartine: I, 284, 318, 328; II, 342; III, 222, 239,308,315,329
Lambrior: III, 274
La Motte Fouqué: 1,281
Lanuri: I, 373
La-o-tse: II, 374
Laplace:II,408;III,336
Lassen: III, 214
Laurian, A. Treboniu: I, 269
Laurian, Dim. A.: II, 368
*Lăcrămioarele învățăceilor gimnaziasti de-n Cernăuți la mormântul preaiubitului lor profesoriu Arune Pumnul repausat într-a 12/24 ianuarie 1866:*1, 267, 268
Leconte de Lisle: I, X, 309, 351, 352
Leixner, Otto von: II, 398
Lenau: II, 384; III, 144, 191, 286, 342, 343
Lenormant, F.: III, 214
Leopardi: II, X, 309, 324; III, 306
Lepturariul: I, VI, 270, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318; II, 378; III, 266
Lermontov: III, 305
Lessewici: 111,214
Letopisețe: I, VI
Letourneur: I, 320, 332; III, 226
Limba română: I, 357, 359; II, 343, 355, 372, 412; III, 205, 229, 244, 293, 351
Limbă și literatură: II, 312
Literatorul: I, VI; II, 345; III, 232
Literatură si artă română: I, 324
Loghin, C.: I, 268
Lorm, Hieronymus: III, 151, 345
Lortzing: 1,281
Luceafărul: II, 324, 379; III, 339
Lucrețiu: I, 319, 331, 343; III, 163, 226, 227, 314,347,351
Luția, Ilie: I, 270

M

Macedonski: I, XVI, 295, 337, 351; II, 345, 367; III, 351
Machiavelli: I, 332
Maiorescu, Emilia: III, 192, 334, 339
Maiorescu, Livia: III, 357
Maiorescu: I, V, VIII, XIV, XV, XVI, XVII, 304, 305, 311, 313, 324, 328, 329, 335, 347, 349, 356, 366, 367; II, 287, 307, 310, 313, 316, 317, 326, 328, 339, 341, 342, 345, 347, 354, 356, 357, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 376, 378, 379, 380, 383, 387, 388, 389, 393, 409, 410, 411, 414, 415, 416, 421, 422; III, 192, 195, 196, 200, 201, 212, 221, 229, 231, 234, 237, 238, 244, 248, 249, 250, 252, 253, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 286, 287, 288, 292, 296, 300, 301, 302, 306, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 327, 328, 329, 330, 334, 340, 341, 342, 347, 351, 357
Manoliu Radu: I, 271, 278, 329; III, 289, 335
Manuel, Eugène: III, 349
Marcovici, Simion: I, VI, 318, 326, 339
Marcu, Al.: III, 279
Marcu, Emil: I, 342
Mardrus: 1,315
Marghita,E.:II,386
Marin I.D.: II, 312, 313
Marienescu, At: II, 299
Marinescu, Constanța: I, XII; II, 393; III, 205
Marmontel: I, 343
Marochetti: I, 292

Martin, N.: III, 192
Marx: I, '368
Maspero, G.: I, 349, 350; III, 271
Matasă, C: II, 353
Mavrogheni, P.: II, 356, 367
Massim, I.C. (Massimu): III, 234
Mayne, Harry: I, 309
Mazilii, D:: III, 301, 315
Mazzini: 1,288, 290
Meilhac: III, 236
Mercantini, Luigi: I, 291
Meunier, Mario: III, 305, 317
Micheru, Toma: III, 306, 345
Mickiewicz Adam: 1,281, 309
Micle, Ştefan: II, 397, 421, 424; III, 209, 345'
Micle, Veronica: I, VII, XIII; II, 312, 314, 315, 322, 324, 335, 336, 368, 372, 377, 387, 389, 398, 411, 412, 413, 414, 415, 416 421, 424, 426; III, 209, 235, 285, 300,303,314,322,323,325,326
Micu, Samuil: 1,351
Mihailovici: I, 366
Mihalescu, Simion: II, 379
Miklosich: III, 340
Milton: I, 332
Minunescu (vezi Eminescu): II, 307
Mioriţa: I, X, 294
Misaiî,G.:II,367,368
Mîrzescu, Elena: III, 234
Mocioni, Andrei: I, 269
Moftul român: II, 373
Moldavia: III, 335
Monet,A.:II,334
Montgomery de Lorges, Iakob: III, 340
Morariu, Constantin: III, 340
Morariu, Leca: I, 268, 270, 271, 274, 280, 299; II, 339, 384, 385, 409, 423; III, 223, 237, 251, 287, 302, 334, 345
Morariu, Victor: I, 314, 315, 317; III, 191
Morţun V.G.:III,258,345
Mumuleanu, Barbu: I, 311, 313
Murărașu, D.: I, III, XVIII, 281, 294, 310, 317; II, 290, 293, 300, 303, 304, 389, 419, 421; III, 206, 229, 243, 245, 250, 260, 266, 274, 275, 281, 287, 293, 302, 346, 347, 348, 350
Mureşanu Andrei: I, VII, 291, 301, 310, 334, 339, 373; II, 330; III, 339
Murillo: I, 307
Murnu,G.:III,243,351
Musset: I, 285, 308; II, 319, 383; III, 192, 193,235
Müllerus, Carolus: III, 271

N

Napoleon: I, 369, 374
Naum, Anton: II, 355, 368
Neamţu, I.: I, 308
Neamul românesc literar. II, 341, 423; III 345
Neculce, Ion: I, XVI; II, 374, 375
Negruzzi, Iacob: II, X, 301, 304, 310 311 312, 319, 327, 339, 347, 361; II, 306' 307, 315, 330, 355, 357, 367, 368, 369 416; III, 192, 234, 238, 249, 258, 295 329, 339, 346
Nerval, Gérard de: I, 340; II, 302,420
Neubauer: I, 270
Newton: II, 408; III, 335
Nicodim, monahul: III, 185, 205, 351, 352
Nicoleanu, N.I.: 1,306, 310
Niculescu, CI.: 1,338
Noica, Felicia: III, 319
Nostradamus: I, 340
Novalis: I, 358

O

Obradovici, Dositei: I, 312
Odobescu, Al.: 1,281
Oeconomu, Ciru: II, 367
Oldenberg, H.: II, 406; III, 280
Olinescu, Marcel: I, 352
Omer (vezi Homer)
Onkel, Adam: I, VI, 270, 339
Oppert:III,212,213
„Orientul": I, VIII, II, 290
Orientul latin: III, 229
Origen: I, 341
Ossian: I, 301, 302, 303, 325, 339
Ovidiu:II,301;III, 165
Oxenstiern, Axei d': III, 274
Oxenstiern, Gabriel Thureson, conte de: I, 374; III, 229, 274, 275

Pamfile, Tudor: II, 346, 350; III, 291, 309
Panaitescu, P.P.: 314, 322
Parnn, Anton: I, 315
Panu, Gh.: II, 367; III, 248,249
Papacostea, Cezar: I, 305, 350; II, 399, 400, 401; III, 224, 225, 280, 281, 283, 285, 307,311,323
Papadima, Ovidiu: III, 192
Papahagi, Pericle: II, 346
Papiu Ilarian, Al.: I, 269, 289
Paracelsus: I, 340
Parini, Giuseppe: III, 280

Pascal: I, 371; II, 315
Pascaly, Mihail: II, 379; III, 243
Patrie și libertate: I, 290
Patti, Adelina: I, 291
Patti, Carlotta: 1,286, 291, 292, 324
Paul, Jean: I, 307
Paul, Radu: I, 275,290, 307, 324; III, 191, 227,246,251
Pavel, dr.: III, 265
Pătrășcoiu: III, 227
Păun, V.D. (D. Păun): I, 295; II, 398
Perdaful: II„ 328; III, 229
Pelimon, Al.: I, 294, 301; II, 335
Perpessicius: I, V, XI, XIV, XV, XVII, 274, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 291, 292, 293, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 308, 316, 321, 322, 323, 324, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 342, 343, 344, 345, 346, 352, 353, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 372, 373, 374; II, 287, 290, 291, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 338, 340, 341, 343, 345, 346, 350, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 398, 409, 410, 415, 416, 418, 419, 420, 421, 424, 425, 426; III, 189, 191, 192, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 216, 224, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 238, 242, 244, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 308, 310, 313, 314, 318, 321, 322, 323, 324,325, 326, 329, 330, 334, 335, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 357
Petică, Ștefan: III, 350
Petra, Petrescu,N.: 1,279
Petrarca: I, 307
Petrescu, Petre: II, 353
Petrino, D.: I, 311, 318; II, 328, 357, 377, 378; III, 234, 235, 248
Petrovanu, Gr.: II, 356
Petrovici, I: III, 256
Pfeffel, Gottlieb Konrad: I, 359; III, 147, 343
Phidias: I, 286
Pindar: I, 309
Piru, Al.: III, 263, 345
Pithagoras: II, 306, 399; III, 224
Platen: II, 324; III, 192
Platon: I, 308, 340, 342, 344, 353; II, 306, 382; III, 259,303,305, 306,307,313, 317
Plotin: III, 274
Plutarc: II, 334
Poe, Edgar: II, 408,409; III, 273
Poenaru-Lecca, Cleopatra: III, 285, 324, 325
Pogor, Vasile: I, 304, 341; II, 368; III, 238, 248
Pogor - tatăl, V.: 1,373
Polichroniade: I, 366
Pompiliu, Miron: II, 299, 356; III, 265
Pop, Augustin Z.N.: I, 293; III, 190, 191, 209, 232, 233, 248, 335, 344
Pop, L. Vasile: 1,269, 313
Popazu, arhim.: 1,269
Pope: III, 223, 226
Popescu, Eufrosina: I, 286, 287
Popescu,L: 11,312,355,356
Popolul suveran. I, 290
Popovici, D.: I, 332, 348
Pourtalès Guy de: III, 191
Pradier: I, 305
Prale: 1,311, 313, 314
Preocupări literare: I, 271, 329; III, 289, 335
Praxiteles: I, 305
Prodănescu: III, 233
Proni: I, 292
Propertius: I, 306: II, 342; III, 191, 233, 234
Prudhon, P.J.: I, 368, 369
Prudhomme, Sully: III, 313
Pruncul român: III, 232
Pruncul (vezi *Românul):* III, 232, 233, 234
Pumnul, Aron: I, VI, 267, 268, 269, 270, 277,311,312, 316, 339; II, 378
Pușcariu, Sextil: II, 355
Pușkin: 1,281

Quinet, Edgar: I, 277

Racine: I, XII; II, 371; III, 205
Racoviță, Emil: I,312
Raicu-Rion, Ionescu: III, 342
Raphalel: I, 286, 287, 305, 307, 308
Ranke, H.: I, 350
Rașcu, I.M.: I, 272, 278, 283, 286, 290, 293, 306, 318, 325, 328, 357, 359; II, 287,

306, 319, 342, 344, 345, 403, 409 412, 422; III, 200, 221, 222, 226, 236, 242, 243, 251, 272, 287, 308, 311, 315, 320, 329, 335, 349
Rădulescu-Motru, C: I, XI,
Rădulescu-Pogoneanu, I. Al.: I, 323; II, 340, 379, 380; III, 194, 207, 208, *250,* 257, 340, 341
Răutu,N.N.:III, 191
Regnard: 1,313
Reinbeck, G.: I, X, 268, 270, 271, 283, 309, 316, 317; III, 284, 310
Revista asociației generale a studenților universitari români: I, 301
Revista Carpaților: I, 277, 284, 290; II, 350; 111,323
Revista contimporană: I, 325; II, 307, 328, 367, 368; III, 229, 251, 316
Revista critică-literară: II, 345
Revista de pedagogie: I, 271
Revista Fundațiilor regale: I, 324, 325, 364; II, 322
Revista germaniștilor români: III, 250
Revista idealistă: I, 297, 299, 303
Revista istorică română: I, 278, 322
Revista junimei: III, 229
Revista nouă: III, 277
Revista politică: I, 268
Revista română: I, 281, 316, 318
Rev. Soc. „Tinerimea română": II, 339, 373
Richardson: II, 306
Richter, Jean Paul: II, 383; III, 237
Rienzi (vezi Macedonski): II, 345
Ritter, Teodor: I, 292
Rizo Rangabe, Alexandru: III, 340
Roederer: I, 374
Romani, Felice: I, 308; III, 222
România liberă: 111, 334
România literară: I, 283, 290, 317, 318
Românul: I, 289, 291, 303, 372; II, 314, 326, 353, 356, 367, 369, 378, 425; III, 229, 233,251
Ronetti, Roman: II, 305
Ronsard: III, 288
Rosetti, CA.: I, 303, 372; III, 314: III, 248, (Berlicoco), 249, 250
Rosetti, D.R.: III, 258
Rosetti, Teodor: II, 307, 367
Rosetti, Vintilă CA.: III, 232
Roșea, Iuliu (vezi si A.C. Sor): III, 302, 329
Rousse, Emile: II, 383
Rotscher, Theodor Enric: I, 303, 355
Russo, D.: II, 348
Russu, Al.: III, 252
Rusu, Aurelia: I, 267
Rubens: III, 260
Rühs,F.:II,405

Sadoveanu, M.:I, XVI
Saint-Foix-Brantone, A.: III, 340
Saint-Lambert, Jean Francois de: II, 307
Sappho:III,281,283
Sarasate: I, 292
Sămănătorul: I, 297, 298, 300, 303, 330, 360; II, 306, 314, 373, 374, 376; III, 190,252,331,341,342,349
Săndulescu, C: III, 229
Săptămâna: III, 248, 249
Sân-Giorgiu, Ion: III, 236
Sânziana: I, 298
Săteanu, C: II, 313
Sbiera, Ion, G.: 1,268
Sbiera, Radu: I, 270
Scaliger, Ioseph: III, 303
Scavinschi, Daniil: I, 313, 314
Schalk-Bibliothek: III, 340, 341
Schäffle, Albert: I, 368
Schiller: I, VI, 278, 281, 285, 300, 305, 310, 351; II, 335, 364, 379; III, 133, 339, 340, 347
Schlegel, A.W. von: III, 277
Schlegel, Fr.: II, 324
Schopenhauer: I, VII, X, 308, 332, 334, 340, 342, 371, 374; II, 306, 315, 330, 339, 366, 381, 382, 383, 393, 399, 402; III, 201, 202, 221, 224, 225, 227, 237, 250, 256, 259, 278, 280, 283, 301, 309, 316, 317,341,342,343,347
Schott (frații ~): I, 300
Schroder: I, 355
Scorpan, Gr.: III, 309
Scott, Walter: I, 309
Scrob, Carol: III, 328
Scurtescu,N.:III,212
Scurtu, Ion: I, XV, 268, 312, 327, 334, 359; II, 322, 326, 383, 409; III, 190, 192, 200, 209, 252, 259, 261, 262, 274, 278, 287, 301,320,327,340,341,346
Sedrain,E.:III,2J2
Shakespeare: II, VI, 306, 307, 309, 311, 320, 340, 355, 370; II, 315, 318, 351, 385, 424; III, 153, 223, 269, 274, 284, 289, 345
Shelley: I, 337

Sheringham: I, 337
Sihleanu, Al.: I, VI, 268, 269, 275, 277, 286, 314, 317, 339; II, 308, 347; III, 269
Silvianu, Lucreția: I, 281
Simion, Florea-Marian: II, 346
Sion, George: I, 277; III, 234, 269, 323
Skeletti, N: I, X, 310; III, 339
Slavici, I: I, 347; II, 303, 329, 354, 369, 425; III, 192
„Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina": I, 269
Socrate: II, 374; III, 283
Sofocle: I, 309
Spielhagen: I, 358
Stamati, Const: II, 342, 347
Stavri: I, 366
Stefanelli, T.V.: I, 268, 270, 280, 299; III, 342, 344, 357
Stindardul: III, 233
Stoenescu, Th.M.: I, XVI '
Stolojan, A.: II, 356, 368
Strabon: I, 294
Stuart Mill, John: I, 368
Studii și cercetări de istorie literară și folclor: III, 205
Sturza, Grigore: I, 366
Sturza, Mihai: I, 366
Suchianu, I.: I, 316
Sue, Eugene: III, 251
Sulică, N.: II, 348, 350; III, 191, 280, 283, 284, 286
Say, J.B.: I, 368
Swedenborg: I, 325, 326, 329, 340, 342, 343; II, 340
Syncellus, Giorgius: III, 303

Şaguna, Andrei: I, 269, 289, 351
Şaraga: II, 373; III, 341
Şerban, N.: III, 286
Şiadbei, I.: II, 342; III, 192
Şincai: III, 244
Şoimii: II, 348
Ştefureac, Ştefan: I, 268
Ştirbey, Barbu Dimitrie: I, 295
Şuluțiu Alexandru Sterca: I, 269
Şuteu, Flora: III, 192

Tagliavini, C: III, 236
Taniac, Filimon: II, 423; III, 345
Tăutu, Gh.: II, 328
Tânărul scriitor: II, 328; III, 229
Tcaciuc-Albu, N.: II, 384; III, 191, 342
Telegraful: II, 425
Telegraful român: III, 339
Tell, Cristian: II, 356
Thiboust, Lambert: I, 286, 287, 351
Thiel, Fr.: III, 339, 340
Thiers: I, 367
Tieck, L.: III, 277
Timoneda: III, 340
Timpul: I, V, VII, IX, XIII, 295, 301, 315; II, 312, 313, 314, 326, 373, 378, 410, 412, 425; III, 225, 234, 238, 240, 243, 248, 249, 250, 251, 278, 285, 290, 336, 342, 344, 347
Tit, Liviu: 1, 291, 337; II, 331
Torceanu, R.: III, 341
Torouțiu, LE.: I, 310, 327, 345, 356; II, 317, 329, 345, 367, 369, 410; III, 192, 232, 238, 324
Traian: III, 229
Transilvania: II, 324, 345, 347
Tribuna: I, 274; III, 345
Tritheme, Jean: I, 343
Turdeanu, Emil: I, 334; II, 339; III, 226, 269, 272

U

Uhland: I, 277; II, 348; III, 277, 310
Ureche, Gr.: 1, 317
Urechia, V.A.: I, 313, 353; II, 316, 328, 356, 368; III, 234, 248

Valery, Paul: II, 409
Vasilescu, Măria: I, 286
Văcărescu, Iancu: I, 313, 314, 348; II, 389
Vârgolici: II, 368
Verdi: II, 379
Vergiliu: I, 269, 291, 293, 330, 331, 351, 352, 353; II, 292, 335; III, 164, 271, 345
Vianu, Tudor: I, 308, 351, 357, 368, 369; II, 299, 319, 381; III, 191, 225, 251, 274, 280, 283, 296, 307, 309, 311, 313, 316, 329
Viata literară: III, 339
Viața românească: I, 286, 287, 306, 335, 356, 359; II, 323, 342; III, 195, 223, 286, 287, 289, 323, 324, 351
Viața: III, 340

Vieața nouă: I, 311
Vigny, Alfred de: I, 356; II, 391 402- III 296,305,308,314
Viitorul: I, 295
Vivier, Robert: I, VII
Vlahuță:III,212,230,258
Vocea Tutovei: III, 289
VoinescuII, I.: 1,313
Voinov, N.: II, 368
Voința națională: I, 281
Volney: I, 348; III, 193
Voltaire: II, 306, 307
Vulcan, Iosif: I, 270, 286, 313; III, 318

W

Wagner: I, VII, 300, 337, 360; II, 355; III, 268, 273, 322, 328
Weber: II, 350; III, 212
Wellmer. W.: III, 340
Wernieke, Christian: III, 149, 344
Wilde, Oscar: II, 319
Wier, Jean: I, 340, 343, 371
Winter,P.:III,286

Xenopol,Al.:I,VII;II, 370
Xenopol, Biria (Coralia Gatoschi): III, 334

Young: I, VI, 279, 281, 284, 285, 318, 319 320, 326, 327, 332, 334, 339, 342, 371- II, 293; III, 226, 320

Zamfirescu, Mihail: II, 307, 328, 347
Zanne: II, 339; III, 272
Zizin: III, 357
Zotu, G.: II, 268, 369

INDICE ALFABETIC
al scrierilor lui Eminescu originale, traduceri și prelucrări

A

Acum toate-s ale noastre (vezi *Lasă-ți lumea ta uitată):* III, 330 (t.)
Adio: II, 418; III, 119 (t); 322 (c.e.); 318, 322
Adânca mare...: I, 225 (t.); 359 (c.e.)
Aducând cântări mulțime: I, 372 (t.)
Afară-i toamnă: I, VIII; II, 262 (t.); 418 (c.e.),419
Ah, cerut-am de la zodii: I, XV; II, 94 (t.); 314 (c.e.), 322, 364, 365,412
Ah, mierea buzei tale: I, 227 (t); 360 (c.e.); II, 308, 343; 207
Ai noștri tineri...: II, 120 (t.); 326 (c.e.), 404
Alei mică, alei dragă...: III, 30 (t); 208 (c.e.)
Amicului F.I.: I, VI, XVI, 47 (t.); 286 (c.e.); 292 (ce), 352; III, 290
Amor (vezi *Iubitei):* I, 329
Amorul unei marmure: I, XVI, 40 (t.); 286 (c.e.), 303, 305, 306; II, 411; III, 326
Andrei Mureșanu - Tablou dramatic într-un act (1872): I, 127 (t); 334 (c.e.), 339, 348; II, 310, 331, 332, 335, 389, 405, 406
Antropomorfism: I, XIV; II, 61 (t.); 306 (c.e.), 310; III, 236, 256, 260
Apari să dai lumină: III, 96 (t.); 296 (c.e.)
Archaeus: I, 370
Arta reprezentării dramatice: I, 303
Astăzi sunt setos de forme: II, 414
Atât de dulce...: II, 216 (t); 378 (c.e.)
Atât de frageda...: I, VIII, IX; II, 258 (t); 410 (c.e.), 322, 380, 394, 416, 418; III, 195, 267, 270, 326
Autor și editor (trad. din *Fabule* de Pfeffel): I, 359; UI, 147 (t); 366 (c.e.)
Aveam o muză: I, 118 (t); 332 (c.e.), 335; II, 343,411; III, 314
Azi e zi întâi de mai: II, 78 (t); 310 (c.e.)

B

Basmul ce i l-aș spune ei: I, VIII, 101 (t.); 324 (c.e.), 333; II, 411
Bălcescu și urmașii lui: III, 249
Bătrânii și tinerii:' II, 326
Bismarqueuri de falsă marcă: I, 243 (t.); 365 (c.e.), 366; II, 350; III, 250
Blonda (vezi *De ce să mori tu?):* I, 303
Bogdan Dragoș: I, IX, X, 322; II, 290, 323, 329, 354, 363, 393, 413; III, 190, 252, 267,270
Bolnav în al meu suflet: II, 329, 338 (t), 406

Calul troian (trad.): III, 164 (t), 347 (c.e.)
Ca o făclie...: II, 329, 383, 389, 391, 392; III, 34 (t); 209 (c.e.), 203, 209, 221, 224, 228,261, 264, 267,296, 297, 312
Care-i amorul meu în astă lume: I, 237 (t.); 363 (c.e.); II, 419
Care-o fi în lume: I, 309, 363 (t), 364; II, 411,412
Care-o fi în lume (variantă): I, 363
Casiodor: I, 342
Ca și Stoa, ce pretinde...: II, 387; III, 66 (t.); 267 (c.e.)
Catrene: I, 298
Călin - File din poveste: I, IX, 332, 351, 360; II, 154 (t.); 341 (c.e.), 320, 324, 335, 345, 354; III, 228, 234,271, 300
Călin Nebunul: I, VII, IX, XIV, 352; II, 17 (t.); 293 (c.e.), 313, 319, 341, 343, 344, 345,346,418
Călin Nebunul (poveste în proză): II, 294 (t.)
Cărțile: I, VI; II, 95 (t.); 315 (c.e.)
Către Bullatius (trad. *Epistole,* I, II): III, 167 (t.); 347 (c.e.)

* Titlurile cursive privesc lucrările publicate în timpul vieții autorului (t. = text; c.e.= comentarii eminesciene).

Către Mercur (trad. *Ode,* III, 11): ffl, 170 (t.); 348 (c.e.)
Către sclav (trad. *Ode,* I, 38): III, 169 (t.); 347 (c.e.)
Ce e amorul?: III, 121 (t.); 323 (c.e.), 318
Cel din urmă Muşatin: III, 195
Ce s-alegea de doi nebuni, iubito... (vezi *Ce s-alegea de noi, a mea nebună...):* II, 391 (t.),391
Ce s-alegea de noi, a mea nebună...: II, 246 (t.); 391 (c.e.), 418; III, 256, 297, 313
Ce s-au ales...: III, 28 (t.); 207 (c.e.), 200
Ce s-au ales (variantă): III, 207
Ce suflet trist...: III, 13 (t); 264 (c.e.)
Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie: I, VI, 29 (t); 283 (ce!)
Cezara: I, 334; II, 291; III, 228, 256, 262, 283,311
Christ (vezi *Dumnezeu şi om):* I, 309, 319, 361 (t), 362
Cine eşti? (vezi *Apari să dai lumină):* III, 297 (t.)
Cine-i (din drama *Steaua mărei):* I, 60 (t), 299 (c.e.), 308; II, 393
Când...: I, 56 (t), 298 *(c.e.),* 299, 309, 333
Când amintirea (vezi *Când amintirile...):* III, 321
Când amintirile...: II, 373; III, 118 (t.); 321 (c.e.), 200, 318
Când crivățul cu iarna...: I, 121 (t.); 333 (c.e.), 309; II, 349; III, 253
Când însuşi glasul: II, 264 (t); 419 (c.e.), 324,325,328,373,419
Când marea...: I, 59 (t); 299 (c.e.), 309
Când mândra mea doarme: III, 101 (t); 300 (c.e.)
Când priveşti oglinda mărei: I, 54 (t); 297 (c.e.), 297, 309
Când se juca „Luisa Miller"...: II, 221 (t); 379 (c.e.)
Când sufletu-mi noaptea: I, 327 (t), 309
Când te-am văzut Venera (vezi *Când te-am văzut Verena...,* c.e. la *Gelozie):* III, 203
Când te-am văzut Verena... (vezi *Gelozie):* III, 203, 204 (t), 236, 271, 327
Când te doresc: II, 73 (t); 308 (c.e.)
Cântec caracudesc: II, 171 (t); 355 (c.e.)
Cântec de nuntă (Hochzeitlied) (trad.): III, 140 (t), 341 (c.e.)
Cântec vechi: II, 290
Cântecul Casandrei: 1,282
Cântecul lăutarului:I, 282 (t), 309
Câte paseri sunt pe lume: III, 265
Coborârea apelor: II, 87 (t); 313 (c.e.), 345
Codru şi salon: I, XIV, XV, 339; II, 174 (t); 358 (c.e.), 370, 391; III, 190, 261, 268, 310,313
Colinde, colinde!: III, 59 (t.); 264 (c.e.)
Confesiune: II, 329, 331, 336 (t), 338; III, 218
Copilă angel de înălțare (vezi *Copilă înger):*\ 301
Copilă înger: I, XVI, 68 (t.); 301 (c.e.), 339
Cosmogonie der Inder: III, 215
Crăiasa din povești: I, VIII; II, 104 (t) • 319 (c.e.), 315
Criticilor mei: I, 319; II, 132 (t); 358 (c.e.), 324, 358; III, 230
Cugetări (vezi *Memento mori):* I, 345
Cugetările sărmanului Dionis: I, 214 (t.); 355 (c.e.), 361
Cu gândiri şi cu imagini: II, 123 (t.); 327 (c.e.), 334
Cum cântam odinioară (vezi *Scrisoarea IV):* III, 257 (t.)
Cu mâne zilele-ti adăogi...: II, 224 (t); 379 .(c.e.), 381
Cum negustorii din Constantinopol: I, 254 (t.); 372 (c.e.)
Cum oceanu-ntârâtat...: I, XIII, 226 (t); 360 (c.e.), 359
Cu penetul ca sideful: II, 152 (t.); 341 (c.e.)
Cu pânzele-atârnate: I, XIV; III, 20 (t); 202 - (c.e.)

D

Dacă treci râul Selenei...: I, 223 (t.); 359 (c.e.)
Dalila - fragment (vezi *Scrisoarea V):* II, 307, 373, 376; III, 258, 259
De-acuma... (vezi *Adio):* III, 322
De-a născoci noi ipoteze... (trad.): III, 174 (t); 348 (c.e.)
Deasupra mării (variantă pentru *Veneția):* I, 359
De-aş avea...: I, XIII, 4 (t); 270 (c.e.), 280, 309
De-aş muri ori de-ai muri: I, XVI, 50 (t); 297 (c.e.), 309; II, 336, 340
Decebal: I, 294, 353; II, 350, 351
De ce în al meu suflet: II, 122 (t.); 326 (c.e.)
De ce mă-ndrept ş-acum...: II, 126 (t); 327 (c.e.)
De ce nu-mi vii: II, 421; III, 95 (t.); 295 (c.e.)
De ce să mori tu?: I, VIII, 83 (t.); 303 (c.e.), 303, 309, 329; II, 336, 340, 411

De câte ori iubito...: I, 286; II, 255 (t.); 394 (c.e.),398
Democrația: II, 89 (t); 314 (c.e.); III, 351
Demon și înger (o tragedie): I, 330
Demonul (vezi Miradoniz): I, 333
Demonism: I, VI, VIII, 114 (t.); 330 (c.e.), 333, 334, 336, 341, 357, 373; II, 310, 330,331,338,405
De-oi adormi (variantă *Mai am un singur dor):* III, 89 (t.); 292 (c.e.)
De-or trece anii...: III, 86 (t); 287 (c.e.)
Departe sunt de tine...: II, 201 (t); 370 (c.e.), 369, 373,418, 421; III, 200
De pe ochi ridici...: II, 234 (t); 387 (c.e.); III, 330
De poftiți la nemurire (vezi *Scrisoarea I):* III, 228 (t.)
Der Eisvogel (trad. *De câte ori, iubito...):* II, 394
Despărțire: II, 269 (t); 421 (c.e.), 394, 395, 426; III, 235, 303, 322
De vorbiți mă fac că n-aud: II, 173 (t); 357 (c.e.), 358
Dezgust: III, 254
Diamantul Nordului (Capriccio): I, IX; II, 180 (t.); 361 (ce), 391; III, 205, 252, 253,309
Diana: III, 62 (t); 266 (c.e.), 267
Din Berlin la Potsdam: I, 241 (t); 365 (c.e.), 360
Din castel privind apusul: II, 253 (t), 393 (c.e.)
Din cerurile-albastre: III, 15 (t); 200 (c.e.)
Din când în când (vezi *Când te doresc):* II, 308
Din când în când...: III, 31 (t); 209 (c.e.)
Din „Halima" (trad.): III, 179 (t); 350 (c.e.)
Din „Iliada" (trad.): III, 172 (t); 348 (c.e.)
Din lira spartă...: I, XVII, 33 (t.); 385 (c.e.), 309
Din noaptea...: II, 421; III, 126 (t); 329 (c.e.), 258, 318
Din ocean de vise: I, 99 (t); 322 (c.e.)
Din „Odiseeia" (trad.): III, 173 (t); 372 (c.e.)
Din „Stele și flori" (vezi *Când privești oglinda mării):* I, 297
Din străinătate: I, VIII, XIII, 8 (t.); 274 (c.e.), 280, 309, 339, 358; II, 358; III, 225
Din străinătate (variantă): I, 276
Dintre sute de catarge: II, 373; III, 14 (t); 199 (ce), 207
Din valurile vremii: I, IX, II, 421, III, 11 (t); 195 (c.e.), 296
Diorama (vezi *Memento mori):* I, 345
Dochia și ursitorile: II, 306
Dodecameron dramatic: III, 269
Doi aștri: I, 213 (t.); 355 (ce), 309; III, 207
Doina: I, VIII
Dona Sol: III, 64 (t.); 267 (c.e.)
Dorința: I, XIII; II, 107 (t); 320 (c.e.), 315, 413, 421; III, 322, 330
Dorința unui Dac (vezi *De-oi adormi):* III, 292 (t.)
Dormi!: II, 90 (t.); 314 (c.e.)
Dumnezeu și om: I, 233 (t); 361 (c.e.)
După ce atâta vreme: II, 238 (t.) 389 (c.e.); III, 300

E

Ea-și urma cărarea-n codru: II, 211 (t); 376 (c.e.), 290, 291
Eco: I, VIII, XV, 136 (t); 335 (c.e.), 281, 343
Ecoul din fereastră (vezi *Ondina):* I, 281
Ector din Andromache (trad.): I, 309; III, 136 (t); 339 (c.e.)
Egipetul: I, IX, XVI, 178 (t); 347 (c.e.), 343 (vezi c.e. la *Memento mori):* I, 345
E împărțită omenirea...: II, 98 (t.); 315 (ce), 324, 389,425; III, 209, 263
E îngerul tău ori umbra ta?: I, 309, 356, 357
Elena (vezi *Mortua est!):* I, 325, 326
Epigramatice, I—III, (trad.): III, 176 (t); 349 (c.e.)
Epigramatice, I-IV (trad.): III, 177 (t); 349 (c.e.)
Epigramă [Pallas - în Lacedemon - văzu pe Venera armată] (trad.): III, 175 (t.); 348 (c.e.)
Epigonii: I, VII, X, XIV, XVI, XVII, 91 (t); 309 (c.e.), 308, 332, 345, 348, 349, 361; II, 293, 303, 398; III, 203, 233, 243, 260
Epistolă deschisă către homunculul Bonifacius (vezi *Scrisoarea II):* III, 231 (t.)
Ești în țara...: I, 245 (t.); 366 (c.e.); II, 357
Eu nu cred nici în Iehova: II, 77 (t); 310 (c.e), 328, 333; III, 203, 230
Eu număr, ah! plângând: II, 74 (t); 308 (c.e.)
Eu te iubesc, a mea Irenă: II, 423 (t.)
Excelența, bezedeaua: I, 244 (t.); 366 (ce); II, 357

F

Fabule (trad.): III, 147 (t.); 343 (ce)
Faraonul Tlà: I, VIII, 329, 342 (vezi și p. 349, 350), 360; II, 310, 319, 332, 336

Fata-n grădina de aur: I, VII; II, 34 (t.); 303 (c.e.), 304, 319, 409; III, 189, 306,'309, 310
Făt-Frumos din lacrimă: II, 291, 293
Făt-Frumos din tei: II, 7 (t); 287 (c.e.), 291, 368,370,371,376
Feciorul de împărat fără de stea: I, VII, VIII, IX, 152 (t); 338 (c.e.), 277, 294, 324, 348, 356, 358, 364; II, 314, 332, 333, 334, 335, 336, 351; III, 200, 253, 259, 268,269,273,313,314
Femeia?... măr de ceartă: I, XIV; II, 79 (t); 311 (c.e.), 327, 335, 336, 352, 383, 408; 111,233,256,312,316
Fiind băiet păduri cutreieram: II, 219 (t.); 379 (c.e.), 369, 384
Filosofia copilei: I, VIII, 34 (t.); 285 (c.e.), 298; II, 336; III, 327
Floare albastră: I, XVI, 221 (t.); 358 (c.e.), 330; II, 316, 333, 336, 340, 411, 419; III, 330
Foaia veștedă (trad.): III, 144 (t); 342 (c.e.)
Fragment *(După ce atâta vreme):* II, 376, 389; III, 259, 300
Fragment (variantă): I, 299, 309, 323 (t.)
Fragment [Cele mai bune daruri sunt] (trad.): III, 148 (t); 343 (c.e.)
Fragment [Din sfere ajunse] (trad.): III, 152 (t); 345 (c.e.)
Fragment [Până vei fi fericit număra-vei amici o mulțime] (trad.): III, 165 (t); 347 (c.e.)
Fragmente (trad.): III, 143 (t); 341 (c.e.)
Fragmente (trad. din *Epistole,* II, 2): III, 166 (t); 347 (c.e.)
Fragmente (vezi Când crivățul cu iarna): I, 333
Fragmente (trad. din *Ode,* III, 30): III, 166 (t); 347 (c.e.)
Fragmente din „Poemul Naturii" (trad.): III, 163 (t.); 347 (c.e.)
Freamăt de codru: II, 265 (t.); 420 (c.e.), 369, 384,387111,331
Frumoasă-i...: I, 19 (t.); 280 (ce), 300, 309; 11,340,411
Frumoasă și junătă: I, VIII, 113 (t.); 330 (c.e.), 329, 332

G

Gelozie: I, XII, XIII, 268; III, 22 (t); 303 (c.e.), 198,283,327
Gemenii: II, 334, 397, 398, 403, 405, 413; III, 73 (t); 270 (ce:); 195, 203, 210, 242, 253,319
Genaia: I, 300
Geniu pustiu: I, 290, 304, 327, 328, 336, 337, 343, 345, 351, 356; II, 329 *(Figuri catilinare),* 336, 366; III, 311
Germanu-i foarte tacticos (trad.): III, 150 (t.); 344 (c.e.)
Ghazel: I, XIV, 235 (t.); 362 (c.e.)
Gândind la tine: II, 71 (t.); 308 (c.e.) 307 418
Glossă: I, VIII, 307; II, 310, 334, 357, 373, 383; III, 81 (t.); 274) c.e.), 189, 192, 200
Glossă (variantă): III: 275

H

Horia:I, 17 (t); 279 (c.e.), 309
Hai în codri la izvorul (versiune *Dorința):* II, 320 (t.)
Horiadele: I, 280

I

Iambul: II, 218 (t.); 378 (c.e.)
Iar când voi fi pământ (variantă *Mai am un singur dor):* III, 93 (t.); 293 (c.e.)
Iar fața ta e străvezie: I, 373; II, 151 (t); 340 (c.e.), 417; III, 195,262
Icoană și privaz: II, 113 (t.); 323 (ce), 315, 322, 350, 364, 426; III; 198, 209, 228, 230, 237, 253, 256, 264
Icoane vechi și icoane nouă: I, 295, II, 326
Idealul istoric al Rusiei: II, 326
Imitatorii (trad. din *Fabule* de Pfeffel): I, 359; III, 147 (t); 343 (c.e.)
Iubind în taină: II, 70 (t); 307 (c.e.)
Iubita vorbește: III, 253
Iubită dulce, o, mă lasă...: I, 111 (t.); 330 (c.e.), 329, 332
Iubitei: I, 109 (t); 329 (ce), 332; II, 336, 340
Iubito, dulce înger: I, 322
Izvor și râu (vezi *Coborârea apelor):* II, 313

Î

Împărat și proletar: I, VII, VIII, IX, XIV, 246 (t); 366 (c.e.), 309, 345, 354, 356; 11,314, 328; III, 201,226,227
În căutarea Șeherazadei: I, XI, 255 (t.); 373 (c.e.) II, 291

În fereastra despre mare (vezi *Din castel privind apusul):* II 391 (t.)
Înger de pază: I, 107 (t); 327 (c.e.), 303, 329, 356; II, 336,411
Înger și demon: I, 217 (t); 356 (c.e.), 345, 358; II, 336,411; III, 268, 311
Îngere palid...: I, 97 (t); 322 (c.e.), 309; II, 336
În liră-mi geme și suspin-un cânt: II, 72 (t.); 308 (c.e.), 335
În lumina albăstrie: II, 384 (t.)
În mări de Nord (vezi *în căutarea Șeherazadei):* I, 373
În ochii tăi citisem (vezi *Pe lângă plopii fără soț):* III, 325
Între pasări: II, 239 (t.); 389 (c.e.), 376, 383; III, 259
Întunericul și Poetul: I, 62 (t); 299 (c.e.), 301,303
În van căta-veți...: I, 321; II, 240 (L); 389 (c.e.), 388, 389, 393; III, 218
Învierea: II, 203 (t); 373 (c.e.)
Învierea (articol; și cu titlul Legenda lui Iisus): II, 373
În zadar în colbul școlii...: III, 58 (t.); 263 (c.e.)

J

Junii corupți: I, VI, 42 (t); 288 (c.e.); III, 250

Kamadeva: II, 153 (t.); 341 (c.e.), 311, 341, 383,384

La aniversară: III, 285
La Bucovina: I, 10 (t.); 277 (c.e.), 292, 336, 339
Lacul: II, 106 (t); 320 (c.e.), 335
La Heliade: I, XVI, 31 (t.); 283 (c.e.), 290, 339
La mijloc de codru des: II, 290, 369; III, 61 (t.); 266 (c.e.)
La moartea lui Eliade: I, 150 (t.); 337 (c.e.), 337
La moartea principelui Știrbey: I, 49 (t.); 295 (c.e.), 308
La mormântul lui Aron Pumnul: I, VI, XIII, XVII, 3 (t.); 267 (c.e.), 281, 286, 309
Lanțul de aur: I, VI, 270, 339
La o artistă: I 36 (t); 285 (c.e.), 286, 287, 301, 309, 339, 342
La o artistă: 1,45 (t); 291 (c.e.)
La quadrat: I, 98 (t.); 322 (c.e.)
Lasă-ți lumea ta uitată: II, 369, 387, 420; III, 127 (t.); 330 (c.e.)
La steaua: III, 129 (t.); 334 (c.e.), 206, 370
La un nou-născut (trad.): I, 359; III 178 (t); 349 (c.e.)
Le Baron de Trois-Etoiles (vezi *Petri-notae):* II, 377
Lebăda: I, 66 (t); 300 (c.e.)
Lectură: II, 188 (t); 366 (c.e.)
Leoaica și scroafa (trad. din *Fabule,* de Pfeffel): I, 359; III, 147 (t.); 343 (c.e.)
Lida: I, 21 (t); 280 (c.e.), 299, 303, 309; II, 393
Locul aripelor: I, VIII, IX, 85 (t); 303 (ce), 306, 309, 339; II, 336, 340
Luceafărul: I, V, VIII, XVII, 267,- 312, 319, 344; II, 303, 324, 359; III, 103 (t); 301 (c.e.), 189,207,300,325,336
Lui Samson Bodnărescu: II, 86 (t); 312 (c.e.)
Lumea îmi părea o cifră...: II, 121 (t.); 326 (c.e.)
Lumineze stelele...: II, 215 (t); 378 (c.e.)
Luna iese dintre codri: II, 300
Luna trece lin prin ceață: II, 344 (t.)

M

Mai am un singur dor: I, 360; II, 405, 421; III, 87 (t); 288 (c.e.), 190, 191, 192
M-ai chinuit atâta cu vorbe de iubire: II, 84 (t.), 312 (c.e.), 335; III, 312
Marta (vezi *De ce să mori tu?):* I, 303
Maria Tudor: I, 359; II, 88 (t); 313 (c.e.)
Marmură cu ochii negri (vezi *Scrisoarea V):* III, 259 (t), 261
Mănușa (trad.): III, 138 (t.); 399 (c.e.)
Medicul săracilor (trad.): III, 158 (t.); 346 (c.e.)
Melancolie: I, IX, 299, 325, 348; II, 102 (t); 317 (c.e.), 388; III, 234
Memento mori (Panorama deșertăciunilor): I, VII, VIII, IX, X, XV, 176 (t.); 345 (c.e.), 294, 305, 306, 333, 336, 348, 357, 358, 361, 369, 371, 374; II, 311, 330, 349, 389, 404; III, 198, 218, 225, 244, 246, 250,269,271
Mii de stele... dulce sară: II, 287 (t); 290
Milly: I, 365 (t), 360
Minte și inimă: I, XIV; II, 271 (t.); 421 (c.e.), 324; III, 257
Mira: I, 299, 348; II, 317, 329, 330, 393

Miradoniz: I, 124 (t.); 333 (c.e.), 330, 341, 352, 359; II, 291
Miron și frumoasa fără corp: I, VII; II, 47 (t); 304 (c.e.), 319, 420; III, 206, 331
Misterele nopții: I, XVI, 14 (t), 278 (c.e.), 339
Mitologicale: I, 230 (t.); 360 (c.e.); III, 281
Moarte, tu îmi pari... (vezi Scrisoarea I): III, 216 (t.)
Mortua est!: I, XVII, 104 (t.); 324 (c.e.), 309, 329, 339, 340, 341, 343, 348, 349, 363, 364; II, 328, 336, 340, 349, 405
Mureșanu - Tablou dramatic (1869): I, 70 (t); 301 (c.e.), 299, 308; II, 329, 330, 338; II, 279
Mureșanu (1876): I, VI, 281, 309, 334, 345; II, 134 (t); 329 (c.e.), 310, 333, 345, 373, 389, 391, 405, 406, 408, 422; III, 189, 209, 210, 218, 261, 264, 269, 270, 273
Murmură glasul mării: I, 253 (t); 371 (c.e.)
Mușat în biserică: III, 206
Mușat la domnie: III, 206
Mușat și cititorul de zodii: III, 206
Mușat și codrul: III, 206
Mușat și ursitorile: III, 24 (t.); 206 (ce), 266, 267
Mușat și vitejiile de pe cale: III, 206
Mușatin au crescut frumos și tare (variantă la *Mușatși ursitorile):* **III,** 206 (t.)
Mușatin și codrul: I, 294, 352; II, 306

N

N-am fost la înălțime (vezi *Ca o făclie...):* II, 329, 389, 392; III 210 (t), 267, 270, 297
Napoleon (vezi *Oda-în metru antic):* I, 263 (t.); 374 (c.e.)
Naturi catilinare (Geniu pustiu): I, IX
Necrolog (D. Petrino): II, 378
Nirvana (Rugăciunea unui dac): II, 399, 407
Noaptea...: I, 108 (t); 329 (c.e.); II, 336, 373,411,418; III, 200, 297
Noaptea potolit și vânăt: I, 309
Noi amândoi avem același dascăl: II, 251 (t.); 393 (c.e.)
Nu e steluță: I, 32 (t); 285 (c.e.), 285, 297, 305
Numai poetul...: I, 39 (t); 286 (c.e.)
Nu mă înțelegi: III, 12 (t.); 196 (c.e.), 222, 267,316
Nunta lui Brigbelu (vezi *Sarmis - Gemenii):* II, 397,413; III, 203, 319
Nu voi mormânt bogat (variantă *Mai am un singur dor):* III, 91 (t); 292 (c.e.)

O

O, adevăr sublime...: I, 261 (t); 373 (c.e.); II, 340; III, 256
O arfa pe-un mormânt: I, 229 (t.); 360 (c.e.)
Observăricritice: **II,** 369
O călărire în zori: I, XIII, 5 (t); 271 (ce) 278, 309, 348
O călărire-n zori (variantă): I, 272 „
Ochiul tău iubit: III, 99 (t); 298 (c.e.)
Ochiul tău iubit (variantă): III, 299 (t.)
O dată te văzusem: II, 129 (t.); 328 (c.e.)
Odă - în metru antic: I, VII, 329, 374; II, 373; III, 84 (t.); 280 (ce), 200, 209, 278
Odin și poetul: I, VII, 142 (t.); 336 (ce); II; 310, 326, 350,404; III, 230, 246, 310
O, dulce înger blând...: II, 149 (t.); 346 (c.e.), 336
Oliolio, codrușule: II, 421
O, mamă...:Il',323, 421; III, 9 (t.); *UO* (c.e.), 322
Ondina *(Fantazie):* I, XVI, 22 (t); 281 (ce), 309, 335, 339; II, 333
O,-nțelepciune, ai aripi de ceară: I, XVI; II, 236 (t.); 388 (ce), 398; III, 203
O, rămâi...: II, 228 (t); 384 (ce), 369, 370, 379, 383, 385
Oricare cap îngust: II, 210 (t.); 376 (ce)
Oricare altul: II, 376 (t.)
Oricât de mult am suferit: I, XIV; III, 102 (t); 300 (c.e.)
Oricâte stele..: II, 202 (t.); 373 (ce), 376, 377; III, 258, 259
Oriunde vom privi (trad.): III, 151 (t); 244

O scriere critică: I, 311, 318; II, 378
Os magna sonaturum: I, 283, 309
O stea prin ceruri: I, 67 (t); 300 (c.e.)
O, stingă-se a vieții...: II, 243 (t); 391 (ce), 329, 389, 391, 392, 398, 422; III, 203, 261,267,296,297
O stradă prea îngustă: II, 92 (t.); 314 (c.e.), 387
O, te-nsenină; întuneric rece...: I, 134 (t.); 335 (ce)
O, vin, în noaptea (vezi *O, vin pe marea...):* III, 208 (t.)
O, vin pe marea...: III, 29 (t.); 207 (ce)
O vreme ce trecând... (vezi *Scrisoarea I):* III, 219 (t.)

P

Pajul Cupidon...: II, 226 (t.); 383 (c.e.)
Patria vieţii e numai prezentul: II, 380 (t), 383; III, 227
Panorama deşertăciunilor (vezi *Memento mori):* I, 345
Pădure şi salon (vezi *Codru şi salon):* II, 358
Părea c-aşteaptă: II, 217 (t.); 378 (c.e.)
Pe aceeaşi ulicioară...: II, 230 (t); 386 (c.e.), 383
Pe gânduri ziua: II, 75 (t); 308 (c.e.), 327, 391
Pe lângă plopii fără soţ...: I, VII, XIV; II, 421; III, 123 (t); 324 (ce), 199, 203, 205,311,314,316,318,323
Pentru păzirea auzului (trad.): II, 314; III, 185 (t); 351 (c.e.), 199,203
Peste vârfuri: II, 170 (t.); 354 (c.e.), 290, 364
Petri-notae: II, 214 (t.); 377 (c.e.)
Pe un album: II, 213 (t); 376 (ce); III, 201, 259
Pierdut în suferinţa...: II, 112 (t.); 323 (c.e.), 322; III, 230, 296, 314
Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!: I, XIV; II, 108 (t); 322 (c.e.), 323, 335, 418; III, 190, 198, 203, 205, 270, 319
Planul lui Decebal: II, 349, 350
Plimbări noaptea (vezi *Pe aceeaşi ulicioară...):* II, 387
Poet: II, 76 (t.); 309 (c.e.), 322; III, 230
Poveste indică (trad.): I, 345, 356; II, 348; III, 183 (t); 350 (ce), 268
Povestea: I, 77 (t); 302 (c.e.), 292, 299, 303, 308, 354; II, 364
Povestea codrului: II, 194 (t.); 369 (ce), 287, 369, 370, 371, 372, 379, 384, 385, 403,405,425
Povestea Dochiei şi ursitorile: I, 294
Povestea magului călător în stele (vezi *Feciorul de împăratfără de stea):* I, 368
Povestea teiului: II, 196 (t.); 370 (ce), 412, 425
Povestea teiului (vezi *Făt-Frumos din tei):* II, 287
Preot şi filosof: III, 7 (t.); 189 (c.e.), 198, 267, 268
Prescurtare din „Odiseeia": II, 189 (t.); 367 (ce)
Principiul independenţei absolutului: III, 336
Prin nopţi tăcute: I, XVI, 53 (t.); 297 (ce), 309
Printre stânci de piatră seacă: I, 64 (t); 300 (ce), 299, 339
Privesc oraşul-furnicar: I, 239 (t); 364 (ce)
Pro domo: II, 425
Pustnicul: I, 148 (t); 337 (c.e.); II, 293, 324, 411; III, 235, 256 -

R

Rămâi deasupra-mi (vezi *Stai deasupră-mi):* III, 343 (t.)
Răsai asupra mea...: III, 21 (t); 202 (ce), 285
Răsunet - Iancu: I, 281
Renunţare: III, 68 (t); 267 (c.e.)
Replici: I, 57 (t); 298 (ce), 309; II, 316
Resignaţiune (trad.): III, 133 (t); 339 (ce)
Revars - asupra mea lumină lină (vezi *Răsai asupra mea):* III, 202 (t), 285
Revedere: II, 267 (t); 421 (ce), 369
Revista teatrală: II, 315
Rime alegorice: II, 11 (t); 291 (c.e.), 311; III, 240, 256
Rime simbolice (vezi Rime alegorice): II, 291
Rugăciune: II, 376; III; 259, 297
Rugăciunea unui Dac: II, 256 (t); 394 (ce), 311, 323, 410, 423, 424; III, 216, 270

S

S-a dus amorul...: III, 116 (t); 318 (ce), 203,207,270,272,314,316
Sala-i mare, strălucită: I, 321
Sara pe deal: I, VIII, XV, 140 (t.); 335 (ce), 343; III, 258
Sarmis: III: 70 (t.); 268 (ce), 195, 198, 253, 319
Sarmis-Gemenii: I, VIII, IX; II, 403, 404, 405,406, 409; III; 236, 268, 318
S-a stins viaţa...: II, 330, 389; III, 10 (t); 192 (ce), 329
Satira IV- Dalila: II, 376
Sauve qui peut (vezi *Pe un album):* II, 377 (t.)
Să cânte pe eroii (vezi *Scrisoarea III):* III, 247
Sărmanul Dionis: I, IX, 267, 333, 340, 342, 343, 345, 355, 356, 359; II, 291, 315, 332, 333, 336; III, 225
Sătul de lucru (trad.): III, 153 (t); 345 (c.e.)
Să ţin încă o dată...: II, 128 (t); 327 (ce); III, 207
Scrisoarea I: I, VIII, IX, 293, 326, 348, 352, 354; II, 338, 380, 390, 398, 399; III, 37 (t.); 211 (ce), 189, 198, 237, 272, 335

Scrisoarea II: I, XIV, XV, 336, 348; II, 307, 311,316, 322, 426; III, 41 (t.); 229 (c.e.),' 211,212,230,248,252,256
Scrisoarea III: I, VIII, XV, 348, 351, 354; III, 44 (t); 238 (ce:), 212, 234, 272, 313
Scrisoarea IV: I, 371; 310; III, 51 (t.); 252 (c.e.), 212, 235, 236, 238, 259, 270
Scrisoarea V (Dalila): I, XIV, XV; II, 307; III, 55 (t.); 258 (c.e.), 212, 267
Scrisorile (Satire): I, VIII, XV; II, 310; III, 209,211,212,238,259,290
Se bate miezul nopții: II, 148 (t.); 339 (c.e.), 330; III, 272, 278
Serata (vezi *Ondina):* I, 281
Serenadă (trad.): III, 157 (t); 346 (c.e.)
Singurătate: II, 199 (t); 371 (c.e.), 369, 372, 373, 418; III, 200
Skepsis (vezi *Memento mori):* I, 309, 345
Somnoroase păsărele...: II, 420; III, 85 (t.); 286 (c.e.)
Sonet la Carlotta Patti (vezi *La o artistă):* I, 291
Sonet satiric: II, 100 (t.); 316 (c.e.), 356
Speranța: I, XIV, 12 (t.); 277 (c.e.), 285, 342
Spiritul vieți noastre publice: III, 250
Spre suvenire - fratelui Gregoriu Dragoș: I, 16 (t); 279 (c.e.); 297
Stai deasupră-mi (trad.): III, 146 (t); 342 (c.e.)
Stăm în fereastra susă (vezi Lectură-variantă): II, 366 (t.)
Stau în cerdacul tău...: II, 250 (t); 393 (c.e.); III, 323
Steaua mării (drama ~) (vezi Cine-i): I, 299, 309
Steaua vieței: I, 100 (t.); 323 (c.e.), 309
Stele și flori (vezi *Când privești oglinda mării):* I, 297
Stelele-n cer: II, 373; III; 32 (t.); 209 (c.e.), 200
Stând cu șirul de imagini: II, 125 (t); 328 (c.e.)
Strigoii: I, 294, 336, 341, 357; II, 161 (t.); 347 (ce), 310, 324, 335, 345, 364, 405, 409, 418; III, 228, 234
Sub cerul plin de nouri: II, 254 (t.) 393 (c.e.)
Sună pietricică: II, 192 (t.); 368 (c.e.)
Sunt ani la mijloc: II, 263 (t.); 419 (c.e.)
Surorile (vezi *Tat twam asi):* I, 360
Sus în curtea cea domnească: I, 95 (t.); 321 (c.e.)
Sunt surori (vezi *Tat twam asi):* I, 360
Și dacă...: III, 125 (t); 328 (c.e.), 318
Ștefan și Ilie (proiect dramatic): III, 269

T

Tat twam asi: I, XIV, 342, 360; II, 376; III, 18 (t.); 200 (c.e.) 200, 227, 259
Tablou și cadru (vezi *Icoană și privaz):* II 323
Tăceți! Cearta amuțească: I, 284
Teatru de vară: I, XII
Teatrul românesc și repertoriul lui: I, 334; 11,311
Te duci...: II, 260 (t.); 416 (c.e.), 322, 323, 340,380,414
Tempora mutantur (vezi *Memento mori):* I, 345
Tendențe de cucerire: III, 347
Terține (vezi *Tu mă privești cu marii ochi...):* II, 325 (t), 324, 327
Tinerimea franțuzită: II, 326
Trecut-au anii..: II, 235 (t); 388 (c.e.), 394
Tu cei o curtenire...: II, 97 (t); 315 (c.e.), 324
Tu mă-ntrebi de ce-n călămări (vezi *Scrisoarea II):* III, 233 (t.)
Tu mă privești cu ochii mari...: II, 118 (t); 324 (c.e.), 316, 327

U

Umbra lui Istrate Dabija-voievod: II, 206 (t); 374 (c.e.)
Umbra mea: 1,281, 312
Umbre pe pânza vremii (vezi *împărat și proletar):* I, 367
Un câne-i omenirea: II, 242 (t); 390 (c.e.)
Unda spumă: I, 52 (t.); 297 (c.e.), 309, 399
Un luceafăr: II, 191 (t); 368 (c.e.), 290
Un om de stat (trad.): III, 149 (t); 344 (c.e.)
Un roman (vezi *Codru și salon):* I, 275, 358; II, 358, 359
Urechiada: 11,316
Urât și sărăcie: II, 247 (t); 392 (ce); III, 196,209,297
Ursitoarele: I, 294; II, 306; III, 260, 266
Ușoare sunt viețile multora: II, 245 (t); 391 (c.e.)

V

Valuri pe lac, stelele-n ceruri: II, 232 (t); 387 (c.e.)

Vanitas vanitatum omnia vanitas (vezi *Memento mori):* I, 345
Venere și Madonă: I, IX, XVII, 87 (t.); 304 (c.e.), 304, 309, 311, 341, 349; II, 412
Venin și farmec...: II, 127 (t.); 327 (c.e.), 335,412
Veneția. Sonet-Imitație: II, 418; III, 192, 193,194,195
Versuri cu unghii (vezi Scrisoarea II): III, 230 (t), 233
Viața (prelucrare): I, 367; III, 154 (t); 345 (c.e.)
Viața mea fu ziuă: I, 38 (t.); 286 (c.e.), 309
Viață bună vreodată: I, 310 (t.); TI, 309
Vis: II, 130 (t); 328 (c.e.)
Visele unei nopți de vară: III, 206
Visul unei flori:'l, 69 (t.); 301 (c.e.), 292
Visul unei nopți de iarnă: I, 287, 305, 339, 352; II, 341, 359; III, 190, 308
Vârful cu dor (trad.): II, 412,415; III, 289
Vorbește-ncet: II, 101 (t); 316 (c.e.)
Vremea și iubirea (trad.): III, 355 (t.); 357 (note)
Vre o zgâtie de fată: II, 205 (t); 374 (c.e.)
Zadarnic șterge vremea...: I, XIV; II, 83 (t); 311 (ce), 341,412; III, 195,270
Zboar-al nopții negru flutur: II, 233 (t.); 387 (ce); Iii' 330

POSTFAȚĂ

În cele ce urmează n-am să prezint ediția lui D. Murărașu. Ea este deja o carte de referință și, în consecință, se prezintă singură. N-am să-l prezint nici pe D. Murărașu, eminent eminescolog, pe care l-am cunoscut la debutul meu critic. Colaboram, atunci, cu Perpessicius în cadrul unui mic colectiv înființat pe lângă secția de Filologie și Literatură a Academiei. Scopul lui era să-l ajute pe marele editor în anevoioasa muncă de transcriere a textelor eminesciene. Statutul financiar al acestui colectiv era total himeric, dar, cum eram june și șomer, bucuria de a lucra de dimineața până seara în mica bibliotecă de manuscrise era mai mare și mai trainică decât disperarea materială ce însoțea aventura mea eminescologică. Atunci am remarcat, în mica sală de la etajul întâi al Bibliotecii Academiei, un domn cu părul alb și fața dârză, cu capul împins puțin înainte, în așa chip încât parcă omul te privea totdeauna de sus. Era mereu îmbrăcat în același costum închis, uzat dar decent, și nu lipsea nici o zi din bibliotecă. Când Perpessicius sau altcineva, nu mai știu bine, m-a prezentat domnului cu părul alb *și* fața dârză, am descoperit că D. Murărașu era un om plin de gentilețe și manifesta în relațiile cu tinerii cercetători o curiozitate și o curtenie pe care generația mea le pierduse deja. Biblioteca era pentru el, ca pentru mulți intelectuali din vechea generație, loviți necruțător de istorie, o oază... Dacă nu i-a putut totdeauna salva social, biblioteca i-a salvat cel puțin moralmente în vremuri foarte grele pentru ei și pentru noi, toți.

Nu cunosc bine biografia lui D. Murărașu. Din când în când îl întâlneam prin anii '60 și, în câteva rânduri, l-am publicat în *Gazeta literară* unde începusem să lucrez, ca redactor, după 1962. L-am pierdut, apoi, din Vedere și, după o vreme, am aflat că dispăruse așa cum trăise: cu discreție și bună cuviință.

*

Orice ediție din Eminescu ne pune în fața aceleiași dileme: ce ne place din Eminescu, ce primește, azi, sensibilitatea noastră, trecută prin poezia modernă și postmodernă, din acest mare liric apărut într-o epocă în care romantismul european abia se încheiase și simbolismul își anunțase deja prin Baudelaire primele acorduri?

Când eram adolescent, citeam *Luceafărul* și poeziile erotice; mai târziu am descoperit *Scrisorile* șlmarile poeme filosofice, am trecut, apoi, la *Odă în metru antic, Rugăciunea unui dac* și la micile poeme onirice cu accente baudelairiene și nervaliene, cum ar fi *Iar fața ta e străvezie.* Sub influența lui Cioran m-am întors, într-un timp, la *Rugăciunea unui dac* și la alte poeme în care negația lumii atinge

dimensiuni metafizice. Blestemele argheziene m-au trimis, din nou, spre Eminescu și cu ce uimire am descoperit în *Mureșanu* și *Gemenii,* mai ales în ultimul poem, forța imprecației romantice, blestemul ca discurs magic extins asupra întregului univers! Un Eminescu nebănuit, cu o imaginație colosală și un limbaj sensibil concretizat iese din aceste poeme ample, demonstrative, imperfecte.

Azi le citesc pe toate cu o stare de spirit pregătită de poezia modernă și postmodernă. A zis bine cine a zis că apariția unui poet original schimbă ceva esențial în trecutul unei literaturi. Schimbă, mai întâi, sensibilitatea cititorului de poezie și, în funcție de ea, schimbă ierarhia valorilor anterioare. Faptul se verifică și în poezia românească. După Arghezi, Blaga, Barbu, critica literară a început să-l citească altfel pe Eminescu și, căutând un Eminescu nou, a descoperit pe poetul postumelor, spiritul bolnav de incompletitudine (boală tipic romantică), autorul marilor proiecte sociogonice și metafizice. Eminescu din *Viața si Opera lui M. Eminescu* (G. Călinescu) este, dincolo de intuițiile criticului, produsul acestei stări noi de lectură sau, mai bine zis, este expresia acestei noi trepte de cultură a sensibilității critice. Generațiile anterioare primiseră și acceptaseră imaginea fixată de Maiorescu: un Eminescu „eterizat sub forma mai senină a melancoliei", un poet de o seninătate abstractă, ridicat din contingent spre *înalta abstracțiune* a conceptelor prin contactul lui cu „acel cuprins ideal al culturii omenești" (filosofla și literaturile antice și moderne), în fine, un Eminescu „om al timpului modern", sub protecția căruia începe secolul al 20-lea românesc. Cine nu-și amintește admirabilul sfârșit-profetic al articolului din 1889, *Eminescu și poeziile lui?!:* „Pe cât se poate omenește prevedea, literatura literară poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești". Previziuni în parte, adeverite. Poezia românească a pornit, într-un chip sau altul, de la Eminescu, chiar și atunci când s-a îndepărtat de el (cazul simbolismului, cazul Blaga, cazul - mai complex - al inclasabilului Arghezi). Eminescu a devenit un model și, cu timpul, un mit al spiritualității noastre.

În 1975, C. Noica pune în discuție pe criticii literari care au privit cu ochi de „alexandrini" pe Eminescu (inclusiv pe G. Călinescu) și cere ca poetul să nu fie judecat, ci *cuprins.* Căci numai cuprinderea ne arată că ceea ce este Goethe pentru germani este Eminescu pentru noi, românii: „conștiința noastră cea mai bună". Filosoful vrea să publice, într-o ediție facsimilată, caietele lui Eminescu și câtva timp duce o campanie în acest sens, încercând să-i convingă pe editorii de atunci (prin anii '70) că este vorba de un act fundamental pentru cultura română. N-a reușit. A rămas doar proiectul lui și a rămas studiul *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești,* cu formule norocoase care au intrat numaidecât în folclorul publicistic: *partea noastră cea mai bună, omul deplin, omul total al spiritului românesc, magia informului, larvarului și a originarului etc.* Noica pune în fața poeților contemporani - și aceasta este, poate, contribuția lui esențială în problema Eminescu - imaginea unui geniu pregătit de o mare cultură. Dovada acestui efort colosal al spiritului poetic de a cuprinde și de a înțelege totul, inclusiv necuprinsul și neînțelegerile lumii - o constituie cele 15 000 de pagini din caietele lui Eminescu pe care filosoful vrea

cu orice chip să le pună sub ochii sceptici și superficiali ai contemporanilor săi. Se va produce, atunci, o descurajare, o rușinare a spiritului facil și se va naște, poate, o râvnă nouă și sănătoasă pentru cultură: „Gândindu-se la Socrate, oamenilor le-a fost rușine, pur și simplu, să-și spună filosofi. Credem că la fel trebuie să te încerce sfiala în țara lui Eminescu (...) să fii poet". Trebuie spus că, deși o bună parte din cele 15 000 de pagini a fost tipărită, sfiala poeților români nu s-a manifestat. Nimeni, după știința mea, n-a renunțat în timpurile noastre de a fi poet din teama (și rușinea) de a fi comparabil cu autorul *Odei în metru antic.* Și nu va renunța, probabil, nici de aici înainte. Cât despre comentatorii alexandrini, rolul lor, am impresia, nu s-a încheiat în cultură. Pe măsură ce Eminescu *va fi cuprins,* se va manifesta, nu am nici o îndoială, și dorința de a cântări estetic creațiile omului total al culturii românești. Este ceea ce au făcut și vor face și de aici înainte criticii literari, acești indivizi curioși care, neajungând la concept, caută să pătrundă și să definească, în limbajul lor, fantasmele din jurul conceptelor poetice.

Ce alegem, azi, din Eminescu, ce ne place încă din poemele pe care, de mici, le-am învățat pe de rost?. Am făcut, repet, această experiență de mai multe ori și când, cu câtva timp în urmă, am deschis din nou ediția Perpessicius și câteva zile în șir *m-am odihnit,* vorba filosofului, în Eminescu, am constatat că gustul meu nu s-a modificat prea mult de la penultima lectură integrală. Preferințele mele sar și acum peste poemele pregătitoare din adolescență și încep cu *Venera și Madonă* și *Mortua est,* nu ocolesc nici *Epigonii,* poem polemic și didactic, cu o retorică într-o oarecare măsură obosită. Indignarea din partea a doua atinge însă accente puternice și lirismul sarcastic, cu nuanțe biblice, este copleșitor. Este, poate, la mijloc și obișnuința, dar când privirea cade pe versul știut și răs-știut: „Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite, „...mecanismele interioare ale imaginației se pun în mișcare și spiritul critic este uluit de forța cu care se rostogolesc în ritmuri accelerate imaginile unei teribile mânii... Ce mai contează banalitatea dialectală a unui cuvânt *(repejune),* când există versul extraordinar „noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri"? și încă altele care au intrat în memoria noastră și revin acum în timpul lecturii, proaspete și culpabilizante ca versetele din *Vechiul Testament?!* O formidabilă retorică a negației însuflețește această antiteză pe care Eminescu o reia în două din *Scrisori* (a II-a și a III-a) și, sub forme mai voalate, în numeroase alte poeme, acolo unde trecutul și prezentul stau, ireductibil, față în față. Scepticismul coboară până la rădăcinile existenței si atrage totul într-o negație vehementă, demonstrativă, pierdută într-o uriașă scârbă de lume:

„Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
Unor lucruri nexistente; carte tristă și-ncâlcită,
Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.
Ce e poezia? Înger palid cu priviri curate,
Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărâna cea grea."

Cu *Venera și Madonă* (1870) și *Mortua est* (1871), Eminescu intră în ceea ce Maiorescu și G. Călinescu considerau a fi - după vorba celui din urmă - «materia de temelie" a poetului, adică vocația uranică și frica de disoluție. Însă

ce se simte întâi în poem este o tonalitate nouă. Este prima oară când ea se exprimă elocvent într-un poem integral realizat estetic. Descoperim aici un stil al construcției lirice, o muzică inconfundabilă a versurilor, un număr de simboluri și, desigur, o relație specifică între ele. Eminescu începe să devină cu adevărat eminescian. În *Venere și Madonă,* discursul se *bazează,* pe o antiteză abstractă: (a) Venera („ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este"), îndumnezeită de artă (Rafael) și devenită, astfel, arhetip al femeii sublime cu contingențe mistice - „Madona Dumnezeie" și (b) femeia stearpă, „fără suflet, fără foc", produs imperfect al realului. Mai este un subiect în acest discurs și anume poetul-îndrăgostit, autorul, în fapt, al discursului amoros și tăgăduitor. Confesiunea lui are tonalități variate si o organizare aproape didactică: definirea, întâi, a arhetipului în culori divine, după care urmează momentul negației; este celălalt termen al comparației, femeia crudă și seacă peste care, neștiutor, îndrăgostitul a aruncat „vălul alb al poeziei"...

Ca totdeauna la Eminescu, negația are o mai mare forță lirică. Portretul bacantei adună toate invectivele lumii și prin contrast (în fapt acesta este elementul esențial al poemului) se simte artistul, detașarea lui de nimicurile vieții, atitudinea hiperioniană, în față aici. Negația este dublată și, într-un anumit sens, subminată de orgoliul creatorului care a făcut dintr-o femeie coruptă o sfântă, dintr-o bacantă o Madonă, dintr-o palidă ființă cu suflet de venin o zeitate.Orgoliul merge atât de departe încât cel ce pune în scenă contradicția fundamentală dintre artă și obiectul ei din sfera realului riscă o comparație pe care artiștii ezită de regulă s-o facă: „O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezeie,,... O înfumurare însă acceptabilă, o închipuire care ridică mica dramă sentimentală într-un plan superior al negației.în fond, vina femeii este aceea de a nu se potrivi cu mitul făurit de timpurile îndepărtate și reluat de marea artă. O indignare, am putea spune, sublimă, o învinuire care nu descalifică obiectul și, după ce antiteza s-a consumat și demonstrația a fost făcută, discursul vine cu negația negației și propune ideea izbăvitoare și purificatoare a iubirii. Efectul liric este remarcabil. După atâtea tensiuni acumulate, după o demonstrație nimicitoare, acuzația este retrasă și tăgăduitorul cere în genunchi iertare. Demonul capătă acum înfățișări sublime și îndrăgostitul face jurământ de credință:

„Plângi copilă? -C-o privire umedă si rugătoare
Poți din nou zdrobi și frânge apostat-inima mea?
La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-adânci
ca marea
Și sărut a tale mâne, și-i întreb de poți ierta.

Șterge-ți ochii, nu mai plânge... A fost crudă-nvinuirea,
A fost crudă si nedreaptă, fără razem, fără fond.
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sântă prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond."

G. Călinescu este de părere că numai aceste două strofe sunt „întrucâtva vrednice de poet, deși sufocate de vorbe inutile". Nu are dreptate. Poemul în

totalitate este demn de talentul poetului și place și azi, la lectură, prin amestecul de naivitate și indignare, de *cântare plângătoare* și manifestare juvenilă a orgoliului. Versurile sunt admirabil tăiate și micile aglomerări de epitete nu tulbură curgerea lor muzicală. În celălalt poem *(Mortua est),* vocația uranică de care vorbește G. Călinescu este palidă și convențională (copila moartă se ridică la ceruri și trece pe sub arcuri zidite din stele și prin râuri de foc cu poduri de-argint!), în schimb, viziunea morții cosmice este pregnantă. Ea anunță o linie puternică și roditoare a lirismului eminescian. I se asociază neîncrederea în perfecțiunea creației divine și, consecință firească, negația lumii. Moartea este un act absurd și, dacă este absurd, asta înseamnă că lumea nu are sens. Dumnezeu este absent așadar din lanțul cauzalităților sau s-a retras din lume, căci semnele lui nu se văd. Poetul ajunge la o teribilă apostazie:

„A fi? Nebunie și tristă și goală;
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic.
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic. "

Este de remarcat că în această fază în care eminescianismul explodează pur și simplu în poezie, aducând un mare număr de mituri și fantasme până atunci necunoscute în literatura română, sunt câteva motive și scenarii lirice care se repetă. Nu pot și nici nu mi-am propus să le reconstitui în această postfață care, repet, nu vrea să justifice estetic poezia lui Eminescu, vrea doar să explice într-o oarecare măsură rațiunea opțiunii critice.

Este foarte greu de compartimentat o operă lirică atât de vastă, dar dacă acceptăm că orice împărțire este imperfectă și nu are alt rost decât acela de a facilita studiul, putem spune că poezia lui Eminescu se concentrează în jurul a opt mituri care vin și dispar pentru a reapărea, în alte poeme, sub înfățișări și cu conotații schimbate. Ele comunică între ele și adeseori fără de veste își schimbă locul într-un discurs în care amănuntul este observat din unghi cosmic. Este, întâi, *mitul nașterii si morții universului,* acela din *Memento Mori, Mureșanu, Gemenii, Rugăciunea unui dac, Scrisoarea I* etc. „Mașinăria lumii" este văzută de sus, filosofic, începând cu momentul genezei si încheind cu stingerea imaginată de un poet al apocalipsului. Al doilea mit, legat de cel dinainte, este *mitul istoriei.* „Mașinăria lumii" este judecată, acum, în perspectivă istorică și cu criterii morale. De la *Epigonii* și *Împărat și proletar* până la *Scrisoarea a III-a* poemele explică mersul lumii și sunt organizate pe ideea unei incompatibilități fundamentale: aceea dintre plenitudinea și înțelepciunea trecutului și căderea prezentului. Un Eminescu satiric, vizionar, poet al unei imense scârbe sau, dimpotrivă, înflăcărat apărător al valorilor tradiționale, se manifestă în interiorul acestui vast spațiu liric care adună un număr mare de teme si fantasme. În raport cu miturile anterioare este și al treilea, *mitul dascălului* (înțeleptul, magul) care știe să citească semnele întoarse din cartea lumii și apără legea veche. El este urmașul zeilor din timpurile mitice și trăiește într-o peșteră misterioasă sau în umbra zidurilor egiptiene. Aici își află loc (aici și în vecinătatea miturilor citate mai înainte) metafizica negației absolute din *Rugăciunea unui dac,* blestemul din *Gemenii* sau rugăciunea teribilă din *Andrei*

Mureșanu, sub presiunea răului universal și a corupției istorice. Al patrulea mit eminescian este *mitul erotic* cu nuanța idilizantă din micile poeme bucolice și cu aceea filosofică din *Luceafărul.* Expresia lui este variată, și într-un loc sugerează voluptatea adormirii, în altul melancolia incompatibilității dintre bărbat și femeie, nostalgia neîmplinirii, chinul dulce, oximoronic. Urmează *mitul oniric* (al cincilea, deci, în numărătoarea mea) și el însuflețește poemele și prozele care imaginează lumile posibile, spațiile cosmice, tărâmurile în care stăpânește o altă ordine și crește o altă floră; Aici se desfășoară existențele paradisiace care scapă de mașinăria lumii istorice. Un nume trebuie găsit pentru alt mit (al șaselea), acela care sugerează, la Eminescu, existența unui spațiu de securitate pentru spiritul romantic bolnav de nemărginire, ostil față de limitele existenței mărunte. Să-i spunem, poate, *mitul întoarcerii la elemente, bazat* pe ideea „recosmicizării" omului. Codrul este un element recurent în acest posibil spațiu de securitate. Peisajul nu-i numai o stare de suflet, este și locul în care spiritul romantic regăsește ritmurile marelui univers. Următorul mit (al șaptelea) exprimă poziția și rostul creatorului în raport cu toate celelalte experiențe ale spiritului. *Mitul creatorului,* deci, și filosofia lui de existență. *Odă în metru antic* și *Luceafărul* sunt poeme tipice pentru această categorie, deși formele lor lirice sunt atât de diferite. Este, în fine, și un mit al poeziei care se manifestă sub două înfățișări: prima e directă, explicită (poezia ca temă de reflecție în poem; poetul care pune „haine de imagini pe cadavrul trist și gol"), iar a doua - și aceasta este esențială - este indirectă, ca expresie a unei muzicalități interioare profunde, un orfism generalizat,o muzică inconfundabilă care devine semnul de identitate al eminescianismului; ideile, stările de suflet, un mod de a fi în lume, viziunile, miturile de care am vorbit până acum, toate vin și se pierd într-un discurs esențialmente muzical. Obiectele materiale trec, înainte de a ajunge în poem, printr-o invizibilă *cameră de muzică.* Poezia este înainte de orice o muzică încorporată în limbaj. Universul există ca să justifice apariția acestei *Cărți a Sunetelor* care se armonizează.

Încerc să privesc poemele lui Eminescu prin fereastra acestor mituri fundamentale. Adevărul este că toate simbolurile se amestecă în aceste poeme ample și chiar în micile (ca întindere grafică) poeme cristalizate, marile mituri se aglomerează. Pentru aceasta orice pretext este bun. *La moartea lui Neamțu* (1870) este, în chip evident, un poem ocazional. O meditație în marginea unui eveniment trist. Poetul îl folosește însă pentru a judeca *mașinăria lumii,* de care vorbeam înainte. Și o face în termenii unui lirism vizionar, superior sarcastic, cu o negație abstractizată, filosofică. Ce este omul, ce valoare are existența lui, ce-a rămas din tot ce-a fost bun și frumos? Întrebări umilitor de simple, la îndemâna oricui. Eminescu găsește definiții tulburătoare pentru spirit („moartea e un caos de lumină", „de lemnoasa mân-a morții inima e stoars-acum") și, din reflecția în jurul *nimicului* și a neputinței de a înțelege mecanismele lumii, scoate câteva versuri memorabile. Ele se grupează, în final, în jurul unei idei cu o largă circulație în literatura europeană: viața este vis, lumea este un vis al morții eterne:

„În zădar ne batem capul, triste firi vizionare,
Să citim din cartea lumei semne ce noi nu le-am scris,
Potrivim șirul de gânduri pe-o sistemă oarecare,

Măsurăm maşina lumei cu acea măsurătoare
Şi gândirile-s fantome, şi viaţa este vis."

Dar ceea ce este aici relativ simplu şi formulat în versuri concentrate capătă extindere şi se manifestă în vaste panorame în poemele ulterioare. Tema *maşinăriei lumii* este cercetată în mai multe feluri, de la ironia metafizică (râsul filosofic al romanticilor), la viziunea stingerii lumii. Sunt câteva scenarii pe care poetul le utilizează. Unul este acela, s-a văzut, din *Epigonii,* reluat în *Scrisoarea a II-a,* în *Scrisoarea a III-a* etc. Altul, mai descriptiv, hugolian, se desfăşoară în ritmurile unui mare fluviu. Este formula din *Panorama deşertăciunilor, Povestea magului călător în stele, Strigoii, Gemenii* şi din alte poeme ample, cu elemente epice, cu personaje-simboluri sau personaje-mituri, plasate de Eminescu în mai multe spaţii culturale şi în mai multe mitologii, de la zeii egipţieni la zeii nordici. Nu este ignorat Zamolxis şi, în *Luceafărul,* este adus în scenă chiar Demiurgul... Când recitim, acum, aceste poeme sincretice, în care găsim mai toate fantasmele unui romantism spiritualizat, sensibilitatea noastră vibrează mai tare în faţa momentelor de negaţie. Ea este surprinsă de forţa şi originalitatea lirică ce există în fragmentele despre moartea universului. Iau exemplul ultimei părţi din *Memento Mori.* Este o imagine fastuoasă a morţii: în doma cerurilor vuiesc tunete, stele cad şi în cădere dezagregă alte lumi,clopote mari de jale bat asurzitor, în catapeteasma lumii soarele se îngălbeneşte, fulgerele îngheaţă în aer... Pe scurt, bătrâna lume se sfarmă şi ea provoacă un spectacol poetic măreţ:

„C-a venit domnia morţii, sfărâmând bătrâna lume -
Stele cad şi în cădere alte lumi rup cu lovire;
Într-a cerurilor domă tunetele să vuiască
Ca mari clopote de jale, fulgere să strălucească
Ca făclii curate, sfinte pe pământu-nmormântat.

Marea valur'le să-şi mişte şi să tremure murindă,
Norii, vulturii muriumbrii, a lor aripi să-şi aprindă,
Fulgeri rătăciţi s-alerge spintecând aerul mort;
În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,
Ai peirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort...

Fulgerele să îngheţe sus în nori. Să amorţească
Tunetul şi-adânc să tacă. Soarele să pâlpâiască,
Să se stingă... Stele-n ceruri tremurând să cadă jos;
Râur'le să se-nfioare şi-n pământ să se ascunză
Şi să sece-a lumei faţă, să se facă neagră. Frunze
Galbene, uscate, cerul lumile să-şi cearnă jos.

Moartea-ntindă peste lume uriaşele-i aripe:
Întunericul e haina îngropatelor risipe,
Câte-o stea întârziată stinge isvorul ei mic.

Timpul mort şi-ntinde membrii şi devine veşnicie.
Când nimic se întâmpla-va pe întinderea pustie
Am să-ntreb: Ce-a rămas, oame, din puterea ta?
-Nimic!!"

Oricine vede că tabloul acestei stingeri cosmice îl prefaţează pe acela, mai concentrat şi mai şlefuit poetic, din *Scrisoarea I.* Extincţia este sugerată prin aceleaşi elemente (planeţii îngheaţă şi, scăpaţi de frânele luminii, *cad* haotic în spaţiu, catapeteasma lumii se înnegreşte, totul se pregăteşte să reintre în eterna pace). O metaforă este, aici, memorabilă: aceea a timpului mort care se dilată şi devine eternitate: „Timpul mort şi-ntinde trupul si devine veşnicie". Dar să revenim la imaginea sclipitoare a agoniei cosmosului şi a desfacerii maşinăriei lumii din *Memento Mori.* Ea are un evident suport filosofic. Comentatorii de până acum ai lui Eminescu i-au arătat sursele. Lumea este condusă de rău şi de ură (tabloul dramatic *Andrei Mureşanu,* 1871; *Împărat şi proletar,* 1874; *Preot şi filosof,* 1874), lumea este un vis si visul este proiecţia morţii implacabile şi veşnice, oamenii sunt „copiii nimicniciei", urmaşii lui Cain, arta înfrumuseţează şi sublimează nimicul, femeia calpă, contingentul mizerabil... Dacă răul este „colţul vieţii" şi fiindcă „ţinta lumii este rea", iar universul întreg este praf, vizionarul sumbru Mureşan, „sfărâmător de lume", cere moartea gintei sale. Decât o soartă rea, mai bine o dispariţie glorioasă;

„Decât o viaţă moartă, un negru vis de jele,
Mai bine stinge, Doamne, viaţa ginţii mele,
Decât o soartă aspră din chin în chin s-o poarte,
Mai bine-atingă-i fruntea suflarea mării moarte!"

Din aceste dezastre profită, în continuare, poezia. Eminescu sileşte limba română să primească marile viziuni, miturile, conceptele esenţiale şi să le traducă într-o figuraţie lirică formidabilă chiar şi în poemele lui demonstrative, didactice *(Memento Mori, Gemenii, Scrisori). Rugăciunea unui dac* este, îmi dau seama de-abia acum, capodopera acestui nihilism filosofic teribil, contrazis de vitalitatea şi originalitatea lirică din interiorul expresiei lirice.înţeleg de ce poemul place scepticului Cioran („expresia exasperantă, extremă, a neamului valah, a unui blestem, fără precedent"). Este o călătorie a spiritului romantic la capătul negaţiei. Este punctul cel mai înaintat într-o metafizică a haosului şi a disperării. Setea de repaos se însoţeşte cu un extraordinar blestem întors spre rădăcinile fiinţei:

„Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvânteze pe cel ce mă împila,
S-asculte orice gură, ce-ar vrea ca să mă râdă,
Puteri să puie-n braţul ce-ar sta să mă ucidă,
Ş-acela între oameni devină cel întâi
Ce mi-a răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pân' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec,

Că-n orice om din lume un dușman mi se naște,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște,
Că chipul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o -
Când ura cea mai crudă mi s-a părea amor...
Poate-oi uita durerea-mi și voi putea să mor.

Străin și făr' de lege de voi muri - arunce,
Nevrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce,
Ș-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmute cânii, ca inima-mi s-o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față,
Îndură-te, stăpâne, și dă-i pe veci viață!

Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.
Să cer a tale daruri, genunchi și frunte nu plec,
Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec,
Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă
Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!"

Versurile acestea îi par lui G. Călinescu declamatorii și abstracte, „de o vorbărie absurdă" *(Opera lui M. Eminescu, II,* 1970, p. 409). Le prefera pe acelea din *Gemenii.* O judecată atât de aspră este de neînțeles. „Vorbărie absurdă" această deznădejde împietrită în sarcasm, acest psalm întors, cotropit de zădărniciile și cenușa lumii?! N-am impresia. Dar să revin la *Gemenii* și la blestenul lui Sarmis care este, într-adevăr, remarcabil și anunță pe Arghezi. La Eminescu, se impune prin capacitatea de invenție lirică și limbajui de o surprinzătoare plasticitate:

„Ș-acum la tine, frate, cuvântul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți sece, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvântul gurii proprii, auzi-l tu pe dos
Și spaima morții între-ți în fiecare os.
În orice om, un dușman să știi că ți se naște,
S-ajungi pe tine însuți a nu te mai cunoaște,
De propria ta față, rebel, să-ți fie teamă.
Și somnul - vameș vieții - să nu-ți mai ieie vamă.
Te miră de gândirea-ți, răsai la al tău glas
Încremenește galben la propriul tău pas,
Și propria ta umbră urmând prin ziduri vechi,
Cu mâinile-ți astupă sperioasele urechi,
Și strigă după dânsa plângând, mușcând din unghii
Și când vei vrea s-o-njunghii, pe tine să te-njunghii!...
Te-aș blestema pe tine, Zamolxe, dară vai!

De tronul tău se sfarmă blăstemul ce visai.
Durerile-mpreună a lumii uriașe
Te-ating ca și suspinul copilului din fașe.
Învață-mă dar vorba de care tu să tremuri,
Sămănător de stele și-ncepător de vremuri".

Să auzi cuvântul numai pe dos, să ți se îngălbenească sufletul, să-ți sece ochii din cap, să-ți intre frica de moarte în oase, să ai în orice om un dușman, să te usuci pe tron și să ajungi o stafie... arată o imaginație lirică productivă. Eminescu introduce toate acestea într-o metafizică profundă (metafizică tipic poetică, aceea care pune în discuție fundamentele lumii). Ea se desfășoară aici, repet, într-un scenariu epic și atinge un mit răspândit la romantici: mitul cainian, problematica dublului, fantasma damnării individului.în același fel este tratat și alt mit (Orfeu și Euridice) în *Strigoii,* cu note de eres popular, tablouri întunecate, fugi și reverii romantice și, la urmă, cu filosofia preotului-mag care este un sol al înțelepciunii vechi și durabile. Acest strat al lirismului eminescian nu s-a învechit, chiar dacă spiritul nostru, corupt de atâtea modernități, primește cu dificultate succesiunea atâtor scene doveditoare, ampla desfășurare de fapte lirice.

În contrast, de pildă, cu lirismul grav și adeseori oniric de dinainte este poezia erotică din *Floare albastră, Făt-Frumos din tei, Lacul, Dorința, Atât de fragedă* etc, în care domină fragilitatea și transparențele lumii materiale. O poezie mozartiană, în ritmuri alerte, alteori o poezie îngândurată, melancolizată, în tonalități moi. Poate fi determinată aici o posibilă poetică a grațiosului și poate fi determinat chiar un spațiu de securitate caracteristic pentru lirismul lui Eminescu. Cu tot ceea ce asociază el: codrul ocrotitor, lacul, *somnia* și reintrarea în ritmurile cosmosului.Purificat, eliberat de alianțele epice și de o filosofie uneori prea demonstrativă, poezia merge, aici, spre esențe, spiritualizează emoția si dă un sens specific noțiunii de dor (pe care a analizat-o bine, în studiul său din 1930, Tudor Vianu), de abstragere din lume si de suferință romantică.La capătul acestui lirism existențial se află melancolia și singurătatea geniului din *Odă(în metru antic).* Poem extraordinar din care pleacă, probabil, poezia modernă românească:

„Nu credeam să-nvăț a muri vrodată;
Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei nălțăm visători la steaua
Singurătății.

Când deodată tu răsărișI în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce...
Pân-în fund băui voluptatea morții
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară-mi ochii turburători din cale,
Vino iar în sân, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniştit, pe mine
Mie redă-mă!

- un poem cu altă tonalitate şi în alt stil decât acela cu care ne-a obişnuit Eminescu. Nichita Stănescu spune într-o respirare de-a lui că din versul liminar al *Odei* (care arată şi o performanţă prozodică, o înlănţuire de trei verbe) începe *poezia metalingvistică,* adică aceea care nu se mai bizuie pe morfologia sau sintaxa versului, ci pe altceva, nedefinit şi straniu... Este un fel de a numi simplitatea maiestuoasă a unui limbaj rece şi impunător ca marmura. Este potrivită, aici, o formulă care a fost folosită în cazul Valery: *un uragan înmărmurit.* Este impresia pe care o lasă şi *Oda* eminesciană care, se ştie, a pornit prin a celebra pe Napoleon, un erou al armelor, şi a devenit o odă a geniului singur, mistuit de propriul vis, o rugă abstractă... Stilisticienii (precedaţi de G. Ibrăileanu şi stimulaţi de T. Vianu) semnalează, în legătură cu structura poemului, trecerea de la stilul figurat *(imagé)* din lirica explozivă de tinereţe, la un discurs în care dominante sunt ceea ce în limbaj structural se *cheamă figurile gramaticale* (figurile de structură). O schimbare se petrece, dovedeşte Ioana Em. Petrescu *(Modele cosmologice şi viziuni poetice,* 1978), şi în privinţa limbajului.în faza *Odei în metru antic,* epitetele morale şi fizice sunt abandonate şi încep să devină recurente valorile negative, un prim semn de modernitate.

Ceea ce este sigur e faptul că poemul tulbură, întâi, prin mândra lui suferinţă, prin expresia unei superioare întâlniri a spiritului cu *nepăsarea tristă.* Asta vrea să spună abstragerea geniului, triumful spiritului care îşi învinge, prin chiar faptul de a-l gândi şi a-l cuprinde, tragicul existenţei. Ce splendid sună şi cât de adânc răzbat în fiinţa noastră pieritoare, înfricoşată de moarte, aceste propoziţii de o simplitate nefirească. Mai este ceva ce scoate în prim plan acest poem şi atinge sensibilitatea noastră: indeterminarea obiectului liric. Cine urmăreşte, în variantele date de Perpessicius, evoluţia *Odei,* observă progresiva ei detaşare de o cauzalitate precisă şi de un obiect de referinţă determinant. Forma ultimă este de o ambiguitate perfectă. Care este sursa acestei dureri atât de adânci şi aşa de copleşitoare? Cititorul, obişnuit cu suferinţa erotică a poetului, bănuie că ataraxia (nepăsarea tristă) are o cauză lumească. Câteva versuri îl încurajează în acest sens: „suferinţă tu, dureros de dulce", ,jalnic ard de viu chinuit ca Nessus"... şi toată strofa a treia... o iubire neîmpărtăşită, trădată sau pierdută ar putea fi, dar, punctul de plecare al acestei însingurări cosmice. Implicarea erosului este posibilă, dar, dacă urmăreşti cu mai mare atenţie accentele poemului, vezi că chietudinea, durerea rece şi mândră, dorinţa de a intra în repaosul etern, voluptatea morţii şi toate celelalte nuanţe duc gândul spre o suferinţă cu cauzalităţi misterioase de ordin ontologic. Este în discuţie poate chiar tragicul existenţei şi, în mod cert, nu este absentă nici varianta

hiperioneană a suferinței întâlnite în mai toate versurile din această perioadă... Nu scapă, apoi, paradoxul pe care este construită această *odă,* și anume nepotrivirea între sensul enunțului și expresia lirică a enunțului.Poemul reclamă o mare combustie interioară („pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări"), suferințe insuportabile, un chin, în fine, fără capăt, în timp ce limbajul care exprimă toate acestea este bine măsurat, fără ornamente, abstract și rece ca flăcările albastre care se ridică din comorile ascunse în pământ. Sau ca și când, peste o groapă de jăratic, ai arunca plăci groase de marmură. Nimic nu răzbate la suprafață din temperatura interioară. Acest contrast este izbitor în poem și întărește impresia de confesiune purificată, spiritualizată. Prin ea, Eminescu deschide cu adevărat (avea dreptate Maiorescu) o poartă spre lirica secolului nostru.

N-aș vrea să părăsesc însă sfera lirismului erotic fără a aminti două poeme pe care, de regulă, critica eminesciană le ocolește. Unul este *Icoană și privaz* și a fost scris, după indicația dată de Perpessicius, în 1876. Un an bun pentru poetul Eminescu, o fază de expansiune în creația sa (faza ciclului veronian). Poemul citat nu face parte din seria capodoperelor și, când îl recitești cu atenție, vezi că multe versuri sunt de umplutură și voința de demonstrație acoperă în parte lirismul profund. Îmi place, cu toate acestea, acest poem tezist, organizat după modelul *Veneră și Madonă:* fantasma, întâi, a femeii care adună o parte din păcatele lumii și, la sfârșitul discursului (căci poemul este, în sens propriu, un discurs cu multe incongruențe!), sensul demonstrației se schimbă și din negațiunea strategică iese o abdicare definitivă în fața sentimentului. Inchizitorul îndrăgostit se predă, pur și simplu, victimei sale:

„Copil cu gura caldă, cu piciorușe reci.

Întorc spre tine capul, privesc fără de saț,
Cu gura de-al tău umăr încet și trist șoptesc:
- Ești prea frumoasă, Doamnă, și prea mult te iubesc!"

De-ar fi numai această răsturnare n-ar fi nimic nou și poemul, notabil în plan estetic prin câteva fragmente, n-ar merita o analiză specială. în fapt, tema esențială în *Icoană și privaz* nu este femeia, ci poezia. Femeia are, aici, un nume, Ana, și ea este învinuită cu oarecare delicatețe. Lipsește, oricum, nota de cruzime din alte poeme. Ana are fața de marmură, sân alb de ceară, obraz zâmbitor și un aer „timid, suferitor, nemărginit de gingaș, nemărginit de blând" (iată patru epitete, între care două dezvoltate!).Pusă să opteze între poetul rufos, „nemernic, ce *vorbele înnoadă ",* și ofițerul țanțoș ce umblă cu spada subsuoară prin saloane, timida fecioară poate alege pe cel din urmă... Aceasta este intriga sentimentală, cam melodramatică, a poemului, proiectată mai degrabă în planul imaginației: nu se știe cu exactitate dacă bănuita Ana va face sau nu pasul fatal, dar opțiunea este posibilă și atunci... Atunci intră în acțiune discursul omului îndrăgostit care se întâmplă să fie poet, adică făcător de versuri incapabile sa prindă sublimul. Văzând atâta umilire, ne dăm seama că ea este tactică. Deocamdată, tonul lui e plângăcios și, în fața îngerului cu față de marmură, poetul stă melancolic și greoi „ca un trunchi", sufletul lui sângerează... Dar merită el, oare, mai mult decât atât?:

„Ce sunt? Un suflet moale unit c-o minte slabă
De care nime-n lume, ah, nimeni nu întreabă"...

Ciudată, suspectă modestie. Ea este acceptată, repet, strategic, pentru a introduce ideea ce urmează: neputința poeziei de a traduce zâmbetul inegalabil al copilei:

„Voit-am a mea limbă să fie ca un râu
D-eternă mângâiere... și blând să fie cântu-i
Acum... acuma visul văd bine că mi-l mântui.
Căci toată poezia și tot ce știu, ce pot,
Nu poate să descrie nici zâmbetu-ți în tot.
Te-am îngropat în suflet și totuși slabii crieri
Nu pot să te ajungă în versuri și descrieri,
Frumsețea ta divină, nemaigândită, sfântă
Ar fi cerut o arfa puternică, ce-ncântă;
Cu flori stereotipe, cu raze, diamante,
Nu pot să scriu frumsețea cea vrednică de Dante."

În *Venere și Madonă* era invocat Rafael, aici sunt citați Dante, Homer, Shakespeare - pentru a zdrobi, prin comparație, pe mizerabilul versificator care nu știe cum să se mai înjosească în fața îngerului său. Până aici, poezia este convențională. Intervine însă o schimbare de planuri și poemul își găsește tema adevărată. Poetul umilit (cu prea mare zel, ca să nu dea de bănuit) face parte dintr-o sectă aleasă și nenorocoasă:

„Și eu, eu sunt copilul nefericitei secte
Cuprins de-adânca sete a formelor perfecte"

și, din această clipă, lucrurile se schimbă, meditația devine profundă. Eminescu pune, în fond, în discuție rostul poeziei, în genere, și temele sale în particular. Ce reprezintă poezia în raport cu natura? Răspunzând la această întrebare - care neliniștește pe toți romanticii - Eminescu folosește pentru prima oară, dacă nu mă-nșel, formula de lirică modernă („acel desemn prea șters din lirica modernă").Lirica modernă este neputincioasă în raport cu marile modele din vechime (cunoscuta teză), rostul ei este să înfrumusețeze urâtul, răul, lumea Strâmbă, frumoasele nimicuri.în loc de a nega femeia, este negată poezia. Transfer semnificativ:

„Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers,
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters

Din lirica modernă - e mult, mult mai presus.
O, tristă meserie, să n-ai nimic de spus
Decât poveşti pe care Homer şi alţi autori
Le spuseră mai bine de zeci de mii de ori,
Da, soarele bătrânu-i, bătrân pământu-acuma:
Pe gândurile noastre, pe suflet s-a prins bruma
Şi tineri numa-n sânuri vedem frumseţea vie,
Dar gândul nostru-n ceaţă n-o pune pe hârtie...
Suntem ca flori pripite, citim în colbul şcolii
Pe cărţi cu file unse, ce roase sunt de molii.
Astfel cu meşteşuguri din minte-ne - un pir -
Am vrea să iasă rodii sau flori de trandafir,
În capetele noastre de semne-s multe sume,
Din mii de mii de vorbe consist-a noastră lume,
Aceeaşi lume strâmbă, urâtă, într-un chip
Cu fraze-mpestriţată, suflată din nisip,
Nu-i acea altă lume, a geniului rod,
Căreia lumea noastră e numai un izvod...
Frumoasă, ea cuprinde pământ, ocean, cer
În ochi la Calidassa, pe buza lui Omer?
O, salahori ai penei, cu rime şi descrieri
Noi abuzăm sărmanii de mâna-ne de crieri...
Căci plumbu-n veci nu-i aur... şi-n noi se simte izul
Acelei meserii ce-o-nlocuim cu scrisul...
în loc să mânui plugul, sau teasla şi ciocanul
Cu aurul fals al vorbii spoiesc zădarnic banul
Cel rău al minţii mele... şi vremea este vama
Unde a mea viaţă şi-a arăta arama.

«Să reproduci frumosul în forme» ne înveţi:
De-aceea poezia-mi mă împle de dispreţ..."

Ceea ce este mai departe nu mai este interesant.Poezia este disprețuită si femeia coruptibilă este văzută ca o zeitate duioasă. Este şi un accent de ironie filosoficească în acest discurs amoros care, pornit ca o tăgăduire a obiectului erotic, se transformă într-o contestaţie a poeziei... O contestaţie însă care îşi ratează scopul: poemul reuşeşte să sugereze (printr-o retorică a neputinţei, o retorică întoarsă, prefăcută!) divininatea femeii şi neliniştile poeziei.

Iarfaţa ta e străvezie, al doilea poem, se desprinde de altele prin profeţia lui întunecată. Fantasma cadavrului prezentă în mica elegie trimite, desigur, la Baudelaire, aşa cum sincretismul din *O, mamă* şi recurenţa motivului oniric justifică, în baza acelui discurs romantic comun (intertex), o apropiere de Nerval, deşi este puţin posibil ca Eminescu să-l fi citit.în prima parte, sunt rulate determinările eminesciene cunoscute: faţa străvezie ca alba ceară, ochii tulburaţi de umbra unor misterioase dureri negre, femeia este, în fine, un idol, un „chip chinuitor de dulce" (figură retorică obişnuită la Eminescu). Urmează

versuri convenționale pe tema „de-ai râmâne-n veci frumoasă", după care, în ultimele două strofe, poetul introduce imaginea degradării fatale.Un motiv pe care l-a tratat și pictura în diverse rânduri. Este cunoscută acea pânză în care o splendidă femeie tânără se uită în oglindă și vede scheletul viitor. Eminescu prefigurează într-un limbaj neobișnuit (neobișnuit pentru el) de crud această fatală evoluție:

„Dar în curând și nici o umbră
Din frumusețea ta n-a fi -
Trei zile numai vei fi și astfel
Apoi... apoi vei putrezi.

Pământ nesimțitor și rece
De ce iluziile sfermi?
De ce ne-arăți că adorăm
Un vas de lut, un sac de viermi?"

Nu trebuie ignorat nici poetul de atelier. Un Eminescu care încearcă rimele și uneori se joacă logodind vorbe imposibile.Poetul este, în momente de grație, un caligraf ludic și, o strofa din 1879 *(Cristalografie)* surprinde prin perfecțiunea, gratuitatea și, desigur, ironia ei, anunțând pe Ion Barbu:

„Când aduce blonda Liză
Socoteala unei vedre,
Universul cristaliza
Hezacontetraedre!"

N-am discutat aici problematica marilor poeme cunoscute (de la *Împărat și proletar* la *Scrisori* și *Luceafărul).* M-am gândit că nu-i rostul unui comentariu să cuprindă toate temele și să definească *cadrul psihic, cadrul fizic, filosofia, tehnica interioară, tehnica exterioară* etc. (după clasificarea lui G. Călinescu). Este, repet, doar o lectură nouă a poemelor și o încercare de a justifica parțial *acei stimuli,* de care vorbește Riffaterre, la care reacționează, azi, sensibilitatea mea critică. Alt critic ar face, probabil, altă alegere și ar găsi o justificare estetică diferită de a mea. Eminescu este, între altele, un mare, inegalabil poet pentru noi, vorbitorii de limbă română, tocmai prin faptul (sau, mai exact, și prin faptul) că, atunci când revenim la el, nu ne întoarcem niciodată cu mâinile goale. Adevărul este că nu ne *odihnim* (reiau vorba dinainte) în Eminescu, decât dacă odihna înseamnă pentru spirit purificare.Lângă el, spiritul capătă lărgime si, dacă are în el puțină profunzime, începe să se gândească la fundamentele lumii. Mai potrivită ar fi, în acest caz, vorba lui Ion Barbu: în preajma lui Eminescu, prostescul nostru gând se *căftănește,* respiră aerul marilor concepte și începe să privească în jur de la etajul superior al ideii.

EUGEN SIMION

ANEXA (B)

DOINA

De la Nistru pân' la Tisa
Tot Românul plânsu-mi-s-a
Că nu mai poate străbate
De-atâta străinătate.
Din Hotin și pân' la Mare
Vin Muscalii de-a călare.
De la Mare la Hotin
Mereu calea ne-o ațin;
Din Boian la Vatra-Dornii
Au umplut omida cornii
Și străinul ne tot paște
De nu te mai poți cunoaște;
Sus la munte, jos pe vale,
Și-au făcut dușmanii cale,
Din Sătmar pân' în Săcele
Numai vaduri ca acele.
Vai de biet Român săracul,
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se-ndeamnă,
Nici îi este toamna toamnă,
Nici e vara vara lui
Și-i străin în țara lui.
De la Turnu-n Dorohoi
Curg dușmanii în puhoi
Și s-așează pe la noi;
Și cum vin cu drum de fier,
Toate cântecele pier,
Sboară păsările toate
De neagra străinătate;
Numai umbra spinului
La ușa creștinului.

Își dezbracă țara sânul,
Codrul - frate cu Românul -
De săcure se tot pleacă
Și izvorele îi seacă -
Sărac în tară săracă!

Cine-au îndrăgit străinii
Mânca-i-ar inima cânii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!

Ștefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta,
Las' Arhimandritului
Toată grija schitului.
Lasă grija Sfinților
În sama părinților,
Clopotele să le tragă
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă.
Doar s-a-ndura Dumnezeu
Ca să-ți mântui neamul tău!
Tu te-nalță din mormânt
Să te-aud din corn sunând
Și Moldova adunând.
De-i suna din corn o dată
Ai s-aduni Moldova toată,
De-i suna de două ori
Îți vin codrii-n ajutor,
De-i suna a treia oară
Toți dușmanii o să piară,
Din hotară în h o t r ă -
Îndrăgi-i-ar ciorile
Și spânzurătorile!

DOINA

Apărută întâi la "Convorbiri literare", XVII, 4, 1 iulie 1883, apoi în ed. I - Maiorescu. dec. 1883. În ed. Perpessicius, vol. I, p. 182-183; note în vol. III, p. 1 şi urm.

"Proiectată pentru Crăciunul lui 1882 - precizează Perpessicius - cu prilejul vizitei Maiestăţilor Lor la Iaşi, inaugurarea statuei lui Ştefan-cel-Mare se amână, dintru-întâi, pentru aprilie viitor. Dar inaugurarea are loc abea în iunie. Serbările încep în ziua de 5/17, în prezenţa MM. Lor, care au stat în Iaşi timp de 8 zile, într-o atmosferă nu tocmai entusiastă, dacă e să credem relaţiunile unei gazete opoziţioniste ca *"L'Independence Roumaine"*. După ce afirmă că Regele a fost primit cu răceală, pe o căldură de 30 de grade, că ceea ce a indispus mai mult a fost paza poliţistă ca pentru un ţar, că a fost adus un batalion de gardă anume de la Bucureşti, că senatorii care s-au deplasat au primit fiecare o indemnizaţie de 1000 de lei din fondurile secrete şi alte amănunte caracteristice, redactează cu venă rechizitoriul acestui monopol liberal al inaugurării..."

«Doina se întâlneşte în mai multe manuscripte - precizează acelaşi editor - ce se pot grupa şi reduce la un număr de 8 versiuni, nu XII ca în ediţia Botez, nici X ca în ediţia Mazilu... Întâia versiune, de un contur mai redus, începe de la jumătatea filei unde sfârşea marşul postum *La arme,* scris odată cu pierderea Basarabiei, după tratatul din Berlin, din 1878. Aceeaşi grafie, aceeaşi cerneală, acelaşi condei, fac din această versiune a *Doinei* o prelungire a marşului, un motiv din aceeaşi familie. Vecinătatea şi înrudirea aceasta înlesneşte şi datarea: cea 1878 - 1879. Pentru atmosfera epocii şi pentru starea sufletească a poetului, în vremea aceasta, trebuie recitite articolele sale politice, închinate Basarabiei şi Bucovinei, în *"Timpul" »*.

În versiunea A. găsim versurile următoare:

Din Hotin şi pân la Mare
Stăpânesc urdii tatare
Şi tatare şi calmuce
Şi nici holera nu-i duce
Şi nici Nistru nu-i înneacă
Săracă ţară săracă.

În versiunea C:

Din Boian la Vatra-Dornii
Nu-nfloresc ulmii și cornii...
Din Brașov pân la Arad
Și-au făcut vrăjmașii vad
Iar din Olt până la Criș
Nu mai este luminiș
De greul suspinelor
De umbra străinilor

Versiunea E. pare să fie scrisă prin 1881-1882 și începe astfel:

Ștefan, Ștefan, Domn viteaz
Cum de nu mai vii tu azi?
De la Nistru pân' la Tissa
Tot Românul plânge-ți-s-a
Că nu mai poate răsbate
De-atâta străinătate

Codrul geme și se pleacă
Și isvoarele îi seacă,
Săracă țară, săracă!

Și în versiunea G. întâlnim versuri de o mai pronunțată factură folclorică:

Și cum vin cu drum de fier
Toate cântecele pier
Sboară paserile toate
De neagra străinătate
Și cum vin mereu măi vere
Apa scade, codrul piere
Că-și găsi acu' stăpânul
Codrul frate cu Românul
Și tot geme, se tot pleacă
Și isvoarele'i seacă,
Săracă țară săracă

Deoarece în ediția D. Murărașu, pe care o reproducem, nu a fost inclusă poezia *Doina,* redăm textul acestei creații eminesciene, ca și variantele din *Notă,* după ediția lui Perpessicius.

(Nota redacției)

CUPRINS

1880-1883*

Preot şi filosof ... 7(189)
O, mamă ... 9(190)
S-a stins viaţa ... 10(192)
Din valurile vremii ... 11(195)
Nu mă înţelegi ... 12(196)
Ce suflet trist ... 13(199)
Dintre sute de catarge ... 14(199)
Din cerurile-albastre ... 15(200)
Rugăciune ... 17(200)
Tat twam asi ... 18(200)
Cu pânzele-atârnate ... 20(202)
Răsai asupra mea ... 21(202)
Gelozie ... 22(203)
Muşat şi ursitorile ... 24(206)
Ce s-au ales ... 28(207)
O, vin pe marea ... 29(207)
Alei mică, alei dragă ... 30(208)
Din când în când ... 31(209)
Stelele-ncer ... 32(2Q9)
Ca o făclie ... 34(20^
Scrisoarea I ... 37(211)
Scrisoarea II ... 41(229)
Scrisoarea III ... 44(238)
Scrisoarea IV ... 51(252)
Scrisoarea V ... 55(258)
În zadar în colbul şcolii ... 58(263)
Colinde, colinde! ... 59(264)
Ce te legeni ... 60(264)
la mijloc de codru des ... 61(266)
Diana ... 62(266)
Dona Sol ... 64(267)
Ca. şi Stoa, ce pretinde ... 66(267)
Renunţare ... 68(267)
Sarmis ... 70(268)
Gemenii ... 73(270)
Glossă ... 81(274)
Odă - în metru antic ... 84(280)
Somnoroase păsărele ... 85(286)

* Titlurile culese cursiv sunt ale poeziilor publicate în timpul vieţii poetului; cifrele incluse în aranteze indică pagina din cuprinsul *Comentariilor eminesciene*.

De-or trece anii....86(287)
Mai am un singur dor....87(288)
De-oi adormi (variantă)....89(292)
Nu voi mormânt bogat (variantă)....91(292)
Iar când voi fi pământ (variantă)....93(293)
De ce nu-mi vii....95(295)
Apari să dai lumină....96(296)
Ochiul tău iubit....99(298)
Când mândra mea doarme....101(300)
Oricât de mult am suferit....102(300)
Luceafărul....103(301)
S-a dus amorul....116(318)
Când amintirile....118(321)
Adio....119(322)
Ce e amorul?....121(323)
Pe lângă plopii fără soț....123(324)
Și dacă....125(328)
Din noaptea....126(329)
Lasă-ți lumea ta uitată....127(330)
La steaua....129(334)

TRADUCERI ȘI PRELUCRĂRI

Resignațiune *(Schiller)*....133(339)
Ector și Andromache *(Schiller)*....136(339)
Mănușa (Schiller)....138(339)
Cântec de nuntă *(Goethe)*....140(341)
Fragmente *(Goethe)*....143(341)
Foaia veștedă (Lenau)....144(342)
Stai deasupră-mi *(Lenau)*....146(342)
Fabule *(Pfeffel)*....147(343)
Fragment *(Gellert)*....148(343)
Un om de stat *(Wernicke)*....149(344)
Germanu-i foarte tacticos *(Hoffmann von Fallersleben)*....150(344)
Oriunde vom privi *(H. Lorm)*....151(344)
Fragment *(H. Lorm)*....152(345)
Sătul de lucru *(Shakespeare)*....153(345)
Viața *(Thomas Hood)*....154(345)
Serenadă *(Victor Hugo)*....157(346)
Medicul săracilor (?)....158(346)
Fragmente din *Poemul Naturii (Lucrețiu)*....163(347)
Calul troian *(V e r g i l i u)*....164(347)
Fragment *(Ovidiu)*....165(347)
Fragmente *(Horațiu)*....166(347)
Către Bullatius *(Horațiu)*....167(347)
Către sclav *(Horațiu)*....169(347)
Către Mercur *(Horațiu)*....170(348)
Din *Iliada (Homer)*....172(348)
Din *Odisseia (Homer)*....173(348)
De-a născoci noi ipoteze... (?)....174(348)
Epigramă *(Ausonius)*....175(348)
Epigramatice (?)....176(349)
Epigramatice (?)....177(349)
La un nou-născut *(arab)*....178(349)

Din *Halima*.....179(350)
Poveste indică.....183(350)
Pentru păzirea auzului *(Nicodim Monahul)*.....185(351)

COMENTARII EMINESCIENE

Preot şi filosof (variantă)....189
S-a stins viaţa... (variantă) 194
Nu mă-nţelegi (variantă)....196
Răsai asupra mea... (variantă)....202
Când te-am văzut, Verena....204
Muşatin au crescut frumos şi tare....206
Ce s-au ales... (variantă)....207
O, vin, în noaptea....208
N-am fost la înălţime....210
Moarte, tu îmi pari....216
O vreme ce trecând....219
De poftiţi la nemurire....228
Versuri cu unghii....230
Epistolă deschisă către homunculul Bonifacius....231
Tu mă-n-trebi de ce-n călămări....233
Să cânte pe eroii....247
Iubita vorbeşte....253
Dezgust....254
Cum cântam odinioară....257
Marmură cu ochii negri....259
Glossă (variantă)....275
Odă - în metru antic - (variantă)....281
Mai am un singur dor (variantă)....291
Dorinţa unui Dac....292
De ce nu vii....296
Cine eşti?....297
Ochiul tău iubit (variantă)....299
Cum s-a dus norocul vieţi-mi?....318
Cum ai putut a-ţi bate joc?....321
Pe lângă [jur] de casa ta....325
În ochii tăi citisem....325
Acum toate-s ale noastre....330
Lasă-ţi lumea ta uitată (variantă)....331
Rămâii deasupra-mi....343
Germanu-i foarte tacticos (variantă)....344
Oriunde-ai vrea să vezi....345
Anexă: Vremea si iubirea (Carmen Sylva)....355
Indice general de nume....359
Indice alfabetic al scrierilor lui Eminescu originale, traduceri şi prelucrări menţionate în volumele I-III....370
Postfaţă de Eugen Simion....379
Doina....394

Poezia lui Eminescu se concentrează în jurul a opt mituri care vin și dispar pentru a reapărea, în alte poeme, sub înfățișări și cu conotații schimbate. Ele comunică între ele și adeseori fără veste își schimbă locul într-un discurs în care amănuntul este observat din unghi cosmic. Este, întâi *mitul nașterii și morții universului*, acela din *Memento Mori*, *Mureșanu*, *Gemenii*, *Rugăciunea unui dac*, *Scrisoarea I* etc. "Mașinăria lumii" este văzută de sus, filosofic, începând cu momentul genezei și încheind cu stingerea imaginată de un poet al apocalipsului. Al doilea mit, legat de cel dinainte, este *mitul istoriei*. "Mașinăria lumii" este judecată, acum, în perspectivă istorică și cu criterii morale. De la *Epigonii* și *Împărat și proletar* până la *Scrisoarea a III-a*, poemele explică mersul lumii și sunt organizate pe ideea unei incompatibilități fundamentale: aceea dintre plenitudinea și înțelepciunea trecutului și căderea prezentului. Un Eminescu satiric, vizionar, poet al unei imense scârbe sau, dimpotrivă, înflăcărat apărător al valorilor tradiționale, se manifestă în interiorul acestui vast spațiu liric care adună un număr mare de teme și fantasme.

(1995) **Eugen Simion**

COLECȚIA

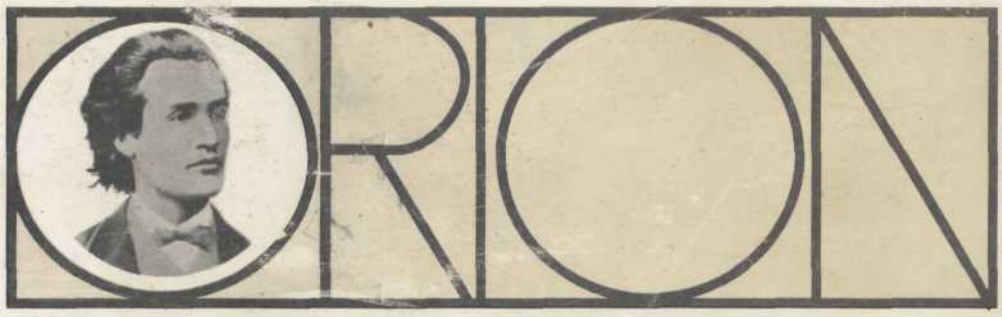

ISBN 973-9232-02-7
ISBN 973-9232-13-9

Vol. I-II-III: 100.000 lei

EDITURA GRAI ȘI SUFLET - CULTURA NAȚIONALĂ